SAVIN BRATU

ION CREANG

A SAVIN BRATU

ION CREANG

ÂPortretul de MARCELA CORDESCU

S A V I N B R A T U

ION CREANGĂ
EDITURA TINERETULU

I

GENEALOGIE

Într-o vreme a confruntărilor dintre o lume veche — sau numai bătrînă, şi o alta nouă — sau numai tînără, un ţăran de la munte a coborît din satul lui, pe drumul fără întoarcere care duce către tîrgul cel mare din vale...

Iată, poate, cele dintîi coordonate pentru destinul propriu al lui Creangă şi pentru originalitatea artei sale.

Muntele e patria lui străbună.

Prin tradiţii nemăsurate şi existenţă în fond identică, oamenii sînt, din vechime şi pînă în pragul epocii noastre, aceiaşi de umîndouă laturile Carpaţilor. Din timpuri imemorabile au trecut dintr-o parte într-alta, cum au mers şi mai departe pe coamele munţilor, dincolo de hotarele pe care le cunoşteau, mînîndu-şi oile, aşezînd „dormitoare", întemeind sate şi „ţări". Din Maramureş pînă în Munţii Vrancei şi Ţara Bîrsei, oamenii aceştia e-au în- tîlnit mereu, în limbă, în port, în obiceiuri şi în itinerarii imuabile ca şi în destinul lor milenar. Erau oameni liberi, fără pămînturi şi nelegaţi de pămînt, ducîndu-şi din popas în popas şi din veac în veac turmele şi bătrîna civilizaţie păstorească. Balada Mioriţei *s-ar fi născut în Vrancea, dar muntele repetă la nesfîrşit povestea baciului de la miori, pe toate piscurile lui, şi o comunică, prin generaţii ne- sfîrşite, la poale, unde s-au rînduit, într-o rînă, satele oierilor Nechifor Lipan, cel ucis cîndva la Crucea Talienilor. între Suha şi Sabasa, a trăit în mii de ipostaze, ca şi Vitoria care visa întinderi largi şi însorite, dar ştia să se închidă în strîmtorarea ei, cutreierind bărbăteşte munţii, de-a călare. Pînă să intre şi el în vălmăşagul lumii schimbătoare, muntele, retras şi nepătruns, a păstrat, într-o stranie şi poetică izolare istorică, omenirea care a zămislit odată, pe acest pămînt, de la Dunăre pînă-n Ţara Oaşului, sub semnul lui Zamolxis şi al lui Burebista.*

Rămaşi în afara istoriei, cît uitaţi de ea, cît ieşind cu încăpăţînare din palea ei, muntenii şi-au (conservat neamul şi familia, ferindu-le de imixtiuni, ca şi de risipiri. Cu restul lumii nu s-au războit, dacă n-au fost ei provocaţi, ci au stabilit legături de schimb

arhaic, scoţînd foloase pentru traiul zilnic şi pentru minte, dar fără a se confunda cu alţii, precum făcuseră şi strămoşii lor daci. Feciorul şi fata au crescut, generaţie după generaţie, la şcoala părinţilor şi a bătrînilor: au fost cununaţi după datină şi dkipă voia celor vîrstnici, cu socoteală temeinică, menită să păstreze şi averea şi spiţa; numai în vremurile noi oamenii au început să-şi uite stufosul arbore genealogic, a cărui evidenţă exactă, deşi nescrisă, nu e mai puţin orgolioasă ca aceea a marilor case nobiliare.

Răzvrătirile tinereşti au fost totdeauna curmate brutal, pentru că aşa se cuvenea, dar n-au fost nici ele, în fond, în afara ordinii lucrurilor, şi oamenii ştia>u asta. Vîrsta aşezării trebuia să conţină catharsisul unor întîmplări năprasnice în care sîngele tînăr să se fi ogoit. Bătrînul din vechime are îndărătul lui o istorie proprie şi muntele e plin de balade care o spun şi în care oamenii cred, pentru că sursa e autentică.

Condiţia integrării în colectivitate e a acceptării regu- lelor imuabile de convieţuire. Fata adusă pe prispă fără voia părinţilor poate isca un război violent, dar de scurtă durată, în sinul marii familii, căci devine repede a noastră, *iar cuscrii reintră în respectul reciproc prestabilit. Cumetria e sfîntă, ca şi frăţia de cruce şi, în ciuda aparenţelor, nu e practic intolerantă. E drept că munteanul are dispreţ oarecum pentru restul omenirii, care ,nu cunoaşte buna- cuviinţă a vieţii lui. Sînt şi pameni de aceeaşi lege şi de aceeaşi limbă cu el, dar care trăiesc la şes, unde se întretaie toate valurile ce trec peste lume, şi care au părăsit liniştea şi curăţenia pe care el le cultivă în suflet şi în trup. Căci la munte ,,apele-s dulci, limpezi ca cristalul şi reci ca gheaţa" — „oamenii mai sănătoşi, mai puternici, mai voinici şi mai voioşi, iar nu ca işti de pe la cîmp : sar- bezi la faţă şi zbîrciţi, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte în toată viaţa lor"... Sînt şi multe neamuri pe lume, unele de demult, altele ieşite din tot felul de încrucişări. Munteanul le vede într-un zbucium zadarnic. El e frate bun cu păstorul din Tatra, de la Crîm şi din Balcani şi are repulsie pentru zarva tîrgurilor pestriţe cum are ură pentru cei ce trăiesc în huzur şi lene. Dar străinul care cere găzduire e primit oricînd şi, dacă acceptă 'rin- duielile, poate*

rămîne, ca unul de-al lui. Străin e numai acela care atacă sufletul omului, aduce dezagregarea obştii, se infiltrează cu gînduri duşmănoase, tulbură automatismul ceremonios al celor aşezate din veac.

Căci sobrietatea munteanului înseamnă şi o etică şi o estetică. Tot ce-i prea nvult strică. Vorba trebuie să fie la locul ei. Culorile trebuie să se armonizeze. Fapta să fie cumpătată, gestul — echilibrat. Stridenţa e vinovată faţă de auz şi de ochi cum e faţă de cuget şi de simţire. Omul are a judeca în toată clipa şi în tot locul ce se cuvinte şi ce nu. Ritualul e o chezăşie a împlinirii celor de trebuinţă după cum e proverbul o chezăşie a înţelepciunii nesmintite, pentru că îţi dau răgazul să judeci în fiecare împrejurare anume. Tăcerea e de aur pentru că vorba azvîrlită fără rost n-o mai poţi lua îndărăt. Dar şi vorba dulce mult aduce, iar munteanul o cunoaşte şi ştie să o folosească pentru că, în izolarea lui arhaică, îşi ascute totuşi neîncetat simţul orientării.

E realist şi practic munteanul, la urma urmelor, pentru **că** *virtutea lui conservatoare nu e a ignorării schimbărilor ce ajung să i se impună din lumea înconjurătoare ; ci a studierii empirice a condiţiilor în care asemenea schirvi- bări pot fi util asimilate fără să zdruncine aşezările esenţiale. Cu intuiţie, adaptează şi se adaptează lin, încît, după o vreme, observi saltul calitativ, surprins că lai pierdut şirul acumulărilor cantitative organic însuşite în ceremonialul aparent încremenit. Tradiţionalismul nu e confundat cu gustul înapoierii şi munteanul se mîndreşte cu ştiinţa potecilor lui, dar nu-şi arată neştiinţa cînd aude întîia dată de tren. Maşinile „nemţeşti" le ia în rîs pînă pune mîna pe vreuna. Ce poate ajuta economiei sale autarhice nu e niciodată de lepădat şi, cînd înţelege că poate avea mai uşor produse care lui îi imobilizează forţele şi îi scad cîştigul, renunţă şi la autarhie, pe nesimţite şi evi- tînd declaraţiile. Iscusinţa lui nu exclude şiretenia, însuşire ce intră firesc în marginile moralei sale străvechi. Nu poate fi sfînt ceea ce îl împiedică pe om să trăiască mai bine, iar cine îl împiedică îi e duşman; faţă de acesta n-are de ce respecta propriile-i legi. Repulsia lui e egală faţă_ de neputinţă pi faţă de agresivitate, ambele dezechi-*

librate. Schivnicia e absurdă, lăcomia — o hipertrofiere a instinctului gospodăresc. Munteanul avar, munteanul călugărit sînt stridenţe acceptate excepţional, ca nişte îmbolnăviri ale sufletului sau ale cugetului, pe care nu le mai poţi lecui sau *ispăşesc cine ştie ce păcate. Religiozitatea nu e decît o formă în care e asigurată inalterarea datinelor fundamentale, menite să dureze milenii şi deci să se adapteze măcar exterior. Ortodoxismul munteanului e structural străvechiul păgînism, în alte veşminte. Şi l-a adaptat asimilîndu-l. Il respectă în rit şi îl ignoră în doctrină deşi îl cam minimalizează în oficianţii săi, faţă de care, după regulele jocului, are însă toate purtările poruncite în cadrul ceremonialelor stabilite. Superstiţios, crede în semne şi minuni „care n-au chip nici nume", dar înjură de dumnezei fără să clipească, lăsînd femeia să-i răscumpere păcatul prin cruci şi lumînări la biserică. Pe femeie se bizuie oricum pentru cîştigarea lumii de apoi, de care altfel îşi rîde cînd e ¡cu ulcica de vin în mînă. La o adică, se scuteşte singur şi de superstiţii. Principalul e să se arate în orice împrejurare om tare şi bărbat, mîndru şi fără teamă pe pămînt şi în cer.*

Trufia lui e subtilă în faţa tîrgoveţilor care-l privesc ca pe o sălbătăciune, căci are gustul superiorităţii mascate. Plăcerea mare a lui, în asemenea întîlniri, e să facă pe prostul, să afişeze o ţărănie ostentativă — acasă inadmisibilă ca orice ostentaţie — şi să-l facă praf pe „domn" tocmai cînd nu se aşteaptă. Ştie şi să se amuze copios, cu un haz uriaş, de efectul şiwavelor sale în lumea asta naivă şi artificializată care nu le cunoaşte deşi, în munte, sînt în gura oricui. Poate să se prefacă umil, cum ştie că le place boierilor, cu satisfacţia lăuntrică a tacticianului care-şi urmează scopul. Altfel, de unde poate învaţă şi adaugă tezaurului de înţelepciuni şi practici moştenite.

Numai dnd îşi părăseşte vatra şi se mută în lumea străină a tîrgurilor e în primejdie munteanul să se piardă. Viteza reacţiilor solicitate de altă viaţă îl scoate din calmul adaptării experimentate de secole. Propriul joc îl înşală şi riscul de a ieşi din echilibrul duplicităţii îl pîndeşte la tot pasul. Cînd îi merge uşor, aparent, ducindu-i de nas pe alţii, îşi pierde sobrietatea şi, tot mimîndu-şi duşmanii, spre hazul lor prostesc,

poate oricînd ajunge saltimbancul lor. Frecîndu-se de oamenii zilei, îşi vîtă orgoliul neamului şi aleargă după încuscriri mai la modă. Imun, (acasă *la el, faţă de tot ce încearcă să i se infiltreze în trai fără voia lui, e, departe de baştină, total dezarmat. Cum nu-i imunizai faţă de tuberculoză, pentru că în aerul pur al înălţimilor nici un proces organic ţiu l-a pregătit pentru aceasta, aşa nu-i imunizat de fel faţă de toate cursele, fără precedent în experienţa seminţiei lui, care-l pasc. Pînă şi vorba lui frumoasă se strică în bruşte hiperurbanizări, iar gustul său în port şi gesturi face loc stridenţelor din străbuni condamnate şi intuitiv evitate în mediul familiar. Asemenea curse şi riscuri trebuie să fie depăşite pentru ca omul coborît la oraş din satul lui de munte să nu devină un străin printre ai săi, rămînînd străin şi printre străini, străin şi lui însuşi...*

Cu jumătate de veac mai înainte, bunicii lui Ion Creangă abia de începuseră a întrevedea ameninţarea unei confruntări între vechimea lor statornică şi oarecare rînduieli vremelnice dar de neocolit. De la ei pînă la nepotul stabilit cu domiciliul, slujba şi moravurile în marele tîrg al Ieşilor, curba încercărilor unui destin ce părea imuabil a cunoscut o evoluţie brusc grăbită. Diferenţierea individualului, din ceea ce păruse o soartă esenţial şi indestructibil colectivă, s-a arătat dintr-o dată posibilă, cu ispita, nevoia şi riscul unei iniţiative izolate, ale unei alegeri care pune pentru prima dată în discuţie ceea ce fusese indiscutabil. Ion Creangă va fi cel dintîi, în neamul său, care va fi pus să-şi hotărască drumul, liber, fie solitar, *fie* solidar *(formula camusiană e aplicabilă !) cu masivul bloc al generaţiilor de pînă la el.*

Pe coordonatele acestei drame a optării, Creangă — dedublat în ţăran şi tîrgoveţ, cum îl va intui Ibrăileanu — avea să-şi caute soluţia existenţială şi, asemeni lui Columb dînd peste America în ambiţioasa lui căutare a Indiilor, va descoperi o soluţie artistică.

Pînă spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, muntenii noştri nu avuseseră, însă, de înfruntat experienţe inedite în istoria lor.

Ei treceau, cu rînduielile lor primitive, de-a lungul şi pînă la capătul lumii feudale, menţinîndu-se

după nişte proprii socoteli oarecum ca ţărani liberi, răzăşi fără pă- mînturi. în zorii epocii burgheze, care răzbăteau pînă la poalele munţilor, omul Mioriţei îşi adapta treptat gospodăria, lărgindu-şi industria casnică.

Astfel, munteanul trăia, sus, la el, aparent în afara istoriei, dar se pregătea să aibă cu ce cobori în lumea cea nouă şi mereu în prefacere ; cu aceasta făcea schimb în natură, ca pe timpuri, dar şi prin intermediul banilor, de care nu prea avea trebuinţă în aerul înălţimilor dar pe care a învăţat totuşi să-i mînuiască, să-i înmulţească şi să-i strîngă, după legile celeilalte economii, din restul lumii.

Libertatea de răzeş virtual, păstrată prin tradiţie şi oarecum îngăduită de rînduielile feudale mai vechi, s-a mlădiat şi ea după împrejurări iar muntenii au încercat să se bucure de ea cît le-a mai rămas, ciuntită şi cenzurată. Cînd muntele a devenit şi el *pămînt* şi *moşie*, stăpî- nit de domni, boieri şi mănăstiri, au găsit căi pentru a-şi uşura birul şi corvezile la care era tot omul supus.

Jurisdicţia Moldovei dinainte de 1800 nu-i cuprindea chiar pe de-a-ntregul iar puterea executivă, aici, era mai slabă şi deci mai puţin brutală decît la deal şi la cîmpie unde răzăşii, despuiaţi de ocină, duceau zadarnice războaie cu stăpînii şi slugile lor. Dincolo, pe partea ardeleană, de asemenea, pînă în ultima sută de ani, străvechii locuitori, cu turmele lor, trăiau altfel decît întreaga ţărănime, în genere şerbită, şi decît restul ţărănimii valahe, cu atît mai mult. Greu controlabili în văgăunile munţilor, oierii din tată-n fiu puteau fi mai curînd cu binele subjugaţi, printr-o tranzacţie reciprocă. Dacii din înălţimi rămîneau oarecum liberi, într-un fel de stătuleţe vasale deşi, juridic, erau sate birnice ca toate celelalte, cum oamenii înşişi erau, cel puţin juridic, iobagi. Se înfăţişau periodic la curtea grofilor, dînd socoteală şi venit, ca nişte slujbaşi, cum le plăcea lor să se creadă, sau ca nişte clăcaşi privilegiaţi, cum îi considerau stăpînii şi cum erau într-adevăr. în orice caz, dacă trebuiau, ca orice iobagi, să ceară învoire grofului, căruia îi aparţineau, cînd doreau să se căsătorească, altfel îşi vedeau de treburile lor, fără vătafi şi logofeţi

ca şerbii de rind. Turmele lor proprii puteau spori neîncetat, iar averea unora dintre ei nu rămînea de loc mică.

Totuşi, cei de dincolo de munţi au simţit mai devreme decît cei de dincoace biciul vremii. În ultimul veac, libertatea li s-a îngustat mereu şi averea le-a fost primejduită. împărăţia, temeinic organizată după legile epocii, îşi întindea tot mai mult stăpînirea. Băştinaşii din singurătăţile piscurilor nu s-au mai putut feri de asuprirea şi grea, şi străină. Dincoace de munţi erau oameni de aceeaşi limbă şi de aceeaşi lege, ţara se aşeza mai încet în organizările cele noi şi atotcuprinzătoare, datinele de altă dată dăinuiau, iar poruncile obştii strămoşeşti încă nu erau lepădate. Pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, din Ţara Bîrsei pînă în Maramureş a început exodul mocanilor spre Moldova, adică spre celălalt versant al munţilor... Ca înainte cu cîteva sute de ani, cînd au descălecat maramureşenii, oierii de dincolo au venit peste satele fraţilor de dincoace dintre Bistriţa şi Trotuş, iar neamul lor hărţuit şi-a întins vatra pînă spre tîrgurile Sucevei, Fălticenilor şi Pietrei. N-a fost o cucerire, ci o integrare a unor munteni în familia ospitalieră a altora, cu schimbul de bunuri spirituale şi materiale al oricărei adaptări reciproce. Satele vechi nu erau intens populate şi valul noilor veniţi le-a înviorat. După jumătate de veac, locuitorii nu se mai deosebeau între ei. Unele aşezări începeau să fie alcătuite mai cu seamă din „ungureni", adică din coborîtorii celor descălecaţi de dincolo. Satele opincarilor din moşi strămoşi au devenit, uneori, sate de „ciubotari", adică de purtători de ciubote, cum se obişnuiseră cei de dincolo.

De aceea, Moldova de sus, de la munte, de la începutul secolului şi pînă în anii copilăriei lui Ion Creangă, era
Moldova cea dintotdeauna, cu aşezările ei de pe vremea lui Ştefan-Vodă, dar era în acelaşi timp şi Moldova munţilor de pe ambele laturi, cu tradiţiile lor şi cu propria lor înţelegere a împrejurărilor.

De aceea, de pildă, în ciuda aparenţelor, Creangă va putea spune că „humuleştenii nu-s trăiţi, ca în bîrlogul ursului, ci au fericirea de a vedea lume de toată mîna". Nu numai pentru că dintotdeauna

domnitorii şi mitropo- liţii „au trebuit să treacă măcar o dată prin Humuleşti spre mănăstiri", ci şi pentru că Humuleştii erau, de asemenea, „treacăt spre iarmaroc", spre tîrgurile din Piatra şi din Fălticeni, centre comerciale. Astfel de condiţii, care puneau un sat la încrucişare de drumuri, nu puteau rămîne nefolosite de către muntenii veniţi din Ardeal cu o mai mare înţelegere a împrejurărilor abia descoperite decît a muntenilor de baştină, obişnuiţi cu ele şi duşi de inerţia obişnuinţei... În cîteva decenii, satele din Munţii Neamţului îşi capătă faimă nouă ; bărbăţia, cinstea şi demnitatea omului lor erau vechi şi ştiute virtuţi; se adăuga însă mîndria meşteşugurilor, priceperilor şi negustoriilor cărora li se duce vestea : cutare sate „înjugă numai boi ungureşti la carăle lor", altele se laudă că „alungă cioara cu perja-n gură tocmai dincolo peste hotar" ; livezile mari de pe Pometea, în marginea Tîrgului Neamţ, sînt de mult cunoscute, dar se adaugă acum laudă nouă pentru „ţuţuienii veniţi din Ardeal", „vestiţi pentru teascurile de făcut oloiu" şi pentru „condrenii cu morile de pe Nemţişor şi piuăle de făcut sumani"...

Unde au poposit, după bejenia lor, ardelenii s-au pus pe treabă, care cum au putut, după satul în care s-au statornicit şi după averea pe care au adus-o cu ei, după tradiţiile fiecărei familii şi după meşteşugurile sau deprinderile pe care le aveau.

Pipirigul, în care s-au aşezat cei dintîi *Creangă* pe care-i cunoaştem, era moşie a Mănăstirii Neamţ ; „loc de munte" unde oamenii trăiesc „hrănindu-se pe alte moşii străine". „Chiverniseala şi alişverişul lor cu vite, lucrul mîinilor." Tot satul plătea, în devălmăşie, birul către mănăstire, socotindu-se partea fiecărui gospodar înăuntrul obştei. Cei „trecuţi cu vîrsta" sau „nevolnici" erau „iertaţi de sat", adică partea lor de bir se împărţea între ceilalţi.[1]

Aici, în Pipirig, trăieşte, la 1774, un *Ştefan Creangă, bîrseanul* venit deci nu prea demult, astfel încît amintirea baştinei lui era încă alăturată numelui. Jumătate de veac mai tîrziu, se află în Pipirig cel puţin patru gospodari cu numele de Creangă, din care trei sînt, în orice caz, fraţi buni : *Ion, Gheorghe* şi *Ştefan*, oameni născuţi pe la 1770. Ar putea fi coborîtorii celui

dintîi. Ar putea îi, deopotrivă, noi veniţi, căci bejenarii sînt, acum, principalii locuitori ai Pipirigului, în cea mai mare parte „ungureni" — cum spune catagrafia. Satul oare, în 1774, avea doar 38 de familii, ajungea, în 1820, la 122.[3]

Ion Creangă, urmaş al lui Ştefan sau venit el însuşi, cu familia, pe la 1790, era, în Pipirig, înregistrat printre *fruntaşi*. Era, fără îndoială, om cu stare şi cu vază, trăind nu atît din „lucrul mîinilor" cît din „alişverişul cu vite". Trebuie să fi fost din vechi neam de oieri, îmbogăţit din turmele sale mai mari decît ale fratelui său Gheorghe, trecut printre *mijlocaşi*. Era, de asemenea, cel puţin de la un moment dat, şi unul dintre *privilegiaţii*[4] satului, categorie bine precizată juridic, în care intrau mai ales ungurenii bogaţi care ocupaseră o slujbă la paza graniţei sau aveau în familie o faţă bisericească. „Privilegiatul" nu se situa în afara obştei, nu era scutit de bir, dar avea anumite drepturi deosebite pentru el şi ai săi, privitoare la ocuparea unor funcţii administrative sau preoţeşti. Pe Ion Creangă întîiul îl aflăm la 1831 scutit de bir, dar ca „nevolnic", deşi nu avea decît vreo 60 de ani. Pricina va fi fost trecătoare, de vreme ce, în chiar anul următor, în 1832, apare din nou pe lista birnicilor®.

La această dată, neamul lui număra alţi capi de familie. Smaranda, fata lui Vasile Surlă, îi dăduse cel puţin trei feciori : *David*, probabil cel mai mare, născut prin 1796 ; *Vasile*, născut pe la 1800, şi *Ioan (Nică)*, pesemne mezinul. Poate să fi fost şi un *Petrea*, dispărut înainte de 1832, cînd catagrafia îi înregistrează pe ceilalţi.[6]

David Creangă moşteneşte, firesc, averea şi ocupaţiile tatălui său. Este *fruntaş, fecior de privilegiat* şi *patînic*[7]. Era om „aşezat la mintea lui" şi muntean ca toţi muntenii, obişnuit oricînd s-o pornească la drum cu tarniţele şi desagii pe caii legaţi unul de coada celuilalt, după datină. Avea dispreţ pentru încălţările ciubotarilor, pe care le socotea „scroambe pocite" şi preţuia mai mult opinca pe care şi-o croia singur dintr-o piele de porc sălbatic şi şi-o „îngruzea frumos". Purtau plete, el şi feciorii săi, ca oamenii vechi.

Pe nevastă-sa, *Anastasia (Nastasia)*, mai tînără decît el cu cîţiva ani (născută pe la 1799), o luase, pe

cît se pare, „de neam bun". Bunicul ei, sau „unchiul unchiului ei" (adică, mai degrabă, fratele bunicului) fusese faimosul *Grigorie Ciubuc,* poreclit *Clopotarul,* ,,al cărui nume stă scris şi astăzi pe clopotul bisericii din Pipirig". Acest strămoş venise şi el din Ardeal şi „atît era de cuprins de s-au umplut munţii : Hălăuca, Peatra lui Iepure, Bărnariul, Cotnărelul şi Boampele pînă dincolo peste Pătru-Vodă, de turmele şi tamazlîcurile lui". Îşi ţinea atîta amar de bucate „cu cei slabi de minte şi tari de virtute" ; altfel, fusese „om de omenie", vestit ca gazdă primitoare încît pînă şi vodă cică ar fi tras odată la Ciubuc şi de-aici i-ar fi rămas numele de *Omul lui Vodă* pe cînd dealul pe care-l stăpînea a rămas cu numele de *Dealul Omului.* Porecla *Clopotarul* i-ar fi venit din aceea că la bătrîneţe se călugărise şi făcuse un clopot mare la Mănăstirea Neamţului pe care „avea dragoste să-l tragă singur la sărbători mari." Un alt „bunic al bunicului" lui Creangă ar fi fost cimpoieş la cumătria lui Moş Dediu din Vînători, alt mocan bogat, venit o dată cu Crengii din Ardeal şi căruia un Vodă Ciubăr (!) i-ar fi fost cumătru. Oricum, neamurile ungurenilor aveau orgoliul vechimii şi al legăturilor lor de rudenie, iar familia Nastasiei se socotea, după Ciubuc, „oleacă de cimotie" chiar cu mitropolitul Iacob Stamate al Moldovei, şi acesta de baştină ardeleană şi ţărănească.

Urmaşa vestitului Ciubuc pare să fi fost mai curînd o simplă femeie de la ţară, temătoare de cele sfinte, bună gospodină, mare specialistă în leacuri băbeşti, „miloasă din cale-aiară" şi veşnic îngrijorată, bocind „toţi morţii din ţintirim, fie rude, fie străini" şi căinîndu-şi copiii sau nepoţii pentru orice necaz.

Nastasia „carne de vită nu mînca în viaţă" şi „plîngea de toate cele" ; David Creangă, ca omul, „îşi căuta de trebi cum ştia el" şi pe ea o lăsa ,,într-ale sale, ca un cap de femeie ce se găsea". Astfel au trăit amîndoi mult şi bine (îi mai găsim, în 1862, printre cei „spovediţi şi împărtăşiţi") [8] şi au crescut şapte copii, iviţi de-a lungul a vreo 17—18 ani : trei fete şi patru băieţi.

Dar, de fapt, David Creangă abia trecuse de 50 de ani cînd începuse a ofta gîndindu-se la împărăţia cerească, „căci şi noi ca mîine avem a ne duce acolo !"

Trebuie să fi avut anume suferinţi peste măsură de mari ca să ajungă a zice, referindu-se la alinarea găsită în cărţi; „Eu să nu fi ştiut a ceti, demult aş fi înnebunit, cîte am avut pe capul meu".

Cel puţin în parte, suferinţele lui David Creangă erau cele ale întregului sat, arendat către familia serdarului Iordache Stan. O jalbă din 1833 dă la iveală „bîntuielile şi sărăcie şi prigonire" ce îndură satul din partea arendaşului şi, printre altele, cere să se ţină seamă, la fixarea boieresculuí, de condiţiile specifice ale aşezării : „nu ca la satele ce lăcuiesc la loc larg de hrana vieţii, ci ca la munte, unde lăcuim fără loc de hrană şi peritori de foame şi cîte puţin ce sămînăm pîine nu să face şi tot cu bani cumpărăm de pe la tîrguri".[9] Chiar în vremea în care David Creangă vorbea despre „cîte a avut pe capul lui", pipirigenii cădeau din nou la bunătatea stareţului sfintei Mănăstiri Neamţu şi Secu „pentru multe şi grele asupriri ce ne-au încongiurat de către dumnealui aga Dimitrie Stan", fiul serdarului şi arendaş de pe la 1830. O plîngere de coşmar medieval apare astfel, în vara lui 1849, întărită şi cu sigiliul bisericii din Pipirig, sub iscălitura multor locuitori printre care şi David Creangă *pacinic,* împreună cu doi dintre fraţii săi şi feciorul său cel mai mare : „Iarăşi cei care am fost mai scăpătaţi şi nu găseam închipuire de a ne plăti... ne-au oprit şi cu mare silnicie au pus zapcii asupra noastră, pînă şi cu picioarele ne-au băgat în gîrla morii în vreme de iarnă şi, după ce ne-au scos din gîrlă, ne-au pus de am mutat bolovani din loc în loc ; şi nici aşa nu ne-au lăsat şi ne-au băgat în zemnice şi ne-au închis şi ne-au dat şi fum de potloage şi abia de n-am murit...[10]" Citind *Vieţile sfinţilor,* David Creangă cugeta că „ale noastre sînt floare la ureche pe lîngă cele ce spune în cărţi" şi astfel se mai ogoia.Atitudinea lui faţă de carte, cel puţin astfel cum ne-o va înfăţişa nepotul său, e mai bogată în sugestii deoît pare la prima vedere. E vorba, fără îndoială, şi de tradiţiile mocanilor ardeleni, mai luminaţi decât cei de dincoace. Dar nu numai de asta. David ştia „puţină carte", cit şi Ciubuc-clopotarul de altădată. Ştia, cu alte cuvinte, să descifreze o carte, fără să ştie să scrie. La el e însă şi altceva : o convingere în primul rînd socială, pe care o propaga conştient şi activ : aceea că întemeierea de şcoli „meii ales pentru noi ţăranii munteni este o mare facere de bine". Mai întîi pentru că, în vremurile noi, „dacă nu ştii a însemna cîtuşi de cît, e greu". Apoi, „din cărţi

culegi multă înţelepciune ; şi la dreptul vorbind, nu eşti numai aşa, o vacă de muls pentru fiecare"...

Poate cea mai grea apăsare pentru David Creangă, ca şef de familie, era tocmai aceasta : să nu rămînă ai lui „numai aşa, o vacă de muls pentru fiecare". Feciorul cel mare, Ioan, născut pe la 1819, a luat de nevastă, la 1841, pe o Catrina, fata lui Gavril Vrînceanu. Nu ştim nimic altceva despre el dar e de crezut că va fi căutat o legătură bună, de vreme ce are ca naş la nuntă un „cuconu Iancu" tocmai din Bacău. Dar, mai ales, pentru ceilalţi băieţi, capul familiei s-a orientat la timp, folosind împrejurările noi ce s-au ivit pentru învăţătură mai temeinică decît a lui şi a lui Ioan. Cu vreo 6 ani mai mic derîtr acesta, Gheorghe (n. în 1825) şi Vasile, ceva mai tînăr, nu erau de vîrsta claselor primare cînd tatăl i-a trimis la Broşteni, în cea dintîi şcoală înfiinţată în regiune. Era o hotărîre luată cu o deosebită acuitate pentru nou în mentalitatea munteanului tradiţional.

Şcoala fusese întemeiată pe la 1840 de marele logofăt: Alecu Balş, pe moşia sa.[1] „Intîiul învăţător în valea Bistriţei" deveni Nicolae Nanu, şi el ardelean de origine, deşi născut la Tg. Neamţ. Absolvise cinci clase la seminarul din Socola şi primea de la Balş, ca platâ, 100 de galbeni anual, „masă şi odaie", „un cal de grajd" şi „o vacă la scuteaăă". Şcoala lui avusese la deschidere 40 de elevi dar ajunsese, în al doilea an, pînă la 90, apoi pînă la 120 şi mai bine. Ceea ce înseamnă că mentalitatea lui David Creangă nu era singulară şi că faima lui Nanu s-a răs- pîndit repede („profesor înţelept şi iscusit". „Cucuzel al Broştenilor", „meşter cuvînrtăreţ" şi „tipicar fără pereche"). Şcolarii erau de vîrste foarte felurite, aduşi la Broşteni din cine ştie ce depărtări, asemeni feciorilor lui David Creangă porniţi în zorii unei zile din Pipirig, trecînd prin Boboieşti, suind pe la fundul Hălăucii şi poposind după un tîrziu în Fărcaşa peste noapte, pentru a o porni a doua zi iar, pe la Borca spre Pîriul Cîrjei şi Cotîrgaş. Nu încape îndoială că, totuşi, în cea mai mare măsură, afluenţa de şcolari se datora perspectivei practice imediate : se spunea că „cine căpăta atestat de la Nanu era ca şi preot", absolvenţii

săi putînd să se ducă la Iaşi „unde se hirotonisea fără nici o greutate, ca şi absolvenţii gimnaziului Socola."
*2**

Ce şi cît vor fi învăţat fraţii Gheorghe şi Vasile Creangă n-avem de unde şti. Tatăl lor era, în orice caz, „tare mulţămit, cît au învăţat acolo", „de cîmd mi-au venit băieţii de la învăţătură, îmi ţin socotelile ban cu ban şi huzuresc de bine". De fapt, ştim că şcolarii, mai tineri şi mai bătrîiori, erau puşi mai întîi să înveţe „a scrie pe năsip, care era pus într-un uluc ; deasupra ulucului era înfipt în părete un carton, pe care Nanu scria alfabetul, învăţătorul arăta şi niumea fiecare literă de pe carton şi-apod o scria pe năsip; după aceea, venea rîndul elevilor. Exerciţiile acestea ţineau pînă ce copiii deprindeau bine alfabetul, apoi erau trecuţi la placă şi pe urmă la scriere pe hîrtie". În felul acesta, absolvenţii învăţau, cum le arată atestatele, „cetirea şi scrierea regulată", „cele patru speţii a numerilor întregi şi însoţite, fracţiele şi regula de trii simplă cu tovărăşia", „geografie îndeobşte, Europa şi Asia", pe lîngă „Vechiul şi Noul Testament în prescurtare", mînelnicul, tipicul şi ,,cîntările bisericeşti pe musichie şi pe dinafară". Vasile Creangă nu va fi avut, poate, gîriduri mari. Curînd după terminarea şcolii a luat-o de nevastă pe fata popii din Borca, sat aflat pe drumul bătut de la Pipirig spre Broşteni. Gheorghe, şi el, s-a căsătorit repede, luînd-o pe fata săchilarului din Pipirig, Ecaterina a lui Vasile Răzmeriţă. Dar chiar în anul următor a umblat să se hirotonească diacon şi a putut constata cît de neadevărat era că „cine capătă atestat de la Nanu era ca şi preot". Mărturia poporanilor de la biserica Sf. Mucenic Dimitrie din Plotun nu i-a folosit

17

prea mult. Candidatul la diaconie trebuia să aibă şcoală catihetică şi să dea examen la Seminaria Centrală de la So- cola, astfel încît Gheorghe cel nu de mult căsătorit trebui să plece la Piatra Neamţ, din nou la şcoală, şi abia după încă un an să se prezinte la Iaşi, la examen. în iulie 1850 „au răspuns, de mijloc" la Seminarie şi abia după aceea mai trebui David Creangă să alerge destul, folosind legăturile pe care şi le făcuse între timp, pînă să-şi vadă fiul hirotonisit, ca diacon, în

biserica Vărateculuí (bătrî- nul se rugase de boierul Cazimir din Tg. Neamţ care îl cunoştea pe Apamias, locţiitorul de mitropolit, aflat peste vară în împrejurimi, la Agapia etc...). Peste doi ani avea să fie preot la Tg. Neamţ.[12]

Firește, alte griji avea David Creangă în ce privește măritarea fetelor. Pe Ioana, aceea pe care o uitase, la 1821, în albie, cînd fugiseră de turci, a dat-o după un Ioan, fiul lui Zahei Bucur, naşul fiind un „cuconu Dimitrache" din tîrgul Pietrei. Despre Maria, cu vreo trei ani mai mică, nu ştim nimic. Dar, fără îndoială, prima grijă trebuie să fi fost Smaranda, fata cea mai mare, născută, probabil, pe la 1818. E de crezut că bătrânul chibzuise temeinic asupra celui dintîi ginere pe care avea să-l aibă şi că şi-l alesese bine, din punctul lui de vedere.

Acesta e Ştefan a Petrei Ciubotariul, scoborîtor dintr-o altă numeroasă familie venită din Ardeal în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Cum familia Creangă s-a aşezat la Pipirig, familia Ciubotarilor s-a aşezat la Humuleşti.

Spiţa din care se trage omul Smarandei lui David Creangă începe cu Petrea Ciubotariul în chip sigur, dar Ciubotari sînt în Humuleşti încă dinainte de 1775, cînd se naşte acesta [13]. La 1814, Petre Ciubotar era trecut printre *mijlocaşi,* cu grădini şi curături din vechi în Humuleşti. Cu Axinia, născută pe la 1779, avusese cel puţin şapte copii, a căror succesiune de vîrstă e imposibil de stabilit după datele existente : Vasile, Ştefan, Chiriac, Ecaterina, Nastasia, Ancuţa şi Andrei. În orice caz, Vasile şi Ştefan sînt dintre cei mai mari, primul născut pe la 1809, al doilea pe la 1814.

Pe Ştetfan a Petrei Ciubotariul îl găsim într-un act ca fiind căsătorit, din 1835, cu o *Smaranda fiica lui Ioniţă Cujbă din Pipirig* [14]. Asemenea act provoacă, firesc, stupoare şi deschide drumul oricăror presupuneri cu privire la acela pe care îl ştim soţul Smarandei lui David Creangă din Pipirig. Să se fi căsătorit omul de două ori ? Se poate, deşi e destul de ciudat că pe amîndouă nevestele le cheamă Smaranda şi sînt din Pipirig. Apoi, pe un Petre sîn Ioniţă Cujbă îl găsim printre fruntaşii din Plotun care, peste vreo 15 ani,

iscălesc „mărturia" pentru hirotonirea lui Gheorghe, fiul lui David Creangă. Plotunul era un cătun din comuna Pipirig, dar oamenii nu-i ziceau cuiva din Plotunu că e din Pipirig, deşi David Creangă şi Ion Cujbă semnau alături învoielile pentru alţi locuitori din Pipirig, împreună cu cătunele Boboieşti şi Plotunu. De asemenea, primul născut al Smarandei lui David Creangă, cel ce va fi marele Ion Creangă, apare, după ipotezele emise pînă azi, cel mai tîrziu în 1839, dar foarte probabil încă din 1837. Oricum, căsătoria Smarandei nu putea avea loc mai tîrziu de 1838 (cînd se căsătoreşte, de altfel, şi Ioana), dar mai devreme da. Ştefan şi-ar fi schimbat deci nevasta la 2—3 ani distanţă, ceea ce nu prea e în moravurile satului tradiţional. Smaranda putea avea la căsătorie 18—20 de ani ceea ce în nici un caz nu e o vîrstă atît de înaintată încît fata să fi devenit o piatră în casă, dată în grabă după un om căsătorit a doua oară. Decît presupunerea că şi Smaranda ar fi fost la a doua căsătorie, mai curînd putem crede într-o eroare obişnuită în condiţiile primitivelor notariate din satul lui 1835. Ştefan a Petrei Ciubotariul lua de nevastă o Smarandă care era fiica unui gospodar fruntaş din alt sat. Actul nu slujea tinerilor căsătoriţi şi înregistrarea se făcea după ureche. Bietul diac putea pune, din greşeală, Ioniţă Cujbă în loc de David Creangă, dacă îi ştia pe amîndoi oarecum în treacăt, ca pe oameni cu oarecare vază dar din sat străin. Cei în cauză nici nu cunoşteau ce s-a scris în registru, nici n-au primit o copie, nici n-aveau de ce să facă vreo contestaţie.
2'

întreaga bănuială stîrnită de încurcătura unui act de căsătorie greu explicabil se leagă şi de o mai veche presupunere, că David Creangă ar fi acceptat oricum o mezalianţă înrudindu-se cu alde Ştefan din Humuleşti. Lucrurile însă nu stau, probabil, astfel. Creangă, mocanul fruntaş în satul lui, era totuşi un „opincar" ; disprețul lui pentru „ciubotari" îi pune într-un fel pe aceştia mai pre-

19sus de el în ierarhia socială, după cum munteanul strîmbă din nas, în genere, la toate nacafalele cuconilor de la tîrg, dar le caută cumetria. Turmele aduceau venit bun, dar vremurile se schimbau, iar munteanul oier prețuia cum se cuvine pe munteanul gospodar care știe să facă și negoț. Pipirigul era un sătuc fără însemnătate și mlăștinos. Hu- muleștenii nu erau bogați, dar satul lor se afla, cum am văzut, la răscruce de drumuri, astfel încît un „ciubotar" harnic și tenace putea fi un om al zilei de mîine. David Creangă socotise bine ce avea de socotit.[15]

Ca și pipirigenii, humuleștenii din prima jumătate a secolului al XIX-lea „șăd pe moșia Mănăstirii Neamț". Pă- mîntul lor e „loc de cîmp", nu „loc de munte", ca al celorlalți. Humuleștenii pot fi, deci, agricultori, fie și pe sol puțin : „chiverniseala lor — munca cu mîinile ; să hrănesc și pe alte moșii străine, neavînd loc cu îndestulare". Catagrafia din 1820 conchide : „starea lor proastă" — pe cînd a celor din Pipirig era „de mijloc". Dar humuleștenii și-au adăugat, între timp, la munca cu mîinile, și tot soiul de „alișverișuri" astfel încît, încă din 1830, ocupația lor e „lucrarea pămîntului, ciubotăria, cojocăria".

Răzeși numai cu numele, humuleștenii, de la o vreme, fac mai ales „negustoria din picioare" : „Cu asta se hrănesc mai mult humuleștenii"... Și, mai cu seamă, noua generație humulesteană, care căuta, în noile împrejurări, să iasă din starea proastă sporindu-și produsele cerute la tîrg, intrînd în comerț cu negustorii experimentați care veneau din orașe depărtate să le cumpere specialitățile și bătînd ei înșiși drumurile prin tîrguri și pe la mînăstiri. Nu era mai puțin și mai ușor lucrul decît, poate, munca pe moșii străine, dar, în orice caz, negustoria îi sălta mai lesne deasupra nevoilor, iar gospodarii, cu întreaga familie în stare de treabă, o puneau pe roate producîndu-și singuri marfa.

Nu încape îndoială că la însuflețirea acestei „negustorii din picioare" contribuția principală o vor fi adus ardelenii, bejenarii. Spre deosebire de mocani, mulți dintre „ciubotari" sînt la origine oameni *aduși* de peste hotar, ca mînă de lucru harnică și calificată, pentru grădini și țarină, sau chiar ca meșteșugari. Fuseseră atrași pe moșii mînăstirești de către

călugăriţe bogate şi de neam care aveau dreptul să-şi aibă oameni la lucru. Prin hrisov domnesc, aceşti oameni ai monahiilor boiereşti erau scutiţi de bir. Catagrafiile le zic „băjenari hrisovuliţi" şi, în fond, ei sînt mai privilegiaţi decît „privilegiaţii" birnici ca aceia din neamul lui Creangă.

Petrea Ciubotariul, om al monahiei Agafia Balş, fusese un asemenea băjenar hrisovulit. La 1838, cînd feciorul său, Ştefan, e ginerele lui David Creangă, îl găsim printre fruntaşii satului şi ctitorii bisericii din Humuleşti, semnînd o *Mărturie* pentru un candidat la hirotonire.

Feciorii săi trăiau din ce trăiau toţi humuleştenii care roboteau din zori pînă-n noapte ca să-şi sporească negustoria. Belşugul relativ al casei lor trebuia să fie plătit cu sudoarea muncii tenace şi diversificate, acasă şi la grădină, la cîmp şi la pădure, la tîrg şi la mînăstiri, ca să iasă bazarul ambulant pe care-l ofereau cumpărătorii, cînd în sat, cînd la drum.

Vasile, cel mai mare dintre feciori, e căsătorit cu Maria, fiica lui Iftimie Cucu : aceasta e *mătuşa Mărioara* din *Amintiri*. Fiul lor Ioan, născut la 1833, e acela poreclit aici *Mogorogea*. Vasile a Petrei Ciubotariul pare să fi ajuns la o stare destul de bună, făcînd şi negustorie în lege, cum- părînd şi vînzînd adică, nu numai ca producător. De aceea se ducea el din cînd în cînd „sub cetate, la o chiuă din Condreni, s-aducă nişte sumani". Pe lîngă casă avea livadă mare şi loc de cînepă, bine cultivată ca să iasă „deasă cum îi peria". Averea însă nu se poate face fără avariţie şi, cum avea să spună nepotul lui de frate : „moş Vasile era un cărpănos ş-un pui de zgîrie-brînză, ca şi mătuşa Mărioara. Vorba ceea : Au tunat şi i-au adunat". Chiriac, fratele poate cel mai apropiat ca vîrstă, se căsătoreşte în 1839 cu o fată din Bălţăţeşti ; peste un an are un băiat care-i moare ia 6 luni, iar în anul următor îi moare şi nevasta. După aceea şi-a refăcut viaţa, adică a trăit necăjit şi retras cu *mătuşa Angheliţa*, singura dintre mătuşi despre care nepotul avea să spună că-i „o femeie de înţeles". În ce-l priveşte pe „Moş Andrei, fratele tatei cel mai mic", el se căsătoreşte în 1842 cu o Maria care e fiica diaconului

din Grumezeşti : *mătuşa Măriuca* din *Amintiri,* rea de „scoate mahmurul din om" [16].

Ştefan a Petrei, care a luat-o pe Smaranda lui David Creangă, s-ar părea că are toate însuşirile fratelui cel mare, nu şi cusururile acestuia. Satul îl ştie „om bun". Ca şi Vasile, umblă „prin tîrg, cu cotul subsuoară, după cumpărat sumani, cum îi e negustoria". Pe lîngă casă, are şi el o mică livadă, unde creşte şi păpuşoi. Stăpîneşte şi o bucată de ţarină „tocmai în Valea Seacă, aproape de Topoliţa", pe

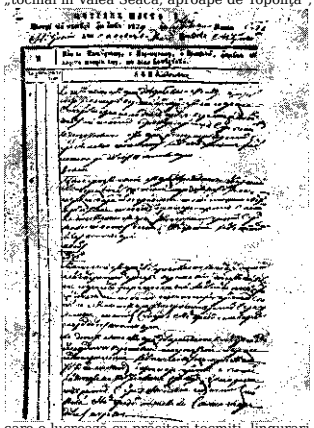

care o lucrează cu prăşitori tocmiţi, lîngurari de felul lor. Mai ţinea nişte oi la o stînă în dumbrava Agapiei, lîngă podul Cărăgiţei... Ceva vaci avea, de asemenea, şi

le trimitea, cu ale altora, la ocol, sub paza văcarului, ca orice gospodar. Mergea singur să-şi coseascâ ovăzul, pe care-l semăna pe un lot de dincolo de sat. Lemne îşi aducea de la Dumesnicul. Făcea poate şi cărăuşie. Nu-şi precupeţea umbletul şi munca şi, iarna, venea acasă noaptea „de la pădure, îngheţat de frig şi plin de promoroacă".

Din toate acestea, averi înşirate în *Amintiri* şi poate îndoielnice, sigur e mai curînd doar ce se află, din cînd în cînd, consemnat în documente. într-o statistică economică a Humuleştilor, din 1849, Vasile a Petrei apare stăpîn doar pe doi boi şi 30 de oi; Chiriac are drept toată averea un singur bou; Andrei are o vacă, 30 de oi, 2 mascuri şi 6 stupi; iar Ştefan are o vacă, 10 oi şi 2 stupi. Dar toţi fraţii sînt în primul rînd „precupeţi", cu „patentă pentru neguţătorie de starea a treia" prin care „are toată voia şi slobozenia a neguţători numai cu amăruntul în dughenile tîrgurilor ţării", după plata taxelor şi a „obişnuitei ze- ciuieli" la Casa eforiei oraşului.[17]

Fraţii lui Ştefan puteau, oricum, răzbi mai lesne şi pentru că aveau casă mai uşoară. Ştefan, însă, are de la Smaranda parte îmbelşugată : vreme de douăzeci de ani, de la căsătorie pînă la moarte, i se înmulţesc urmaşii.Primul e *Ion Creangă* însuşi. Un al doilea băiat, identificat în mitrice sub acelaşi nume, printr-o eroare absurdă care infirmă orice document de acest tip, trece fără urme. Al treilea ar fi un *Petre*, mort la 2 ani. Al patrulea : *Zahei*, născut, după declaraţiile lui, în ianuarie 1842. Urmează *Catrina*, a cărei naştere poate fi situată, fără dovezi, la distanţele obişnuite de 1—3 ani. Apoi *Maria* — pruncul din albie, pe care-l legăna Nică ; ar fi născută pe la 1848— 1850. *Teodor* s-a născut mult după ceilalţi, adică, precum arată actul de botez, în 1856. în fine *Ileana* avea să se nască la 12 noiembrie 1858, adică la cîteva luni după moartea tatălui ei[18]. În felul acesta, Ştefan a Petrei a avut, spre deosebire de fratele său mai mare, mereu mai multe guri de hrănit. Pînă să-i poată veni în ajutor feciorul dintîi, se adaugă cîte un alt plod ; nici unul din ceilalţi încă nu apucă a fi flăcău de muncă, iar fetele sînt prea multe. Viaţa, aşadar, nu prea era uşoară pentru el, dar el e om cu inimă deschisă, vesel şi puternic, pînă să-l

răzbească boala ori oboseala înainte de vreme. Cu ciţiva copii în casă si unul abia mai răsărit, îşi vedea de treabă fără să se plîngă, îşi bea aldămaşul la tîrg după o vînzare bună şi se bucura de bucuria pruncilor. Pentru el viaţa nu poate fi decît cum este şi aşa cum este trebuie să fie trăită. Numai copiii şi popii nu muncesc în sat, după vorba : „Dacă-i copil, să se joace ; dacă-i cal, să tragă ; şi dacă-i popă, să cetească". El trage ca orice om, iar copiilor „le-a trece zburdăciunea, cînd vor fi mai mari şi i-ar lua grijile înainte".

Cam aşa trebuie să-l fi văzut şi socrul David Creangă, cînd i-a dat-o pe Smaranda de nevastă. Oricum, şi pentru unul şi pentru celălalt, belşugul, cît este, trebuie să fíe privit cu mulţumire cînd „lemne la trunchi sînt; slănină şi făină în pod este de-a volna ;

brînză în putină asemine ; curechi în poloboc slavă Domnului I

"II

LUMEA COPILĂRIEI

Cînd Smaranda a născut primul copil[1] — şi era băiat, bucuria trebuie să fi fost mare în casa lui Ştefan a Petrei, ca-n casa oricărui gospodar cinstit. Era semn de noroc şi pricină de nădejde în ziua de mîine. L-au numit Ion, ca pe atîţia alţii în neamul Smarandei şi ca pe vărul lui, feciorul lui moş Vasile, născut mai devreme cu vreo cinci ani. Naş i-a fost un vecin din sat, Ion Cojocariu, care-i era sau avea să-i fie foarte curînd unchi, căci e soţul Nastasiei, sora lui Ştefan.

Apoi, lucrurile au urmat cum trebuiau să urmeze : Ştefan cu treburile, Smaranda cu copiii... Trebuie să fi fost, ca şi mama ei, femeie inimoasă şi, cît era tînără şi voinică, veselă de felul ei, ba chiar „vestită pentru năzdrăvăniile sale". Mai în glumă, mai în serios, punea în aplicare, spre minunarea copiilor, toate învăţăturile bătrînelor din neamul ei, pentru a conjura forţele naturii şi a le supune cu farmece anumite.

Pruncii înmulţindu-se, nu-i era urît să-i privească ju- cîndu-se, cît erau mărunţei şi nu răsturnau casa cu

fundu-n sus, nici n-o zvîrleau în aer de chiote. Le lega chiar ea o sfoară cu motocei la capăt, de stîlpul hornului, spre bucuria mîţelor şi a copiilor. Şi nu-i putea fi nesuferită nici vTemea cînd băieţii au început să se joace de-a mijoarca ascunzîndu-se după cuptor

.Dar, pentru gospodina din sat, vremea năzdrăvăniilor durează puţin, iar plăcerea de a vedea adunîndu-i-se copiii în poală şi mai puţin. O mulţime de trebi i se îngrămădesc mai totdeauna pe cap, cînd are „copil de ţiţă în albie", pe lîngă alţii care aşteaptă să le facă de mincare.

Smaranda nu era nici mai bună, nici mai rea ca alte mame neîncetat hărţuite de muncă şi griji. Răbdarea i se pierdea, ca oricăreia, cînd băieţii „ridicau casa în slavă" tocmai cînd ea „nu mai putea de obosită şi se lăsa cîte- oleacă ziua, să se odihnească".

Putea să zică şi ea, ca şi megieşele ei fără îndoială, că „s-a săturat de ei, ca de mere pădureţe", ba să şi ia varga din coardă şi să le croiască unele de să le meargă petecele, să-i „săcele" cum se cuvine şi să le facă, din cînd în cînd, „cîte un şurup, două prin cap".

Nici copiii ei nu erau nici mai buni, nici mai răi ca alţii cînd făceau cîte drăcării le veneau în cap. „Stropşitul de Ion" şi Zahei „cel cuminte" socoteau că toată lumea e a lor, cum sînt „toţi copiii, de cînd îi lumea asta şi pă- mîntul".

Altfel decît Smaranda îi privea Ştefan, care venea acasă tocmai noaptea şi pleca în zori. Filozofia lui despre soarta oamenilor şi a vîrstelor nu se lovea de nehodina „ghiavoli- lor" lui, căci, vorba Smarandei, el „nu şedea cu dînşii în casă toată ziulica, să-i scoată peri albi"... El putea „să le dea nas" şi „să le ţină hangul", gîndindu-se că n-or scăpa nici ei de griji, cînd le-a veni vremea şi că atîta le e „vîrsta cea fericită". Pentru omul mereu purtat pe drumuri, e mare bucurie să-şi găsească fecioraşii aşteptîndu-l şi bucurin- du-se de venirea lui.

Între el şi băieţi era un fel de înţelegere bărbătească, fără răutate, împotriva mamei care se necăjea cît e ziua de mare că pruncii, buni de drăcării, „se codesc, se drîmboiesc şi se sclifosesc" cum îi scoală la treabă. Gospodarul ştia cînd să dea semnalul de încetare a gălăgiei, strigînd „ajun- gă-ţi de-amu, herghelie !" şi fiind încredinţat că va fi ascultat cum era încredinţat şi că, peste cîţiva ani, va avea în băieţii săi ajutoare de nădejde la muncă.

A socoti, însă, că în casa lui Ştefan stăpînea neîncetat sfada între părinţi şi războiul Smarandei cu copiii ar fi absurd. Stăteau băieţii treji şi se uitau ţintă în ochii părinţilor, cînd se certau, parcă aveau „de gînd să-i zugrăvească", începeau ei a doua zi toate din capăt şi seara iar o încheiau la fel, cu îngăduinţa tatei şi în ciuda mamei ; dar nici prin minte nu le trecea că îi fac mamei lor rău, pentru că aveau atâta minte cît aveau toţi, de-o seamă cu ei, pentru că erau întocmai la fel cu „copiii şi copilele megieşilor" care erau „de-a pururea în petrecere cu ei", li blestelma, la necaz, biata Smaranida, vărsîndu-şi năduful, dar îndată îşi cerea iertare de la Dumnezeu, pentru vorba cea păcătoasă,

căci era acelaşi suflet de mamă care-i răs- făţase cît au fost „un boţ cu ochi" şi-i va răsfăţa cînd vor porni şi ei pe drumul vieţii de griji şi frămîntări. Era rea de gură fiica lui David Creangă, dar bună la inimă, cum fără pic de dușmănie era Ştefan a Petrei cînd o lua peste picior, domol şi sfătos, mai mult în glumă necăjînd-o că e „bisericoasă de s-a dus vestea"...

De fapt, Smaranda era bisericoasă întocmai ca toate femeile din neamul ei, care erau încredinţate că-şi „caută de suflet" dacă împlinesc toate prescripţiile lăsate din bă- trîni. Iar Ştefan se îngrijea • „să nu-i ajungă sufletul în fundul iadului" cît se îngrijea orice om de ce

va fi în viaţa de apoi
cînd abia o scoate la
capăt cu viaţa de
acum. Nu-şi frămînta
creierul cu probleme
metafizice, că n-avea
timp de ele, şi, dacă nu
ştia că timpul
înseamnă bani, ştia în
orice caz că n-are de
ce să şi-l piardă fără
rost. De aceea nu
vedea de ce ar merge
la slujbă şi* la
spovedanii, bune
pentru femeile care

găseau în asta prilejuri de sporovăială. Preceptul lui moral atingea, empiric, adevărul, cînd socotea că „biserica-i în inima omului" şi, gîndindu-se doar că omul şi după moarte trebuie să fie cinstit de oameni, pe pămînt, se liniştea destul cu certitudinea că „dacă va muri, tot la biserică are să şadă"..

.În ce priveşte biserica, Ionică trăgea, fără îndoială, de partea tatei şi nimic din ce se lega de ceremoniile religioase nu-i apărea în solemnitatea sacră care le copleşea pe femei. Băiatul se arată bărbat şi nu se lasă mai prejos de atitudinile zeflemitoare ale tatălui cînd vine vorba de cele popeşti. Apoi, copilul, la

ţară, creşte în mijlocul realităţii cotidiene şi vede totul cu ochii lui limpezi, care nu pot descoperi haina împăratului cînd ea nu există. Cum observă de mic legile vieţuitoarelor din jur şi basmul cu barza care aduce pruncul în cioc nu-i pentru el, aşa observă preoţimea şi dăscălimea ca pe o lume care-i e megieşă şi nu poate fi decît cum este.

De la casa lui Ştefan a Petrei pînă la biserică era numai o zvîrlitură de băţ — „îţi intră biserica în casă de departe ce-i", îi spune omul Smarandei, cu paşnică batjocură. Ionică şi Zahei îi făceau femeii biserică „aici pe loc", mimînd cu mare plăcere ce li se părea un spectacol extrem de amuzant. Cel mic, cînd începea a toca la biserică, toca şi el în stative, de pîrîiau părenţii casei şi duduiau ferestrele. Cel mare făcea o hodorogeală şi un tărăboi de-ţi lua auzul, acompaniindu-l pe celălalt cu talanca de la oi, cu cleştele şi cu vătraiul. Apoi îşi puneau amîndoi cîte o ţoală în spate şi cîte un coif de hîrtie în cap şi cîntau *Doamne miluieşte, popa prinde peşte*. De săruta cu smerenie mîna popii, Ionică o făcea după regulile bunei-cuviinţe şi după cum îl va fi învăţat Smaranda. Dar nu trebuia să fie mai mare decît era ca să cunoască părerea despre popi nu numai a moşului Vasile, ci a oricărui om cu mintea la cap şi nu cu un cap de muiere : că „picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarţă şi pîntece de iapă se cer unui popă, şi nu-i mai trebuie altă ceva", „că popa are mînă de luat, nu de dat; el mănîncă şi de pe viu şi de pe mort..."

Cînd fu „mărişor" ca să se ducă şi el cu pluguşorul de sfîntul Vasile (ceea ce înseamnă la sate, cam de la 5—6 ani în sus), uratul la popa Oşlobanu rămase de neuitat. Căci într-adevăr „hursuz şi pîclişit" trebuie să fi fost popa, ca să pună pe fugă, cu o scurtătură de lemn, nişte ţînci (dacă cel mai mare dintre ei ar fi fost vărul Ion al lui moş Vasile).

E drept că pe Oşlobanu cel „ceapcîn" copiii îl ştiau şi „venetic", adică, după -credinţa lor, „curat ucigă-l crucea l-a colăcit să vie şi să-şi facă budihacea casă la noi în sat". Aşa se va fi vorbit între oamenii mai bătrîni, pentru că în realitate Oşlobenii erau cel puţin dinainte cu o generaţie în Humuleşti, unde, la 1820, printre cei şase preoţi ai satului slujea şi Ion Oşlobanu

[2], trecut, la 1814, printre locuitorii care au grădini şi curături din vechiu în Humuleşti.

De altfel, o „boaită îndrăcită" în ochii consătenilor nu era numai cel căruia copiii i-au menit să-l vadă „dus pe năsălie la biserica Sf. Dumitru, de sub cetate, unde slujeşte". O catagrafie din 1820 [3] îi calificase pe slujitorii bisericii din Humuleşti, aproape fără excepţie, *beţivi*. Preotul Iordachi, duhovnic — om la 58 de ani, pe atunci — *beţiv,* spunea catagrafia ; preotul Chiriac, la 52 de ani — *beţiv ;* preotul Grigorie, de 48 de ani — *beţiv ;* sachelarul Gavril, de 75 de ani — *beţiv. Beţiv* era calificat, de asemenea, şi dascălul Iordachi care avea în 1829 numai 24 de ani, deci ajungea cam la 44 cînd Nică a lui Ştefan a Petrei se ridica băiat de vreo 10—12 ani.

Şi acest dascăl Iordachi, dacă nu e cumva la mijloc o confuzie de nume, nu era un oarecare de vreme ce a fost dascălul cîtorva serii de feciori ai unor preoţi, dascăli şi diaconi din satele regiunii. Iconomul Vasile din Borca, pesemne socrul lui Vasile al lui David Creangă, îşi trimisese şi el feciorul la acest dascăl destul de depărtat pentru el. Tot la dascălul Iordachi a învăţat carte şi părintele Ioan din Humuleşti, singurul despre care poporănii par să fi avut într-adevăr respect. Căci e limpede că, în ciuda dispreţului lor pentru popime, gospodarii nu dispreţuiau în sine rostul preotului şi, batjocorindu-le pe toate „boaitele fătarnice", cugetau în acelaşi timp că bine-ar fi „ca feţele bisericeşti să fie mai altfel".

Părintele Ioan era încă foarte tînăr pe vremea copilăriei lui Creangă (dacă într-adevăr avusese 15 ani în 1829,. cum îl arată catagrafia). Era unul din cei şase copii ai părintelui Grigorie, şi acesta trecut printre popii beţivi ai Humuleştiului. După ce „carte au învăţat a ceti şi a cînta la dascălul Iordachi" (psaltirea cunoscînd-o de la 15 ani) la 25 de ani, în calitate de „cliric", făcea „jalobă" către mitropolit să fie hirotonit preot la biserica cu hramul sf. ierarh Nicolai din satul lui. Era atunci de cîtăva vreme căsătorit. Fruntaşii satului, printre care şi Petrea Ciobotar, bunicul lui Creangă, îi dădeau cuvenita *Mărturie* în care precizau şi că „beţiv nu-i" [4].

Cum preoţi erau însă destui în sat, i se aproba, atunci, doar hirotonirea ca diacon, aşa încît diacon era la naşterea lui Nică al lui Ştefan a Petrei pe care se spune că l-ar fi botezat. Pe la 1846 putea fi preot abia de cîţiva ani.

Se poate uşor presupune că popa cel tînăr căuta legături mai strinse cu gospodarii cam de-o vîrstă cu el, cum era Ştefan a Petrei. Preoteasa Zamfira, nepoata unui călugăr din satul Albeşti, ţinutul Botoşani, va fi urmărit şt ea prietenia bunelor neveste. Diaconul şi Ştefan de fapt se cam căsătoriseră în acelaşi timp şi cam în acelaşi timp avuseseră primii lor copii : Smărăndiţa popii şi Nică a lui Ştefan, ambii, după mitrică, născuţi în 1839 [5]. în orice caz, sătui de vechii slujitori ai bisericii, oamenii cumsecade din Humuleşti trebuie să-l fi privit cu simpatie pe „părintele loan de sub deal" cum începuseră să-i spue. Era vrednic şi blajin şi se dovedea în stare să mobilizeze gospodarii numai prin puterea îndemnului său. De pe atunci va fi ieşit vorba că are „o mînă de învăţătură, un car de minte şi multă bunătate de inimă". Toate acestea îi erau de trebuinţă părintelui loan cînd a pornit să cheme' tot satul la sădirea pomilor în ţintirim. îi erau de trebuinţă, însă, mai ales cînd, spre iarna lui 1846, porni o acţiune de pomină în istoria Humuleştilor.

înainte de toate, prin îndemnul său „ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii, pentru şcoală" ! Apoi, „să fi văzut pe neobositul părinte cum umbla prin sat din casă în casă" şi „sfătuia pe oameni să-şi deie copiii la învăţătură". Aşa ceva încă nu se întîmplase niciodată în Humuleşti şi cine ştie de se va fi întîmplat vreodată în alte sate, din jur. Alde David Creangă din Pipirig îşi trimitea în această vreme feciorii pînă la Broşteni, cum am văzut, ca să poată învăţa carte. Şcoală chiar în sat, ca aceea a dascălului Iordachi, mai fusese oarecum, dar numai pentru cîţiva feciori de feţe bisericeşti, chemaţi să înveţe „a ceti şi a cînta". Dar de şcoală sătească, aşa cum o întemeia părintele loan, nu se mai auzise, căci el chema la carte pe toţi băieţii gospodarilor, fără deosebire, ba chiar şi pe fetele lor, ceea ce chiar nu se mai pomenise. Căci femeie să ştie citi şi scrie era destul de mare ciudăţenie şi, mai-mai, treabă cu totul fără de rost. Omului fireşte că-i prinde

bine măcar olecuţă de carte, să ştie a citi şi a însemna, cînd el duce pe umeri atîtea treburi şi negustorii. Dar la ce-i poate fi de folos învăţătura femeii care de cînd se ştie toarce şi ţese şi face demîncare şi laie copiii fără să fi citit pe undeva toate astea şi fără să le însemne pe tablă ca să nu le uite cumva. Dacă îndemnul părintelui Ioan a fost urmat, deşi fără îndoială oamenii cam aşa gîndeau şi socoteau, se cheamă că forţa lui de convingere era într-adevăr mare şi că instinctul de orientare al munteanului funcţiona bine, făcîndu-l să ajungă mai lesne la înţelegerea împrejurărilor. Nevoia de carte ţinea de vremurile noi, care-şi croiau drumul istoric. E sigur că se simţea pînă şi pe acolo că, oricum, parcă se primeneşte ceva în aer. (Sîntem în preajma lui 1848 !) încă dinainte cu vreo 8 ani ieşise, la Iaşi, un hrisov domnesc care hotăra să se înfiinţeze „prin toate satele şcoale, urmînd a lor învăţătură numai în vreme de iarnă, adică de la 1 noiembrie pînă la finitul lui martie, ca în lunile celelalte să se îndeletnicească pentru ajutorarea părinţilor la lucrarea pămîntului" [6]. De asemenea hrisov nu aflaseră, poate, humuleştenii, dar „pomana" pe care şi-o făcuse cu muntenii Alecu Balş nu era străină de ei. Altfel, nimic nu se alesese din hîrtia cu peceţi domneşti căci şcolile nu puteau răsări peste noapte, după poruncă, fără nimic şi fără nimeni. Părintele Ioan se încumeta să înceapă într-adevăr o şcoală pentru toţi copiii sătenilor — şi acţiunea lui avu succes, evident, în mai toate casele căci „unde nu s-au adunat o mulţime de băieţi şi fete la şcoală"... Ca dascăl al şcolii, părintele îl adusese pe dascălul bisericii, pe „bădiţa Vasile", „un holtei zdravăn, frumos şi voinic" — „cuminte, harnic şi ruşinos ca o fată mare"... îl chema Vasile a Ilioaei sau a Vasilcăi. Un Vasile fiu al unui *Toader a Vasilcăi* se însurase, pe la 1840, cu o soră a mătutşii Mărioara lui Vasile a Petrei, adică o luase pe Ancuţa, altă fată a lui Iftimie Cucu.[7] Dacă cei doi *a Vasilcăi* vor fi fost neamuri, dascălul ar fi fost puţin cimotie şi cu Ştefan a Petrei.

Sigur e că, pe la 1848, cîţi Avasilcăi (sau Avasiicăi) erau în Humuleşti se aflau printre oamenii cu totul lipsiţi de avere. în statistica economică din 1849 apar printre aceştia un Ilie a Vasiicăi, nevolnic, şi o Ioana lui Toader a Vasiicăi, văduvă fără nici un fel de

bunuri. Nevolnicul Ilie a Vasiicăi e, după toate probabilităţile, tatăl dascălului Vasile. Căci, peste cîţiva ani, în 1851, în vîrstă de 75 de ani, se va ruga „cu fierbinţi lacrimi din săricești ochii mei vărsate" să fie scutit de birul pe care-l plătise vreme de 40 de ani : „şi numai un fecior au avut, cu numele Vasile, care pentru satul Humulești slujește în Miliţia pămîntească" [8].

Că Ştefan a Petrei îşi trimisese şi el băiatul cel mare la şcoala părintelui Ioan nu ne poate uimi. El însuşi nu ştia „boabă de carte", cum nu ştiuse, probabil, nici tatăl să

uPetrea, deşi iscălitura lui figurase pe *Mărturia* părintelui Ioan din 1838, cînd îl va fi semnat altcineva. Dar un soro-covăţ pe lună, cît i se dădea dascălului Vasile pentru truda lui, nu era prea mult, băiatul era destul de mare ca să nu mai stea toată ziua de „drăcării" şi destul de mic ca să nu-i poată fi cu ceva de folos gospodarului. Mai tîrziu poate-i va prinde bine să ştie oarecît a seri şi socoti cînd îl va lua cu sine la tîrg şi la muncă. Iar Smaranda, pe lîngă că era mulţumită să mai scape de el, mai gîndindu-se şi la pilda fraţilor ei, va fi judecat, ca atîţia alţii înaintea ei, că-şi trimite băiatul la şcoală „ca să nu ştrengărească pe uliţă şi ca să înveţe să cananarhisească, să ţie ison cîntăreţilor din strană, să citească *Apostolul,* să zică *Tatăl nostru* şi *Crezul* şi să meargă de-a-ndăratele, cu sfeşnicul într-o mînă şi cu cădelniţa în cealaltă, dinaintea preotului cînd ieşea cu sfintele daruri" (după vorba mai veche a învăţatului Ioan Ghica din Ţara Românească) [9].

Ce vîrstă avea atunci Ionică ? După *Amintirile* lui, tîrzii şi aduse artistic din condei, 11 ani — ceea ce nu era cu putinţă, căci ar fi trebuit să fie născut în 1835... Sigur e doar că nu trebuie să ni-l închipuim în vîrsta şcolarilor care intră azi în clasa I, ci mai mare cu vreo 2—3 ani.

Că părea, printre ceilalţi, „un băiat prizărit", ba chiar „sfrijit", înseamnă că la şcoala popii din sat el era printre cei mai mărunţi, şi ca vîrstă şi ca statură şi putere. Cei cu care fusese „de-a pururea în petrecere" cu el, pînă acum, — un Zaharia al lui Simeon Gîtlan sau un Chiriac al lui Goian, vor fi fost, probabil, de-o seamă cu el, oarecum, cum era şi Smărăndiţa popii, „cea dintîi şcolăriţă". Dar vărul Ion al lui Moşu-Vasile era cu vreo cinci ani mai mare, iar alţii, ca Nic' a lui Costache şi Toader a Catrincăi erau nişte „hojmălăi" ; că era cutare „balcîz şi răutăcios[1] nu înseamnă nimic, dar dacă era şi „răguşit", fără îndoială vrea să spună că, fiind „băiet mai mare", avea vocea în schimbare.

Ce şi cum se învăţa la dascălul Vasile ?

În chilia durată de humuleşteni „la poarta bisericii" şi lîngă ţintirimul acesteia, toată şcoala ţinea mai mult de trecut decît de prezent. Şi părintele Ioan, cînd învăţase la dascălul Iordachi, şi dascălul Vasile, pe unde va fi învăţat şi el cîte ceva, duceau mai de grabă tradiţia singularelor şcoli dc slovenire care apăreau şi dispăreau, în secolele trecute, pe lîngă mînăstiri şi biserici, pentru o mînă de

tineri candidaţi la preoţie. Asemenea şcoli continuă să fiinţeze, din modeste iniţiative locale, ale unor preoţi şi dascăli, chiar în capitalele ţărilor noastre, la Iaşi şi la Bucureşti, paralel cu toate şcolile înalte care luau fiinţă şi cu toate reformele rămase mai mult pe hîrtie. E drept că, la Iaşi, pedantul Gh. Săulescu, cu sprijinul inimos al iui Gh. Asachi, înfiinţase de vreo 20 de ani, pe lîngă Trei Ierarhi, un curs de predare a metodei lancasteriene pentru uzul şcoalelor elementare şi că *Regulamentul Organic* prevedea organizarea învăţămîntului după această metodă, pentru care Asachi tipărise şi un *Prescript* anume [10]. Totul era, în condiţiile vremii, o iluzie deşartă, care urmărea o bruscă şi masivă alfabetizare pe temeiul că metoda propagată ar izbuti să pregătească, într-o singură sală de clasă şi simultan, cîte 400 de elevi cu un singur profesor. Pentru aceasta trebuia doar o încăpere destul de mare ca să cuprindă, într-o jumătate a ei numai, 12 bănci lungi, şi, în cealaltă jumătate, 24 de semicercuri de cîte „o jumătate stînjen de diametru". Profesorul urma să predea în fiecare zi cîte un ceas numai pentru şcolarii mai răsăriţi, care devin *monitori* (de aceea sistemului i se mai zice şi *monitorial);* şcolarii ceilalţi intră mai întîi în bănci „unde vor scrie un ceas", „pe urmă vor trece cu monitorul lor la semicercuri ca să citească încă un ceas" ; „în timpul cît unii scriau pe năsip şi alţii la placă sau la hîrtie, de la celelalte cercuri te asurzea silabitul cel monoton"... La şcoala lui Nanu din Broşteni, feciorii lui David Creangă întîlniseră oarecum acest sistem, redus la proporţii mai mici şi la mai multă simplitate fără îndoială. Dar nici părintele Ioan, nici bădiţa Vasile nu făceau — şi nici nu puteau să facă în chilia lor — şcoală lancasteriană. Aici nici vorbă nu putea fi de bănci şi de semicercuri ; mai degrabă, ca-n alte chilioare asemănătoare, şcolarii humuleşteni „citeau si scriau pe genunchi şi pe brinci" [11], cu toţii laolaltă şi în acelaşi timp.

începeau cu *buchile,* adică învăţau mai întîi numele

fiecărei litere din alfabetul slavon, în ordine alfabetică : az, buche, vede, glagoli şi aşa mai departe. Pentru aceasta, fiecare literă în parte dascălul o scria pe cîte o filă. Fiecare

filă era prinsă într-un băţ, pe care dascălul îl ridica deasupra capului, ca să fie bine văzută. Copiii

trebuiau să-i reţină chipul, în vreme ce-i repetau în cor numele de-atîtea ori încît să n-o mai uite niciodată.

După ce toate erau presupuse a fi fost definitiv memorate, se putea trece la stadiul următor, adică la *trătaji.* Era vorba de un caiet cu foi groase, pe care dascălul însuşi îl întocmea în chip de „abecedar". După care, veneau *silabele,* din cîte două şi trei slove, apoi adunate la un loc, cîte două şi cîte trei la rîndul lor, pînă ce alcătuiau cuvinte din ce în ce mai lungi. Şi în acest sistem fiecare treaptă se învăţa prin repetare în cor, de zeci de ori, după străvechea metodică :

„On, mislete, ucu : omu
pocoiu, on, mislete, ucu : pomu"...

Cînd după atîta exerciţiu sărmanii şcolari ajungeau să buchisească tot textul *tratajilor,* treceau la *ceaslov,* prima lor carte de lectură.

Aşa a procedat dascălul Vasile cu şcolarii săi, ca toţi dascălii de atunci, şi nu era el vinovat. Îi învăţa pe alţii cum alţii îl învăţaseră pe el şi nici lui, nici şcolarilor nu le trecea prin cap că s-ar fi putut altfel. Savanţii cu sistemul lancasterian rămîneau şi ei, în esenţă, la aceeaşi metodică a citirii, deşi complicau formula de organizare a „clasurilor". Bădiţa Vasile ţinea singur toate orele. Părintele Ioan venea „mai în toată ziua" pe la şcoală, să vadă ce se petrece şi mai ales pentru a pune capăt „nebuniilor" şi a aşeza ordinea. în acest scop a introdus şi „calul bălan" şi l-a pus pe moş Fotea, om acum la 70 de ani, să împletească un „sfînt Niculai", adică un „biciuşor de curele", din cele mai „bune". în fiecare sîmbătă, părintele venea la „procitanie" ; dascălul îl asculta în parte pe fiecare „de tot ce a învăţat peste săptămînă", urmînd ca, de fiecare greşală, şcolarul, încălecat pe Bălan, să primească pe spinare cîte un sfînt Nicolai. Pe cît se pare, cîteodată îl împingea „păcatul" pe bădiţa Vasile să folosească şi el oarecum „sistemul monitorial" şi să-i lase în loc pe unii băieţi mai mari , să-i „procitească" pe cei mai mici, cît lipsea el. Ceea ce însemna mare primejdie pentru şcolari, căci hojmalăii aveau desigur plăcerea de a trece la catastif cît mai multe greşeli celor cu care aveau ceva.

Nică a lui Ştefan a Petrei avea fără îndoială un cap isteţ la învăţătură şi se speriase mai puţin de grozăvia

buchisirii cit de aceea a calului bălan. Rămăsese „înlemnit" ca şi ceilalţi, cînd părintele dăduse prima pildă de intransigenţă poftind-o chiar pe Smărăndiţa lui să facă „pocinog sfîntului Niculai", „cu toată stăruinţa lui moş Fotea şi a lui bădiţa Vasile". Dar, dacă şcolarii au putut trece cu bine de la filă la trătaji şi de la trătaji la ceaslov, înseamnă că învăţaseră cu destulă voie bună şi fără multe intervenţii ale sfîntului din cui. Dascălul, tînăr şi blajin, era iubit de copiii care-i ziceau „bădiţa Vasile" şi care ştia să le zîmbească prietenos, ca spinăria slovenirii să fie urcată mai uşor. Iar părintele Ioan, care fusese „de tot posomorit" cînd hotărise pedepsirea copilei, ştia să împartă cu aceeaşi înţelepciune şi răsplăţile. Ca să meargă treaba strună şi să-şi îmblînzească şcolarii speriaţi, n-a întîrziat să aducă fiecăruia pitaci şi colaci de la biserică. Cu cît se pricepeau şi cît puteau, atît părintele cît şi dascălul se vede că întemeiaseră şcoala numai din dragoste pentru răspîndirea ştiinţei de carte şi că aveau pentru copiii din sat o căldură de apostoli naivi şi tenaci. Popa cel de-o seamă cu Ştetfan a Petrei îl va fi ochit, poate, mai devreme ca alţii, pe Ionică cel mic pentru mintea lui sprintenă la învăţătură şi-l va fi îndrăgit îndeosebi. Cînd băiatul fuge de la şcoală de teama procitaniei lui Nică a lui Costache care-i însemna „la greşeli cu ghiotura, pe o draniţă", părintele vine acasă, se înţelege cu gospodarul şi-l ia pe Nică blînd că „e păcat să rămînă fără leac de învăţătură" după ce trecuse „de bucheludeazla şi bucheriţazdra" şi „mîine-poimîine" avea să treacă la psaltire, „care este cheia tuturor învăţăturilor"... Nică era încă un ţînc, ca şi copila părintelui, dar la ţară copiii ştiu de mici bătrînescul mers al lucrurilor şi preotul putea să-l îmbie, ca pe un fecior în lege, cu gîndul că tot dintre şcolarii lui îşi va alege el ginerele... Nică era în stare să se pună pe treabă după mintea lui bună şi să înainteze degrabă „şi la scris şi la făcut cădelniţa în .biserică şi la ţinut isonul" ca „un băiet". Că era fermecat văzînd că părintele „îl ia la dragoste", că „Smărănidiţa începe din cînd în cînd a-l fura cu ochiul" şi că bădiţa Vasile îl pune

35acum pe dînsul să-i procitească pe alţii, e firesc. Copilul se simte bărbat cînd se vede preţuit şi ridicat deasupra altora cu oarecare putere. Să se facă popă, adică persoană însemnată în sat, desigur că era o ispită pentru el, dar destul de potrivită cu vîrsta. Cum copilăroasă era şi închipuirea unei dragoste pentru Smărăndiţa căreia abia deunăzi „îi trăsese o bleandă" „cu toată părerea de rău", pentru că nu-l lăsase în pace să prindă muşte. Toate acestea trebuie să fie văzute în planul real al gîndirii şi simţirii lui Nică a lui Ştefan a Petrei care putea să aibă pe atunci cel mult 9 ani şi orice speculaţii interpretative ar fi ridicule. Indiferent de ce-şi spunea el în anii aceia şi de ce-şi va aminti mai tîrziu, cert e că prinsese mai ales dragoste de carte, pur şi simplu. îi plăcea să citească şi fără îndoială citea şi acasă, fără să-l silească nimeni, de vreme ce, pe lîngă el. începu şi Smaranda, la 30 de ani, să înveţe carte. Şcoala primitivă a părintelui Ioan schimbase vădit mersul vieţii în casa Ciubotarului şi băiatul trăgea acum de partea mamei şi a neamului ei, stabilindu-se noi raporturi între copil şi părinţi. Smaranda găsea o mîngiiere nebănuită în descoperirea cărţii şi citea singură nu numai la psaltire, ca femeie bisericoasă, cum îi zicea bărbatul ei, ci şi din *Alexandria,* avînd deci revelaţia unui univers al poveştilor aflate din lectură proprie. Pentru ea ideea că într-adevăr „cine are carte are parte" căpăta un înţeles deosebit, care-l proiecta pe omul învăţat într-o lume superioară, inaccesibilă celor de rînd. Pentru feciorul ei, care dobîndise de mic.' o asemenea stare încît să o fi învăţat şi pe ea să descifreze tainele cărţilor de demult, Smaranda nutrea în sinea ei mult mai mult decît îndrăznea s-o mărturisească. Voia nu- maidecît — zicea — să-şi facă băiatul popă, dar în gîndul ei îl vedea mult mai departe de hotarele Humuleştilor şi de pragul bisericii din sat. îl visa „un al doilea Cucuzel, podoaba creştinătăţii" şi cercetase, cu privire la soarta lui Nică, „toţi zodierii şi cărturăresele" ca să afle că îi e dat ,,să petreacă printre oameni mari". Că despre băiatul ei se vorbea oarecum în sat, pentru înzestrarea cu minte pe care i-o va fi lăudat-o părintele Ioan, e cert, de vreme ce Smaranda se întîlnea cu „femeile bisericoa^e din sat" care-i băgau şi ele în cap „o mulţime de bazaconii", „care mai de care mai ciudate", despre viitorul lui. în căsuţa de pe uliţa care peste un veac avea să poarte numele lui *Ion Creangă,* în Humuleşti, sfada dintre

Smaranda şi omul ei avea acum pricini noi, în care cel care ţinea copilului hangul şi isonul, cu o imaginaţie aprinsă de mari ambiţii, era mama. Tatăl, potolit şi robit ca totdeauna, fără disperări dar şi fără nădejdi, măsurînd toate după albia vieţii lui şi a neamului său, avea oroare de planuri măreţe. Nici nu visa să-şi vadă feciorul ajuns popă, nici nu credea că lucrul e posibil. Fără carte, omul care munceşte cum a apucat din părinţi e ori- cînd la locul lui, nici cu capu-n nori, nici cu traista goală, ca să aştepte să-i dea stăpînul de mîncare. Oricît de sărac, ţăranul are bordeiul lui şi se hrăneşte cu ce scoate din truda lui, fără a da nimănui socoteală. Dar ce fac slujbaşii care au plecat de la vatra strămoşească duşi de amăgirea ştiinţei de carte ? Umblă cu vîntul prin buzunar pînă-şi primesc simbria, cită o au, şi-şi cumpără cu bani pînă şi pîinea cea de toate zilele. Nici în sat nu-s fruntaşi şi-n tîrg sînt codaşi.

Mai bine să rămînă cum îi e dat : „Nic' a lui Ştefan a Petrei — om de treabă şi gospodar în Humuleşti". Pînă să ajungă asemenea om şi gospodar, cum se cuvine, Smaranda „cu şcoala ei" nu face decît să-l „deprindă cu năravʺ. Pînă una alta, cît e mic, Nică se arătă mai degrabă „o tigoare de băiet, colbăit şi leneş, de n-are păreche" ; nici gînd „să pască cei cîrlani şi să-mi deie ajutor la trebi, după cît îl ajută puterea". „Cînd s-a face mai mărişor, are să înceapă a-i mirosi a catrinţă şi cu astă rînduială n-am să am folos de el niciodată".

Cea dintîi încercare a visurilor Smarandei fu o întîm- plare năprasnică : bădiţa Vasile e prins cu arcanul, pentru „slujbă în miliţia pămînteană", din partea Humuleştilor. Şcolarii lui s-au întors plîngînd pe la casele lor. Şcoala, care n-a durat nici un an, s-a închis, căci părintele Ioan degeaba „umbla acum cu pletele în vînt, să găsească alt dascălʺ. Copiii, „peste patruzeci la număr", s-au împrăştiat.

Abia „după vrun an iarăşi s-a deschis şcoala", cu dascălul Iordache care, dacă e să ne luăm după catagrafie, n-ar fi avut atunci mult peste 40 de ani. Dar fie că acela care avusese şcoală în sat mai de mult era altul decît cel din catagrafie, fie că din cauza beţiei ajunsese rău de tot, copiilor li se părea că abia „clămpăneaʺ de bătrîn ce era". Îi ziceau „fîrniitul de la strana mare" şi „chilaciu" (adică beţiv) şi nu-l găseau bun de nimica.

încă îndată după pierderea dascălului Vasile, Nică a lui Ştefan, ca alţi cîţiva, „se ţinuse de părintele Ioan" şi, tot petrecînd pe la praznice, îi slujea şi drept ucenic încît „în biserică citeam şi cîntam pe dinafară toate troparele ca şi dascălul Iordache". Aşadar, „ce să mai învăţ în Hurau- leşti ?"... Pe lîngă asta, dascălul de acum îşi ridica şcolarii de urechi „pînă la *fîrta"* (adică pînă la înălţimea filei din băţ cu această slovă), „deasupra uşii" şi-i prea „îndesa la spinare cu sfîntul Neculai", astfel că „de unde pînă atunci mă duceam cu drag la şcoală, am început a umbla huciu-marginea ; o zi mă duceam, două nu..."

Acum sfada Smarandei cu omul ei abia se înteţi, pentru că băiatul trebuia să fie trimis, după părerea mamei, la alţi dascăli şi ea îl „cihăia" mereu pe bietul Ştefan să-l „mai deie undeva la şcoală". Vrînd-nevrînd, urmă un armistiţiu, peste vara lui 1848, cînd izbucni o faimoasă holeră care începu „a secera prin Humuleşti în dreapta şi în stingă de se auzea numai chiu şi vai în toate părţile". Ion fu trimis mai departe de sat şi de molimă, La stîna din dumbrava Agapiei. Dar tocmai acolo se îmbolnăvi, probabil însă nu de holeră ; Ştefan veni şi-l luă cu căruţa acasă şi „doftorii satului", care-l şi aşteptau chemaţi din vreme. îl vindecară peste noapte, ou leacuri băbeşti. După asemenea grea încercare, gospodarul nu se mai lega de băiatul lui cel mare, oricîte năzdrăvănii făcea acesta : îl lăsa în voie, bucuros că-l vede în viaţă.

Abia peste iarnă, în pragul anului 1849 deci, ostilităţile fură relaxate, cu aceleaşi argumente de-o parte şi de alta. în jurul trimiterii lui Ion la şcoală, mai departe. Smaranda îl va fi descoperit pe dascălul Siimion Fosa, din Ţuţuieni, în Tîrgul Neamţ, dincolo de Ozana. Ştefan adăuga că „nu face băietul ăsta atîţia husăşi, cu straie cu tot, cîţi a dat el pentru dînsul pînă atunci" şi făcea socoteli peste socoteli ! Se împăcase cu dascălul Vasile, care nu lua decît un soroovăţ. Dar „postoronca de dascălul Simion Fosa cere cite trei husăşi pe lună" ! Smaranda, care altfel se mulţumea cu riposte încăpăţînate La toate argumentele : „Aşa o fi, n-a fi aşa, vreu să-mi fac băietul popă" — sărea cu gheare femeieşti cînd auzea de socoteli şi-i scotea omului ochii pentru sorcovăţii daţi la crîşme ; ba îi mai amintea şi de nişte sume care ar fi fost date de bărbat Ruştei lui Valică şi Măriucăi lui Onofrei, poate şi acestea cîrciumăriţe...

Intervenţia lui David Creangă, care veni într-o zi, prin cîrneleagă, să-şi vadă fiica, ginerele şi nepoţii, curmă deocamdată conflictul. Pe lîngă argumentele care trebuiau şi să-l convingă pe Ştefan şi să o potolească pe Smaranda, mai aducea pilda feciorilor săi. Pe Gheorghe tocmai umbla să-l hirotonească diacon. Pe Vasile îl vedea căsătorit cu fata popii din Borca. Toate mergeau mai bine de cSixd îi dăduse la şcoală, la Nanu din Broşteni. Acum mai avea numai pe Dumitru, mezinul, să-l vadă căpătuit. Dumitru abia dacă era cu cîţiva ani mai mare decît Nică, băiatul fetei sale celei mai vîrstnice. Bătrînul îi va lua deci pe amîndoi, pe fiu şi pe nepot, şi-i va duce la Broşteni. A mai rămas el la Humuleşti a doua zi, căci era tîrg şi mai ales pentru aceasta sosise, şi a treia zi plecă şi-şi luă cu sine nepotul. Trei zile se mai duseră, apoi, la Pipirig, unde şi Ionică şi Dumitru fură pregătiţi cu de toate pentru drum lung, în bocetele obişnuite ale Nastasiei. Şi, ca-n alte dăţi, David Creangă o porni la Broşteni cu cei doi candidaţi la învăţătura profesorului Nanu. Acestuia i-a înfăţişat de îndată ce au ajuns, i-a trecut apoi pe la biserică şi pe urmă i-a lăsat singuri în gazdă, „cu toată cheltuiala lui".

Lui Ionică nu i-au plăcut nici Broştenii, nici gazda. Broştenii nu era sat aşezat, ca Humuleştii, în margine de tîrg şi pe drum bătut. Era un sătuc cu adevărat de munte, împrăştiat, cu „o casă ici sub tihăraia asta, alta dincolo de Bistriţa, tot altă tihăraie", aşa încît „nu se ruşina lupul a se arăta ziua-namiaza-mare prin el". Pe gazdă o chema Irinuca şi era o femeie săracă şi fără vîrstă. Bărbatul şi fata ei plecau de luni dimineaţa şi se întorceau acasă numai sîm- bătă seara : lucrau „în munte la făcut ferestrea" şi amîndoi, pe timp de iarnă, „albia îşi puteau scoate mămăliga". Aşa munceau şi trăiau mai toţi locuitorii Broştenilor şi „la mulţi se întîmpla de veneau sîmbătă noaptea cu cîte un picior frînt sau cu boii stîlciţi, şi aceasta le era cîştig pe deasupra". Casa gazdei era „o cocioabă veche de bîrne, cu ferestrele cît palma, acoperită cu sein duri, îngrădită cu răboji de brad şi aşezată chiar sub munte, pe malul stîng al Bistriţei"... Un ţap şi două capre rîioase „dormeau pururea în tindă".

Şcoala, care era într-o casă luată cu chirie, nu pare să-l fi impresionat pe Ionică din Humuleşti în nici un chip. Era toată, în mic, cam cum o visase, pentru toate satele,

refe- rendarul Gh. Asachi : adică avea o singură sală de clasă, lungă de 8 m. şi lată de 6,40, în care se aflau vreo 9—10 bănci lungi, ca pentru 12 şcolari fiecare, un uluc cu nisip pentru scriere, o tablă în părete şi o masă pentru învăţător. [12] Nici profesorul, despre care se spune că era „un om de mijloc, roşcovan, uscăţiv, bun la inimă şi glumeţ, dar iute 1a mînie şi aspru", şi pe care David Creangă, ca ati- ţia alţii, îl ridicase în slăvi, nu pare să fi lăsat urme în a- mintirile aceluiaşi Ionică. Cum i-a văzut, şi pe unchi şi pe nepot, cu plete, a pus să fie tunşi amîndoi, fără să-i pese de plînsetele şi rugăciunile lor. Apoi i-a pus în rînd cu ceilalţi şcolari şi le-a dat de învăţat „după puterea lor" şi, pe dinafară, „îngerul a strigat".

Prea multe n-au putut apuca ei să înveţe aici, din tot programul şcolii. Pe la Mezii-Păresii se treziră „plini ciucur de riie căprească" şi dascălul, cu grijă pentru higi- ena clasei, nu-i mai primi la şcoală, pe drept cuvînt. Ştiri pînă la Pipirig n-aveau cum triimite şi, după Buna-Vestire, făoînd împreună o poznă de pomină, de dărămară căsuţa Irinucăi şi-i omorîră una din capre, o şterseră cum putură de repede. Adică se suiră pe o plută şi ajunseră la Borca, unde se mutase Vasile Creangă, fratele şi unchiul, în casa socrului. Apoi, a doua zi, porniră spre Pipirig, întovărăşin- du^se cu cine puteau la aşa cale. Bătrâna Nastasia, văzîn- du-i acasă „de bucurie a şi tras un bocit" şi în mai puţin de- o săptămînă îi şi vindecă de rîie. Bătrînul plăti „fără; vorbă" stricăciunile făcute de băieţi către Irinuca sărmana. Iar în sâmbăta paştilor Ionică se întorcea iar în Humuleşti, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Urmase la Nanu doar cîteva luni, deci ştiinţa de carte n-avea cum să-i fi. sporit, la dreptul vorbind. Smarandei, totuşi, îi venea „să-l înghită de bucurie", şi părintele Ioan l-a pus la masă lingă el şi Smărăndiţa a ciocnit cu el o mulţime de ouă roşii, numai pentru că în ziua de paşte a ştiut, după dăs- câlia lui Nanu, să tragă la biserică un ,,îngerul a strigat", „de au rămas toţi oamenii cu gurile căscate."

Dar lucrurile se întoarseră, în casa lui Ştefan a Pe- trei, de unde rămaseră prin cîrnaleaga. De la paşti şi pînă- n iarna cealaltă, nici o urmă de învăţătură nouă. Peste iarnă, Smaranda îl făcu pe Ştefan să plătească cei trei hu- săşi pe lună pe care nu voise, mai an, să i-i dea lui Simion Fosa. Deci Ionică mai învăţă „psaltihie la un psalt de la

biserica Adormirea din Tîrgul Neamţului peste baltă, la vreo două zvîrlituri de piatră departe de satul nostru".

Asta durase cam pînă-n primăvara lui 1850.

Deocamdată şi parcă pentru totdeauna, era de cîţiva ani oprit în loc, ca isonar al bisericii. învăţătura părea încheiată definitiv, după trecerea pe la Nanu şi tocirea pe dinafară a Psaltirei.

Cum însă nu ştii niciodată de unde sare iepurele, gîndul unei alte şcoli şi al altor perspective cu siguranţă că nu dispăruse, nici în capul Smarandei, nici în cel al lui Nică.

Şi iepurele a răsărit ca din pămînt, în toamna lui 1852, numai şi numai pentru că „Humuleştenii nu-s trăiţi ca în bîrlogul ursului" — sau cel puţin aşa credea Nică.

În realitate, probabil că foarte puţine veşti din lume ajungeau pînă la ei. Că ar fi aflat humuleştenii despre vreo reformă a învăţămîntului din Moldova, proiectată de Grigorie Ghica-vodă, e greu de crezut, deşi tocmai de-aici avea să vină, şi pentru Nică şi pentru alţi flăcăuaşi din sat, o nouă ispită a şcolii.

întors de la studii, din Germania, vodă Ghica a vădit în.tr-adevăr interes pentru şcoală. Pe cînd Nică ţinea isonul la biserică sau torcea în preajma Măriucăi celei dragi, îşi începea activitatea o comisie numită de domn şi alcătuită din oameni luminaţi, ca M. Kogălniceanu, A. T. Laurian, Anastasie Panu şi alţii. în 1851, Divanul ad-hoc cercetă şi vodă sancţionă legea cea nouă care declara „instrucţiune publică" — „gratuită pentru toţi locuitorii ţării" — şi poruncea înfiinţarea şcolilor primare sătesti. Bineînţeles, le- pea a rămas mai ales pe hîrtie. Şcolile sătesti tot nu s-au înfiinţat, în ciuda *Regulamentului şcolariu* al lui Ghica şi gratuitatea pentru copiii sătenilor n-avea unde se aplica. Nu erau create condiţii nici măcar pentru împlinirea altei prevederi a regulamentului, care cerea să se facă şcoli, de-aici încolo, „în fiecare oraş principal, în fiecare tîrg şi tîrguşor". Cinstitul „departament al averilor bisericeşti si al învăţăturii publice" n-avea nici fonduri, nici putere să întemeieze atâtea şcoli peste noapte, găsind şi tot corpul didactic necesar.

De unde se vede că totuşi Creangă a avut noroc de satul său, e însă de-acolo că Humuleştiul e chiar în coasta unui tîrg ca Tg. Neamţ şi că se află pe moşia unei mînăs-

tiri bogate ca Mînăstirea Neamţului. Căutînd mijloace măcar acolo unde se putea, Departamentul amintit recurse la o stratagemă îngăduită de lege şi lăsă în spinarea Mînăstirii Neamţului sarcina de a face şcoală pe moşia ei, în târgul ei cel mai de seamă. Feciorul lui Ştefan a Petrei se întorsese din Broşteni şi încă nu începuse dăscălia cu psaltul de la Biserica Adormirea din Tg. Neamţ, când, fără ca mulţi poporăni şi tîrgoveţi să ştie, stareţul Neonil al mănăstirilor Neamţu şi Secu primea o adresă destul de ciudată. Purta data 30 noiembrie 1849 şi îi comunica următoarele : „Comunitatea locuitorilor Tîrgului Neamţu, prinitr-o jallbă iscălită de mai multe persoane, face cerere acestui departament ca să se înfiinţeze o şcoală publică în acel tîrg, pentru învăţătura tinerimii de acolo". Legea obliga, în principiu, la asemenea înfiinţări, pe proprietarul moşiei care stăpâneşte târgul. Deci stareţul să ia de îndată măsuri pentru a asigura deocamdată „un local cu încăpere în numitul tîrg carele să fie pentru totdeauna la dispoziţia şcolii ce se va înfiinţa".[13]

„Mehenghea de mînăstire" n-avea încotro. Putea însă tărăgăna lucrurile şi, mai ales, putea cere ca şcoala, de ea înfiinţată, a ei să rămână, ca şcoală a mânăstirii, nu a satului, adică particulară şi religioasă, nu publică şi laică. Abia la 18 aprilie 1850 Stareţul răspundea cu smerenie că „sfînta Monastire Neamţul i Săcul cu bucurie să primeşte ca împreună a făptui la întemeierea unei şcoli naţionale în Tg. Neamţului proprietate a monastirei" ; ba „monas- tirea au şi cumpărat o casă potrivită"... Numai o condiţie punea stareţul : „ca Monastirea Neamţului să aibă dreptate de a alege profesorul şcoliii"...

Destul pentru ca lucrurile să rămînă în loc şi să înceapă discuţia în jurul unei asemenea condiţii care-l scotea pe profesorul viitoarei şcoli din fireştile reguli ale departamentului public. Mînăstirea punea, în 1850, temelia şcolii, cum raporta către domn, dar şcoala nu se deschidea, iar casa cea potrivită va fi primit între timp altă destinaţie. Abia la 12 octombrie peste doi ani, în 1852, avea să aibă loc deschiderea şcolii, deocamdată doar prin... festivitatea punerii unei „pietre de temelie" la un local ce se va construi special. Atunci avu loc şi „solenela deschidere a spitalului" din târg şi, pentru ambele evenimente, veni să fie faţă însuşi Ghica-vodă.

La festivitate, Nică a lui Ştefan stătea şi el aproape de vodă, împreună cu alţi băieţi, isonari ai bisericii, „mai toţi de-a rîndul îmbrăcaţi cu cămeşuice cusute cu bibiluri, şi albe cum e helgea, cu bondiţe mîndre, cu iţari de ţigaie şi încălţaţi cu opincuţe, spălaţi curat şi pieptănaţi, cu ruşinea zugrăvită în faţă şi cu frica lui Dumnezeu în inimă". Vodă, la care băieţii „nu se mai săturau privindu-1", le-ar fi aruncat o privire părintească şi le-ar fi spus :

— Iată, copii, şcoala şi sfînta biserică, izvoarele mîn- gîierii şi ale fericirii sufleteşti ; folosiţi-vă de ele şi vă luminaţi şi pre Domnul lăudaţi".

Cam aşa, dar nu tocmai aşa se vor fi petrecut lucrurile, după care, pentru că „vorbele rostite din gura domnească" ar fi „brăzdat adînc inima norodului" şi „fără întîrziere" şcoala s-ar fi „umplut de băieţi doriţi de învăţătură", între care, desigur, şi Nică a lui Ştefan a Petrei.

În realitate, şcoala nu s-a deschis de loc în 1852 şi rămăsese pentru Smaranda bucurie în mînă străină.

Abia la 22 august 1853, după multe controverse pe care ni le putem închipui, un hrisov domnesc definitivează caracterul şcolii ce trebuie să se deschidă. Sistemul învăţă-turilor rămînea hotărît cel public, stabilit de autorităţile laice. Mînăstirii i se făcea concesia „întru administraţia dinlăuntru" a şcolii, care urmaşă fie „supusă tuturor re-gulilor ce se vor statornici numai de către autoritatea nu-mitei sf. monastiri, care va ave neatîrnată inspecţia morală şi materială asupră-i." De asemenea, i se accepta vechea condiţie de a alege ea, dintre monahi, profesorul şcolii, cu rezerva, totuşi, că această alegere nu poate avea loc decât „dintre acei care vor avea autorizaţia departamentală", „pentru exerţarea profesiei de învăţător".

De fapt, mînăstirea îl şi angajase, de la 1 iunie 1853, pe ieromonahul Isaia Teodorescu, care îndeplinea şi prescripţiile departamentului public, astfel încît, în toamna 1853, şcoala domnească din Tg. Neamţ în sfîrşit se deschidea. ,,ln matricula generală a şcolarilor — va arăta profesorul ieromonah — se văd 303, adică la auzire de veste bună de şcoala Monastirei Neamţului, ei s-au adunat cu mare grăbire..."

Nică al lui Ştefan din Humuleşti a intrat, probabil, de-a dreptul în clasa a III-a, cum îl arată un catalog al acesteia, pe semestrul II al anului şcolar 1853 — 1854.[14]

După obiceiul de a se stabili numele de familie al celor care îşi spuneau altădată doar „al lui cutare", Ion al lui Ştefan deveni, „în şcoala publică", Ion Ştefănescu. Pe Zaharia lui Simion Gîtlan, tovarăşul din noaptea de pomină a sfîntului Vasile, avea să-l cheme Zaharia Simionescu. Humuleştiul se umple de persoane omogenizate prin numele lor cu *eseu* în coadă.

În clasa a III-a, catalogul număra 22 de şcolari. Cum 8 rămîneau mereu absenţi, Ştefănescu Ion are doar 13 co-' legi, probabil de vîrste foarte felurite. Humuleştenii. ceilalţi, în genere întîrziaţi cu învăţătura, aveau poate, ca şi el, 15—17 ani (Ştefan al Tomei Posa e, în orice caz, născut prin 1838). Dar Vasile Conta, feciorașul popei Grigorie Conta care venise de la Ghindăoani la Neamţ, avea cel mult 9 ani (născut în 1845). Ştiinţa de carte a acestor şcolari diferea probabil, şi ea, după învăţătura primită anterior. însăşi programa ţinea oarecum seama de această situaţie şi cuprindea elemente de caligrafie, gramatică, aritmetică şi geografie, pe lîngă cetirea „după abeţădariu".

în fiecare sîmbătă, şcolarii erau încărcaţi într-o droagă de-a mînăstirii şi duşi să fie ascultaţi de însuşi stareţul Neonil, care-i îndemna pe şcolari să se ţină de ceaslov şi psaltire. „Căci toate celelalte învăţături, zicea el, sînt numai nişte ereticii, care mai mult amărăsc inima şi tulbură sufletul omului."

însăşi respectarea programei hotărîte de departamentul public, cu accentuarea disciplinelor laice, era un act de curaj din partea profesorului ieromonah şi astfel va fi apărut chiar copiilor, cărora li se părea că ,,fost-a scris părintelui Duhu să nu asculte în totul sfaturile cuviosului starit"...

De altfel, acest popă căruia i se zicea *Duhu* nu era de loc un oarecare supus mînăstiresc şi istoria lui ne apropie de înţelegerea istoriei lui Creangă însuşi. Ţăran şi el, din satul Cogeasca Veche din judeţul Iaşi, preţuia într-o măsură dogmele şi tipicurile pe care le învăţase, dar mai presus de ele punea judecata bunului simţ şi setea de cunoştinţe. încă de pe cînd era cliric la seminăria Socolei apăruse ca o figură originală într-o societate prin definiţie croită după acelaşi calapod. Credea nu credea, el vroia să cerceteze şi să înţeleagă lucrurile şi, după cum circula legenda, „se lovea cu pumnul în cap cînd vedea că nici dascălul nu putea să-i tălmăcească bine ceva". De aceea „a

învăţat carte mai mult singur decît de la profesori" iar aceştia l-ar fi poreclit „duh diavolesc", de unde i-ar fi venit şi numele cel faimos cînd, ajuns el însuşi profesor, „duh din duhul său a dat şcolarilor săi"... Era din toate punctele ele vedere un „duh neastîmpărat şi neîmpăcat chiar cu sine însuşi". Profesor la Tg. Neamţ ca şi la seminarul Socolei, apoi fruntaş al dăscălimii ieşene, revizor şcolar şi membru fondator al „Societăţii pentru învăţătura poporului român" (înfiinţată în 1867), avansat şi în ierarhia monahicească pînă la rangul de arhimandrit, cel prea puţin cunoscut sub numele de Isaia Teodorescu avea să fie neîncetat un spirit inovator, îndrăzneţ din cale-afară şi răzvrătit fără odihnă. Veşnic „îmbrăcat cu straie sărăcuţe, scurt la stat, smolit la faţă, cu capul pleş", părintele nesupus „înţepa ca viespea" toate mărimile clericale, pînă la mitropolit inclusiv. Sărac se născuse şi sărac avea să rămînă pînă la sfîrşitul vieţii ca o consecinţă fatală a conduitei sale consecvente : „Mare de inimă, dar de gură şi mai mare, părintele Duhu nu se învrednicise de o viaţă mai bună ; dar se vede că nici poftea el una aşa, de vreme ce nu-şi astîmpăra gura către mai marii săi, măcar să-l fi picat cu luminarea". Declara ostentativ, cu glas tare, că nu vrea „să umble morţiş, ca alţi popi după cerşit, luînd şi de pe viu şi de pe mort, să aibă cu ce se împopoţona" şi, cînd fu înălţat arhimandrit, consideră că i se dă „voie să poarte straie de mii de lei, fără să aibă cu ce să şi le cumpere". Chemat la hramul unei biscrici, arhimandritul, în bătaie de joc, îşi atîrnă de piept o cruce mare de lemn, legată cu sfoară de cînepă, zicînd :

„Iartă-mă Doamne că te-am spînzurat cu aţă, neavînd lanţ de aur, nici de argint, cu care te spînzură mai-marii mei, arhiereii"...

în predicile sale, „cîte ponturi şi ponosuri nu da din-tr-însul", blestemînd „lepra ignoranţei şi a trîndăviei". Pentru bătălia sa continuă, monahul cel răzvrătit voia „încă de la 1844, de a deschide un ziar bisericesc", după concepţia lui, dar a avut „piedici prea mari". La 15 iunie 1864 va dori „a cerca încă şi acum a treia oară" şi, la 13 iulie, va obţine aprobarea sfintei Mitropolii pentru scoa-terea ziarului său „însă — i se va preciza — în redactarea lui să vă ţineţi strîns în materii bisericeşti numai"...[15] Ziarul avea să apară abia la 3 octombrie, sub titlul *Predicatorul moralului evanghelic sau al Umanităţii* şi arhimandritul

avea să fie însoţit, ca redactor, de un iconom Const. Ştiubei. *Predicatorul* se tipăreşte în tipografia Buciumului Român, din Iaşi, a lui Th. Codrescu şi e dat în vînzare miercurea şi sîmbăta. Vreme de şapte numere, aproape tot ziarul e scris de Isaia şi iconomul co-redâctor nu-şi manifestă prin nimic prezenţa. De fapt, se publică mai ales cuvîntările lui Isaia, încă din 1859. Un loc aparte îl ocupă „cuvântul rostit în Biserica Seminariei înaintea elevilor" la 27 septembrie 1864, cînd arhimandritul-profe- sor se adresează cu vorbele lui muşcătoare, în ciuda cadrului solemn, „onoraţilor domni profesori şi studioşilor domni şcolari" : „Pe băncile de şcolari şi pe catedrele de profesori de aice am şezut. Mîncarea acestui institut am mîncat şi învăţătura lui am luat" — spunea predicatorul, amintind că „providenţial" i „s-au dat numele de Isaia, dupre numele ieroarhimandritului Isaia Giuşcă, înmormântat împregiurul acestui sfînt locaş şi fost igumen aici în timpul meu de aur, în timpul tinereţelor mele". Dar discursul ajungea mai ales la concluzia, mai mult laică, după care „învăţăturile fără educaţie puţin folosesc" şi că scopul lor ultim este *„omenia"*. Ca mai tîrziu fostul său elev la şcoala din Tg. Neamţ, popa Duhu privea numai spre tinereţe ca spre „timpul de aur" şi amintea, în faţa mai- marilor săi, că „în anii aceşti mai de pe urmă am fost lovit şi persecutat"... în ziarul său, lucru cu totul ciudat pentru un organ bisericesc ortodox, reproducea „Stilul cărţilor sfinte" după Chateaubriand şi dădea „Reflexii" după Lammenais, catolicul comunist utopic. După numai şapte numere „Predicatorul" începe să se clatine în apariţie. Abia trecuseră trei săptămîni şi Isaia trebuie să-şi schimbe tovarăşul „deîmpreună redactor", alăturîndu-şi-l acum pe iconomul Const. Buţureanu, fiul „iconomului Gri- gorie din Boţoşani" şi „acum prezident Dicasteriei". Dar în total vor apărea numai 32 de numere, pînă la 8 iunie 1865 cînd, probabil, „i-a luat Chiriarhia puterea de predicator".

Ca revizor şcolar, predicatorul va continua însă să lupte şi să înţepe. El se va ocupa de şcoalele „ce, potrivit poruncilor ocîrmuirii, urma a se deschide prin sate" şi, pentru aceasta, va viza cu predilecţie proprietăţile mînăsti- reşti. Cînd, încă o dată, „acest proiect mîntuitor au căzut", el va denunţa „împotrivirile ce monastirea totdeauna au arătat în privinţa învăţăturii". Călugării şi stareţii lor „nu

vor şcoli ! Nu vor lumină ! Şi aceea ce o au în monastire mai numai cu numele mai mult o ţin"...[16]

Aşa stînd lucrurile, desigur că, şi pe vremea cînd Şte- fănescu Ion urma la şcoala din Tg. Neamţ, popa Duhu, încălcînd poruncile lui Neonil, încerca să aducă în mintea copiilor lumina învăţăturilor adevărate şi a educaţiei în spiritul *omeniei,* ce vrea să zică, oarecum, şi *umanism.* Ceea ce nu poate însemna, însă, că părintele care traducea din Lammenais putea fi altfel decît îi îngăduiau lui însuşi şi şcolii lui contradicţiile vremii. Ca să-i îmbie la învăţătură şi să-şi ţină „băieţii în rinduială", el trebuia, la urma urmelor, să repete gestul părintelui Ioan din Humuleşti, de vreme ce lucrarea amîndurora era asemănătoare în împrejurările date. Cumpăra „din banii săi" „cofe de zmeură şi fel de fel de puricale", pentru şcolarii săi, cărora le administra însă şi cîte „un pui de bate", cînd îl scoteau din sărite. Cu toată *omenia* lui, nu putea să nu izbucnească de năduf cînd un vlăjgan îi zdruncina toată orinduiala clasei, cu atîta trudă realizată :

— „Pesemne păcatele mele cele mari şi grele m-au aruncat şi aici, să învăţ nişte ţopîrlani sălbatici. Mai fericit erai de o mie de ori să paşti porcii la Cogeasca-Veche, Isaic, dccît să mai fi ajuns şi zilele acestea !"

Cînd exista, printre şcolarii lui Isaia Duhu, fel şi chip de „ţopîrlani sălbatici" e absurd să-l credem pe Creangă că el era „cel mai bun de hirjoană şi slăvit de leneş". Leneş va fi fost el acasă, unde Smaranda, „după cită minte avea, nu se îndura să-l mai trimită acum nici la o cofă de apă, numai să înveţe carte şi să se facă popă, ca părintele Isaia Duhu, profesorul"... La drept vorbind nici n-avea cînd să mai facă treburi pe lîngă casă, pentru că şcoala se ţinea şi dimineaţa şi dupăamasa, astfel că, împreună cu drumurile, se cam ducea toată ziua. Să mergi pe jos de-acasă pînă la „Şcoala publică" trebuia să faci aproape o oră dus şi aproape o oră întors, de fiecare dată, chiar dacă nu eşti flăcăiandru şi nu pierzi timpul zgîindu-te mereu şi oprin- du-te la fiece pas pentru orice năzdrăvănie (de cînd ai ieşit în uliţă, ai trecut de livada mătuşii Mărioara, ai ajuns la drumul care duce spre Pipirig şi ai luat-o spre dreapta, ca să treci podul peste Ozana şi să o iei apoi pe uliţa mare a tîrgului, pînă la poarta şcolii). Leneş la învăţătură în nici un caz nu era Ion Ştefănescu, de vreme ce la toate obiectele căpăta calificativul „bine I", cu

excepţia *purtării,* unde e notat *rău.* Rămîne deci într-adevăr „bun de hîrjoană", deşi nici o drăcărie anume nu e înregistrată în *Amintiri* pentru această perioadă. Mai curînd s-ar putea ca însuşi calificativul să fi fost dat de părintele Isaia în- tr-un ceas rău al lui, cînd era „în toane". Nică zis Ştefănescu ar fi fost mîndru dacă ar fi putut memora pozna teribilă pentru care a primit pedeapsa. Dacă el însuşi, însă, consideră că o primise fără vină, „din senin", aşa va fi fost. Ca şi la dascălul Vasile, cînd s-a simţit nedreptăţit de Nic* a lui Costache, el va fi fugit şi acum de la şcoală, adunînd cele „8 absenţe" cu care e trecut în catalog.

Cu toată strădania părintelui Duhu, şcoala nu putea merge cumsecade şi asupra şcolarilor se revărsa fără îndoială toată supărarea pe care o avea profesorul pe stareţ. Curînd după deschiderea şcolii, Neonil, persecutorul, moare, însă urmaşul său se dovedeşte şi mai înverşunat împotriva ei, încercînd chiar să o desfiinţeze. Şcoala continuă să funcţioneze într-un boicot masiv organizat de forul ei tutelar. „Mică este şcolicica aceasta la vedere, precum o arată hrisovul ei din 12 august 1853 — spunea Duhu — dară pedicile, greutăţile şi strigătele asupra ei au fost mari şi pre mari." Pe cît de repede s-au adunat la întemeierea ei, mulţi şcolari, încă în ultimele luni ale primului ei an, „la auzire de veste ră de stricarea şcolii, cu aceeaşi grăbire s-au împrăştiat". [17]

Cînd ar fi început Nică al lui Ştefan să-şi „cihăie" mama ca să-l trimită şi pe el la „fabrica de popi" din Fălticeni, după pilda altor feciori humuleşteni ? „Fără tovarăşi de ispravă" rămase, în fond, de mult. Dintre cei pe care-i numeşte el însuşi, Trăsnea, adică Gheorghe al dascălului Ştefan Trăsnea, probabil băiatul megieşului cu pere sîntilieşti, era la Fălticeni încă din primăvara lui 1852, deci nu trecuse de fel pe la Isaia. Vărul Ion, poreclit Mogorogea şi numit în catalog Vasiliu Ioan, împreună cu cel numit acum Simionescu Zaharia, adică Za- haria al lui Simion Gîtlan, ca şi Ştefan Posa şi Niră Oş- lobanu, se aflau la Fălticeni oricum de la începutul anului 1853. Creangă continua să urmeze şcoala popei Duhu în orice caz pînă-n vara lui 1854, cînd se încheie clasa al cărei absolvent este, dacă nu va fi început şi clasa următoare tot aici şi numai după aceea va fi fugit supărat pe „puiul de bate din senin". Pentru că la „shoala bisericească

din Fălticeni" îl găsim înscris în clasul I (1854— 1855) abia la 27 noiembrie 1854...[18]

Dacă am crede întru totul Amintirile şi ne-am opri numai la ele, am putea spune că Nic' a lui Ştefan a Petrei, de cînd a început a merge copăcel şi pînă la 13—15 ani, şi chiar mai tîrziu, a rămas mereu acelaşi, neîncetat „vesel ca vremea cea bună, şi ştiurlubatic şi copilăros ca vîntul în tulburarea sa". Tot şirul anilor n-ar ţi decît „jocuri şi jucării pline de hazul şi farmecul copilăresc". Abia de-ţi poţi închipui ce se va fi petrecut înainte şi ce după cutare eveniment — şcoala din Humuleşti, şcoala din Broşteni — şi în ce corespondenţă cu o vîrstă ori alta. Cam toate s-ar fi putut întîmpla oricînd, într-un timp nedeterminat şi indiferent, „o dată", „în anul acela", „într-o zi", „într-o dimineaţă", „odată, vara, pe-aproape de Moşi", „într-o zi, pe-aproape de Sînt-Ilie"... Ce s-a petrecut „pe-aproape de Sînt-Ilie" nu s-ar fi putut petrece „pe la Buna-Veştire", dar, desigur, una ar fi putut avea loc în orice an, dc Sînt-Ilie şi cealaltă în orice an, de Buna-Ves- tire... Unele au fost, la vremea lor, cu oarecari supărări şi necazuri, dar toate laolaltă sînt numai pozne şi năzdrăvănii de care, amintindu-ţi, parcă-ţi „saltă şi acum inima de bucurie". „Iaca aşa ne-a fost umblarea cu plugul în anul acela"... „D-apoi cu smîntînitul oalelor, ce calamandros făceam !" „D-apoi cu moş Chiorpac ciubotarul, megieşul nostru, ce năcaz aveam"... Şi, cînd a trecut la ceaslov, ce mai „potop era pe capul muştelor" .'... Dar cînd cu cireşele din livada mătuşei Mărioara ? „Mă rog, mi se dusese duhul despre pozna ce făcusem"... Dar cînd îl „zăpsise" megieşul Trăsnea, în livada ¡lui, „la furat mere domneşti şi pere sînt'ilieşti" ? D-apoi cu pupăza din tei ? „Şi doar mă feream eu într-o părere să nu dau peste vreo pacoste, dar parcă naiba mă împingea, de le făceam atunci cu chiulită". „Ş-apoi mai aveam şi alte bunuri: cînd mă lua cineva cu răul, puţină jtreabă făcea cu imine ; tind mă lua cu binişorul, nici atîta; iar cînd mă lăsa de capul meu, făceam cîte o drăguţă de trebuşoară, ca aceea, de nici Sfînta Nastasia, Izbăvitoarea de otravă, nu era în stare a o desface cu tot meşteşugul ei". încolo : „prin somn, nu ceream de mîncare ; dacă mă culcam, nu mai aşteptam să-mi deie alţii; şi cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de-acasă". Şi: „Mă trezeşte mama într-o dimineaţă din somn cu vai-nevoie"... „Şi mă scoală mama atunci mai dimineaţă decît alte daţi"... „Ş-apoi socotiţi că se mîntuia numai cu atîta ? Ţ-ai găsit! |A doua zi dis-dimineaţa le începeam 'din capăt". „Şi cîte nu ne venea în cap şi cîte nu făceam cu vîrf şişi îndesat"... Toate cu voie bună >şi fără nici o răutate, fie că e vorba de ţiecazurile făcute mamei, fie că e tvorba de casa Irinucăi j— toate deopotrivă, pe vremea cînd Ştefan îl trnai ridica pe băiet pînă-n grindă)ca şi pe vremea cirul acelaşi băiet îi trăgea la biserică un îngerul a strigat cum numai el ştia în tot satul...

■4*

Nu trebuie să uităm însă că Amintirile *lui Creangă nu-s propriu-zis* memorii. *Ele nu iau faptele nici în ordine cronologică, nici nu le duc de la un cap la altul urmărind o evoluţie autobiografică definitorie.* Amintirile *sînt, în concepţia lor,* nişte *amintiri, adică un număr de întîmplări din copilărie. Tonul lor e acela al palavrelor vînătoreşti, al anecdotelor şi al snoavelor: să vedeţi ce mi s-a întîm- plat într-un rînd... Creangă se ocupă de sine în ipostaza copilăriei, nu pentru a se analiza şi defini în perspectiva*

unei vieţi, ci pentru a înfăţişa, prin sine, copilăria însăşi. Artistul preia şi transformă în viziune ideea tatălui său, care e fără îndoială şi a sa, despre legile fiecărei vîrste : „Hai mai bine despre copilărie să povestim, căci ea singură este veselă şi nevinovată" — căci ea e „vîrsta cea fericită". Fiind astfel, copilăria e unică în timp şi spaţiu, ca psihologie. întîmplările anumite diferă, cum diferă întîmplările lui Harap-Alb de cele ale lui Făt-Frumos, dar nu felul cum se comportă, în fiecare întîmplare, copilul care întruchipează copilăria, ca şi viteazul care întruchipează vitejia. În alte împrejurări, crede Creangă, păţaniile sale nu puteau fi altele; cele povestite au avut loc, desigur, la anumite date, într-un anume sat, în legătură cu cutare şi cutare oameni; dar, dincolo de asemenea concretizări şi, într-o măsură, determinări, aceleaşi păţanii le au „toţi copiii de cînd îi lumea şi pămîntul; măcar să zică, cine ce-a zice". Creangă ilustrează *„zburdăciunea", care a fost a lui ca şi a tuturor copiilor, aceasta fiind legea vîrstei lor, pînă trec în cealaltă vîrstă, în care legea esenţială |e „grija". Universalitatea copilăriei ar ¡consta tocmai în aceea că, în opoziţie cu restul vieţii, în care omul e stă- pinit de griji, ea îngăduie nelimitat puiului de om „să zburde", adică să n-aibă grijă de nimic şi* ide *¡nimic să nu-i pese, decît... să-i meargă toate „după plac"; ceea ce nu înseamnă decît să fie : „sănătos, să mănînce şi să se joace", după poftă. Adversităţile vin numai cînd e vorba de boală, de foame şi de... disciplină. Fără îndoială, vor fi fiind şi copii care |au ¡alte ipdyersităţi sau pentru care asemenea adversităţi se transformă în griji adevărate. Sînt copii bolnavi de felul lor, adică mai mult bolnavi decît sănătoşi, alţii — care n-au ce mînca şi chiar unii care nu se joacă, pentru că trebuie să-şi poarte singuri de grijă. Aceştia sînt însă numai prin vîrstă copii, fără să-şi realizeze copilăria. Porunca aceasta a firii:* Dacă-i copil, să se joace *implică o condiţie fără de care nici ea nu poate fi împlinită, nici copilăria nu poate exista. Copilului trebuie să aibă cine să-i poarte de grijă. Tocmai de aceea poate el zburda nepăsător, cum îi e (nevoia, pentru că mama şi tata poartă grijă şi pentru el. Nic' a lui Ştefan a Petrei Ciobotariul din Humuleşti e universal reprezentativ pentru că toate grijile părinţilor şi ale lumii trec deasupra lui*

51

.fără *să-l atingă, chiar dacă parte din ele le află şi le pricepe. E chiar un joc foarte frumos să stai treaz şi să te uiţi ţintă în ochii părinţilor, parcă ai avea de gînd să-i zugrăveşti, cînd se ceartă din pricina ta, cînd ba unul ba celălalt te apără şi cînd fiecare îţi vrea binele în alt chip. Tu poţi zîmbi şiret şi să te aliezi în gînd cu unul sau cu altul, poţi face pe prostul şi să-i laşi pe amîndoi să se descurce cum ştiu sau poţi chiar să te rîzgîi îndemnînd şi tu să se facă aşa cum ţi se pare ţie, în clipa aceea, că ţi-ar fi mai pe plac. Nică e universal reprezentativ pentru că toată copilăria lui pare pusă sub semnul împlinirii depline a condiţiilor de care are nevoie : „căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi, şi casa ne era îndestulată, şi copiii şi copilele megieşilor erau de-a pururea în petrecere cu noi..." Copilul e sănătos, într-o casă în care nu se vorbeşte măcar de boală; nu ştie ce e foamea, decît atîta cît trebuie ca să mănînce mai cu poftă şi să-i fie mereu poftă de alte bunătăţi; şi de jucat, se poate juca atît cît nici un copil nu se poate mai mult...*

Pentru că reprezintă prin întîmplările sale copilăria universală, Creangă nu se confundă, nici în vîrsta sa cea fericită, cu Nică al Amintirilor. *Artistul alege şi dă deoparte, făcînd din Nică un prototip, ca şi din Harap-Alb. Cadrul e realist, adică* tipic *pentru epocă şi loc.* Oamenii *(nu copiii) sînt şi ei tipici, adică ai epocii şi locului, pentru că fac parte din cadru, sînt necesari şi suficienţi pentru a arăta „ce vremi şi ce oameni mai erau în părţile noastre" cînd se desfăşura copilăria* universală *a lui Nică. Copiii însă ţin de lumea eternă a* prototipiilor. *Sînt copii şi atîta tot. Unii sînt* isteţi, *alţii* prostănaci, *unii — lacomi ca* Flămînzilă, *alţii — leneşi ca* Leneşul *din poveste şi aşa mai departe. Basmele doar sînt proiecţiile lor şi ei se aseamănă cu personajele din basme. Lumea lor e mai mult* fictivă *decît* reală *cîtă vreme nu se izbesc, cum e şi principala coordonată a vîrstei, de lumea cea reală. Nici un copil din* Amintiri *nu e* orfan, *nici unul nu e* bolnav, sărac din cale-afară, oprit de la joacă *din diferite pricini, chiar de va fi existat în sat asemenea copil. Păţaniile lui Nic' a lui Ştefan şi ale tuturor tovarăşilor s&i de joacă, cum sînt relatate în* Amintiri, *nu pot fi decît păţanii ale lumii copiilor de pretutindeni în ciocnire cu lumea reală, dar numai cu o lume reală care are grijă de lumea copiilor, chiar dacă o tulbură din cînd în cînd. De aceea sînt păţanii care nu*

ajung niciodată la gravitate. Eroii- copii nu trec niciodată de limita unei sperieturi. Plîng între două etape ale veseliei, jără a fi vreodată trişti. Suferă exact atîta cît pot uita pînă a doua zi. Curgerea timpului n-o simt decît după măsura nerăbdării. Ziua de mîne e ziua de ieri cu alte nebunii. Boala se vindecă peste noapte şi rămîne doar ca încă o poznă. Moartea e o abstracţie care are hazul ei cînd se înfăţişează sub chipul lui „budihacea de la groapă", pe care-l boscorodesc cu cimilituri toţi copiii pentru că nu e cu nici unul neam sau tovarăş de joacă. Goniree micilor plugari de Sf. Vasile e şi ea, în cele din urmă, veselă, cum e şi răfuiala „ca aceea" a lui moş Chiorpec. După ce plînge şi stupeşte, Nică se spală binişor pe la gură şi cum uită ciuda — „fuga iar la moş Chiorpec". Dacă Sf. Vasile ar fi în fiecare zi, necăjiţii de urători s-ar arvuni şi pe a doua zi să umble tot împreună, chiar dacă acum au ieşit, din toată păţania, „ră- bigiţi de frig îşi hămesiţi de foame".
Cum copilul, numai sănătos să fie, trebuie să mănînce după poftă, cele mai multe peripeţii de-aici vin. Dar nici-odată din pricină că ar „muri de foame", ci pur şi simplu din lăcomie infantilă şi răsfăţ. Smîntîna cînd s-a face, tot pentru el va fi, dar el, „fie post fie cîşlegi" Unge groscio-rul de pe oalele cu lapte pus la prins. Livada părinţilor lui nu-i e de ajuns pentru că i se face a cireşe tocmai pe-a-proape de Moşi şi cireşele văratice trebuie să fie furate din livada mătuşii Mărioara, chiar dacă treaba asta e cu primejdie pentru el şi cu daune pentru bugetul casei. Şi gustul perelor sînt-ilieşti din livada lui Trăsnea compensează spaima cîinilor lui răi, cum se echilibrează între ele, în genere, toate, încît cele bune le anulează pe cele rele. Rîia e un prilej de a scăpa de la şcoală şi de a se scălda în Bistriţa tocmai în martie ; Ceaslovul cel unsuros e bun pentru prinderea muştelor şi bondarilor; slujbele la biserică — bune pentru căpătat colivă şi colaci. Nică e flă-mînd pentru că e copil, *nu pentru că e înfometat, nici pentru că e mai lacom decît alţi copii. Şi pentru că aşa-i e dat copilului, toate evenimentele legate de belşugul unor bunătăţi de mîncare capătă proporţii fabuloase, după pofta şi plăcerea lui. Popa Ioan, care iubeşte copiii, ştie la Cră-ciun şi la Bobotează că „nişte zile mari ca aceste le aş-teaptă şi ei cu bucurie tot anul". Şi pentru că aşa ştiu şi copiii că trebuie să fie, tabără cu toţii pe masa pregătită, „rizindu-le gura", după zicală, şi de plăcinte şi mai tare de*

vărzare, deşi nu duc lipsă nici \acasă de acestea. La praznicile mari, cînd era hramul bisericii, „numai să fi avut pîntece, unde să pui coliva şi bucatele atît de multe erau" ; şi dacă-i auzi pe copii lăudindu-se cu cîte s-au înfruptat, crezi că mai tot praznicul numai ei l-au consumat, în pîntecele lor de uriaşi. Nică, exponent al copilăriei, e un mincău, şi toţi copiii din jurul lui sînt la fel, pentru că n-au alte griji şi pentru că goana după colaci, alivenci, plăcinte şi alte bunătăţi căpătate şi nemăsurate intră în jocul vîrstei. Nu e nici un viciu fizic la el, pentru că nici un copil n-are vicii în universul sănătos *al lui Nică : „po- lifagia" lui e pur şi simplu o copilărie, ca toate poftele pe care le are, satisfăcute cu conştiinţa că „toată lumea e a lui". Dacă vrea, se poate închipui un mic Flămînzilă, cum se poate închipui călăreţ ând îşi încalecă băţul. Scoase din dimensiunile basmului, toate revin la proporţii firesti, pe care copilul le refuză : alivencile trebuie să rămînă „un cuptor de alivenci", cum băţul trebuie să rămînă cal.*

În purificarea universului infantil pe care o întreprinde, de fapt, ca artist, în Amintirile *sale, după o intuitivă estetică pur clasică ajutată de concepţiile despre viaţă ale lui Ştefan a Petrei, Creangă dă la o parte orice nu e esenţial pentru* copilărie. *Nici nu i-a murit vreun frate mic. Nici Smaranda nu e vreodată bolnavă. Nici Ştefan nu e cu adevărat necăjit uneori. Nici, mai ales, nu trece vremea copilăriei lui Nică.*

Trecerea vremii, conştiinţa *acestei treceri, e întîiul semn de depăşire a „vîrstei celei fericite". Înseamnă, ca pentru Ştefan, adică pentru* tată, *care e simbolul maturităţii, că apare realistă şi pregnantă, fără anxietăţi metafizice, dar totuşi grea, şi conştiinţa condiţiei tragice a omului care, cum creşte* om, *cum nu poate scăpa de griji. Ca să dea imaginea copilăriei integrale, Creangă opreşte, pentru Nică cel de demult, timpul în loc şi desfiinţează însăşi cronologia pe cît poate, pentru că unde e succesiune identificabilă cronologic nu mai e atemporalitatea evenimentelor copilăreşti. Altfel, îndată ce vorbeşti de copilul care* **creşte,** *concret, acumulînd ani de viaţă ce nu se pot substitui unii altora, ajungi dintr-un tărîm într-altul şi vezi cum pruncul care abia merge copăcel pe lîngă prichiciul vetrei e purtat fără să-şi dea seama spre bătrîneţe şi moarte. Cînd începe să aibă trecut şi viitor, copilul nu mai e copil.*

Ca să trăiască Nică în eternitatea vîrstei lui, Creangă cel matur trebuie să ascundă din povestea lui tot ce adaugă, privind îndărăt, omul cînd „se ia pe gînduri". Pentru Nică, „vremea trece cu amăgele" şi el „creşte pe nesimţite". Amintirile *reţin doar* amă'gelele, *pentru ca Nică cel din carte, oricum va fi fost cel adevărat, să nu simtă de fel* creşterea. *Dacă „tot alte gînduri îi zburau prin cap şi alte plăceri i se deşteptau în suflet",* Amintirile *reţin numai* gîndurile *care, chiar în schimbarea lor unul după altul, rămîn copilăreşti;* şi plăcerile inedite *numai cînd cel puţin aparent încă sînt ale* jocului. *Mai complicată şi mai complexă este lupta dintre* înţelepciune *şi* neastîmpăr *care nu e doar a copilăriei, deşi e şi a ei, într-un fel.* Înţelepciunea *înseamnă, în planul ideologic al lui Ştefan a Petrei,* cuminţenie. *Un Creangă* cuminte, *nu copil, ci adult, înseamnă un Creangă care „putea să rămână cum era mai bine; Nic' a lui Ştefan a Petrei, om de treabă şi gospodar în Humuleşti", fruntaş în satul lui. Creangă pe care-l ştim „nici cuminte pînă la treizeci (de ani) şi nici bogat pînă la patruzeci nu s-a făcut". în copilăria lui cea adevărată, care era supusă timpului şi începea să nu mai fie copilărie, „în loc de înţelepciune se făcea tot mai neastîmpărat şi dorul lui era acum nemărginit". Gîndul* copilului *devenea* gîndul omului, *adică altceva, calitativ diferit, „căci sprinţar şi înşelător este gîndul omului, pe ale căruia aripi te poartă dorul necontenit şi nu te lasă în \pace,* jpînă *ce intri în mormînt". De asemenea gînd trebuia ferit Nică, cel din poveste, care n-are habar că „din veselia cea mai mare poţi să cazi deodată în urîcioasa întristare"... De aceea, deşi îl urmărim pînă ce ajunge, după socotelilc ccrcetătorilor, la 13 sau la 15 ani şi mai bine, Nică nu bănuieşte cituşi \de puţin ce 'înşelător e fondul lui sprinţar, pe ale cărui aripi nu-l. poartă nici un dor nernăr- ginit, adică nici unul dintre acelea care, infinite, nu pot fi niciodată satisfăcute şi nu te lasă în pace pînă ce intri în mormînt cu povara neliniştilor lui. Nică are numai doruri cum are „incuri", se răsfaţă şi vrea mereu altceva, dar numai ceva ce se poate şi avea într-o lume care e toată a lui; un buhai de la tata, demîncare de la mama, curele de la ciubotar, colaci de la biserică, ochi dulci de la cîte 0 fată sau preţuirea poporănilor şi a popei pentru strigă- rile sale... Cînd vrea să fie* înţelept, *adică un copil cuminte, nu un om aşezat, nu iese din cuvîntul mamei, nici cu fapta,*

nici cu vorba, ceea ce înseamnă că „la trebi e hărnicuţ cit se poate", „deretică şi măturǎ prin casă ca o fată mare" şi foloseşte „vorba dulce" cu şiretenia copilăroasă, bună de dus o mamă, chiar dacă, în acelaşi timp, simte el şi „mai multă mustrare în cugetul lui decit ori- cînd". Sau, ca să-l cîştige pe popa Ion, „îşi ia alte gînduri,, alte măsuri", adică începe a se da şi la scris şi la ţinut isonul „ca un băiet". Toată înţelepciunea copilului e deci să se poarte ca şi cum ar fi altcineva şi altceva — un băiet *(un flăcău, nu un ţine)* sau o fată mare, *ba chiar un gospodar în lege sau un dascăl bătrin. Mimarea ţine „de joi pînă mai d-apoi", cit ţine orice joacă — chiar cele mai plăcute şi mai comode, apoi „naiba" îl împinge iar pe cealaltă parte a jocului, pe partea* neastâmpărului, *care e mai adevărată. Cam atîta e viaţa sufletească a lui Nică din* Amintiri.

Cînd a început însă celălalt Nică, sau Nică cel întreg, cum va fi fost în realitate Creangă, să simtă trecerea vremii, cînd a început acesta să păşească dincolo de copilărie ? Cînd au început să-i zboare prin cap alte *gînduri şi a i se deştepta în suflet* alte *plăceri decît cele copilăreşti ? Cînd i-a crescut dorul la dimensiunile nemărginirii şi neastîmpărvl a ajuns altceva decît drăcărie nevinovată pe cînd înţelepciunea începea să însemne nu imitarea, ci trăirea efectivă a aceluiaşi destin pe care l-au trăit părinţii ?*

E greu să-ţi dai seama numai după Amintiri *care ascund cu tot dinadinsul procesul de* creştere. *Abia de poţi ghici printre rînduri cîte ceva, scăpat din greşală de focul purificator al artistului care scoate din timp ceea ce 1 se pare p fi singură esenţa vîrstei înfăţişate.*

Revelatoare ar fi, într-o măsură, momentele care pot. fi identificate ca aparţinînd pragului dintre copilărie şi pubertate, dacă ţinem seama de particularităţile vîrstei în lumea satului şi în epoca respectivă.

Sîntem înclinaţi, de obicei, să-i vedem pe preadolescenţi mai ales prin prisma celor care, mai mult sau mai puţin intelectualizaţi, şi-aiu introspectat-o şi şi-au descris-o. Însăşi introspecţia şi însăşi descrierea accentuează, firesc, laturile care ţin de vîrsta cea nouă, pe care puberul le descoperă cu uimire şi cu emoţie, cu spaimă şi cu mîndrie. Dar, de fapt, el încă nu e ce i se pare a fi aşa cum nu mai e copil pur, *deşi e încă destul de mult* copil. *Cu ochi de copil extaziat de fenomenele pe care şi le descoperă în*

sine le vede el pe acestea în vreme ce adultul de lîngă el abia dacă e atent la schimbarea ce se produce şi-l vede mai departe copil. Dacă e mai subtil, băiatul de 13-14 ani îşi discerne neastîmpărul *nou de poznele pe care le făcea altă dată, dar, de fapt, numai dacă introspecţia îl pervertește începe el să se ruşineze de poznele pe care continuă să le facă. El sare gardul pentru că are chef de joacă şi pentru că* îşi *continuă obiceiurile copilăreşti, dar, aflat de partea cealaltă, în grădină, începe să observe că e visător. Roşeşte ând se întîlneşte cu fata cutare, de-o seamă cu el, şi descoperă iubirea, dar pe altă fată, de-aceeaşi seamă, cu care se joacă de ani de zile, o trage de cozi ca înainte ţu cîţiva ani. Are nelinişti pe care încearcă să şi le explice, dar trece fără să-şi dea seama de la plîns la rîs, ca orice copil.*

Flăcăul care devenea pe nesimţite în chiar copilul Nic a lui Ştefan trăia, fără îndoială, şi el, ca şi ceilalţi băieţi din satul lui şi de pretutindeni, aceleaşi contradicţii ale vîrstei. Tot ce mai era* copilărie *în el cunoaştem. Ce începea să fie* adolescenţă *nu era însă accentuat prin introspecţie şi descriere, deşi se afirma cu intensitate firească. Flăcăoaşvl nu se exteriorizează prin cuvinte, nici nu cade pe gînduri, dar jocurile lui înregistrează schimbările şi unele nu mai încap în formula jocului vechi. Tulburările vîrstei noi îl surprind mai puţin, pentru că el nu confundă planurile şi, realist cînd trebuie să fie realist, ştie îndată că dacă au venit e pentru că le-a sosit vremea. Mai fiind copil şi înccpînd să fie bărbat, nici nu-şi priveşte excesiv de matur copilăria, nici* TVU *pică emoţionat privindu-şi bărbăţia. la din copilărie ca şi din bărbăţie cit poate şi cit vrea ca să fie privit de unii drept copil încă şi de alţii drept flăcău, ca să se bucure şi de răsfăţul unora şi de căutarea altora. Nu se ruşinează să mai facă pozne, dar pune în ele tot mai mult din neastîmpărul lui cel noii. Iubirea o descoperă şi în preajmă, printre tovarăşele de joacă, pe care, fără să întrerupă jocul, le vede acum cu alţi ochi aşa cum ştie că şi ele încep cu alţi ochi să-l vadă. Neliniştea nu şi-o cultivă, dar şi-o trăieşte în felul Mi, cu un dramatism nemărturisit. încearcă să mai fie copil fără griji şi fără doruri şi simte că iiu se mai poate. Sau încearcă să sară în rîndul oamenilor şi simte că încă rtiu se poate. Nu ştie unde să se aşeze şi dacă trebuie să-şi vadă de treabă sau să-şi ia zborul. [Fără să filozofeze în jurnale*

intime, îşi pune problema vitală care priveşte libertatea şi necesitatea omului de a-şi croi drum propriu în lume — şi încearcă să-şi răspundă prin înţelepciunea credinţelor milenare în proverbe şi zicale pe ¡care urmează să le verifice, de-aici înainte, prin el însuşi. Ştie că surcica nu cade departe de trunchi şi că să nu te întinzi mai mult decît plapoma, dar gîndul /lui nimeni nu-l poate opri, chiar dacă ştie, şi el, că nu-i cum gîndeşte omul, ci cum vrea domnul şi că ce ţi-e scris în frunte ţi-i pus...

Nic' a lui Ştefan a Petrei a trecut prin toate aceste stări, pe care le ghiceşti în *subtextul* Amintirilor.

Cu Smărăndiţa popii a copilărit. Oare îi caută prietenia numai pentru că prin ea ar ajunge şi el popă în sat, cine ştie cînd ? Copilul era mîndru de făgăduinţa părintelui Ioan, cum mîndru ar fi fost dacă i-ar fi promis Verde-îm- părat pe fata lui de nevastă şi jumătate din împărăţie. Se poate spune despre un erou din basme că mai ales pentru acea jumătate de împărăţie o visa pe fata împăratului ? Smărăndiţa era şi ageră şi sprinţară şi plină de incuri. Cînd a făcut pocinogul sfîntului Nicolai „şedea cu mâinile la ochi şi plîngea ca o mireasă, de sărea cămeşa de pe dînsa". Avea pe-atunci vreo 8-9 ani şi Nică tot cam atîţia. Nu trebuie să-i presupunem nici unuia instinct erotic precoce. Jocul dragostei înccpc, şi la ţară şi la oraş, şi la munte şi la şes, înaintea oricărui instinct şi idilele sînt frecvente în toate şcolile mixte, din prima clasă. Spiritul de imitaţie şi vorbele oamenilor mari stimulează uşor fantezia copiilor şi ideea că unul ar fi destinat celuilalt prinde repede, mai ales la ţară, unde după încă vreo 7 ani o fată ca Smărăndiţa era bună de măritat (nu şi Ionică flăcău de însurătoare, chiar dacă ar fi fost încă mai mare cu vreo doi ani decît ea). Dar şapte ani, în atemporalitatea copilăriei, nu înseamnă nimic şi nu trebuie să credem că cei doi şcolari îşi făceau într- adevăr vreo socoteală ; şapte ani puteau fi chiar *mîine,* cum puteau fi în cine ştie ce viitor misterios, în care el, Nică cel prizărit, ar fi un fel de părintele Ioan, gata hirotonisit şi chiar cu barbă albă... Deocamdată, îi dă Simă- răndiţei „o bleandă" deşi cu părere de rău. Dar, de cînd se bucura că Smărăndiţa începe „a-l fura cu ochiul" şi pînă peste vreo trei ani, cînd şade la masă şi Smărăndiţa ciocneşte cu el ouă roşii, sigur s-a schimbat ceva. Realitatea a devenit mai concretă şi în „bucuria peste bucurie pe care o simţea, intră laolaltă şi

conştiinţa că e acum aproape flăcău, şi că Smărăndiţa e cu el, şi că această Smărăndiţă e fata popii din sat, pe care l-ar putea urma dacă va fi ca în sat să rămână şi să se facă popă, adică nici să nu ajungă un ,,al doilea Cucuzel", nici să nu rămînă doar un simplu gospodar. Abia făcuse grozava năzdrăvănie cu casa şi capra Irinucăi din Broşteni şi va mai face altele, ca un copil ce încă este, fără grijii şi fără răspundere. Dar timpul nu mai e chiar atît de stabil pentru el şi fără etape, gîndul nu mai e pur şi simplu copilăresc, dorurile mici se măsoară cu cele care încep să nu aibă margini, iar susceptibilitatea începe să fie a flăcăului şi se simte atinsă de fetele „drăcoase" ce chicotesc după cum e felul fetelor, nu al copilelor cu incuri.

Pe Smărăndiţa popii o observă şi ca pe vechea tovarăşă de joacă şi ca pe o eventuală nevastă viitoare. Cu Măriuca Săvucului e însă altceva. Aici idila apare la o altă vîrstă şi e de-a dreptul adolescentă. Nică nu face poezii ca liceenii de la oraşe şi de peste cîteva decenii, nu ştie ce e o declaraţie de dragoste şi nu transformă femeia nici în înger, nici în demon, pentru că nici n-o înălţă în ceruri, nici n-o coboară în tină. La oraş. primii îndrăgostiţi au discreţia gesturilor timide şi indiscreţia vorbelor grandilocvente. Feciorul lui Ştefan a Petrei nu simte mai puţin decît ei, nici mai superficial ; n-are timiditatea gesturilor pentru că nu vede nimic nefiresc între el şi fata pe care doar o ştie bine, din sat; dar îndărătul comunicării verbale prin definiţie discrete, e toată adîncimea de patimi a iubirii dintîi, care e şi a inimii şi a simţurilor deşteptate. Şezătoarea, în care se nasc de obicei dragostele juvenile, nu e de loc lipsită de romantism, deşi lipseşte ipocrizia sentimentului pe care adolescenţii pervertiţi de convenienţe livreşti o intitulează „amor platonic". Nică petrece noaptea la şezători cu băieţii şi fetele de-o seamă şi Măriuca Săvucului îi e *dragă*. Toarce alături de dînsa, la umbra nucului, „cîte o movilă de drugi de canură", spre marea bucurie a mamei care îl sărută pentru atîta hărnicie, dar numai el ştie de unde vine hărnicia asta, oarecum şi ea o declaraţie de dragoste. Şi toarce de zor, numai ca să aibă prilej să stea cît mai mult lîngă draga lui căreia nu-i face confesii şi care tot dragă îi este deşi îi bate în pumni şi-l porecleşte Ion Torcălău, după numele unui ţigan din Vînători. „Cum torceam eu de^a mai mare dragul, pe întrecute cu Măriuca, şi cum sfîriia

fusul roţii, aşa-mi sfîrîia inima-n mine de dragostea Măriucăi ! Martor îmi este Dumnezeu !" Că reţinerea verbală aprinde şi mai mult jăraticul, e altceva, şi Nică trece firesc la pozne de flăcău, care seamănă şi nu mai seamănă cu acelea de copil, cînd „odată, noaptea, la o clacă de dezghiocat păpuşoi, i-a scos Măriucăi un şoarec din sîn, care era s-o bage în boală pe biata copilă, de n-ar fi fost el acolo".

Cel care „o şparleşte la baltă" cînd mama îl aşteaptă la treabă, e şi zburdalnicul de Nică, veşnicul copil, şi flă- căoaşul deşteptat. El se scaldă în pielea goală, zburdînd ca toţi copiii din sat „de pe cînd Adam-Babadam", apoi se trage încetişor pe-o coastă, se uită „pe furiş cum se joacă apa cu picioruşele cele mîndre ale unor fete, ce ghileau pînză", şi, pentru tot ce face, nedesluşit şi în devălmăşie, e „cuprins de fericire", uită că „mai trăieşte pe lume". Cînd mama îi ia hainele şi-l lasă gol în baltă, iar fetele „îşi dau ghiont una alteia" şi „chicotesc pe socoteala lui", îi vine să intre în pămîiit dc ruşine şi cît pc cc să sc încce de ciudă ce-i e ; „şi din dragostea cea mare de mai odinioară, îmi venea acum să le strîng de gît, nu altă ceva".Că-i place, vara, în zilele de sărbătoare, să umble „cu fetele pe cîmpie, pe colnice şi mai ales prin luncile şi dumbrăvile cele pline de mîndreţe, după cules răchită de făcut gălbenele, sovîrv de umplut flori, dumbravnic şi sulcină de pus printre straie" — e firesc, adică e în legea firii. Nică nu mai e copil, nici nu a început „a-i mirosi a catrinţă" prea devreme. E cum îi cere vîrsta şi de fel precoce, cum nu-i de fel arierat în raporturile cu fetele. Mai mult arde de un dor necunoscut decît umblă să-şi potolească setea cea nouă, pe care n-o poate ogoi cu cireşele din livezile oamenilor. Ştie ce vrea cît orice puber, solicitat de tot ce-i aţîţă sensibilitatea. Îi „sfîrîie inima-n el de dragoste" pentru o fată anume, dar dacă face orice să stea numai cu ea într-o noapte de clacă, îi place şi să fie mereu printre fete, cu mai multe o dată şi fără să le identifice ca individualităţi, pentru că-l atrage feminitatea însăşi, anonimă şi tulburătoare : „unde erau trei, el era al patrulea". Atitudine perfect adolescentă şi nevinovată. Şi, pentru că, asemeni oricărui puber, e şi el, în felul lui, livresc, şi pentru că tatăl sau mama îl vor fi certat cîndva că-i plac fetele, îşi recită singur vorbele cânteculuí : Fă-mă, Doamne, val de tei Şi m-aruncă-ntre femei !

Deşi mai multe decît atît nu mai aflăm în Amintiri *în ce priveşte aventura psihică a lui Nică la trecerea spre o nouă vîrstă a vieţii, fără a fi preveniţi că I. Creangă păstrează eroului său numai* copilăria *şi-i ascunde* tranziţia, *nu putem merge mai departe. Căci, şi de-aici încolo, Nică face numai trăsnăi. apărînd la 15 şi la 17—18 ani, cam în aceeaşi „vîrstă a fericirii"... Nici frămîntări, nici doruri, nici măcar învăţătură, căci toate şcolile ce s-au în-*

şirat şi se înşiră de-aici încolo apar tot numai ca prilej de drăcării fără urmări. Celălalt Nică, autenticul, cel care are geniul artistic, fără îndoială exista, şi el. Il ghicise Smaranda, părintele Ioan „femeile bisericoase" din sat şi, după semnele lor desigur, babele care dau în bobi, zodierii şi cărturăresele. De aceea învăţa uşor, de aceea cucerea poporănii, de aceea îl iubeau fetele. Era cineva *în sat, printre flăcăuaşi, şi nu numai el se întreba, dar* şi *el în orice caz, dacă va fi o surcică picată alături de trunchi şi atîta tot.*

III

PE DRUMURI BĂTUTE

De fapt, pierind de la „şcoala domnească" din Tg. Neamţ la „şcoala catihetică" din Fălticeni, Creangă dădea îndărăt, căci părăsea instrucţiunea publică şi se oprea la una bisericească.

Asemenea şcoală, căreia i se spunea cu cinism, printre săteni, „fabrică de popi", data de pe cînd Creangă nici nu începuse şcoala bădiţei Vasile.

încă în 1845, mitropolitul Meletie ceruse încuviinţarea domnească pentru a înfiinţa „pe la ţinuturi cîte un clas de învăţături bisericeşti", cu scopul de a scoate preoţi pentru sate, fără să mai fie nevoie neapărat de urmarea Semina- riei centrale de la Iaşi. Aceasta trebuia să rămână, cum spunea anaforaua, doar o „răsadniţă pentru cei mai buni dintre absolvenţii clerului catihetic". Primele şcoli de acest fel începură efectiv din 1846 ; cea din Fălticeni datează din 1847.[1]

Învăţămîntul acesta îşi avea un regulament propriu *(Despre eatiheţi îndeosebi)* şi e total scos de sub egida celui public. El urma să se ţină peste tot numai „în casele pe care ei (catiheţii) ca preoţi cu parohie a acelor tîrguri le vor avea pe lîngă deosebite biserici". Astfel, profesorul care „paradosea caitihisul" (şi de aceea se numea catihet) în şcoala lui rămînea obligat şi „la îndeplinirea datoriilor preoţăşti, ci va avea către bisărica unde va fi liturghisitoriu", precum şi „în şcoala politicească publică" dacă funcţiona oricum. De aceea, „spre a nu să împiedica" la celelalte îndatoriri ale sale, „pe fieştecare zi catihetul va paradosi în şcoala cliricală trei ceasuri după programa pe care o va potrivi după împrejurări". Durata şcolarizării nu era nici ea, în principiu, stabilită, „ci atîrnă de sîrgu- inţa şi

pregătirile ce vor fi avînd tinerii la intrarea lor în şcoală". Cursanţii puteau fi *candidaţi,* adică oameni căsătoriţi care aspirau la popie, sau *clirici,* adică feciori în aceeaşi ipostază. Şi pentru .unii şi pentru alţii, regulamentul prevedea că „în şcolile catiheţilor de prin ţinuturi nu au a să primi decît numai fii de ai celor bisericeşti", adică fii de preoţi, diaconi şi dascăli. „în timpul vacanţei de vară", după fiecare an şcolar, catihetul avea „a face alegere şi a trimite pe cei mai vrednici din tinerii necăsătoriţi la seminarie spre urmare a mai departe a ştiinţelor în acest institut"...

Nică a lui Ştefan a Petrei nu era fiu de faţă bisericească, cum nu vor fi fost mulţi dintre ei cei ce învaţă o dată cu el, la catihetul din Fălticeni. Dintre humuleşteni, doar Oşlobanu era fecior de popă şi Trăsnea de dascăl. Pentru ceilalţi, treaba se făcea, fără îndoială, cu sfinţia sa catihetul Conta care găsea posibilitatea să încalce regulamentul în schimbul unor „galbeni, stupi, oi, cai, boi, şi alte bagateluri de-alde acestea, prefăcute în parale" ; „şapoi lasă-te în *Conta* sfinţiei sale că te scoate poponeţ ca din cutie". Aşa vor fi intrat toţi pe care-i ştim, fără să aibă măcar în neamul lor vreo faţă bisericească. Pentru Nică al nostru însă s-ar părea că „numai două merţe de orz şi două de ovăz a dat tata cui se cuvine, de am fost primit în Folticeni"... Cum s-ar explica aceasta ?„Cihăit" şi el de Smaranda, Ştefan a Petrei se va fi lăsat convins că trimiterea la şcoala catihetică îşi are rostul. Dacă într-un an ¡de zile îi ieşea feciorul popă, treaba nu era rea şi ostenelele de pînă acum cu şcolile puteau fi cel puţin răscumpărate. Pentru o pătrundere mai ieftină la catihet, Nică al lui, cum îl va fi sfătuit socrul David, putea însă fi înfăţişat altfel decît ca feciorii din birnici de rînd. După mamă se trăgea din neam de „privilegiaţi" cu cîţiva preoţi în viaţă. Popă era Gheorghe Creangă — şi socrul său Sachelarie. Căsătorit şi el cu o fată de popă, Vasile intrase de asemeni în preoţie şi avea oarecare poziţie de vreme ce peste vreo 10 ani avea să fie protoereu la Suceava. Cele patru merţe de orz şi ovăz vor fi fost date mai ales pentru cine ştie ce hîrtie pe baza căreia Nică a lui Ştefan, numit pînă mai ieri Ştefănescu, să poată intra la catihet sub numele de Creangă Ion, sub care se şi înscrie bucurîndu-se

oarecum de drepturile regulamentare. Aşa va fi apărut numele cu care-l va păstra, de-aici înainte, istoria.[2]

La Fălticeni, cliricul Creangă nu avea de ce să se simtă tocmai străin. Imposibil să nu-l fi însoţit pînă acum vreodată pe tatăl său la marele iarmaroc „care acela este ce este".

Fălticenii (sau Folticenii, „satul lui Foltic") era un tîrg cu vechime, crescut pe temelie rurală, ca mai toate în Moldova.

O parte era, într-adevăr, ca în orice tîrg moldovenesc : o uliţă mare „alcătuită din două şiruri de prăvălii lipite unele de altele" [3], mai toate din lemn şi „învălite cu şindrilă putredă, verde de muşchi" ; numai din loc în loc apare cîte o casă de cărămidă, a unui negustor înstărit, şi cîte un acoperiş de tinichea ; din uliţa mare se desfac celelalte uliţe care, într-o direcţie, repetă aspectul celei mari, în alta se pierd pînă în partea tipic rurală a tîrgului, care urcă spre Rădăşeni, cu căsuţe ţărăneşti şi livezi nesfîr- şite.

Numai în zilele de iarmaroc, în toiul verii, de sfîntul Ilie, Fălticenii cunosc o aglomeraţie uneori neobişnuită. Ţărani, negustori, ţigani şi chiar „bărbaţi şi dame în haine europene" se învîrt într-o îmbulzeală nemaipomenită. Hanurile, cu duşumele de lut, sînt arhipline. Negustorii cu case cît decît mai cuprinzătoare (de obicei au doar vreo două odăiţe întunecoase şi murdare chiar în dosul prăvăliei) devin şi ei, pentru cîteva nopţi, hangii. De dis-de-dimineaţă răsună amestecat „mii de glasuri acoperite de strigătul tărăgănat al unui cerşetor, cîntecul scîrţiitor al unei flaşnete, cîteva vioare", „trăsuri ce gonesc în ţipătul surugiilor şi pocnetul bicelor şi multe alte asemenea". Pe uliţa mare, la fiecare pas se ridică un fel de cafenele care durează cît iarmarocul : „ceva ramuri verzi, cîteva proptele de brad, o zdreanţă de pînză fîlfîind în vînt" ; şi aici sînt nelipsite viorile. Prăvăliaşii îşi strigă marfa, cărăuşii îşi fac loc cu mari ţipete prin înghesuială, peste tot se înalţă dealuri de pielărie, olărie, varză şi sfeclă. în- tr-q parte, ţăranii ; în alta, sute de cai de lux, de la trăsurile domnilor. Pe un maidan, „vite culcate în trîndă- vie, rumegînd în linişte în cirezi nenumărate", aşteaptă să fie cumpărate, cu stăpînii lor culcaţi pe alături. în afara cîrciumilor care nu mai încap pe lume, e îndesată şi un fel de cofetărie, în care lumea subţire poate consuma îngheţată şi prăjituri şi unde,

în zilele iarmarocului, vin în turneu tot felul de „artişti" nemţi să se mai căpătuiască.

Asemenea zile, cliricul Creangă nu avea cum să le cunoască decît dinainte. Din toamnă pînă-n vară, cît avu el să urmeze şcoala catihetului, Fălticeniul era liniştit şi locuitorii lui de diverse categorii sociale nu se amestecau niciodată într-o învălmăşeală asemănătoare. Ruralii coborau din partea de sus spre tîrg, cum treceau humuleşteni Ozana ca să-şi vîndă sumanele la Tg. Neamţ. Mahalalele erau ale negustorimii de rînd şi ale sărăcimii. Pe uliţa mare era Biserica Adormirii, ca şi la Tg. Neamţ. Aici se aflau şi casele cele mai arătoase ale boierilor de viţă din tîrg. Aici era casa postelnicului Ganea, ca şi a ispravnicului, cu multe camere şi cu balcon, în care boierii îşi beau cafeaua şi trag din ciubuc spre admiraţia trecătorilor. Dincolo de această lume înfoiată şi pestriţă era uliţa Rădăşenilor şi întinderile Fălticenilor Vechi în care toate rînduielile erau sătești...

Nică a lui Ştefan, numit acum Creangă Ion, va fi venit, poate, ceva mai înainte de a se fi înscris oficial în scriptele catihetului. „Toamna tîrziu" poate fi şi începutul, nu numai sfîrşitul lui noiembrie. Dacă printre alţi flăcăi din Humuleşti l-a găsit încă, acolo, pe băiatul dascălului Trăsnea, se cheamă că a ajuns în Fălticeni înainte de 21 noiembrie 1854. La această dată, Trăsnea primea din partea catihetului o adeverinţă că-i urmase şcoala un an şi opt luni, după ce arătase „că-i este peste a sa putinţă a mai săvîrşi cursul învăţăturilor la Seminaria Centrală". Ceilalţi humuleşteni se aflau în clasul II, adică erau în al doilea an de învăţătură la catihet, dar cursurile, cîte erau, se ţineau laolaltă cu toţi, fără îndoială. în clasul I, Creangă avea încă 39 de colegi, din mai toate satele ţinutului.[4]
65

După programa „paradosirii învăţăturilor" aşa cum o stabilise mitropolitul Sofronie chiar în toamna lui 1854 [5], cînd intra Creangă la catihet, în clasul I se preda, pe lîngă *catihis* şi *cetirea bisericească, gramatica română, scrisoarea* şi *aritmetica,* probabil la nivelul şcolilor primare. Orarul catihetului din Fălticeni prevedea cursuri

5 — Ion Creangă

în fiecare zi, afară de joi şi duminică, dimineaţa de la 8,30 la 11 şi după-masă de la 2 la 4. De asemenea, cliricii erau obligaţi să vină pentru „a se practisi şi care puteau cînta, cîntau, care nu, citeau Apostolul". [6]

în clasul I, catihetul nu preda decît *catihisul* şi, probabil, *cetirea bisericească*. Pentru disciplinele laice avea un „suplent".

Nici unul, nici celălalt dintre aceşti doi profesori pe care-i are acum Creangă nu pot lăsa urme în formarea elevului lor, cum va fi lăsat Isaia Teodorescu.

Catihetul era N. Conta, om, în 1854, la vreo 26 de ani. Era fiul preotului Nistor Conta dintr-un alt sat al Neamţului şi frate cu preotul Grigore Conta, tatăl lui Vasile. Urmase cursurile Seminariei Centrale, pe care le terminase pe la 20 de ani, şi la 21 se şi căsătorise cu fata celuilalt preot din satul lui şi se hirotonisise preot acolo. La 1850, cînd urma să se deschidă şcoala din Tg. Neamţ, umblase să intre profesor, dar dascălul Neonil cerea neapărat un dascăl monah (sau ieromonah). La Fălticeni venise din 1851, cînd fostul catihet îşi dăduse demisia. [7] Aici, cel puţin pe vremea lui Creangă, „făcea ziua noapte şi noaptea zi, jucînd stos, rar venea pe la şcoală"[1]. Ni-l putem închipui uşor într-o societate asemenea aceleia pe care la 1852 o întîlnise, la Fălticeni, Wilhelm de Kotzebue : opt sau zece „domni" joacă „stos", „vîrîţi unii într-alţii la două mese cu cărţi" ; popa venea şi-şi arunca şi el pe masă „un ciorap femeiesc plin cu galbeni" şi intra în joc. „Jumătate din adunare era alcătuită de tineri din boierimea cea mai aleasă, care se supunea cu răbdare la purtarea necioplită a celeilalte jumătăţi, numai spre a putea juca. Cel ce ţinea banca şedea în dosul unei movile de galbeni şi la fiecare carte căzută spunea cîte ceva hazliu" ; „sume însemnate treceau din mînă în mînă" ; „căldura din odaie te înăbuşea" ; „toţi erau roşii la faţă" ; pe duşumele zăceau „mucuri de ţigări şi scrum de tutun", laolaltă cu „ghe- rocurile" şi „legătoarea de la gît" pe care unii şi le scoteau şi le lepădau prin prejur. [8]

Suplentul, Vasile Grigorescu, era şi el de-o seamă cu catihetul, şi el fiu de preot sătesc. Urmase Seminarul Ve- niamin din Iaşi, de pe la 20 de ani, şi pe la 25 îl întrerupsese pentru că se îmbolnăvise de ochi şi nu mai putea ceti. Peste un an fusese numit suplentul catihetului Conta, post în care abia intrase de cîteva luni cînd venea, la

Fălticeni, Ion Creangă. Ca să-şi sporească leafa, abia intrat în slujbă se aranjă să ţină şi „particularnic un clas de psaltichie în ceasurile cînd nu am ocupaţie la şcoală". Cum el trebuia să asigure clasului I majoritatea lecţiilor, avînd a preda scrierea, gramatica şi aritmetica, ne putem închipui cît se ocupa el de şcoală ca să-i rămînă timp şi pentru clasul cel „particularnic". Trecut mai tîr- ziu în învăţămîntul public şi trăind mulţi ani, părintele avea să ajungă un fel de figură culturală a Fălticenilor, filantrop şi ocrotitor al şcolii. De la şcoala primară de fete, unde predă la cl. II şi III, avea să ajungă profesor la gimnaziul local. La bătrîneţe, avea să-şi amintească, pentru gloria lui, că-l avusese elev pe Creangă, dînd chiar amănunte. [9] Se va referi însă neîncetat la Ştefă- nescu Ioan, aşa cum vor mai crede pînă tîrziu cercetătorii că se numea Creangă şi la Fălticeni, după propria lui memorie care putea, fără păcat, să confunde lucrurile. Amestecînd o vagă amintire cu cele aflate prin lectură, popa născocea pur şi simplu, ori îl confunda pe Creangă, după nume, cu un alt elev al său cam din aceeaşi perioadă, pe care-l chema într-adevăr Ştefănescu Ioan, dar era din satul Moişa şi unul dintre cei mai vechi clirici din Fălticeni (căci se înscrisese la şcoală încă din 1852) [10]. *Amintirile* sfătoase şi uneori hăzoase pe care i le publică postum biblioteca „Păstorul Tutovei" ni-l arată pe popa Vasile Grigorescu, prin 1854—1855, preocupat mai numai de găsirea unei partide bune pentru căsătorie şi, într-ade- văr, se şi căsătorea, la începutul anului şcolar următor.

Cu o astfel de conştiinciozitate a profesorilor e lim- pede că „şcoala era numai de mântuială ; boii să iasă", şi că, urmînd exemplul catihetului, şcolarii ,.se duceau şi mai rar" decît el la orele de clas prevăzute.

Timpul lui Creangă aici trebuie deci să-l vedem împărţit între aceste ore, cîte se ţineau şi la cîtă vreme, orele de practică la Biserica Adormirii unde slujea de cîntăreţ

5* 6

7şi orele libere, pe care şi le făcea cit mai multe, după cum îi îngăduiau împrejurările şi-i cerea vîrsta. Mare lucru n-avea ce învăţa de la catihet, iar în ce priveşte „scrisoarea", gramatica şi aritmetica ştia probabil mai multe din clasa făcută la Tg. Neamţ. Oarecum lăsaţi de capul lor în timpul orelor de şcoală, clericii, laolaltă cu candidaţii, dintre care „mulţi lăsându-şi nevestele cu cîte doi-trei copii acasă în creierii munţilor" repetau singuri ce le dădeau profesorii „de ici pînă ici", la clasul I şi la clasul II. „Unii cîntau la psaltichie", „pînă ce răguşeau ca măgarii" (pesemne pentru cursul particular al „suplentului") ; „alţii dintr-o răsuflare spuneau cu ochii închişi cele şapte taine din catehisul cel mare" ş.a.m.d. Aceeaşi treabă o continuau acasă, la gazdele lor, unde stăteau claie-grămadă cîte 5—6.

Gramatica pare să fi fost cea mai mare povară pentru clericii şi însurăţeii catihetului, care îşi pierdeau „din pricina ei" şi timpul şi viaţa. Paradositâ, după program, numai în clasul I, de către părintele Grigorescu, în practică se făcea probabil în ambele clasuri, şi anume învăţată şi ea pe dinafară, cu reguli şi exemplificări, după cum le dădea profesorul din manualul lui N. Măcărăscu, curent pe atunci în toate şcolile. Era, pentru toţi, „cumplit meşteşug de tîmpenie" — „turbare de cap şi frîntură de limbă", căci le era greu să înţeleagă măcar rostul celor memorate papagaliceşte. Pe lîngă absurditâţile didactice ale manualului, erau confuziile terminologice ale limbii încă instabile şi cele mai simple lucruri apăreau într-o păsărească de nepătruns din cauza „băzdăgăniilor" ca „rostitură, artea, corect, pronunţe, analisul, sintesul" etc... Neologisme încă puţin circulatorii alături de inovaţii lingvistice total nefireşti, creau pentru feciorii de săteni impresia că trebuie să înveţe întocmai nişte formule misterioase, într-o limbă străină, care poate fi *românească*, dacă aşa scrie la carte, dar e în orice caz fără asemănare cu limba ţărănească.

Clericul Creangă Ion nu se omora însă cu toate acestea. Nu numai pentru că lui „nu-i plîngeau copiii acasă", nici numai pentru că el „nu dăduse catihetului cel plocon mare pînă pe-acolo". Ci şi pentru că lui îi era mai uşor decît altora : avea şi minte isteaţă, şi mai multă învăţătură. Cutare cliric înţelegea doar că „n-ai ce face cu gramatica la biserică", „dar dacă se cere" trebuia s-o ia din nou „din capăt" şi îşi punea nădejde în ajutorul lui

Creangă, căci : „poate cu tine, care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot desluşi"...

În timpul liber, destul de mare pentru el, Creangă petrecea deopotrivă cu ceilalţi, continuînd o viaţă de care i se îngrijeau încă părinţii.

În gazdă, stăteau cu mai mulţi deodată la Pavăl, ciubotar din uliţa Rădăşenilor, într-o casă care va purta, mai tîrziu, numărul 48.[11]

în unele zile, pe la asfinţitul soarelui, se adunau la fluierul lui moş Bodrîngă, în casa lui Pavăl ciubotarul, „o mulţime de dăscălime", „căci aici era staniştea lor". La asemenea petreceri se mai adăuga cîteodată şi popa Buligă, altfel cunoscut de poporani ca părintele Neeulai Soldănescu care, ca faţă bisericească „iubitoare de cele sfinte", „ţinea la mare preţ băutura, adică sîngele Domnului, precum şi celelalte petreceri laice". Locuia, ni se spune, şi el pe uliţa Rădăşenilor, într-o căsuţă mai mîndră decît altele, „împrejmuită cu un zaplaz lucrat cu meşteşug din fierăstrău". Cum era om „cam fudul şi lăudăros", popa Buligă ar fi avut plăcerea să şadă pe un scaun în ogradă, „îmbrăcat cu anteriu de şiiac, încins cu taclit" şi să-l vadă lumea cum stă pe gînduri şi fumează, „ca un boier din vremea veche", deşi „luleaua ciubucului n-avea tutun şi filigeanul turcesc era gol." Pe uliţă „ieşea în straiele-i frumoase" şi „păşea măreţ" sprijinit într-o „cîrjă de protopop". Dar nu odată, se vede, „îşi lăsa mîndria şi boieria şi se încurca cu dascălii de la Pavăl Ciubotariul. Atunci îşi ridica poalele anteriului în brîu, se prindea de după cap, la joc, cu flăcăii şi ajungea ca cel mai din urmă dintre pravoslavnicii creştini". După ce părintele pleca mai ameţit decît venise, abia o luau dascălii, pe înserate, cu Bodrîngă cu tot, spre o circiumă „din marginea unei dumbrăvi, între Oprişeni şi uliţa Rădăşenilor", căutată mai mult „de dragostea crîşmăriţei, decît de dorul vinului". „Crîşmăriţa cea frumoasă era fata vornicului de la Rădăşeni", „măritată de curînd după un văduvoi bătrîn"... Dascălii aveau aici un fel de separeu rezervat pentru ei, într-o cameră mare oare servea de magazie pentru toate bunătăţile şi avea de asemenea obloane la ferești. Acolo continua cheful, bucurat de dărnicia crîşmăriţei incintate, care cit le dădea, cit îi lăsa să se înfrupte din blocatele adunate şi din sărutări.

Creangă Ion, printre asemenea tovarăşi de învăţătură şi cu asemenea profesori, trecuse pesemne de

treapta năzdrăvăniilor poznaşe şi a vegherilor timide pe lîngă o Măriucă a Săvucului. Pentru crişmăriţă împărtăşea deopotrivă cu ceilalţi şi dragostea şi îmbrăţişările, fără să se deosebească şi, pare-se, fără să fie deosebit, căci dintre toţi, favoritul parcă era Zaharia Gîtlan. Ca şi în sat, el pare mai degrabă să cultive o idilă, cam echivocă în amintirile tîrzii. „Ceva mîn- gîiere pentru el" s-ar fi aflat, astfel, la Fălticenii-Vechi, unde, încă din primele săptămîni de dăscălie la catihet, l-ar fi aşteptat să o mîngîie, la rîndu-i, „copila popei" de acolo. O dată, găsind-o „singură-singurică" — „căci mamă n-avea şi tată-său, ca popa, umbla după căpătat", „s-a jucat cu dînsa în ticnă pînă-n desară".

Ne putem închipui lucrurile cum şi le-a închipuit cîndva Sadoveanu [12] : „în ziua aceea rece de noiembrie", „Creangă flăcăuaş fără mustaţă, umblînd repede şi strîngîndu-şi pe trup minteanul de şiac", „a cotit pe două hudiţi" şi „la pîr- leazul unui fund de grădină s-a oprit". Acolo era casa preotului Ion, văduv, cu o fată pe care „ o chema Ilincuţa şi avea ochi negri şi obrajii albi şi rumeni". „Prin grădini nu se vedea ţipenie de om." Cliricul „a sărit sprinten pîrleazul, şi la fereastra mică, unde erau înflorite flori roşii într-o oala, ca-ntr-un fulger a zărit obrazul fetei... Clampa a sunat şi fata a ieşit pe prispă zîmbind. A zis c-o mare bucurie :

— Tătuţă nu-i acasă.

Ionică a intrat după ea în tindă. în umbră, pe cînd fata deschidea uşa odăii, el a cuprins-o de mîna stîngă. Ea şi-a răsucit tăcută braţul, l-a tras la piept, a deschis uşa şi a intrat. Apoi s-a întors spre oaspe să vadă dacă nu l-a supărat. El nu era supărat, dar ca unul ce n-avea mustăţi şi ca unul ce venea abia a treia oară la fata popii Ion, sta cam stînjenit. Fata era mai îndrăzneaţă şi mai veselă, aşa cum trebuie. Avea o cămăşuică curată ca helgea, căci era zi de duminică, şi o zgărdiţă de mărgele albastre şi negre la gît, ş-o năframă de borangic la brut...

Ionică nu era om îndrăzneţ, dar fetele-i erau dragi. Pînă să puie mîna pe inelul cu piatră roşie din stînga fetei, pînă să cerce a fura năframa, începu să spuie multe lucruri de la dînsul din sat, despre obiceiurile şi despre fru-museţile de la apa Ozanei. Fata îl asculta, şi încet-încet căzu pe gânduri privindu-l drept. Într-o vreme tăcură, între

scorţuri, lîngă zestrea fetei, în umbra blîndă a odăii, sub tavanul afumat, cu coarda plină de buruieni mirositoare.

Apoi ieşiră pe prispă... Sub şopronul din coasta casei erau scaune vechi lustruite : bucăţi de lemn cioplit în care erau înfipte patru picioare. Se aşezară acolo vorbind şi şă- guind... în fundul şopronului se deschidea gura pivniţei. O rază de soare străbătu deodată în fund şi lumină grămada de mere galbene şi roşii. De-acolo, din răcoarea pivniţei, izvora mirodenia aceea dulce care plutea în şopron şi înfăşură ca o tămîie pe cei doi copii.

Dar vremea trece repede. Fata îşi lăsă mînuţa aspră o dată, numai o dată, între degetele flăcăului ; se lăsă să-i dezlege zgărdiţa şi să-i ieie naframa, şi o dată, numai o dată, se lăsă sărutată în colţul gurii şi la coada sprîncenii...

Pe urmă trebuia să vie părintele Ion acasă.

Fata coborî repede în pivniţă şi ieşi cu sînul plin de mere. Mîncară zîmbind un fruct mustos şi cu părere de rău şi foarte încet merseră amîndoi pînă la pîrleazul din fundul grădinii. Acolo şi-au făgăduit să se mai vadă şi s-au des-părţit"...

Se poate să se fi petrecut lucrurile întocmai aşa. Creangă era destul de copil, încă, încît să se uite-n .oglindă şi să-şi vadă „barba şi mustăţile ca în palmă", deşi le pîr-lea şi le ungea în toată sara cu său amestecat cu muc de luminare şi alună arsă. Dar avea totuşi 15—17 ani şi trăia printre tovarăşi de chef mai vîrstnici şi mai ieşiţi în lume. Idila va fi fost idilă, dar poate nu numai atît, de vreme ce parc-ar fi ştiut de ea însuşi părintele Ion, sau cel puţin părintele Soldunescu, zis Buligă, care, pînă nu-i zice, cam tare, Gîtlan „să nu mai umble sfinţia-sa cu scornituri", tot îi „trage cîte un ibrişin pe la nas" dascălului Creangă „despre fata popii de la Folticenii-Vechi : ba că-i fată cuminte, ba că-i bună de preuteasă, ba c-ar fi potrivită cu el, ba că are să i-o lege tată-său de gît şi cîte ponosuri şi tîlcuri..."

Pe lîngă diverse petreceri, „dascălii" mai aveau în comun şi grija hranei. Cît primeau de-acasă, cît mai li se **dăruia de către o crîşmăriţă sau cît mai „furluau" cu diverse prilejuri, candidaţii la popie strînseseră o respectabilă cantitate de alimente. Stăteau la masă, în casa lui Pavăl ciubotarul, toţi împreună, „făcînd mîncare cu rîndul, fiecare dintr-al său pentru o zi". Această rînduială fru-**

moasă fu şi prilejul faimoaselor „poşte" : barbară invenţie, menită să „taie gustul de popie" tovarăşilor mîncăi din cale-afară. Cum poznele căpătau însă proporţii neprevăzute, Pavăl îi alungă pe toţi şi dascălii se mutară „la un fierar peste drum", dimpreună cu moş Bodrîngă. Căsuţa fierarului se află şi azi, pe strada Rădăşenilor, cu nr. 42.[13]

Toate întîmplările acestea par să fi avut loc mai ales pînă în Crăciunul lui 1854. Pesemne înaintea vacanţei urma o examinare a harnicilor clirici care hotărăsc că trebuie să se mai pună „şi cîte pe oleacă de carte". Vacanţa o fac apoi acasă, în sat, şi după Bobotează se întorc la şcoală. Humuleştenii însă şi în timpul cursurilor „se repezeau" din cînd în cînd pînă acasă : „toamna tîrziu şi mai ales prin cîşlegile de iarnă, făoînd nopţile mari, mă puteam răpezi din cînd în cînd, pîşlind-o aşa cam pe după toacă şi ■tot înainte, sara pe lună, cu tovarăşii mei la clăci în Humu- leşti, pe unde ştiam noi, ţinînd tot o fugă ca telegarii; şi după ce jucam cît jucam, furam cîte un sărutat de la cele copile sprinţare, şi pînă-n ziuă fiind ieşiţi din sat... cam pe la prînzul cel mare ne aflam iar în Folticeni, trecînd desculţi prin vad, în dreptul *Băii,* **Moldova, îngheţată pe la margini, şi la dus şi la întors, de ne degera măduva-n oase de frig ! Inima însă ne era fierbinte că ce gîndeam, şi iz- bîndeam !..."**

Cum e limpede că, în şcoala catihetului, nu era greu să izbîndească ce gîndeau dascălii lăsaţi mai mult de capul lor. vremea va fi trecut destul de repede.

Pe semestrul de iarnă al anului şcolar, în *Catalogu cla- sificatoriu de sîrguinţa citricilor*[14]*,* **Creangă Ion, înscris la numărul 25, are nota bun la** *gramatica română, aritmetică, tipicul, cetirea şi scrierea, cîntările bisericeşti* **şi...** *purtările.* **De asemenea, e trecut cu frecvenţă regulată, de la început şi**

pînă în luna mai, cînd, pînă la încheierea anului şcolar, e dat total absent.[15] Atunci trebuie să se fi rispîn- dit zvonul, datat în *Amintiri* **cam prin zilele postului cel mare, „despre desfiinţarea catiheţilor". Zvonul era fals.**
şcolile catihetice continuând să fiinţeze pînă în 1859— 1860.[16] Dar vestea va fi produs dezorientare „şi aşa, aproape de paşti, ne-aim răzleţit unii de alţii"... Totuşi, în iunie, cel puţin unii se vor fi întors la şcoală pentru examenele de absolvire. La 9 iulie 1855, catihetul Conta raportează „Onorabelului comitet a Seminariei centrale" că, după examen, „clericii pregătiţi şi cu talente să va trimite în număr de zăce la întîi septemvrie". Şi, într-adevăr, la 1 septembrie lista celor 10 clirici e trimisă, cu adeverinţă alăturată pentru fiecare.[17]

Adeverinţele poartă numărul de înregistrare între 9 şi 18 şi sînt datate, toate,1855 *august 29.* **Creangă primeşte prima dintre ele, cu nr.9 :**

„Prin aceasta să adiverește cum că cliricul loan Kreangă, fiul locuitorului Ştefan a Petrei din satul Hu- muleşti, în vârstă de 15 ani, următoriu fiind învăţăturilor rânduite pentru candidaţi în shoala bisericească din Fălticeni pe care parte au şi săvârşit cu deplinitate drept care avînd pregătire de a intra în Seminaria Centrală ; după poroncile primite să trimite onorabelului comitet informat cu chizăşia cerută spre a regula a lui intrare în cursul învăţăturilor seminaricești, slobozindu-i-se totodată această adeverinţă din partea shoalei întărită dupre forme". Semnează : I. N. Conta, *catihet,* **şi Vasile Grigorescu,** *suplent.*

Adeverinţe identice primesc ceilalţi nouă clirici, „bine pregătiţi şi cu talente". Vîrstele trecut în adeverinţe sînt evident puse pe dinafară, dovedind doar că erau foarte felurite. Catihetul sau suplentul său le va fi pus după

cum îl apreciau pe fiecare, împărţindu-i în „mai mici" şi „mai mari". Creangă e singurul căruia i se dau *15 ani* **doar (după care ar fi născut în 1840 !). Dintre ceilalţi, trei au 16 ani, alţii 17-18, dar sînt şi doi în vârstă de 22 şi 24 de ani!**

În toamna anului 1855, Creangă avea, în realitate, 16 sau 18 ani. Oricît ar vrea povestitorul de mai tîrziu să-l păstreze pe Nică într-o vârstă eternă, copilăria acestuia rămăsese în urmă. Vârsta cea nouă era a unei zburdălnicii *tinereşti,* **a unei tinereţi încă lipsite de griji şi frămîntări. Şcoala din Fălticeni nu impunea nici un fel de proces al maturizării : dimpotrivă, ea prelungea posibilitatea petrecerii infantile, pe nesimţite, în petrecere de flăcău fără** căpătîi. De vreme ce examenele puteau fi luate fără prea multă osteneală, feciorul Smarandei n-avea decît să urmeze pilda vieţii duse de cei din jur. Catihetul cu stosul lui, suplentul în căutare de nevastă şi biserică, colegii mai mari cu aventurile lor naive şi uşoare, ofereau tabloul unei vieţi alcătuite din plăceri şi răsfăţuri, în care cine ajungea popă cucerea implicit drepturi şi privilegii necunoscute gospodarilor de rînd. în ochii ţăranului, chiar relativ înstărit ca moş Vasile, existenţa înseamnă firească trudă de zi cu zi. Ziua de mâine poate fi privită cu linişte dacă azi i-ai asigurat belşugul; dar mîine nu vine odihna, ci grija pentru ziua de poimâine. Răgazul nu e de închipuit, pentru că niciodată omul nu-şi strînge capitalul care să-i aducă de la sine, fără muncă, dobînda trebuitoare pînă la capătul zilelor sale. Treaba asta e acceptată cu naturaleţă de orice ţăran. Deşi întrezărită ca o posibilitate paradisiacă, traiul asigurat fără muncă rămîne pentru el o monstruozitate. Sînt un fel de oameni care cunosc asemenea trai, dar sînt din altă lume, în ale cărei legi n-are ce se amesteca munteanul cuminte : aşa li-i dat să trăiască boierilor şi călugăriţelor de soi. Li se cuvine pentru aceasta dispreţ destul, pe care nu trebuie să li—1 arăţi, însă, decît făcînd pe prostul, pentru că sînt stăpîni şi puternici. Ei cu-ale lor, noi cu-ale noastre. Numai popii, în lumea noastră, mai trăiesc din truda altora, cu învoirea noastră însă. Trebuie cineva să ne

slujească la biserică, pentru că aşa am apucat din moşi-strămoşi şi nu se cuvine să stricăm rînduiala, cine ştie ce s-ar întâmpla. Cît nu sîntem ,noi de evlavioşi şi ne lăsăm în seama muierilor noastre să ne răscumpere păcatele, tot nu ne putem certa cu biserica, chiar de tot. Prea multă vreme să-i dăm nu avem, dar să trăim şi să murim ca *oamenii* trebuie neapărat şi cînd se apropie bătrîneţea oricum nu putem să nu încheiem tîrgul şi cu lumea de apoi, de o fi existînd, cine ştie. Pentru socoteala asta a noastră, n-avem încotro şi trebuie să ne hrănim popii.

Mai cuminte ar fi să ne creştem feciorii oameni cumsecade, ca noi şi ca taţii noştri. Să se facă popă feciorul popii, chiar de a fi şi el un beţiv şi un tîrîie-brîu ca taică-său şi lacom ca el la pomenile satului, căci e ştiut că doar ce naşte din pisică şoareci mănîncă. Dar dacă, cu vremile astea noi. şi feciorii noştri se pot preoţi, pînă la urmă nu e de lepădat nici negustoria asta. Cînd avem mai mulţi băieţi, putem încerca — să vedem ce-a ieşi — cu unul din ei. Că viaţa se duce degrabă şi un popă la casa omului n-are ce strica. A duce-o şi el mai uşor şi le-a fi şi celorlalţi de ajutor poate, cînd gospodarul va fi pe ceea lume.

O astfel de judecată pătrunde mai lesne în mintea omului decît abstracta demonstraţie a foloaselor ştiinţei de carte. Smaranda lui David Creangă ascundea într-adevăr ambiţii mai mari, dar tactica ei făţişă tot la aceeaşi judecată trebuia să se raporteze. Ştefan a Petrei, gospodar cinstit, găsea pînă şi asemenea socoteală cam nelalocul ei, dar o înghiţea de voie, de nevoie, pentru că nici moda cea nouă nu e de ignorat ca şi legea cea veche. Frate-său, Vasile, cîntăreşte mai bine cîştigurile şi pierderile şi ştie ce face cînd îşi cheltuieşte banii pe popia de mîine a lui fiu-său ; să se vadă popă, odată, şi e scăpat pentru totdeauna deasupra nevoii ; nici bir nu mai are a da, nici ha- valele nu mai are de făcut; la mese şade în capul cinstei şi mănâncă tot plăcinte şi găini fripte, ba i se plăteşte la urmă şi dinţăritul. E drept că pentru toate astea trebuie să ai gură de lup şi obraz de scoarţă, ceea ce nu prea face pentru un fecior de munteni cumsecade, dar...

Creangă, la Fălticeni, trebuie să se fi simţit destul de ispitit de aşa viaţă, pe care o jinduiau mulţi, deşi nici dispreţul pentru ea nu se va fi stins vreodată, ca pentru orice om din neamul lui, nici conştiinţa stării mediocre pe

care o reprezenta. Chiar mare lucru să fii popă nu prea e. Vai e şi de capul popii, că trăieşte toată viaţa ca un boier umil, care nici nu munceşte, nici nu primeşte plocoanele ca un domn, ci umblă mai tot timpul după cerşit. E bine să te bucuri de toate şi să fii liber, cum eşti mai ales cînd nici popă încă n-ai ajuns, nici flăcău de muncă nu mai eşti. De-ar sta vremea în loc ar fi într-adevăr bine : plăteşti cît plăteşti din timpul cel frumos ca să faci faţă oarecum la procitanie, dar te bucuri din plin de viaţa flăcăuandrului la joc şi şezători.

Hrănit cu ambiţiile Smarandei, Creangă pe la 17—18 ani avea parte de un regim privilegiat printre cei de-o seamă cu el şi, pentru o vreme, propriile lui ambiţii se vor fi tocit. Cît timp e la şcoală, mai bine să nu se gîndească la viitor. Va fi şi acela cum va fi, că grozav oricum n-are de ce să apară cine ştie de unde. Să întîrzie cît se poate acesta, în care Cucuzel al doilea abia de va avea cinstea humuleştenilor, după toate probabilităţile. Deocamdată, „mulţumită Domnului", sărăcia încă nu se oploşise la uşa părinţilor şi satul era-încă cel al copilăriei, cu farmece noi, de care numai tinereţea se mai poate veseli deplin.

întors de la Fălticeni, cam în preajma Paştelui 1855, cliricul Creangă va fi petrecut deci din nou pînă-n toamnă, fără prea mari nelinişti, în satul natal. Programul lui va fi fost hotărît mai ales de „şezătorile, clăcile, horele şi toate petrecerile din sat"... În puterea nopţii, de sărbători, străbătea şi el uliţele într-o droaie de flăcăi, după Mihai scripcarul. Cu băieţii de-o seamă şi mai mari umbla „după... bureţi" tocmai prin pădurile din preajma Agapiei, cu gîndul la călugăriţele care (ca şi călugării de la Secu) rătăceau adesea, aţîţate de chemările vieţii tinere pe care mănăstirile încercau zadarnic să le zăgăzuiască. Sigur că „zburdalnica vârstă a tinereţii" va fi repetat, de asemenea, experienţa inimii „sfîrîind" de dragoste pentru cîte o Măriucă.

Totuşi, acasă, unele griji îl vor fi ajuns, fără îndoială. Iluzia belşugului se păstrează mai greu pentru flăcău cînd îşi trece zilele aproape de nevoile zilnice ale gospodăriei. Şi aceste nevoi par să fi crescut brusc în casa lui Ştefan a Petrei, chiar dacă încă nu se oploşea sărăcia la uşa ei. Dintre fraţii şi surorile lui Nică, rămăsese cel puţin Zahei, care ajungea acum la vreo 12—13 ani, şi încă un băiat, poate, — în orice caz şi două fete : Catrina şi Maria

— între 5 şi 10 ani, iar Smaranda, femeie la vreo 37 de ani, după ce născuse şase copii, era însărcinată cu al şaptelea. Sporirea numărului de guri, de fiecare dată sărbătorită, e întotdeauna un izvor de grijă nouă în casa gospodarului de îndată ce trece sărbătoarea. Cam în această vreme, sau poate după naştere, Smaranda se şi îmbolnăveşte greu şi fără leac pe cît se pare, pe cînd Ştefan însuşi devenea mai abătut de gîndul că „banii nu se culeg de la trunchi, ca surcelele" şi niciodată nu ajung. Nică singur nu ne putem închipui că trăia chiar numai într-o petrecere, cînd toată familia era apăsată de nevoi şi măcar o parte din răspunderi îi va fi revenit şi lui. Dacă nu-l ajuta nemijlocit pe tatăl său, trebuie să fi început şi el să fie, în casă, o mînă de lucru, cum fusese de altfel şi înainte cu cîţiva ani. Mai probabil e că îndeplinea acum oarecari slujbe la biserică din care ieşea cîte .ceva şi pentru adus acasă. Oricum, Nică intrase într-un anumit circuit şi nu mai plutea pur şi simplu deasupra oricăror obligaţii. Se va fi prezentat prin iunie la examen, la catihet, şi, de-atunci încă, i se va fi pus problema continuării şcolii, după recomandare, la So- cola. Acum învăţătura nu mai apărea în culorile visului ambiţios, nici în abstracţiunile ştiinţei de carte : drumul popiei era hotărît şi urma să fie străbătut pînă la capăt. Şcoala însemna acum, concret şi precis, pregătirea hiroto- nisirii. Gîndul acesta nu mai era doar al Smarandei : se împăcase cu el definitiv şi Ştefan, care se mai întreba doar cum va mai face faţă cheltuielilor, dar nu se mai îndoia de utilitatea sau de fatalitatea lor. Intrase în horă, trebuia să joace; mult a fost, puţin a rămas. Fiind Nică cel mai mare dintre feciori şi după atîta zdruncin cît avusese cu el pînă acum să-l ţină la şcoală — „norocul său" ! Gospodarul avea abia vreo 40 de ani împliniţi, dar „nu se ştiu zilele omului!" Deci pe cliric „trebuie să căutăm a-l zburătăci". „Şi poate vreodată să fie şi el sprijin pentru iştiialalţi"...

Pentru Nică însuşi, apropierea clipei cînd va fi să fie popă însemna, evident, sfîrşitul vîrstelor zburdalnice şi pornirea pentru totdeauna pe un drum hotărît. Bun s-ar putea să fie drumul acesta, mai ales că altul n-avea de unde se zări, dar mai bine ar fi să fie cît mai depărtat începutul lui. îndeosebi, cel mai greu îi era să accepte de pe acum schimbarea radicală a modului de viaţă, aşa cum cerea continuarea învăţăturii la seminaria din Socola.

Pe de o parte, era rupt din mijlocul tineretului din sat tocmai cînd „drăguliţă Doamne, eram şi eu acum holteiu..." Vorba lui Gîtlan : „cînd să-ţi petreci şi tu tinereţea, apu- că-te de cărturărie ; parcă are omul zece vieţi! Tot um- blînd din şcoală în şcoală, mai mult ia aşa de frunza frăsi- nelului, mîne-poimîne avem să ne trezim nişte babalîci gîrbovi şi oftigoşi, numai buni de făcut popi"... La o adica, „mai trăiesc ei oamenii şi fără popie"...

Pe de altă parte, plecarea la Socola însemna o despărţire efectivă de satul copilăriei : „o cale scurtă de două poşte, de la Folticeni la Neamţ, nu se potriveşte c-o întindere de şase poşte, lungi şi obositoare, de la Iaşi pînă la Neamţ". Nici gînd să te mai poţi răpezi pînă acasă cînd vine ceasul „să plîngi nemîngîiet şi să te usuci, de dorul cui ştiu eu, văzînd cu ochii!"...

în sfârşit, plecarea la Socola nu era numai o plecare în locuri depărtate, ci şi în altă lume. Las-că „acolo-s pro- fesorii cei mai învăţaţi din lume" — ceea ce nu e puţin lucru şi fără de spaimă. Dar laşul nu mai e, ca Broşteni şi Fălticenii, în munte sau la poalele muntelui, şi nu e nici sat ca al nostru, nici tîrg ca cele pe care le ştim noi din copilărie. Creangă nu se da „dus din Humuleşti", „cum nu se dă scos ursul din bîrlog" şi „ţăranul de la munte strămutat la câmp". Şi numai după ce toate plînsetele şi rugăminţile se dovediră zadarnice, cliricii Creangă Ion şi Simionescu Zaharia o porniră împreună în căruţa lui Luca Moşneagul, spre depărtatul şi străinul oraş de la cîmp. Cam în aceeaşi vreme trebuie să fi plecat din Humuleşti spre seminarie şi ceilalţi doi recomandaţi de catihet : Ştefan Posa şi Ioan Brat. Rămaseră în drum, acasă, vărul Ion Mogorogea, Gheorghe Trăsnea, Nică Oşlobanu şi alţii care „s-au lăsat de învăţat şi, despre asta, tot mînîncă pîne pe lîngă părinţii lor". (Dar, de fapt, Trăsnea şi Oşlobanu, feciori de feţe bisericeşti, erau şi ei duşi, cu mai multă în- lesnire, pe acelaşi drum!) Creangă trebuia să înghită soarta grea de a mai urma o şcoală, şi încă una înaltă şi într-un fel de altă ţară, pentru a căpăta voie să se facă ,,ia acolo un popă prost, cu preuteasă şi copii..."

în căruţa lui Luca moşneagul, trasă de „mîrţoagele lui de cai", Nică şi Zaharia o porniră de dimineaţă. Plîn- geau „pentru fiecare fîntînă, pîrîu, vălcică, dumbravă" lăsată în urmă şi pentru toate satele şi văile *necunoscute* ce li se înfăţişa dinainte-le. Făcură un scurt popas la podul

de la Timişeşti, de pe Moldova, apoi porniră înainte spre Moţca şi suiră, încet-încet, codrul Paşcanilor, ultima etapă din care mai puteau arunca „o căutătură jalnică spre Munţii Neamţului". La coborîre, primul gînd va fi fost într-adevăr acesta : „de-acum şi munţii i-am pierdut din vedere şi înstrăinarea noastră este hotărîtă, cine ştie pentru cîtă vreme !" Noaptea o petrecură în satul Blăjeşti, peste Şiret, „pe prispa unui rotariu" unde făcură cea dinţii cunoştinţă cu viaţa de cîmp : „de cu sară şi pînă la miezul nopţii", stătură „într-o fumărae de baligă", „şi tot i-au coşit ţînţarii". Moş Luca le şi ţinu, ca om umblat, o prelegere despre „viaţa cîmpenească" în comparaţie cu aceea de la munte :

„Cum treci Siretiul, apa-i rea şi lemnele pe sponci; iar vara te înăduşi de căldură şi ţînţarii te chinuiesc amarnic. N-aş trăi la cîmp, Doamne fereşte ! Halal pe la noi ! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul şi reci ca gheaţa ; lemne, de-ajuns ; vara, umbră şi răcoare în toate părţile ; oamenii mai sănătoşi, mai puternici mai voinici şi mai voioşi, iar nu ca ştea de pe la cîmp : sarbezi la faţă şi zbîrciţi, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte în toată viaţa lor".

Din Blăjeşti o porniră cu noaptea-n cap, înainte de răsăritul luceafărului de ziuă, în tovărăşia unor oameni „cu nişte cară cu draniţă", de frica lăieşilor. în zori făcură iar popas, la Tg. Frumos, apoi o luară spre Podul Iloaiei şi, „de-aici tot înainte spre Iaşi, mai mult pe jos decît în căruţă, căci zmeii lui moş Luca se muiase de tot". în Iaşi, pe la rohatca Păcurari, intrară tocmai pe la asfinţitul soarelui. Şi apoi, „în pasul cailor, din hop în hop, tot înainte prin rătăcăniile de pe ulițele Iaşilor" au ajuns „într-un tîrziu, noaptea" în cierul Socolei şi au tras căruţa „sub un plop mare".

Aşadar, din Humuleşti pînă-n Iaşi făcură două zile şi o noapte şi ajunseră în toiul celei de-a doua nopţi. Tot cu o „karouzza" se îndrepta cam în acelaşi timp spre Iaşi diplomatul francez Edouard Grenier [18], poet în ceasurile de răgaz. Mîrţoagele lui moş Luca se confruntau astfel cu caii de poştă, care făceau acelaşi drum „cu iuţimea din baladele germane" — cum avea să noteze un alt călător francez, Doze[19], care peste un an-doi avea să străbată cu căruţa trasă de 6 — 8 cai distanţa de la Galaţi la Iaşi în douăzeci de ore !

Străinul de la munte găsea cam acelaşi Iaşi pe care-l găseau străinii veniţi tocmai de la capătul celălalt al lumii. Numai că Ion Creangă din Humuleşti îl recepta altfel, după reperele ţinuturilor sale, probabil încă de pe cînd îl va fi îmbrăţişat dintr-o dată cu privirea, înspre asfinţit, cînd îl vedea pentru prima oară de pe culmile dealurilor înconjurătoare !

„Cînd îl vezi — nota Grenier — din înălţimile de pe Repedea... cu palatul, cu bisericile, cu casele înconjurate de pomi, împodobite de coloane şi portaluri, ochiul este încîntat. Dezamăgirea începe de îndată ce te apropii... Colibe înconjoară palatele şi bisericile... Străzile nu sînt pavate. Nouri şi praf... şi ce mai nouri, ce praf !..."

Ochiul lui Creangă, însă, nu va fi fost nici la fel de încîntat, nici la fel de dezamăgit, ca cel al franţuzului. Din deal, cît putea cuprinde ridicat, împreună cu Zaha- ria, în căruţa lui Moş Luca, va fi fost mai degrabă speriat zărind laşul în lumina dinspre asfinţit, deşi *Amintirile* nu înregistrează în nici un fel acest prim contact cu marele oraş, întins cit o sută de sate la un loc, cu multe turle de biserici şi alte turle ciudate, peste clădiri imense. De la rohatca Păcurarilor şi pînă în cierul Socolei, pe întuneric, ba ascunşi şi sub un ţol în fundul căruţei, humu- leştenii nu vor fi văzut mai nimic din acel „contrast neîncetat al mizeriei şi luxului" despre care vorbise cu mult înainte Vaillant[20] ; „Imens sat" i se păruse acestuia laşul, cu străzile fără nume, cu gunoi şi rîpi, cu căsuţe sărace dar cu „echipagii splendide". Creangă, după hurducăturile căruţei lui Moş Luca, îl va fi receptat cam la fel, fără să se tulbure de aceasta, decît dacă, pe ulițele întunecoase pe care vor fi apucat, s-ar fi rătăcit prin cine ştie ce în- tîmplare şi cîte un „echipaj"... Probabil că, din Păcurari, căruţa s-a îndreptat spre Socola ţinînd mereu marginile oraşului, astfel încît impresia că străbat mai departe un drum de ţară trebuie să fi fost dominantă. Nici măcar străzile „nepavate" sau aşa-zis pavate cu scînduri nu le vor fi întîlnit.

Ionică a lui Ştefan a Petrei din Humuleşti trăgea, de fapt, noaptea tîrziu, în ograda imensă a unui fel de han mare unde şedeau pe iarbă, împreună cu părinţii lor, şi preoţi şi mireni, „o mulţime de dăscălime adunată de pe la catiheţii din toate judeţele Moldovei : uniia mai tineri, iar cei mai mulţi cu nişte tîrşoage de barbă cît bada-

nalele..."Viaţa nouă începea oarecum de a doua zi, dar numai între hotarele închisc ale Scminariei, fără raport cu laşul, împreună cu toţi cliricii, Ion Creangă intră mai întîi „spre cercetare pentru sîrguinţa şi talentul lor". Era astfel supus unui fel de examen de admitere, care dura citeva luni.

Cercetarea începuse probabil din prima săptămînă a lui septembrie. Trecuseră două luni, cînd grupul celor patru humuleşteni cere îngăduinţa să se retragă : ajunsese la ei ştirea că s-ar fi deschis şi în Urgul Neamţ o şcoală cu internat gratuit care ar fi „în totul ca la seminarie". La 16 noiembrie erau îndărăt şi iscăleau cu toţii o jalobă către conducere, să fie reprimiţi căci :

„Noi mergînd în tîrg şi cercetînd şcoala, nu corespunde dorinţei noastre, căci noi socoteam că este în totul ca la seminarie, de a fi primiţi în internat şi în urmare cercetând şi puterile părinţilor ; dar nu i-am aflat în starea de a ne mai putea agiuta la învăţătură tot cu a lor cheltuiele"...[21]

Reprimiţi, continuă să fie în cercetare, împreună cu toţi ceilalţi candidaţi la Seminarie, pînă la 23 decembrie. Pentru cei admişi, Melhisedec, ca inspector al seminariei, raportează că „după ce acum în curs de cîtva timp s-au cercat în clasuri pentru sîrgumţa şi talentul lor, aflîn- du-să că ei au însuşirile cerute spre a pute urma cursul deplin, se supune prin alăturata listă la încuviinţarea onor. Epitropii spre a lor statornicie în Seminarie" [22]. Cei patru humuleşteni sînt astfel primiţi în „clasul Il-le" al Seminarului, echivalîndu-li-se cu clasul I, anul făcut la catihet.

6

Dacă nu avea „cei mai învăţaţi profesori din lume" la mijlocul secolului XIX, Seminaria Centrală de la Socola, oficial denumită, de o vreme, „Seminarul teologic *Veniamin Costache"*, era, în orice caz, una dintre şcolile cele mai înalte ale ţării noastre şi cu tradiţia cea mai veche. Fusese şi ea, la înfiinţarea dinainte cu jumătate de veac, în 1804 [23], doar o „şcoală de catehisie", diferită de altele prin internatul ei, unic în epocă. O întemeiase, cu sprijinul lui Gh. Asachi, mitropolitul Veniamin care, după cum se spune, se ocupase şi el de şcolarii săi ca părintele Ioan de sub deal : „Le împărţea cu propria sa mînă pre- zenturi, precum cuţitaşe, materie de straie, colţuni, papuci şi fructe". După o criză aproape totală, seminarul renăscuse

înainte de 1815, cînd Mitropolitul, făcînd bilanţul şcolii, putuse vorbi, trecînd peste rosturile pur religioase, de „pofta de a pune la lumină atîtea închipuiri
81
închise de o lungă vreme, rîvna de a şti atîtea lucruri şi adevăruri neştiute"...[24] În afara materiilor religioase, seminarul le dădea absolvenţilor cel puţin posibilitatea de a-şi face idee de *gramatică,* de *aritmetică,* de *istorie,* de *cele trei lucrări ale minţei,* de începutul *limbei latineşti...* Pe la 1820, după o perioadă de aproape totală destrămare,

vechea şcoală catihetică se reorganiză şi căpătă, de-atunci, profilul instituţiei de învăţămînt bisericesc superior, pe care-l găseşte şi Creangă în 1855. Atunci fuseseră aduşi profesori vestiţi din Ardeal, în frunte cu Vasile Popp, doctor în filozofie şi medicină, care şi devenise primul director al seminarului reorganizat. Din această gardă veche a- corpului

didactic rămânea laşului profesorul Vasile Fabian, care predase la seminar teologia dar apoi, la gimnaziu, matematica, geografia şi latina, şi, mai încolo, fusese numit profesor de filozofie la Academia Mihăileană

.în 1855—56, rectorul seminarului este Filaret Stavro- poleos, personalitate bisericească, desigur fără interes în istoria culturală. Dar „profesor întîi de ştiinţele teologice" era arhimandritul Melhisedec, autor de lucrări atît teologice cît şi istorice, cu studii la Kiev. Profesor de elină era arhimandritul Neofit Scriban, figură interesantă a epocii. Urmase Academia Mihăileană, apoi şcoala de la Sf. Sava şi se găsise în opoziţie, ca „eretic", chiar cu un spirit luminat al Bisericii, ca Veniamin Costache, care-l închisese, la 1840, în Mînăstirea Neamţului pentru că găsise la el opera lui Voltaire. Paralel cu catedra de la seminar, arhimandritul cu pasiuni laice şi civice era de mai de mult director al şcolii de la Trei-Ierarhi. Scrierile sale politice concuraseră cele pur religioase. în Seminaria Centrală, arhimandritul „paradosea" psihologia, logica şi elina. Pe lîngă disciplinele bisericeşti, se mai predau şi :

filozofia morală, istoria universală pragmatică, geografia nouă şi veche, gramatica română, latina şi istoria patriei. Seminarul avea un ciclu inferior şi un ciclu superior, fiecare de cîte patru clase. La cursul inferior, pe care-l urma Creangă, predau însă rar profesorii vestiţi ai şcolii şi, mai des, „su- plenţii" lor. Creangă nu-l avea profesor pe Melhisedec, ci pe ieromonahul Teoctist Scriban, profesor al doilea de ştiinţele teologice şi istoria bisericească. La catehis nu-l avea pe protosinghelul Ieremia, catihetul Semin,ariei, ci pe Gh. Enăchescu, suplinitorul său. La geografie îl are profesor pe protosinghelul Isaia Vicol, unul dintre „su- plenţii la ştiinţele cursului de gios" şi aşa mai departe.[25].

Anecdote cu totul discutabile, poate răspîndite de Creangă însuşi mai tîrziu, poate calcate după *Amintirile* anterioare, îl înfăţişează pe dascălul Creangă ca pe un zburdalnic care se chinuieşte teribil în seminar, învăţînd greu, înţelegînd puţin şi fiind adesea bătut de profesori. Situaţia dovedită de cataloage dezminte definitiv o asemenea anecdotică de prost gust. Creangă era un elev dintre cei mai buni. Mintea lui isteaţă făcea uşor faţă studiilor inedite şi raporturile cu profesorii nu puteau fi decît bune. În cursul semestrului încheiat prin examen în iarna 1856, Creangă are calificativul *bun* la toate disciplinele, iar la examene îl primeşte pe acela de *eminent*.

în clasa a III-a, adică în al doilea an de seminar, Creangă e trecut bolnav pe semestrul din iarna 1857. Ca şi în vacantele trecute — de vară, de Crăciun şi de Paşte — va fi fost acasă, unde nu va fi găsit ştiri îmbucurătoare. Smaranda născuse încă un copil (pe Teodor) şi continua să fie suferindă. Nevoile gospodăriei lui Ştefan a Petrei se vădeau din ce în ce mai grele.

La examenul din iunie 1857, Creangă, întors la seminar şi continuîndu-şi învăţătura cu zel evident, obţine *eminent* la Introducerea în teologie şi *bun* la toate celelalte discipline : la cele religioase, ca şi la istoria universală pe scurt, istoria patriei şi geografia veche, limba elină şi limba latină. La istoria universală era examinat de dr. Ioan Alinescu, profesor şi la ştiinţele filozofice — însoţit de „suplentul pentru cursul de gios" care ţinuse cursurile; la istoria patriei, profesorul era laic de asemenea (George Seghienescu) ; la geografie — protosinghelul Vicol; la

elină, probabil suplentul lui Neofit, Const. Teodo- rescu ; iar la latină, fie Dimitrie Stoica, autorul manualului de gramatică latină în două volume tipărite la Iaşi în 1852, fie suplentul său Ioan Carp.

La examenul de sfîrşît de an pentru clasa a IV-a, în iunie 1858, Creangă are nota *primă* la toate materiile, iar la purtare *eminent.* [26]

Acum avea posibilitatea să treacă în cursul superior al Seminarului, sau să se mulţumească cu cel inferior, al cărui atestat era suficient pentru obţinerea hirotonirii. E de prisos să ne închipuim dacă fiul Smarandei ar fi vrut, atunci, să se oprească aici sau să meargă mai departe. În timp ce el dădea examenul de clasa a IV-a, cu nota primă şi purtarea eminentă, tatăl său Ştefan, om la nici 45 de ani, murea prin străini, pe moşia Făcuţii de lîngă satul Prigoreni, unde avea în dijmă o bucată de ogor. Smaranda rămînea văduvă la 40 de ani, cu şase copii dintre care numai Nică putea fi socotit în pragul bărbăţiei, avînd 19 ani în orice caz, sau 21. Peste toate, Smaranda era, la moartea lui Ştefan, şi însărcinată cu ultimul copil (Ileana) avînd să nască abia peste cîteva luni, în noiembrie 1858.

Creangă nu prea avea de ales, în astfel de împrejurări. Nu mai putea „rămîne pentru a trece şi în cursul al doilea" : „părintele meu s-au săvârşit din viaţă, la iunie în 30 de zile, precum alăturata mărturie adevereşte ; şi maica me este bolnavă de patru ani şi cu 7 copii toţi mai mici decît mine; încă şi cu o însămnătoare datorie de 1600 lei, neavînd cu ce plăti, fiind în cea mai mare sărăcie ! ba încă din cauză că tatăl meu nu au murit la locul naşterii lui, nici de bir nu este scutit; pentru care cu o mare amărăciune, abia îşi poate căpăta hrana dintr-o zi pînă într-alta; de unde nici eu nu mai am nădejde de a mă mai pute ajuta". Scriind acestea într-o „lăcrămătoare suplică", el cerea „onorabilului comitet al Seminariei Centrale" să-i slobozească cuvenitul atestat, ca să înceapă de îndată drumul popiei, hirotonisindu-se diacon. [27]

Suplica e din 10 septembrie 1858. în iulie 1859, probabil tot de proaspătul absolvent al Seminariei a fost alcătuită şi „lăcrămătoarea suplică" din partea văduvei Smaranda : „Fiindcă legiuitul meu soţ, patentarul Ştefan

sin Petrea Ciubotariul din satul Humulești... avînd popușoi semănat pe moșia Făcuții, ce este megieșit cu moșia Prigorenii... și mergînd pentru a-și lucra, l-a întâmpinat neștiutul ceas al morții... Pentru aceea plecată viind, rog pe onorabilul Minister de Finans ca să se milostivească asupra mea, pentru care să fiu scutită de darea acestei patenți, nemaifiind în stare de a o mai purta din cauza marei lipse, fiind încă și bolnavă".[28]

Indiferent de planuri mai mari, de drame ale resemnării sau de împăcări molcome cu soarta, din 1858—1859 Creangă se putea vedea, pentru cel mai apropiat viitor, astfel cum se temuse că-i e dat oricum să fie, şi fără să mai fi bătut la porţile Socolei: „Ia, acolo, un popă

prost, cu preu- teasă şi cu copii"..

.IV

TRANZIŢIE

A ne închipui că proaspătul absolvent al .cursului „de gios" de la Socola se mai gîndea să nu se facă popă, ar fi curată neghiobie. Drumul era hotărît în această privinţă. Problema era doar a carierii imediate pe care urma să o înceapă. Deocamdată, eu atestatul de la Seminarie, s-ar fi putut hirotoni diacon. Trebuia să-şi caute, ca orice candidat la preoţie, nevastă şi biserică. Putea ţinti spre altarul din Humuleşti, ca-.n visurile copilăriei, sau spre alte sate, sau spre un tîrg ca Neamţ sau Fălticeni, sau spre „Capitalie". Mai putea aspira la un post de catihet sau la unul de învăţător, într-o şcoală sătească sau la tîrg. Nu însăşi preoţia mai intra în discuţie, ci diferitele posibilităţi pentru folosirea ei.

Cert e că, în 1858 şi încă înainte, Ion Creangă nu mai era Nică cel din *Amintirile* care se şi încheiau cu intrarea la Seminarie.

Sigur, Seminaria era destul de izolată de restul capi- taliei şi lumea ei rămînea, oarecum, vechea lume a cati- heţilor, căci mai toată dăscălimea pusă acolo pe învăţătură se trăgea din sate şi trăia cum apucase. Creangă se afla încă printre ai săi[1], coleg cu alde Zaharia lui Gîtlan, prietenul din copilărie, ca şi cu alde Posa şi Brat, cu care fusese la Fălticeni. Mai erau în clasă Constantin Conta, fratele catihetului, şi el vechi coleg, şi alţii care veniseră o dată cu cl la „şcoala de popi". Tovarăş de bancă în clasă şi de pat în dormitor era un Gheorghe Ienăchescu, căruia

Creangă îi zicea Ghiţă Chiţibuş şi pe care ni-l putem închipui în toate privinţele ca pe un tovarăş de dăscălie uşuratică şi poznaşă, asemeni celor de altădată, din căsuţa lui Pavăl Ciubotari-ul. Era un fel de Nică Oşlobanu, ca şi acesta fiu de preot, dar din satul Scânteia, jud. Iaşi. [2]

Pe de altă parte, însă, oricît de izolată, Seminaria nu era o cetăţuie fortificată în care nu pătrundea nimic din afară şi din care nimic nu răzbătea. Nu numai că flăcăii

candidaţi la preoţie ieşeau pe porţile ei şi străbăteau laşul. Dar şi profesorii, clericii şi laicii, trăiau în acelaşi laşi şi duceau dincolo de zidurile Seminariei ecoul frămîn- tărilor orăşeneşti la care luau de altfel şi parte activă adeseori.

Creangă însuşi va fi bătut destul uliţele laşului şi „contrastul neîncetat al mizeriei şi luxului", de care vorbea franţuzul, âl va fi descoperit şi el, cel puţin ca pe un ciudat amestec de sat câmpenesc şi tîrg negustoresc, cu ghetto viermuitor şi cu cetate bogată ca-n poveşti. Ce-i era cunoscut dinainte i se înfăţişa înglobat într-o realitate necunoscută care i se agita prin faţă, de parcă ar fi fost cotidian un iarmaroc mai ceva decît cel din Fălticeni şi încă un iarmaroc în care se schimbau pe bani şi în natură nu numai vite şi sumane, ci şi un val de vorbe şi de idei.

Satul dăinuia la marginea oraşului şi se întindea cît putea pînă-n uliţele lui vechi care nu erau decît bătătorite drumuri de ţară. Ogrăzile şi livezile se apropie de centru pe toate părţile, şi dinspre Socola şi Nicolina, unde se amestecă din ce în ce mai mult cu dugheniţele şi cocioa- bele mahalalelor de ghetto, dar mai ales dinspre dealurile Tataraşilor şi Sărăriei, pînă-n „strada de sus" care vine în imediata apropiere cu inima „citadină" a laşului. Fur- nicarul omenirii amestecă în devălmăşie căruţele trase de boi şi caretele de un lux nebun 'care străbat gloatele în goana cailor, costumele ţărăneşti de la munte şi de la şes şi şalvarii orientali, hainele nemţeşti şi caftanele împreună cu îmbrăcămintea care nu mai e nici ţărănească, nici nemţească, dar le combină pe amîndouă. Pe lîngă costumele de altădată ale autorităţilor diferite, pe lîngă ar- năuţii găitănaţi şi slugile în fireturi ale Otelului Petcrs- burg, mai apăreau uniformele preţioase ale unor noi cate- gorii funcţionăreşti — şi chiar pe când Creangă şi ceilalţi humuleşteni abia intraseră la Seminarie un ziar local anunţa că „o nouă uniformă de cîteva zile s-au arătat pe uliţele laşilor ; aceasta este uniforma Telegrafului Elec- tric". Lumea îşi dădea cu părerea despre evenimentul ineditei costumaţii, mai mare chiar decît cel al electricităţii abia-abia introduse în proiectele capitalei Moldovei. „Haina — judeca opinia publică — este făcută cu mult gust; albastru închis cu vişiniu... Numai gulerul este prea încărcat cu cusături : dacă ar fi cîţiva snopi de aur mai puţin n-ar strica..."[3]

Astea erau însă, mai ales, treburile „centrului", către care ducea lesne drumul de la Socola şi dincolo de care se întinde din nou satul cel mare, spre dealuri. Seminaristul trecea podul peste Bahlui şi dădea brusc peste măreţia palatului domnesc, imensă clădire într-un stil necunoscut munteanului nici în ciudăţeniile fanteziei despre palatele care ar fi pe lume. Străzile, din care unele prea largi, se deschid de-aici fără nici o ordine, cu podurile lor de bîrne. Casele sînt încă mai mult din lemn şi, cum nota un călător străin, continuă „amestecul de construcţii disparate, în care palatele ating mizerabilele barăci de scînduri cu un singur rînd".[4]

Dincolo de palatul domnesc, Podul Vechi îşi răsfăţa căsuţele şi prăvăliile în praf şi noroi. În apropiere, însă, se deschidea Strada-Mare, unde un nou sistem de pavaj începea „să înlocuiască loadbele care acopereau străzile şi subt care curgeau apele glodoase ale Bahluiului" *. Sub stîlpii de lemn circulă neobosiţi negustorii de fierării şi stofe — unii umblând din om în om, alţii trăgînd de mînecă lumea în dugheană. Zarafii îşi sună rublele înaintea trecătorilor. Răsar case modeste cu cît se apropie Strada-Mare de încrucişarea cu strada Goliei şi cu piaţa centrală, de unde începe să urce strada protipendadei, cu numele aprigului domn Lăpuşneanu. Aici, în plină inimă a oraşului, bătrîna cetate începe să cunoască arhitectura Europei contemporane şi seminaristul venit din satele de munte priveşte uluit clădirile înalte şi albe, cu cîte două caturi, sprijinite în grinzi lucrate rotund, în chip de coloanc masive. Mai mult trebuie să se fi oprit extaziat în faţa multelor biserici cu înfăţişare monumentală, unele bătrine şi nepieritoare, altele mai noi şi gata să fie bătute de vreme. Trei-Ierarhii pe strada Mare şi Golia, cu turnul ei, de pe strada cu acelaşi nume, trebuie să-i fi produs o impresie profundă, poate mai mult decît Mitropolia cu turlele care începuseră, pe atunci, să se crape.

Foarte curioase şi chiar de rîs trebuie să-i fi apărut lui Creangă aspectele de oraş occidental pe care şi le cultiva laşul. În vreme ce bărbier-başi Vasile Botez înştiinţa lumea că a luat în antrepriză Feredeul turcesc şi „se măgulește a crede că va şti a răspunde la toate cuviincioasele dorinţi a acelora din public ce-l vor onora cu venirea lor", se înmulţeau anunţurile scrise în franceză ale diferiţilor maiştrii şi ale diferitelor „case" sosite special din apusul

civilizat pentru a răspunde nevoilor presante ale lumii bune. Louis Kohn „facteur et accordeur de Pianos, de Vienne", „avea onoarea să se recomande înaltei nobilimi şi respectabilului public şi să-i roage a binevoi să-l onoreze cu încrederea lor", înştiinţîndu-i că şi-a stabilit domiciliul în curtea bisericii Notre Dame, în spatele imprimeriei franco-române. *Maison Christine* din Paris îşi deschidea la Iaşi „une succursalle spéciale" de instrumente optice. [6]

Boierimea „de neam", conservatoare şi retrogradă, stăpînă peste latifundii imense, păstra obiceiurile şi costumele vechi. „Bonjuriştii" inovatori şi progresişti, trăind şi ei din averile părinteşti, schimbau obiceiurile şi costumele. Şi unii şi alţii rămâneau protipendada, care ducea o cu totul altă viaţă decît poporul, pe care-l disprețuiau, îl ignorau sau îl ocroteau cu generozitate. În elită, românește vorbeau bătrînii doar pentru a se înţelege cu slugile — tinerii, din convingere patrioticã. în saloane se vorbea franţuzeşte şi greceşte. Limba poporului, junii revoluţionari trebuiau abia să o *apere* şi să o *ilustreze,* învăţînd-o ei înşişi din gura poporului, din creaţia lui seculară. Pentru nevoile lor spirituale, pe Uliţa Mare era însă un „cabinet de lectură franceză", încă în 1840[7]. Tineretul boieresc, chiar rînd se întorcea de la Paris şi se considera răzvrătit, participa mai mult cu vorba decît cu fapta la lupta pentru înnoirea socială căreia nu prea mulţi i se consacrau cu adevărat. Kogălniceni erau încă puţini, iar un aga Asake, boier conservator în multe pri- vinţi şi disprețuitor de răsturnările visate de tinerimea boierească, era mai luminat şi cu mai mare dragoste de popor decît mulţi bonjurişti gălăgioşi. „A cheltui mult, a străluci la teatru, la baluri, în societăţi, a vorbi de bogăţia sa, de galbenii săi, a lăuda peste măsură capitala moldoveneascã, a fi neprevăzător, a merge totdeauna în trăsură, a avea haine la modă, cai, ţiitoare, masă bună — iată ce alcătuieşte bucuria şi îndeletnicirea de căpetenie a acestor nobili", „tineretul «moldovenesc" — nota Appert din Maienţa la 1853, observînd totodată că „nu sînt multe ţări în Europa în care instrucţia să fie aşa de puţin răspîndită *ca* în Moldova".[8] Ceea ce nu-l împiedica pe orice oaspete străin să constate că în Iaşi se vorbeşte franţuzeşte şi că „femeile urmează riguros modele Parisului". [9]

Seminaristul Creangă, umblând prin Iaşi cu colegul său Ienăchescu, trecea departe de această lume cu care

nici nu putea avea vreun contact. Ei se puteau amesteca doar în mulţimea care mergea pe jos, ferindu-se din calea caretelor şi stupind în urma lor praful stîrnit, ca şi mirarea pentru asemenea soi de omenire. laşul cosmopolit, cu bogatele case în care se joacă averi şi în care femeile citesc franţuzeşte, întinse pe sofale, rămânea în acelaşi timp „laşul cu bordeie, ţigani pe pieţe, hoituri pe maidane, strigăte de apari şi precupeţe, scîrţîit de care ; bivoli şi alte vite care se zbat în praf şi noroi..." Cînd se lasă întunericul, pe străzile capitalei fluieră dorobanţii, ca-.n orice oraş, dar se aude liniştea rurală accentuată de lătratul cîinilor din uliţă[10]. Otelul Binder, „din nou restaurat", primea „bere proaspătă şi adevărată, numită Sveharter, asemine şi vinaţe străine de tot soiul"[11]. „Prostimea" amărîtă n-asvea nici grija berei adevărate, nici a vinaţelor străine şi-şi descărca năduful prin cîrciumile vechi ale laşului, unde se bea cu ulcica vin ieftin, mai dulce sau mai acrişor, ca în toate satele şi toate iarmaroacele din tîrguri. Pe aici trebuie să „să fi potrivit din gît" Creangă şi tovarăşii săi de seminarie, cînd vor fi fost învoiţi în oraş şi-l vor fi străbătut mai ales pe uliţele lui mărginaşe dinspre Socola sau vor fi trecut dincolo de Golia, pe strada de •sus, spre Sărărie şi spre dealurile de dincolo, pînă la care se prelungeau, peste cîmpii şi văi, cîte o uliţă ca Ţicăul, cu iarba crescută în drum...

Dar anii petrecuţi de Creangă la Seminar erau în aceiaşi timp ai unei frămîntări sociale intense, care veneau în urma revoluţiei de la 1848 şi premergeau Unirii Principatelor. Se mişca ţara, în procesul sugestiv numit în epocă al „ridicării noroadelor". O interesantă mişcare culturală, care nu ajungea pînă-n popor, dar viza luminarea lui şi uşurarea condiţiilor lui de viaţă, se lega de lupta împotriva puterilor feudale, pentru afirmarea naţională. Paralel cu Seminarul Veniamin, funcţiona Academia Mihăileană şi, pe lîngă ea, o societate de medici ş.i naturalişti. Se forma o tînără intelectualitate, din boierimea mai mare şi mai mică, din proaspăta burghezie şi chiar din rîndurile ţărănimii ajunse la ştiinţa dé carte. Din ianuarie 1855 reapăruse *Zimbrul,* scos de T. Codrescu, D. Guşti şi Vasile Alexandrescu, după ce fusese de două ori suprimat „pentru versuri hulitoare contra societăţii", ale lui G. Sion. Chiar în vremea venirii lui Creangă la Seminarle începea să apară *Stéoa Dunîrii,* „jurnalu politicu, literaru şi

comercialu, de 3 ori pe săptămînă". Ziarul îl scotea Kogălniceanu, cu cel mai avansat program al momentului, cerând *autonomie* şi *unirea principatelor*. Era un ziar perfect ancorat în conjunctura contemporană, pe care o vedea ca pe „o epohă din cele mai însemnate ale lumii moderne".

E drept că dincolo de zidurile Seminariei nu pătrundeau aceste publicaţii în chip oficial. În orice caz, mai puţin ziarul lui Kogălniceanu decât bătrîna *Gazeta de Moldavia* a lui Asake, cum se chema, din 1850, *Albina românească*. Aceasta apăruse sub patronajul domniei lui Grigorie Ghica, la 1850, şi nu depăşea programul „propăşirilor înfiinţate". *Stéoa Dunîrii* însemna altceva. Ea punea pe primul plan lupta politică şi aducea la ordinea zilei toate chestiunile spinoase, de ordin naţional şi social, discutate în legătură cu războiul Crimeii şi cu speranţele aşteptate de la „marele Aeropagiu al Europei" la „viitoarea pace".

Chiar dacă în Seminarie nu venea ziarul şi Creangă nu-l citea, în jurul programului lui Kogălniceanu se crease o stare de spirit care antrena cu deosebire tînăra intelectualitate de primă generaţie, corpul profesorilor şi învăţătorilor de origină rurală, adesea indistinct încă de cel al preoţilor legaţi de învăţămînt. Chiar profesorii S<->colei erau amestecaţi în luptele politice şi, în lumea teologică, un Neofit Scriban era şi el esenţial kogălnicenist. Printre profesorii de la seminar şi „suplenţii" lor erau destui transilvăneni, ca şi în toate şcolile vremii, şi aceştia duceau mai departe spiritul unei .combativităţi civice care luase proporţii în noua intelectualitate burgheză din imperiul austro-ungar. Chiar dacă presupuneam că I. Creangă, seminaristul, ignora în totul *Stéoa Dunîrii,* încă putem fi convinşi că îi cunoştea, prin ecouri măcar, programul sub egida căruia se ridica întreaga învăţătorime ieşeană, cea mai apropiată societate pentru tinerii candidaţi la preoţie care puteau fi simultan candidaţi la învăţămînt. Chiar dacă presupunem că, asemeni poporului de ţărani care cerea în primul rînd o viaţă mai bună, idealul *Unirii* îi era şi lui Creangă, iniţial, un ţel oarecum abstract, putem fi siguri că o vie curiozitate trebuie să fi avut pentru programul social al *Stelei*. Munteanul isteţ, de îndată ce „s-a dat dus din bîrlog", are via înţelegere a împrejurărilor care-l cheamă la acţiune pentru propria lui

obşte. Şi negustoria cît de măruntă a lui Ştefan a Petrei, şi popia „cea proastă" a fiului său vădeau existenţa unor drepturi de care ţăranul vremurilor noi se poate folosi şi pe care trebuie să şi le lărgească. Creangă putea înţelege pe deplin că programul lui Kogălniceanu înseamnă ridicarea lui, a feciorului de gospodar, la un rang nou în ierarhia socială a oraşului însuşi, în care el, ca preot, ca luminător al poporenilor, are de îndeplinit îndatoriri prea măgulitoare. Creangă putea înţelege în orice caz că e chemat să facă şi el *politică*, adică acea activitate deosebită despre care ziarul spunea că e „sufletul lumii moderne".

Dacă în 1855 Creangă era încă tânăr (18 sau poate numai 16 ani) şi încă novice cu totul în treburile capitalei, în anii următori, pînă la 19 sau 21 de ani, cînd încheia cu seminarul, din ce în ce mai multe zvonuri şi ecouri trebuie să fi ajuns pînă la el, fie şi cu mare întârziere. îndemnul la *politică* din 1855 putea găsi răsunet în 1857, cînd ziarul care-l dăduse era suprimat, dar programul lui îşi sădise roadele.

La 27 octombrie 1855 e sigur că Nică a lui Ştefan a Petrei nu aflase nici din *Steaua Dunării*, nici altfel, că „oraşele libere ale Moldovei, începînd cu Iaşii, au a păşi la întrebuinţarea unui mare drit : în această zi cetăţenii nobili şi neguţătorii sânt chemaţi de a-şi alege consiliile municipale, înfiinţate pentru a administra şi a apăra trebile şi interesele oamenilor". Dar în anii următori preoţimea începea să lupte şi ea pentru asemenea „mare drit" şi corpul electoral cu caracter reprezentativ era o revendicare asupra căreia s-au oprit, cu certitudine, şi tinerii ce-şi aşteptau hirotonirea.

În toamna şi iarna 1857, cînd Creangă îşi începea ultima clasă la Seminarie, e neîndoios că un eveniment cum era convocarea Divanului ad-hoc a fost discutat cu aprindere şi în grupele candidaţilor la preoţie. Luptele dintre unionişti şi partizanii lui Vogoride se răsfrîngeau nemijlocit în certurile dintre profesori, şi şcolarii nu rămîn niciodată în afara lor. Cît vor fi înţeles seminariştii din ce se întîmplă, e altceva. Dar că vor fi înţeles, ca feciori de ţărani, însemnătatea de principiu a participării unor deputaţi ai ţărănimii în Divanul ad-hoc e cert, aşa cum e probabil să fi ştiut cu toţii că profesorul lor, arhimandritul

Neofit Scriban, e de asemenea deputat. N-are rost să ne închipuim, pur şi simplu din fantezie, cum se vor fi desfăşurat discuţiile pe tema unirii intre seminariştii mai isteţi. Istoricele propuneri ale lui Kogălniceanu în divan şi adoptarea lor cu majoritate de voturi vor fi fost pricepute, probabil, mai puţin în precizia formulării lor, cît în linia lor cea mai generală. De presupus e că, din toate, sensibilă era gîndirea celor veniţi din sate mai ales pentru ideea *Obşteştii Adunări,* cu deputaţi ai tuturor „intereselor naţiei"... în ce priveşte Unirea : bună o fi, dacă o hotărăsc capete luminate, dar cum rămâne cu moldovenii noştri, cu ţăranii ? A fi mai bine pentru ei ?

Acesta e şi sensul umorului subtil din „anecdota" *Moş Ion Roată şi Unirea.* Feciorii gospodarilor din sate aveau într-un fel sau altul aceeaşi stare de spirit „pe cînd se fierbea unirea la Iaşi" : unii în fond indiferenţi la agitaţia „boierilor" ; alţii raportînd vorbele mari la nevoile ce li se păreau a fi cele mai reale şi convinşi că le-a venit vremea să-şi spună cuvântul.

Dacă e să ne spunem părerea, cît şi cum ne pricepem noi : „am înţeles aşa : că pînă acum noi ţăranii am dus fiecare cîte o piatră mai mare sau mai mică pe umere ; însă acum sîntem. chemaţi a purta împreună, tot noi, *opinca, o* stîncă pe umerele noastre... Să dea Domnul să fie altfel, că mie unuia nu mi-a păre rău". Aceasta-i judecata lui Ion Roată care, în Divanul ad-hoc, votează, desigur, pentru unire. Pentru că „ţărăniile" lui sînt menite să scoată olecuţă ochii boierilor, el făcînd pe prostul, dar înţelesul împrejurărilor lui nu-i scapă şi, fără vorbe mari, rămase el mai înţelept decît Alecu Balş care a votat contra Unirii, alături de episcopul Romanului (fiind aceştia doi împotriva a 81 glasuri !). „Noi nu ştim a ura — a spus moş Ion Roată depunîndu-şi votul, dar Dumnezeu ştie a se îndura"...

Gînd Creangă încheia şcoala şi trebuia să hotărască ce va face ca absolvent al Seminariei şi ca răspunzător pentru familia rămasă fără tată, indiscutabil că laşul cel străin la început îl atrăgea cu forţe multiple, în care starea politică generală îşi juca rolul hotărî tor. Putea rămâne acum doar „un popă prost", în satul lui sau printr-un sat megieş ? Vremurile îl chemau să-şi spuie cuvîntul, îi dădeau drepturi de luminător al satelor şi de om *politic.*

Misia lui putea fi mai mare decît a părintelui Ioan de sub deal şi nici vorbă alta decît a catihetului din Fălticeni. Trebuia să-şi caute nevastă şi biserică nici mai mult nici mai puţin decît în capitalie, unde se fierbeau toate treburile ţării. Hirotonisindu-se acolo, poate fi şi preot şi învăţător, ca Isaia Duhu, şi-şi poate, mai ales, face intrarea în lumea nouă ce se ridică. Chiar de i-ar fi mai greu la început, chiar de ar umbla o vreme „teleleu" pe ulițele laşului, până la urmă va răzbi, mai ales dacă va prinde şi vreo şcoală mai înaltă, pe care să o poată urma fără să fie închis în internat.

Vara şi-a petrecut-o, fără îndoială, în sat, punînd la cale treburile după moartea tatălui. în septembrie (1858) e însă din nou la Iaşi şi solicită Seminariei eliberarea atestatului.[12] Avea 19 sau 21 ani ? În orice caz, după recomandarea cu care venise din Fălticeni era trecut în scripte numai cu vârsta de 18 ani. Seminaria dădu „atestate formalnice" lui Posa şi lui Zaharia Simionescu (oare aveau, după socoteala catihetului, respectiv 20 şi 21 de ani), dar nu şi lui Creangă căruia nu-i dădu decît o adeverinţă „ca să-i slujească de dovadă pînă-şi va primi şi atestatul cuvenit de hirotonire cînd va verii în virstă legiuită".[19]

în faţa acestei situaţii, tînărul pornit singur în viaţa întîmpina prima greutate. într-o situaţie echivalentă, colegul lui, Constantin Conta, fratele catihetului, părăsi laşul şi plecă aiurea, ca „profesor sătesc".[14] Creangă rămase, probabil, de la început pe loc : dacă ar fi vrut să-î urmeze pe celălalt, ar fi putut să o facă imediat, pentru că erau căutaţi dascălii în toate satele. Posibil să fi ocupat vreun post de învăţător provizoriu, totuşi, în marginea laşului. Sigur e, în orice caz, că nu renunţa de loc la gîndul stabilirii în Iaşi şi al continuării într-un chip sau altul a studiilor care să-l salte dincolo de starea unui popă prost. Chiar în septembrie 1858, cînd îşi primea adeverinţa provizorie de la Seminarie, se înscrise la Şcoala preparandală[15].

Ceea ce denotă fără putinţă de tăgadă că I. Creangă aspira de la început la dubla carieră, curentă în epocă, de preot şi învăţător — sau, cu alte cuvinte, aspira să intre în învăţămîntul public şi să nu rămînă doar preot. Şcoala preparandală era prima şcoală de învăţători din Moldova, întemeiată din 1855, în localul „Institutului vasi- lian",

adică în ograda Trei-Ierarhilor. După cîţiva ani de funcţionare, şcoala se găsea însă aproape de lichidare, din cauza puţinilor amatori care veneau să o urmeze. Absolvenţii cei dintîi nu se văzuseră prin nimic favorizaţi la numirea în posturi faţă de cei care nu trecuseră pe la Şcoala preparandală. Dimpotrivă, îşi găseau slujbe mai uşor absolvenţii şcolilor bisericeşti în satele din regiunea lor natală. Creangă se înscrise şi el, cu gîndul unei calificări didactice, dar nu urmă cursurile, pesemne, lămurit, prin alţii, de inutilitatea lor pentru cariera de dascăl.

Umblînd fără căpătîi prin Iaşi, poate găzduit mai departe în internatul Seminariei care-l trece orioum în evidenţa cursanţilor şi pe anul 1858—1859, ca să-i poată elibera în cele din urmă atestatul aşteptat[1B], Creangă va fi intrat mai mult decît înainte în atmosfera

politică a oraşului. N-avem de unde şti cine îi erau tovarăşii de petrecere în căutarea unui rost. Putem fi siguri însă că erau în primul rînd alţi absolvenţi ai Seminarului, ca alde Gh. Ienăchescu, precum şi oarecare tînără preoţime de prin mahalalele laşului. Foarte posibil e să-l fi reîntâlnit pe străzile laşului pe fostul său profesor, popa Duhu.

Căci în această vreme Isaia ieromonah devenise o figură cunoscută printre localnici. Mergea pe uliţă „cu pas rar, încet şi gînditor, răspunzînd îndesat *sluga dumitale* cui nu-l trecea cu vederea, căscînd cu zgomot când nu-şi găsea omul cu care să stea de vorbă, făcând lungi popasuri prin aleile ascunse ale grădinilor publice din Iaşi, cîte cu o carte în

mînă, tresărind la cîntecul păsărelelor şi oprin- du-se cu mirare lîngă moşinoaiele de furnici, pe care le numea el *republici înţelepte..."* Apoi, „cuprins de foame şi obosit de osteneală şi gîndire, îşi lua cătinel drumul spre gazdă, unde-l aştepta sărăcia cu masa întinsă !" Creangă îl va fi vizitat, poate, acasă, între cei „patru păreţi străini, afumaţi şi îmbrăcaţi cu

rogojini", şi în care zăceau „teancuri de teoftoloage greceşti, latineşti, bulgăreşti, franţuzeşti, ruseşti şi româneşti". Părintele Duhu cerea tocmai atunci, în noiembrie 1858, să i se acorde, de către Minister, o catedră de „religie raţionată" la Academia Mihăileană, în clasele superioare. Dar însăşi catedra ar fi trebuit abia să fie înfiinţată, dacă s-ar fi

luat în consideraţie argumentele primului nostru teolog raţionalist : „în Seminarie şi în alte şcoli — demonstra popa Duhu —■ sa paradoseşte mehaniceşte pre multă religie ; în aceste clase însă, a Academiei, ar trebui şi trebuie predată religia raţionată".[1]

[76] în asemenea societate, sigur că se făcea şi multă „politică", în molcome discuţii peripatetice sau la o ulcică de vin. Erau multe la ordinea zilei. Oamenii adunaţi lao- laltă, dascăli şi popi, bîrfeau cu leneşă ironie „contractul pentru luminarisirea capitalei cu gaz fotogen", despre care vorbea toată lumea, apoi treceau la marile probleme ale „epohii noi". De la 1 noiembrie, reintrînd în funcţie legea presei, apăreau din nou *Steaua Dunării* şi *Zimbrul*. Cu grandilocvenţă, acesta din urmă stimula grozav veleităţile micilor intelectuali la prima generaţie, căci lor mai ales li se adresa retorica lui Vasile Alexan- drescu-Urechiă, noul

redactor al ziarului, împreună cu Tanca Codrescu. Dăscăiimea, preoteasă sau laică, afila că are de luptat pentru nişte înalte *principii* şi însăşi aderarea la acestea era o dovadă a puterii lor de înţelegere. Pentru „organizarea noastră din lăuntru", Codreanu şi Alexandrescu salutau democraţia născîndă, dar avertizau că „ne-au rămas însă prejudeţul ; pentru ca acesta să piară, stipulaţiunile legii nu sînt nicidecum de agiuins ; el trebuie combătut şi învins pe cîmpul opimumii publice..."

Alde Creangă şi Ienăchescu trebuie să fi avut poftă să se avînte într-o asemenea „întreprindere gre", cum spunea ziarul că e aceea a „oombaterei prejudeţului şi dezvoltării principiilor". Prejudeţ, adică prejudecată, însemna „deprinderea lucrurilor învechite" ; principiile erau „ale adevărului şi ale dreptăţii eterne" — cum scria la gazetă. Important e pentru fiecare om cu carte, ieşit din popor, să constituie aoel organ decisiv cil puterii care era „opiniunea publică" : deocamdată, ziariştii aveau dreptate să spună că „la noi nu esistă o opiniune publică, căci împilarea, nedreptatea unor timpi de arbitrarietate şi de oorupţiune ne-au falsificat pîină şi acele noţiuni primare, pe care natura le pune în inima fiecărui om..." „Noi avem însă — adăugau ziariştii — credinţa în naţiunea noastră, ea va ave mîne aoea oe nu are astăzi".

Dacă „mîne" naţiunea a căpătat opiniunea publică pe care n-o avea „azi", lumea cea nouă a lui Creangă, tineretul dăscălesc, a jucat în aceasta o funcţie decisivă.
97

Dar cum profesarea opiniei publice presupune mai întîi o profesie practicată efectiv, Creangă alerga în acelaşi timp după atestarea Semiinariei. La o a doua cerere primeşte încă un *certificat,* „cu care-şi va primi atestatul cuvenit cînd va veni în vrîstă de hirotonie".[18] Aoeastta se întîmpla la 12 decembrie. Lăsînd, probabil, opinia publică să acţioneze fără el, tocmai cînd 9e pregătea alegerea istorică a lui Cuza Vodă în Moldova, Creangă se va fi dus să-şi facă sărbătorile de iarnă la Humuleşti. în orice caz, la începutul marelui an 1859 trebuie să fi fost din nou la Iaşi. Poate avea şi suplinire la vreo şcoală. în vederea atestatului care se apropia, căuta probabil şi să ochească o biserică. Trebuia să intre deplin în tînăra intelectualitate a ţării şi să se instruiască, arătînd oe poate un fecior de gospodar din Humuleşti. De aceea îşi cumpăra chiar atunci

şi un *Abécédaire français pour la jeunesse roumaine par Dé~ métré Pop, professeur, Iaşi, Tipographie Institut de l'Abeille (Albina) 1847* — cu titlul românesc : *Abecedar francez-*

1 — Ion Creangă *român pentru copii de ambe-sexe tradus după A. T..* — precum şi o *Mică gramatică francezâ pentru învăţătura tinerimii moldo-române, după Poel şi Sapsal,* publicată din orînduirea epitropiei şcoaMor de T. Codrescu, profesor adjunct, partea I, tipărită la Iaşi în institutul Albinei, la anul 1841. Pe noile cărţi se iscăleşte şi puine data cumpărării lor : 1859, Ghen(arie). Pe primele două pagini ale „micii gramatici" rămânea, din cine ştie ce zi de exerciţii franţuzeşti declinarea completă a lui *lequel* şi *laquelle* scrisă de mînia lui Creangă, cu creionul.[1]

[9]Ca primul din neamul lui care-şi poate face o bibliotecă, Creangă îşi strîngea cu orgoliu naiv toate cărţile pe care le avusese în şcoală sau şi le achiziţiona acum şi se semna ceremonios pe ele. Mai avea încă de la Tg. Neamţ, pe cînd era elevul lui Isaia Duhu, o *Istorie sfîntă,* tipărită la Iaşi, în 1847, pe care scrisese ca-n vechime : „Această istorie este a me jos iscălitului şi cine va vre ca să mi-o înstrăineze să nu fie iertat de Dumnezeu şi de toţi sfinţii lui, 1854, martie 20, Ioan Ştefănescu. Şi este dreaptă a me" [20]. Mai puţin dreaptă a lui era o altă carte pe care şi-o păstra de la Fălticeni, cînd i-o împrumutase catihetul care şi notase pe ea : „Lui Ioan Kreangă i s-au încredinţat fevruarie în patru zile 1855 iconomu Konta", elevul iscălind mai jos pentru primire. Era un *Manual de tipiculu seu formularul slujbei de Dumnezeu a bisericii ortodoxe.* [21]. Din noiembrie 1857, cum îşi data el obişnuita însemnare, avea *Mineii lunii lui noiembrie* (una din cele 12 minee apărute în 1831—32 în tipografia Mînăstirii Neamţu) şi alte cărţi bisericeşti care constituiseră manualele Seminariei (ale lui Melhisedec, Filaret Scriban, Teo- fil Scriban etc...). Tot din Seminarie păstrase *Gramatica latină pentru clasele gimnaziale din Principatul Moldovei* de profesorul său Dimitrie Stoica, scoasă la Iaşi în 1852. Creangă semnase ,,ex meis libris", dar adăugase în stilul obişnuit după ce preciza că şi-o cumpărase „cu preţul de 22 di lei şi 20 parale" ; „Şi cine o va fura să fie afurisit cu tot neamul lui, în vecii vecilor, amin, Kreangă Ioan, Aprilie 1856". Cine ştie cum, i se

nimeriră printre cărţi, probabil din aceeaşi ani, un exemplar cu totul rar, din- tr-un manual tipărit la Iaşi în 1795 : *De obşte Geografie pe limba moldovenească, scoasă de pe Geografia lui Bu- fier, dupre rînduiala care acum mai pe urmă s-au aşezat în Academia de la Paris, cu un Cuvînt către cetitori de Smeritul între Archierei Amfilochie Chotinul. Poate după asemenea manuale învechite se învăţa la Seminarie, căci în mica bibliotecă a lui Creangă se găsea şi Aritmetica sau învăţătura socotelilor acum întîia oară întocmită în acest chip .pentru folosul tinerilor din seminarul Socolei, editate de Mitropolie încă la 1830, pe lîngă Elemente de matematică de aga Asachi, tipărite în 1836*.

La 24 ianuarie 1859, cel ce-şi cumpăra manuale de învăţat singur franceza va fi fost *în stradă,* ca toată lumea, şi va fi jucat *hora unirii* în piaţa mare a laşului. Se poate presupune aceasta, socotind laolaltă şi în contradicţie diversele înrâuriri ce se vor fi exercitat asupra tînărului politician, în acelaşi timp cliric, ţăran şi, cel puţin prin aspiraţii, dascăl de şcoală.

La scepticismul ţărănesc faţă de treburile aranjate de „boieri", desigur se va fi adăugat, pe de altă parte, propaganda duplicitară şi contradictorie a preoţimii. E adevărat că un Neofit Scriban combătea energic pentru Unire. Dar mitropolitul Sofronie se dăduse de partea separatiştilor. Preoţii erau mobilizaţi în campania împotriva „antichriştilor" care cereau Unirea şi răsturnarea vechilor aşezări, şi desigur că nu puţini dintre ei slujeau cu credinţă poruncile mitropoliei. Dar pentru un cliric ţăran cum era Creangă, e cert că scepticismul faţă de bonjurişti nu putea egala scepticismul dintotdeauna faţă de „boaitele făţarnice", deşi se pregătea să intre în breasla lor. Mare preţ pe vorbele sfinţiilor şi preasfinţiilor n-a pus şi nu va pune Creangă niciodată. Ca şi loan Roată, alesul Putnei, el nu putea fi decît alături de Neofit Scriban, care la rîndu-i se alăturase unor boieri luminaţi ca Mihail Kogălniceanu.

Aşa stând lucrurile, cliricul Creangă n-avea de ce să participe sufleteşte la decizia mitropolitului Sofronie de a refuza preşedinţia Adunării Elective, nici de ce să se indigneze că guvernul nu acceptase deputăţia de drept a episcopilor de Roman şi Huşi, cunoscuţi separatişti. Cînd, la 5 ianuarie, A.I. Cuza fusese ales în unanimitate domnul Moldovei, putem fi siguri că şi Creangă, cu toată tînăra

dăscălime, şi preoţească şi laică, lua parte la „strigătul de entuziasm care izbucnea în acele momente din piepturile tuturor" — cum va scrie Nicu Gane. Cuvintele lui Kogălniceanu către noul ales vor fi străbătut mai repede decît cele din paginile de ziar : „Alegîndu-te pe tine domn în ţara noastră, am vroit să arătăm lumii ceea ce toată ţara doreşte : la legi nouă, om nou... iar tu, Măria-ta, ca Domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toţi Domnii trecuţi au fost .nepăsători sau răi"... Chiar dacă el însuşi, fiind cleric, nu va fi fost în mulţimea care demonstrase pe străzile laşului, Creangă nu putea rămîne rece la uralele ei, prin care răzbăteau cuvintele tulburătoare pentru că nu mai fuseseră strigate niciodată public : Jos boierimea, Trăiască egalitatea, Trăiască Unirea, Jos turcii... Bucuria mulţimii, cu atît mai mare, din 24 ianuarie, nu-i lăsa, putem fi siguri, deoparte nici pe Creangă şi tinerii săi prieteni.

După ce zguduitoarea sărbătoare trecu, oamenii de rînd s-au întors pentru o vreme la treburile lor, destul de dezamăgiţi că nu-i cheamă nimeni la conducerea trebilor obşteşti. în ianuarie, ziarele reunite sub titlul *Steaua Dunării, Zimbrul şi Vulturul,* îi numise, în chip colectiv, „conştiinţa publică". Acum lucrurile păreau să reintre în făgaşul dintotdeauna şi „conştiinţa publică" părea uitată. Boierii rămîneau puternici şi nu se grăbeau să cedeze puterea lor, nici în guvern, nici în economie. Reforma agrară nu mai apărea la ordinea zilei şi conducătorii cei noi, care strigau contra boierilor, erau tot boieri sau, cum începea să se spună, burghezi. Dintre aceştia, unii se numeau liberali şi „roşii" : erau harnici la vorbe, dar înceţi la fapte. Cearta era în toi între cei mari şi poporul judeca şi el, fără să-şi zică singur „conştiinţă publică", că prea e mare ..bucuria nebunilor" cînd guvernele „se schimbau ca blidele".

Că a căzut guvernul Vasile Sturza, după nici două luni şi că a venit un guvern nou, al munteanului Ion Ghica şi că acesta a durat abia vreo 6 săptămîni şi a fost înlocuit cu cel al cuconului Manolache Epureanu, moldovean, va fi fost indiferent pentru cliricul Creangă, care încă nu-şi găsise nici un rost în laşul cel agitat de evenimente.

Ce putea face el în primul rînd era să se pregătească de hirotonire. „Formalnicul atestat" avea să-l primească în curînd, o dată cu noua promoţie de absolvenţi

ai Semina- riei. Trebuia să-şi găsească însă nevastă, condiţie obligatorie pentru un preot ortodox. Nu era vorba deci de a aştepta marea pasiune a vieţii. Preotul Andrei de la Biserica Buna-Vestire îi făcu legătura cu iconomul Ioan Grigoriu de la Biserica 40 de Sfinţi. Iconomul era un văduv petrecăreţ şi avea o fată de măritat : 15 ani, „gingaşă, frumoasă". Foaia de zestre îi asigura ginerelui puţină avere, dar în orice caz sprijin în hirotonire şi adăpost în casa şi pe cheltuiala socrului vreme de un an.

La 30 iulie 1859, puţin după ce-i redactase mamei sale „lăcrămătoarea suplică" pentru scutirea de patentă, cliri- cul Ion Creangă primea „formalnicul atestat". Trei săptă- mîni mai târziu, cerea „legiuitul peci de cununie". **În** vederea acestuia, sachelarul Constantin Agapi îi dădea, la 21 august, următoarea *Mărturie* [22] :

„Ioan Criangă holtei icliric din Seminarie în vîrstă de 23 de ani, fiiu răposatului Ştefan Creangă de aicea din Eşi, voeşte a se însoţi prin legiuită cununie cu Eliana fată mare în vîrstă de 15 ani fiica Iconcxmului Ioan Grigoriu vieţuitoare tot aicea în capitalie ; şi pentru că după cercetarea ce aîn făcut între dînşii nu s-au aflat nici un feliu de pricină de rudenie sau altceva de 'Care opreşte bisericeasca pravilă de aceia le-am dat această mărturie adeverită cu pecetea bisericei ce se cinsteşte cu hramul Sf. 40 mucenici şi iscălitura me..."

Mitropolia încă nu începuse a cere „acte mitriceşti" : vârsta şi familia puteau încurca socotelile cliricului ; deci, prudent, el mistifică mai toate datele, îmbătrînindu-se şi aducîndu-şi retroactiv toată familia ca vieţuitoare în capitalie...

Peciul îi fu eliberat la 22 august. La 23 avu loc cununia, la biserica socrului.

Toate s-au desfăşurat după pravile, dar bucuria tînă- rului însurăţel se dovedi de scurtă durată, căci socrul nu-şi ţinea cuvîntul — sau cel puţin aşa i se părea ginerelui.

Unde era, se gîndea el, „poziţia pe care sfinţia sa mi-au făgăduit-o că mă va agiuta ca să pot cîştiga ?... pentru care obiect mi-au fost şi bucuria mea mai mult că intrînd în societate voi putea să-mi câştig pîinea de toate zilele de la un asemenea popor ; însă acum văd că şi de aceea sînt lipsit". Ca un „mizăr orfan" se simţea ginerele sfinţiei sale căruia i-ar fi devenit „saoagiu, rîndaş,

cărătoriu de vin şi rachiu de prin crkime, ba chiar şi întregul lăutariu"... Trebuia să sufere „sudălmile de mai multe lucruri sfinte", „de chiar se şi încrîncena" să şi le amintească, ba avea şi „iriima ne-ncetat tremurîndă în toate oarele zilei şi a nopţii, neştiind în ce ceas vor veni cu mai mulţi alţi jucători chiu- itori ! şi foarte mari crai beţivi, bărbaţi şi femei..."

Totuşi, la 23 octombrie aga Vasile Drăghici, epitropul bisericii la care slujea socrul, îl angajează pe Creangă das- căl-cîntăreţ, desigur nu fără intervenţia economului. Acum primea în sfîrşit fiul orăşean al lui Ştefan a Petrei „liafa sa jumătate de an", adică 300 de lei — primul său salariu, ce e drept cît se poate de mic. Ceva mai bun însă nu se va fi ivit, pentru că tata-socrul nu dispunea de toate slujbele bisericeşti vacante ale laşului.

Probabil tocmai pentru că lucrurile nu mai puteau merge astfel mai departe, iconomul încerca şi o strata- gemă. Fără îndoială la îndemnul său „poporănii" de la biserica lui iscălesc o „mărturie" prin care Creangă e cerut alături de ceilalţi doi popi existenţi „urmînd neapărată trebuinţă de al treilea preot". La 5 noiembrie dascălul se adresează protopopiei cu „alăturata mărturie" „ca s-o în- tărească dupre formă". întărirea se face, dar nu se aprobă apoi nici hirotonirea, nici numirea, probabil descoperin- du-se la cercetare că „neapărata trebuinţă" nu era chiar atît de neapărată.

Abia la 19 decembrie putea Creangă să înainteze mitropolitului o nouă suplică pentru a fi hirotonisit, de astă dată cel puţin diacon : „poseda formalnicul atestat", „in- trase în societate prin legiuită cununie", şi era în sfîrşit în posesia unei „mărturii" mai convingătoare, a poporăni- lor de la biserica Sf. Treime. Vîrsta, după patru luni de la obţinerea peciului de cununie, devenea de „24 ani trecuţi". La 26 decembrie are loc hirotonisirea lui Creangă, în biserica Sf. Paraschiva din Tg. Frumos, şi numirea lui ca diacon la Sf. Treime, în Iaşi.

După hirotonire, diaconul rămîne să locuiască totuşi mai departe în casa socrului, după învoiala dinainte de nuntă. Raporturile ginerelui cu socrul par să se înrăută- ţească acum şi mai mult.

Abia trecuseră două săptămîni de la diaconie şi avu loc „cea mai de pe urmă şi mai fatală nenorocire : *12* zile a

lunii ianuarie, orele bătînd după 12 noaptea au venit şi stăpînul casăi, aflîndu-mă eu dormind pe cînd toată suflarea să odihnească ! lingă a me soţie ; fără să ştiu cînd au intrat în casă! s-au repezit şi mi-au pus unghiile în gît (ghiarăle) de a mă zugruma cu totul!... însă eu de-abia viindu-mi în fire şi după mai multa mea zbatere de a scăpa din încrăncinatele lui mîini neputînd chiar nici răcni fiind cu totul înăduşit am putut scăpa din mîinile lui gol umblînd ca un strigoi! pe lîngă biserică şi mormînturi! şi pe la casele bieţilor oameni carii dormea ca morţii în acel timp adânc al nopţii !"

Toate acestea le povestea diaconul Creangă la 13 ianuarie 1860, într-o „plecată şi lăcrămătoare suplică" adresată lui Sofronie mitropolit.

Din sfada aceasta înoîlcită putem înţelege, evident, că viaţa casnică a lui Creangă, la numai patru luni după căsătorie, era infernală. Dar întâmplarea e mai puţin tragică, probabil, deeît pare. În acest moment al evoluţiei sale, Creangă îşi făcea, cu toate riscurile morale şi materiale, ucenicia în breasla Oşlobenilor — şi încă a Oşlobenilor din mahalalele oraşului, care se sperie mai puţin de gura oamenilor decît cei de la ţară. Nică a lui Ştefan din Humu- leşti se măsura cu socrul său pe terenul acestuia, cu mijloacele acestuia, însă mai puţin pregătit decît acesta. Feciorul de gospodar rămînea, pentru moment, undeva în urmă şi în ograda bisericii nu două lumi se înfruntau, ci două generaţii ale aceleiaşi. Dacă am cunoaşte plîngerea iconomului Grigoriu, am afla, indiscutabil, fapte şi mai groaznice şi învinuiri şi mai convingătoare puse pe seama diaconului. Mitropolitul, se vede, era destul de obişnuit cu asemenea suplici şi cele relatate nu-l alarmară. Firesc ar fi fost ca cercetarea, stabilind adevărul, să califice ori crima socrului, ori calomnia ginerelui, dreptatea unuia, într-o asemenea împrejurare, excluzînd-o pe a celuilalt. Se vede treaba, nu putea fi aşa. Chiar a doua zi după o nouă suplică a lui Creangă, iconomii Ioan şi Constantin notificară în dosar că socrul şi ginerele „prin bună înţelegere s-au împăcat". Ceea ce înseamnă că nici Creangă nu calomniase, nici Grigoriu nu fusese singurul vinovat şi că fiecare dintre ei avea ceva de lăsat în favoarea celuilalt. Singura victimă absolută rămînea fetiţa aflată pe funcţie de nevastă, cînd bătută, cînd „momită" de tatăl ei ca un copil ce era, şi cine

ştie cum ţinută de bărbatul ei, căruia, luînd-o de soţie, îi fusese [bucuria mai mult că „intra în societate"...

Scos din albia eticii şi înţelepciunii satului de munte şi aspirînd către o altă etică şi o altă înţelepciune, pe care deocamdată nu şi le însuşise dedt prin cele mai groase aparenţe ale lor, Creangă riscă, în acest moment al evoluţiei sale, să piardă o moştenire spirituală străveche şi să se înfunde în semidoctismul şi amoralitatea „societăţii".

Suplicele lui n-au nimic din demnitatea sobră cu care Ştefan a Petrei sau David Creangă îşi rezolvau conflictele cu semenii. Dimpotrivă, el afişează cu stridenţă sentimente îndoielnice, într-o obişnuită demagogie popească. „întrunirea" lui cu fata preotului Grigoriu şi-o defineşte „întrunirea sfîntă carea este chiar una din acelea şapte taine sfinte" ; mitropolitului îi aduce „nenorocita lui tînguire" fiind „jăluitoriul şi vrednicul de jălit! nenorocită fiinţă" care vine plecat să-şi arate a lui nenorocire. Umorul nelipsit al munteanului în faţa năravurilor de la oraş şi cîm- pie abia de se întrevede în această fază de primejdioasă tranziţie spre mahalaua popimii din capitalie. Textele lui, scrise, nu mai au aproape nici o corespondenţă cu rostirea firească şi, într-o ortografie şovăielnică, întorsăturile de limbă, de soiul celor din gramatica lui Măcărescu, fac amplu loc hiperurbanismelor şi formulelor stereotipe găsite mai „civilizate". Tînguirea lui se cere „luată în *consideraţie"*, socrul vrea să *„reformeze"* foaia de zestre, nevasta de 15 (sau de „14 ani trecuţi") îl *„maltratează"* şi se dezbină de *„fortuna"*, iar tatăl ei umblă să o *„demoralizeze" ;* femeile aduse de socru continuă „alor *critică* şi sumeaţă *impertinenţă"* şi ginerele e indignat că sînt „nişte femei atît de *descaracterizate" ;* pedepsit pe nedrept, diaconul se întreabă... de ce e „arestuit ca cel mai mare *criminalist*"...

La 21 sau 23 de ani, humulesteanul stabilit la Iaşi era definitiv în afara perspectivei de a se întoarce în albia satului, ca simplu şi cinstit gospodar; se bătea să nu rămînă nici popă prost; dar nu ajunsese decît la nivelul dăscălimii preoţeşti veleitare. Tot ce virtual zăcea în el putea să se piardă pentru totdeauna ; şi putea ieşi la iveală numai dacă depăşea pragul atins pentru a păşi în lumea cultă nu ca un dezrădăcinat insuficient adaptat, ci, dimpotrivă, ca un purtător al civilizaţiei spirituale pe care o moş-

tenise de la ai săi şi care venea să-şi spună cuvîntul în „lumea nouă"...

Deocamdată, „intrînd în societate prin legiuită cununie", Creangă, fără să ştie, se înstrăina de sine.

împăcat cu socrul, probabil pe baza unui compromis, rămînea în aceeaşi ogradă a bisericii, dar se muta într-o căsuţă alăturată, pe care o repară cu propria-i cheltuială. La cîteva luni după marele scandal, mica nevastă îi rămînea însărcinată.

Cariera lui clericală înainta fără strălucire, în căutarea unei situaţii mai bune. Spre sfîrşitul lui aprilie, aga Dră- ghici îl cere diacon la biserica lui şi, din mai, Creangă e „slujitoriu bisericii sfinţilor 40 de mucenici" alături de socrul său. Avea să primească de-acum încolo 700 lei pe an. Prin contract se angaja să urmeze „fără sminteală de o zi măcar slujba diaconiei" ; se obliga de asemenea să se ferească „de toate intrigile neiertate care s-ar atinge şi ar supăra pe oricari din servitorii bisăriceşti", iar socrul său adăuga, cu toată solemnitatea : „chizăşluiesc pentru ginerele meu că va urma întoomai după condiţiile cuprinsă în acel contract"...

Tocmai relativa şi mediocra aşezare a lucrurilor trebuie să fi produs un nou neastîmpăr în tînărul Creangă, care din 19 decembrie 1860 e şi tatăl unui băiat, Constantin, botezat de *madam* Drăghici, soţia epitropului. „Popă prost, cu preuteasă şi copii" — această perspectivă îi fluturа nelinişti grele pe dinainte. Se ridicase dintre ai săi la altă stare numai pentru a se îngloda în anonimatul diaconiei, lîngă o nevastă pentru care nu sfiilia de dragoste, cu un socru de care încă atîrna şi cu o slujbă încremenită pe vecie prin tipicul ei ?

Că va fi încercat de la început cel puţin uşuratice evaziuni pe planul răzvrătirii împotriva cuminţeniei casnice, e lesne de presupus. Abia acum era în vîrsta tinereţii clocotitoare şi era un diacon cochet, subţirel şi bălai, cu sprîncene arcuite, privire vie, zîmbet şăgalnic şi potcap oarecum pe-o ureche. Anecdota vorbeşte de aventuri în compania celuilalt tînăr diacon, Gh. Ienăchescu, prin tîr- guri şi pe la mînăstiri. E drept că angajamentul bisericesc prevedea că ,,la întîmplare de vreo nevoie de a ieşi din oraş pentru cîteva zile" urma să ceară învoire epitropiei. Dar angajamentele se calcă de cînd lumea şi nu era acesta cel mai sfînt.

Mărturii apocrife amintesc mai ales de o tânără şi frumoasă maică Evghenia sau Evlampia, de neam boieresc şi cu mare avere. Ar fi fost călugăriţă la Văratic şi Creangă de dragul ei şi-ar fi tăiat coama blondă pentru a i-o dărui. Legătura ar fi durat îndelung, ba chiar ar fi rezultat şi un flăcăuaş, cu care diaconul s-ar fi fotografiat cîndva ca părinte duios. Dar toate acestea nu prezintă nici o certitudine documentară[23], cum nu prezintă nici raportarea pe care o făcea un cercetător la o carte franţuzească pe .care o tînără călugăriţă se iscălise cîndva şi care s-a găsit apoi în biblioteca lui Creangă. Că între foile cărţii se aflau „frunzuliţe şi flori presate demult" — se poate. Dar posesoarea cărţii, o Esmeralda Kostaky trebuie să fi fost, dacă lectura autografului ei e bună, cel puţin adolescentă oînd Creangă încă nu se născuse. Căci ea îşi datase la 8 octombrie 1834 versurile pe care le compunea într-o franţuzească familiară :

Si tenté du démon Tu dérobes ce livre Apprends que tout fripon Est indigne de vivre-
Ce livre est a moi Comme Iassy est au roi, La Moldavie est ma nation Comme Emeraude est mon nom.

Fata care crezuse că laşul e al regelui şi că naţiunea ei se cheamă Moldova trebuia să aibă vreo 43 de ani cînd Creangă avea vreo 23. Dacă maica Evghenia va fi existînd, nu ea era — cum nu era, bineînţeles, nici maioa Evlampia desăgăriţa care ar fi trăit pe vremea lui Ciubuc-clopotarul şi al lui Ciubăr-vodă... Iar cartea pe care cîndva îşi pusese semnătura acea Emeraude era o „Istorie a Românilor" de o obscură Madame de Saint-Quen şi va fi ajuns din întâmplare în mîna lui Creangă, cu sau fără frunzuliţele şi floricelele ei.

Diaconul se reapucase de învăţat franceza şi probabil unele dintre cărţile franceze găsite la el sînt încă din aceşti ani. Nu ajungea la literatura franceză propriu-zisă, ci abia exersa scrierea şi citirea limbii, iscălindu-se în glumă *Le diacre Creangue* în jurul fiecărei declinări. Pentru lectură elementară, se putea folosi de orice carte găsea, fie una ca aceea a Doamnei de Saint-Quen, fie una ca *Le pasteur et son ţils,* tradusă dintr-un oarecare autor german, August Ianger, la Lausanne, în 1859.

În orice caz, cel mai puţin îl interesau problemele bisericeşti. Nu se abonase — cum nu se abonase nici

socrul său — la foaia oficioasă *Preutul* care apărea din 1860, în Iaşi, şi care-l avea pe sfinţia sa economul Nicolae Conta, fostul catihet, corespondent al ziarului la Fălticeni. în schimb avea să cunoască, peste cîţiva ani, *Predicatorul,* ziarul lui Isaia Duhu, care va apare paralel cu foaia oficioasă.

Creangă trebuie să-şi fi dat seamă că, pentru a scăpa din iezătura diaconiei şi a socrului, avea mai ales să se repună pe învăţat, fără să-l mai cihăiască pentru asta Smaranda maică-sa. Putea bate la porţile învăţămîntului, cum se gîndise şi în 1858, cînd se înscrise la Şcoala preparandală. Putea, în acelaşi timp, să încerce a răzbate mai sus măcar în studiile teologice.

Desigur, împrejurările decid singure nu o dată.

Cuza-vodă îşi schimbase iar guvernele, în aprilie 1860, şi-l aduse pe Mihail Kogălniceanu la conducerea Moldovei. Sub presiunea reacţiunii, Kogălniceanu n-a putut menţine, atunci, puterea, decît pînă în ianuarie 1861. Dar trecerea lui, fie şi de scurtă durată, la cîrma ţării, s-a resimţit. El a luat unele măsuri în favoarea ţărănimii, a cărei eliberare şi împroprietărire le amînau neîncetat forţele boiereşti. A înfiinţat judecătoriile sătеşti, a desfiinţat bătaia la sate, a aplicat efectiv noua lege a recrutării, a impus o lege pentru ocrotirea slugilor. Pe plan cultural, a înfiinţat *Universitatea din Iaşi,* a cărei deschidere solemnă a avut loc, la 26 octombrie 1860, cu patru facultăţi : filozofie (litere), drept, medicină (ştiinţă) şi teologie. Primele două preexistau, de fapt. încă din 1858—59 ele funcţionau ca atare, cu profesori ca Simion Bărnuţiu, la filozofie şi drept natural, V. Alexandrescu-Urechia, la istorie şi literatură. Petru Suciu la istorie şi drept roman etc... Noi erau celelalte două facultăţi, dintre care cea de teologie urma să se deschidă imediat.

înfiinţarea Universităţii şi, în cadrul ei, a unei facultăţi de teologie, nu putea să nu-i atragă atenţia lui Creangă, în căutare nedesluşită. Festivitatea inaugurării fusese oricum spectaculoasă şi se vorbea despre ea. Arhiereul Filaret Scriban, pe care Creangă îl avusese rector la Socola, rostise rugăciunea, după care urmase cuvîntarea profesorului G. Mîrzescu. La Teatrul Naţional se dăduse o reprezentaţie de gală în care poetul amator Ion Ianov citise „Strofe la ocaziunea deschiderii Universităţii din Iaşi" — ca altădată Iancu Văcărescu la deschiderea Tea-

trului Naţional din Ţara Românească. Foştii seminarişti, care locuiau în Iaşi, nu vor fi fost chemaţi să ia parte la inaugurare şi îndemnaţi să se înscrie. însă pentru facultatea de teologie nu prea apar amatori. în anul următor, 1861 — 62, abia se înscriu 14 studenţi. Creangă, diacon şi tată de familie, e printre ei înregistrat în Codicele matricular la nr. 92 şi frecventează tot anul. Dar, ca şi în cazul Şcoalei preparandale dinainte cu cîtva timp, îşi dă seama curînd de zădărnicia efortului, pentru că facultatea lîncezeşte, cu din ce în ce mai puţini studenţi şi fără profesori prestigioşi. în anul următor, cînd Creangă nici nu se mai înscrie, se şi desfiinţează.

Deşi fără perspectivă imediată, şcoala, cariera didactică înfăţişau atracţii superioare. De la Unire, problema învăţămîntului era ridicată „la rangul uneia din cele mai importante chestiuni de stat". Cuza-vodă însuşi declarase, încă din 1859, în mesajul său domnesc, cînd mai erau la putere primele guverne ale lui Mihalache Epureanu şi Ion Ghica : „Eu ţin numaidecît ca fiecare să ştie în curînd a scrie şi a citi". în discuţiile Adunărilor se punea insistent proiectarea unei noi legi a instrucţiunii publice, prin care să se introducă învăţămîntul elementar gratuit şi obligatoriu. Creangă înţelegea aceste împrejurări, care-l ispiteau. în decembrie 1862 îşi cumpăra un *Manual de metodică şi pedagogie pentru profesorii şcolilor primare,* prelucrat de Dr. Antoniu Velini, directorul Şcolii preparan- dale. Aceasta continua să fiinţeze şi Creangă, mai mult sau mai puţin sistematic, n-o pierdea din vedere în planurile sale de studii. Manualul cumpărat, diaconul îl relua şi după un an, cu oarecari însemnări. Poate tot de pe acum îşi cumpără şi *Pedagogie şi metodica pentru învăţători,* tradusă, la 1818, de Naum Petroviçi, dintr-un anume Villioni sau Vilom.

Între timp, însă, treburile diaconiei merg şi ele, cu întreaga viaţă pe care o implică şi care, în definitiv, ocupă cel mai mare loc, încă, în gîndurile lui Creangă.

în primăvara lui 1863 se iveşte un post vacant de diacon la Mînăstirea Bărboi. Cum convieţuirea cu socrul trebuie să-l fi apăsat mereu, Creangă se agaţă de posibilitatea unui transfer. Mai ales că cei 700 de lei de la biserica „40 de Sfinţi" nici nu-i primea cu regularitate şi n-avea cu ce asigura „zilnicul nutriment ca familiar" cum va explica el Mitropoliei. Arhimandritul Chirii, egumenul

Bărboiului, îi asigura o leafă sporită puţin, dar mai ales unele „înlesniri" : o casă de locuit în ograda bisericii — deci nu mai avea să stea împreună cu socrul — şi „un stînjen de lemne de foc", anual, „date din vreme". „Cartea de mutare", cerută de Creangă la 22 martie 1863, în- tîrzie însă, pentru că diaconul fusese angajat la „40 de Sfinţi", prin contract, pînă la sf. Gheorghe, adică pînă la 23 aprilie. Abia la sfîrşitul lui aprilie economul Gavri- lescu e delegat de Mitropolie să cerceteze la faţa locului „dacă sfinţia sa 'diaconul Ioan Creangă e liber din partea acestei epitropii spre a se strămuta la o altă biserică". Epi- trop'ia îi dă dezlegare „a se angaja oriunde va voi" abia la 8 mai. Mitropolia aprobă transferul numai *provizoriu,* urmînd să se „decreteze aşezarea definitivă" numai după verificarea lucrurilor.

Dar abia angajat, fie şi provizoriu, la Bărboi, Creangă diaconul se izbeşte deodată de realitatea transformărilor decisive prin care, în ciuda împotrivirii reacţionarilor, trecea întreaga ţară.

După atentatul împotriva liderului conservator Barbu Catargiu, sub conducerea căruia s-a organizat rezistenţa cea mai puternică a boierimii la înfăptuirea reformei agrare, Cuza-vodă chemase la guvern, din iunie 1863, o formaţie liberal-moderată. Sub guvernul N. Creţulescu procesul de reorganizare a ţării pe baze moderne îşi reîncepea cursul. Printre altele, se anunţă o atitudine mai fermă şi în chestiunea „mănăstirilor închinate", adică a mînăstirilor care erau proprietatea instituţiilor călugăreşti din Grecia. Depăşind iniţiativele guvernului, Adunarea, mobilizată de opoziţia liberalilor radicali, cerea, la încheierea anului, cu majoritate de voturi, trecerea în buget a veniturilor acestora, ceea ce echivala, de fapt, cu imediata secularizare a mănăstirilor străine. Deşi nu se hotărî încă aceasta, din primăvara lui 1863 nu încetară măsurile luate de guvern în vederea trecerii spre secularizare : a fost interzisă oficierea slujbelor în limba greacă, au fost daţi în judecată sau au fost destituiţi un număr de egumeni refractari, au fost folosite fondurile mănăstirilor, li s-a interzis egumenilor să părăsească ţara fără avizul Ministerului Cultelor şi, mai ales, au fost puse sub supraveghere obiectele preţioase şi arhivele mănăstirilor închinate.

Creangă nu iubea, desigur, nici o „mehenghe" de mănăstire şi cu atît mai puţin pe cele închinate. La Bîrboi apucase, însă, să se mute, cu soţia şi copilul. Locuia în ograda mănăstirii, într-o „casă veche de vălătuci acoperite cu şindrilă cuprinzătoare de trii odăi"... Avea vecini pe iconomul Grigore Conta, tatăl lui Vasile, pe arhitectul grec care construise clopotniţa bisericii şi, bineînţeles, pe egumenul însuşi, care avea însă separat o casă mare din cărămidă pe temelie de piatră, cu patru odăi la parter, şase la etaj, bucătărie şi grajduri. Arhimandritului Chirii, egumenul, care încheiase cu diaconul Creangă un contract acum contestabil, nu-i mai ardea, din aprilie 1863, de angajări noi. Trebuia să-şi dosească obiectele de preţ şi banii, pînă la inventarierea mănăstirii lui de către autorităţi sau pînă la o eventuală destituire, care putea surveni oricînd. Pînă la sfîrşitul anului, lucrurile rămî- neau în această stare tulbure şi Creangă slujea la Bîrboi fără leafă, redus la „milele dreptcredincioşilor". în octombrie, Chiril-egumenul era destituit şi înlocuit cu un „curator"...

Guvernul Kogălniceanu, adus din nou la putere pe la mijlocul lui octombrie, printre alte măsuri hotărâte pe care le luă imediat, decise şi definitiva trecerea .la secu- larizarea integrală. **În** decembrie, el prezenta Adunării proiectul de lege care fu aprobat cu mare majoritate de voturi şi ,peste două zile legea fu promulgată. Un sfert din teritoriul ţării reintră **în** proprietatea statului.

La Bîrboi, e numit „curator", din noiembrie, arhiereul Isaia Vicol, fostul profesor al lui Creangă la Seminarie. **În** ianuarie, cînd fostele mînăstiri, devenite „biserici de mir", îşi primesc bugetul, Isaia Vicol poate în sfîrşit înainta statele de plată pe „trilunia 2-a şi 3-a anul expirat pe cari timp servitorii cestei biserici nu ş-au primit sala- rele" (de fapt Creangă, în slujbă din aprilie, ar fi avut de primit leafa mai mult decât pe două trimestre).

Diaconul plecat de la „40 de Sfinţi" se putea considera mulţumit : primea dintr-o dată salariul pe jumătate de an, avea slujbă asigurată, casă şi lemne. Bugetul nou al bisericii îi consfinţea locul de diacon, prevăzut în schemă pe lîngă unul de curator, două de preoţi şi două de cîn- tăreţi. Creangă cere acum „aşezarea definitivă". Mitropolitul dispune cuvenita cercetare pentru a afla dacă arhiereul curator e mulţumit de „serviciul şi purtarea" diaconului. Acestea se întîmplau la începutul

verii 1864. La 12 iunie, arhiereul raportează că „pînă în timpul de faţă" e „mulţumit de purtarea sa atît în serviciul cît şi în viaţa sa privată" şi, la sfîrşitul lunii, Mitropolia aprobă în principiu definitivarea permutării lui Creangă la Bărboi. Dar tocmai atunci o nouă lege pentru organizarea bisericilor le împărţea pe grade, cu bugete diferite. Bărboiul devenea biserică de gradul II şi în bugetul acestui grad nu intra nici un post de diacon. Astfel, la 1 iulie, postul pentru care se bătuse Creangă era desfiinţat.

Însă nici viaţa ţării, nici viaţa lui Creangă însuşi nu stătuseră locului din ianuarie pînă în iulie 1864, şi drama postului de diacon de la Bărboi apare mai mică pe coordonatele momentului.

În martie 1864, Kogălniceanu depusese în cameră proiectul de lege rurală, care readucea pe primul plan al discuţiei cea mai ardentă revendicare a poporului, şi capitala semnificaţie pe care o avea *Unirea* în ochii acestuia. Cum scria *Românul,* după începerea discuţiei în Adunare, „de trei zile nu mai este în nici o casă, în nici o prăvălie altă convorbire, altă dezbatere, decît aceea a legii rurale". Majoritatea conservatoare a Adunării se opunea în fel şi chip şi aducea o moţiune de blam guvernului, pentru a amîna încă o dată rezolvarea problemei. La 2 mai avu loc istorica lovitură de stat prin care Cuza-vodă dizolva adunarea reacţionară şi-i permitea lui Kogălniceanu înfăptuirea marilor reforme. O nouă lege electorală era supusă de domnitor voinţei poporului, prin plebiscitul care avu loc între 10 şi 14 mai. Noua lege electorală, în raport cu cele precedente, lărgea corpul alegătorilor, deşi păstra încă reminiscenţele vechiului sistem nereprezentativ. Alegătorii erau ^primari" şi „direcţi". Cei primari nu alegeau decît prin vot pe faţă un număr de „alegători direcţi" care, împreună cu ceilalţi alegători direcţi alegeau deputaţii, prin vot secret, în reşedinţa de judeţ. Ţăranii nu puteau fi decît alegători primari, şi numai dacă plăteau minimum 48 lei impozit anual. **În** rîndul alegătorilor direcţi intrau, pe lîngă cei cu un impozit de minimum 4 galbeni, şi cei care aveau o profesie intelectuală sau pensii de cel puţin 2 000 lei anual. Corpul clericilor îşi păstra privilegiile. **În** recent înfiinţatul corp ponderator, care deţinea puterea publică împreună cu Domnitorul şi cu Adunarea Electivă, mitropoliţii şi episcopii intrau ca membrii de drept. Preoţii

de parohie erau asimilaţi intelectualilor, ca alegători direcţi.

Poate puşi la cale de forurile lor superiore, dar posibil şi din proprie iniţiativă, la 4 mai 1864 diaconul Creangă împreună cu încă 9 diaconi înaintează înalt Preasfin- ţitului stăpîn a Diocesiei de mir din Iassy o *petiţiune,* de transmis Ministerului de interne, prin care cer trecerea *şi a diaconilor* în listele comunale de alegeri, „după noua lege". Bineînţeles,

alături de Creangă semnează şi Ienă-chescu, ierodiacon. Diaconia pune la 5 mai o rezoluţie favorabilă şi trimite petiţia mai departe. însă la 21 mai, Kogălniceanu însuşi răspunde printr-o depeşă telegrafică, adresată Mitropoliei, cu suficientă dîrzenie : „Diaconii nu sunt preoţi de parohie. Legea nouă dă îndestule drepturi de

reprezentaţiune
clerului."[2]

[4]Diaconul Creangă însă nu cerea, poate, drepturi politice pentru a reprezenta clerul; şi el şi alţii dintre tinerii diaconi şi preoţi, aflaţi sau nu şi în învăţămînt, veniţi din sate şi atraşi în efervescenţa vieţii cetăţeneşti de după Unire, voiau să facă parte „din conştiinţa publică" — cum li se spusese în 1859. De altfel, din ianuarie 1864. pe cînd abia se apropia data primului salariu primit ca diacon la Bârboi, Ion Creangă era cursant la Şcoala preparan dală, acum reorganizată.

V

ÎNTÎLNIREA CU MAIORESCU

în septembrie 1863, cînd începuse noul an şcolar, Şcoala preparandală era în totală descompunere : se înscriau numai trei cursanţi.[1] însă o şcoală „normală", adică o şcoală pentru pregătirea învăţătorilor, era o necesitate imperioasă o noii organizări statale pe baze moderne. Guvernele succesive de la 1859 mai mult proclamau şi proiectau reforma învăţămîntului decît aveau răgazul să o pregătească efectiv. De aceea avea aceasta să şi întîrzie pînă după 2 mai 1864. în guvernul Creţulescu, din iunie 1862, fusese cooptat, în preajma anului 1863, şi Christian Tell, ca ministru al Cultelor şi al Instrucţiunii. Dar cooptarea însemna o mişcare politică, pentru apropierea fostului paşoptist, trecut de la liberalii radicali la cei moderaţi. Fără să lase urme prin ministeriatul său, Tell demisionase în mai 1863 în urma unor divergenţe de grup politic şi în locul lui era adus Al. Odobescu. Cel care scotea, din 1861, *Revista română pentru sciinţe, litere şi arte,* prima publicaţie a noastră de înaltă ţinută culturală, avea pentru ¡învăţămînt preocupări intense. Ideea unei şcoli pedagogice capabile să producă pedagogi cu adevărat, adică oameni ai şcolii, îndeosebi ai celei de masă, îi era extrem de apropiată. Odobescu îşi condiţiona adeziunea la orice sistem de învăţămînt pedagogic în primul rînd de apropierea caracterului său practic, eficient. „Mari nepricepuţi — spunea el — au fost aceia, Dumnezeu să-i ierte, care au crezut că deschid o cale de progres învăţămîntului nostru vîrînd în programele şcolare numai noţiunile abstracte ale unor procedări pedagogice, a căror valoare se manifestă acolo numai

unde ele sînt puse în practică". „Oare ce s-a ales, de atît amar de ani, din lecţiunile de pedagogie teoretică, predată prin şcoala noastră ? Fum sau fumuri ; risipă de timp ! risipă de bani ! Totuşi, dacă pe trunchiul sterp al pedagogiei teoretice venim să altoim practica acestei doctrine ; dacă pe lîngă studiarea principiilor abstracte, facem cu aceiaşi elevi *aplicarea* acelor regule prin deprinderi la profesorat ¡în şcoală, atunci eu unul, îndată mă împac cu întregul complex al învăţămîntului pedagogic şi devin cel mai convins şi cel mai credincios al lui adept".[2] în faţa situaţiei în care se afla Şcoala Preparandală la începutul noului an şcolar, Odobescu avea de ales : între a desfiinţa şcoala aceasta din oare n-a ieşit nimic în afara *Metodicii şi pedagogiei* lui Velini; şi a o reorganiza în sensul în care el însuşi accepta învăţămîntul pedagogic.

Pentru o asemenea reorganizare Odobescu avea nevoie de omul corespunzător. Oameni întreprinzători se aflau mulţi — cu tragere de inimă pentru şcoală, entuziaşti şi nu lipsiţi de cunoştinţe. Romantici sau pur şi simplu liberali frazeologi, aceştia erau mai ales promotori ai pedagogiei „teoretice", ai reformelor spectaculoase şi ai firmelor stridente. Cei ce studiaseră în Franţa erau gata să introducă în şcoala noastră ultimele metode franceze ; cei ce studiaseră în Germania — ultimele metode prusace. Supunerea la obiectul concret al şcolii româneşti, care abia se generaliza pentru a cuprinde masa copiilor, nu intra în concepţia omului de tipul lui V. Alexandresco- Urechea care confunda realitatea cu imaginea lui ideală despre şcoală. Trebuia un cap realist, de intelectual pregătit temeinic, dar capabil să treacă de la sterilitatea speculaţiilor la eficienţa practicii necesare. Ministrul Odobescu îl aduse, pentru aceasta, pe tînărul Titu Liviu Maiorescu, fiul profesorului paşoptist Ioan Maiorescu.

Titu Maiorescu avea atunci 23 de ani. îşi luase doctoratul în filozofie în Germania şi licenţa în drept la Paris. Fiu de militant patriot, tînărul purta în acelaşi timp pecetea studiilor sale germane, făcute în plină dominaţie a spiritului contrarevoluţionar de după 1848. încă incert

11

5în orientarea filozofică, trecuse de la Hegel la Herbart. Sceptic şi ateu, cucerit de Feuerbach, dar impunîndu-şi etica olimpiană pe care o descifrase în Goethe, tînărul excepţional înzestrat devenise, încă din liceu, la Viena, un fel de şef al unei şcoli filozofice adolescente şi strălucise la Berlin, în cercurile post-hegeliene. Ştiuse să arate tineretului nobil german „ce poate un român" şi se întorsese în ţară convins că avea să joace un rol decisiv în istoria culturii noastre. Crescut în ideile liberale ale tatălui său şi urînd aristocratismul prusac care-l respinsese, Ti tu Maior eseu era hotărît să înceapă o carieră militantă pentru progresul ţării sale, dar nu pe calea revoluţionară, ci pe aceea a evoluţionismului. în 1859, cînd avea doar 19 ani, între doctoratul de la Giessen şi licenţa de la Paris, ţinuse o conferinţă despre *socialism şi comunism* cu argumentarea că acestea rămîn idealuri înalte ale omenirii, dar că propagarea lor în mase n-ar fi decît dăunătoare în epocă. Eclectic în teorie, el încerca şi în politică un eclectism posibil, în sensul evoluţionismului, între un liberalism care „să nu sară etapele" şi un conservatorism deschis la înnoirile necesare. De fapt, cheia teoretizărilor lui o constituia atitudinea pragmatică în faţa luptei pentru construirea statului român modern. Tot ce, ideal, era frumos dar inaplicabil devenea inutil. în locul vorbelor mari, trebuia pusă acţiunea eficientă, limitată la posibilităţile existente, fără forţarea lucrurilor. în felul acesta, pîndită pe plan politic de influenţa luptei antiliberale a boierimii conservatoare, poziţia tînărului Maiorescu la 1860 putea fi, pe plan cultural, singura *realistă*, în spiritul necesităţilor structurale ale tînărului stat naţional. Doctorul de la Giessen era un excelent cap pedagogic, ajutat de talentul oratoric şi de forţa logicii sale. Cu o pregătire mai temeinică decît a multor compatrioţi de aceeaşi generaţie, el opunea construcţiilor speculative ale acestora gîndul unei munci de propagare a culturii în toate straturile sociale, în funcţie de fondul lor aperceptiv. Planul lui, prin esenţă patriotic, era să sc pună în fruntea unei mişcări care să formeze pe de o parte tînăra intelectualitate românească, pe de alta să

creeze condiţiile de răspîndire a ştiinţei de carte în cele mai largi mase populare.

Prima iniţiativă a junelui Maiorescu, la întoarcerea în ţară, în noiembrie 1861, fusese inaugurarea unui ciclu de conferinţe despre *educaţiunea în familie*, concepute în vederea popularizării şi stimulării mişcării de idei. Iniţiativa era îmbrăţişată de ziarul *Românul*, al liberalilor radicali de la 1848, şi salutată cu entuziasm, în genere, de toţi reprezentanţii spiritului paşoptist, tovarăşi de luptă ai lui Ioan Maiorescu. în ciuda succesului, tînărul nu fusese chemat în învăţămînt şi în nici o altă funcţie destulă vreme. Lucrul nu se explică decît prin împărtăşirea persecuţiilor la Care era supus tatăl său. Acesta, exilat la 1848, fusese reprimit în ţară în 1859, numit prezident la Obşteasca Epitropie sub guvernul Ion Ghica şi apoi director la Eforia şcoalelor, sub acelaşi guvern revenit pentru puţină vreme la putere, în acelaşi an. Sub guvernul radicalului St. Golescu, însă, fusese silit să-şi dea demisia, în urma unui conflict cu majoritatea Eforiei, şi profesorul se plângea ân scris, prietenului său G. Bariţ, de „surda perse cuţiune" pe care o suferea. Fiul său rămase în afara oricărei activităţi, cu excepţia aceleia de el iniţiate, pînă în anul următor, cînd, prin intervenţii directe la Cuza Vodă, fusese numit mai întâi „supleant" la Tribunal, apoi procuror.[3]

Venirea la Iaşi avusese loc în condiţiile unor evenimente specifice primilor ani de după Unire. Iaşul îşi pierduse însemnătatea de *capitalie* şi tendinţa de centralizare excesivă a noului stat provoca o reacţie puternică la care, pe lângă boierimea reacţionară separatistă, participa într-un fel şi dăscălimea ieşană de toate gradele, ameninţată de provin- cializare. Moldovenii făcuseră concret şi energic primul pas hotăritor spre unire, alegîndu-l pe Cuza-vodă şi con- lucrînd cu muntenii pentru aceeaşi alegere de domn. Dar cînd statul unic era înfăptuit, fiecare conflict particular cu organele centralizate la Bucureşti căpăta proporţii, stîrnind dezbaterea raporturilor dintre Moldova şi capi- tala de reşedinţă a ţării. Pentru o ciocnire cu caracter particular dintre profesorii locali şi ministrul D, Cantacuzino, în februaire 1862, sub guvernul conservator al lui Barbu Catargiu, primul guvern unic al

Principatelor, întregul consiliu şcolar al Moldovei îşi dăduse demisia. Desfiinţarea ulterioară a ministerelor din Moldova consfinţi juridic demisia acceptată. Cum incidentul pornise de la *Gimnaziul Central* din Iaşi („Colegiul Naţional") şi spiritele se arătau tot mai agitate, ministrul se hotărî în cele din urmă, după aproape un an de suspendare a cursurilor, să numească director al gimnaziului un om din afara conflictului, deci acceptabil de ambele părţi. Noul director era T. Maiorescu, care intră efectiv în funcţie din decembrie 1862, cînd era, paralel, nuimit profesor şi la Universitatea din Iaşi, la istorie. Sub guvernul ulterior al lui Creţulescu, cînd era ministru al Instrucţiunii, pentru prima dată, Christian Tell, profesorii ieşeni primeau satisfacţia de a avea, provizoriu, un comitet propriu de inspecţie şcolară, dar, nemulţumiţi, cereau, apărarea autonomiei şcolare a Moldovei". Titu Maiorescu, numit în comitetul pus sub preşedinţia lui V. A. Urechea, ,îşi alătura semnătura pe protestul moldovenilor, în primăvara lui 1863. Fusese probabil o *captatio benevolentiae* a localnicilor, care nu supăra prea tare guvernul central, în ochii căruia rămînea, totuşi, omul ponderator. Noul ministru îl consacră şi la Gimnaziu şi la Universitate, unde îl transferă, însă, la filozofie, lăsîndu-l la istorie pe N. Ionescu. Cariera universitară a tînăru- lui T. Maiorescu începea să se arate rapidă. Din februarie era decanul facultăţii de litere; în septembrie avea să fie rectorul Universităţii ieşene (la 23 de ani !), cu un consiliu academic din .care făceau parte oameni ca Simion Bărnuţiu, gloria profesorimii paşoptiste aduse din Transilvania, V. Alexandrescu-Urechea şi G. Mîrzescu, militanţi pentru Unire, ardelenii St. Miele şi St. Emilian, tovarăşi ai lui Ion Maiorescu şi alţii —cu toţi mai în vîrstă şi mai recunoscuţi în vechea ,capi talâ decît tînărul trimis de Bucureşti.

În privinţa destinului pe care avea să-l aibă laşul de-acum înainte, T. Maiorescu împărtăşea cu luciditate realistă programul expus de noul ministru, Odobescu, care veni personal să asiste la serbarea de sfîrşit de an, în iulie 1863, a „Colegiului naţional" :

„Guvernul este pătruns de părerea că cea mai nobilă compensaţie ce se poate da acestui frumos oraş pentru îndepărtarea din el a scaunului lui Vasile Vodă Lupu, nu

este alta decît aceea de a statornici într-însul un centru de lumină şi de învăţătură, care să răspîndească cunoştinţe serioase şi principii de moralitate şi de ordine asupra întregii Românii... Ferit acum de arşiţa luptelor politice, laşul nu poate menţine viaţa în rîndul său decît învelindu-se deîndată în nepărtinitoarea gravitate a Ştiinţei ; el nu-şi poate asigura înflorirea decît devenind locaşul plăcut şi liniştit al literaturii ; el nu-şi poate recîştiga o nobilă şi folositoare înrîurire asupra ţării întregi, decît prin răspîndirea peste toată România a bunelor învăţături ce se vor dobîndi în sînul său". [4]

Paralel cu activitatea la Gimnaziu şi la Universitate, Maiorescu îşi reluase, în perfectă concordanţă cu vederile lui Odobescu, şi vechea lui iniţiativă a prelegerilor publice, cu caracter pedagogic. încă din februarie 1863 îşi publică, în *Lumina* lui Hasdeu, prospectul acestor prelegeri, pe care le şi ţinu, cu regularitate, în fiecare duminică ; scopul lor era „să dezvolte în mod popular un şir de idei asupra educaţiei în familie", printre care ideea „educaţiei fundate pe principii ştiinţifice", a „importanţei esteticei pentru educaţiune", a „realismului şi materialismului în pedagogie" etc... înainte de cuvântarea programatică a lui Odobescu, el emisese >cu acel prilej gîndul că „dacă Eşii nu mai sînt acum centrul administraţiunii, trebuie să devină centrul altei activităţi, centrul mişcării literare şi ştiinţifice". „O mică parte a unei asemenea mişcări — scria el — sînt şi cursurile publice",[5] adică prelegerile inaugurate de el.

Cînd Şcoala preparandală se vădea în pragul desfiinţării, Odobescu era firesc îndemnat să încerce reorganizarea ei cu ajutorul acestui plin de iniţiativă pedagog care lucra pentru transformarea laşului într-un centru al mişcării literare şi ştiinţifice. De aceea, cu o înţelegere a nevoilor imediate pe care Maiorescu o împărtăşea, îl numi pe proaspătul rector al Universităţii director al şcolii de învăţători, scutindu-i de conducerea gimnaziului. Numirea acestuia, la 8 octombrie 1863, e integrată într-un sistem de măsuri privind reorganizarea şcolii. Aceasta urma să-şi amîie deschiderea noului an pînă la reorganizarea fixată pentru trimestrul II, adică imediat după vacanţa de iarnă. Elevii urmează, în aeest timp, a fi recrutaţi prin

trimiterea din fiecare district a elevului „celui mai distins", în afara amatorilor a se .înscrie care împlineau condiţiile şcolii de învăţători. Anii de studiu în şcoală urmau să se extindă la doi. Până la deschiderea şcolii, noul director trebuia să plece la Berlin „pentru a studia în special organizarea şcoalelor normale şi metodele didactice mai noi întrebuinţate în instrucţiunea primară".

Maiorescu primi noua sarcină „din datoria de a arăta calea ce o icrede adevărată şi de a-şi sacrifica activitatea în orice caz acolo unde îi spune conştiinţa că este de sacrificat". „Aci — avea el să explice — mi-o spune conştiinţa şi eu o spun altora după dînsa, aci este un cîmp de -activitate modestă, patentă, în aparenţă inferioară, în realitate de importanţă suverană pentru poporul nostru şi cu o expresiune politică pentru statul nostru. Aci este ţinta spre care o parte din junimea noastră trebuie să-şi concentreze silinţele"...[8]

Probabil că în jurul reorganizării Şcolii preparandale, care acum se numea „Institutul Vasile Lupu" sau „Şcoala normală de la Trei Ierarhi", se va fi făcut oarecare zgomot pentru atragerea noilor elevi, pe lingă cei ce urmau să fie trimişi de către districte. Tinerii absolvenţi ai Se- minariei de la Socola, hirotoniţi sau nu între timp, vor fi fost şi ei ispitiţi să se pregătească pentru cariera didactică a viitorului, spre care mulţi erau atraşi oricum.

Pentru diaconul Creangă, care slujea încă fără salariu la Bărboi şi care de mult visa pregătirea în vederea unei şcoli, înscrierea apare cît se poate de firească. Succesul şcolii reorganizate trebuie probabil să fie socotit însemnat dacă, după ce avusese în trecut doar trei candidaţi, pe care Maiorescu îi găsise şi „fără calităţile cerute de lege", se înscriau acuma 23. împreună cu Creangă se înscria şi Ienăchescu, prietenul care probabil avea chiar iniţiativa tuturor întreprinderilor carieriste, pe care humuleşteanul le urma în felul său propriu.

în viaţa lui Creangă, intrarea în Şcoala preparandală avea să constituie cotitura decisivă spre o altă treaptă a „societăţii" decît aceea în care pătrunsese prin cununie — şi spre o altă treaptă a descoperirii de sine.

După cum fusese prevăzut, cursurile şcolii reorganizate se deschideau la 9 ianuarie 1864.

Maiorescu se întorsese din Germania cu o documentare serioasă despre şcolile normale de acolo, dar şi cu convingerea că altceva trebuia să facă el în România. După expresia lui, organizarea pe care o aflase în străinătate era „excelentă pentru state civilizate cum sunt Prusia şi Franţa, dar imposibilă pentru treapta de cultură semi- barbară a societăţii noastre". Era o părere brutală, cu totul diferită de aceea expusă în fraze exaltate de liderii liberali. Dar „semibarbaria" se referea la condiţiile concrete istorice care lăsaseră cu mult în urmă ţara noastră, faţă de evoluţia marilor state europene. Cînd Maiorescu prelua (Şcoala prejparandală, societatea românească era încă înaintea luptei pentru desfiinţarea iobăgiei — pe care, cu trei sferturi de veac în urmă, revoluţia franceză o proscrisese definitiv pentru societatea civilizată. în ce priveşte învăţămîntul, Maiorescu ştia bine că trebuie să ţină seama de realitatea unei şcoli normale ai cărei cursanţi abia ştiau să citească şi să scrie cum trebuie, fără să mai intre în discuţie volumul culturii lor generale şi vîrsta la care începeau ei o nouă învăţătură. Nici o frază răsunătoare nu putea şterge cu buretele deosebirea dintre şcoala noastră atît de tînără, şi bătrînele şcoli apusene, mai în vîrstă decît înseşi principatele noastre. Orgoliul introducerii brusce a celor mai avansate metode, din cele mai avansate ţări, nu-l avea Maiorescu şi realismul lui plin de responsabilitate îi dictează de pe acum imperativul luptei împotriva pastişării fără rost a organizării de aiurea : „dispreţuind din adîncul inimii toate programele teoretice, care pe hîrtie sînt frumoase, dar în realitate se produc numai ca nişte caricaturi din ţări străine" — cugeta Maiorescu — „organizarea şcoalei normale de la Trei-Ierarhi şi, după forma ei şi a celorlalte şcoale, va trebui să fie potrivită cu împrejurările noastre şi nu copiată de altundeva". Pe baza unei astfel de concluzii pline de bun simţ, reorganizarea maioresciană a Şcolii preparan- dale n-avea să aibă nimic spectaculos. Refuzînd să *copieze,* reorganizatorul refuza şi să invente în cabinet o sistemă nouă. El se mulţumea, cu o pondere superioară, „a încerca mai intîi în practică un

mod de învăţămînt adaptat la şcoala noastră şi a propune numai după experienţa completă cîştigată din cursul de doi ani ceea ce va fi aflat că este bun pentru învăţămîntul primar şi că se va putea înrădăcina în poporul nostru".

Aşadar, singura premisă fundamentală a reorganizării era aceea a practicii, care urma abia să fie studiată după experienţa primului ciclu de doi ani prevăzut de Odobescu. Condiţiile experimentului nu erau, evident, cele optime. Nu numai pentru că susţinătorul lui, Odobescu, demisionase încă din octombrie, adică imediat după oe-l numise pe noul director al şcolii. Dar acesta avea să lucreze cu cei 22 de elevi — unul dintre cei înscrişi se retrăsese înainte de deschiderea şcolii — în condiţiile date de regulamentele în vigoare şi cu ajutoarele pe care şi le putea da singur. Corpul didactic existent pentru primul an al experimentului nu-l cuprindea, în afară de directorul însuşi, decît pe... profesorul de muzică vocală, Teodor Burada. Tot ce urma să predea Maiorescu, pentru a-şi experimenta concepţia despre necesitatea formării unei învă- ţătorimi calificate, trebuia să fie pe măsura accesibilităţii şi interesului unor elevi de vîrstă şi pregătiri diferite chiar în elementaritatea ei. [7]

Diaconul I. Creangă, om la 25 sau 27 de ani, tată de familie şi slujitor al bisericii, reprezenta, probabil, cel mai înalt nivel de pregătire al cursanţilor de vreme ce avea cursul de jos al Seminariei şi pentru intrarea în şcoală era suficientă şcoala primară. Ce i se putea oferi, cu maxime exigenţe, din partea şcolii ?

Maiorescu hotărîse să predea, ca materie principală, *Pedagogia,* de trei ori pe săptămînă, *cu privire deosebită la metodele atit generale cit şi speciale*. Dar, în acelaşi timp, el trebuia să ţină seama de faptul că viitorii învăţători nu aveau, în genere, suficiente şi sigure cunoştinţe de gramatică, ba chiar că şovăiau încă în scriere şi în exprimare. De aceea tot el urma să predea *Metodica gramaticii române,* titlu de disciplină înaltă pe care însă îl concretiza, de fapt, la nivelul necesar, traducîndu-l prin *„gramatica elementară cu instrucţii pedagogice la tot pasul despre modul cel mai raţional de a explica şcolarilor"* (tot de 3 ori pe săptămînă). Elevii erau deci consideraţi în acelaşi

timp ca şcolari care repetă, pentru a-şi adînci deprinderile de cultură fundamentală, materia şcolii primare, ca şi viitori dascăli ai copiilor. în acest spirit, Maiorescu mai programa, de două ori pe săptămînă, *compuneri în scris* şi, săptămînal, *dictando* la tablă. Observaţiile făcute în clasă de profesor asupra fiecărei greşeli urmau să fie *redactate* de elevi acasă şi prezentate în ora ulterioară. Cursantul era deci obligat să şi conceapă formularea cît mai clară şi mai concisă a regulilor şi obiecţiilor curente în şcoală, cum era obişnuit să gîndească în genere logic, şi să exprime corect, să scrie bine şi frumos. Pentru viitorul învăţător, a cărui selecţie dintre cursanţi se va face de la sine, Maiorescu mai preda şi un curs facultativ de *psihologie populară*. Directorul, doctor în filozofie, care iniţiase prelegerile populare la un anumit nivel, îşi impunea acum lărgirea sferei de accesibilitate a acestora pînă la nivelul preparanzilor.

Prin toate acestea, Maiorescu dezvolta gîndirea teoretică a preparanzilor, capacitatea lor de a judeca independent şi spiritul lor critic, deci posibilitatea de a-i face, pe cei mai buni dintre absolvenţi, promotori, la rîndul lor, ai „modului celui mai raţional de a explica şcolarilor". Şcoala normală îşi schimbase de asemenea structural orizontul prin impunerea *practicii pedagogice* pe primul plan. în aoest sens, încă din anui I, „pentru deprinderea practică, preparanzii au sarcina de a ţine disciplina şcolarilor în cele şase clase primare (Clasa I^a cu trei secţiuni) de la Trei-Ierarhi". Ceea ce însemna că, încă diin primul lor an, preparanzii erau puşi să efectueze o muncă pedagogică praotică — „păzirea ordinei" — şi să asiste la lecţiile învăţătorului ou experienţă, adică să înveţe de la ei şi, de asemenea, treptat, să judece singuri ice ar putea ei înşişi să dezvolte şi să îndrepte pentru a face învăţămîntul cît mai raţional şi mai rodnic. în anul II (adică din septembrie 1864) „toţi candidaţii preparanzi care au terminat cursurile anului I sînt obligaţi a faoe un curs practic... Spre acest finit, preparanzii predau gratuit deocamdată numai gramatica română în clasa a Il-a a tuturor şcolilor primare de băieţi din Iaşi şi ţin afară de aceasta lecţiuni în două secţiuni ale -clasei I primare de la Trei-Ierarhi".

Diaconul Creangă trebuie să se fi arătat de la început şi deosebit de interesat şi deosebit de înzestrat, pentru a-i fi atras atenţia directorului — care avea nevoie măcar de un singur elev în stare să-i confirme valabilitatea experimentului. Tot ce fusese în şcolile priin oar-e trecuse un „cumplit meşteşug de tîmpeinie" se dovedea, în lumina explicaţiilor noului profesor, contrariu spiritului adevărat în care trebuia să se desfăşoare învăţătura. Pentru întîia dată, Creaingă întîlnea forţa logicii limpezi icare pare să despice toate tainele şi să dezvăluie toate înţelesurile. El însuşi începea să se simtă altfel, cu o capacitate de a recepta şi de a reproduce cele receptate, pe oare nu şi-o bănuia. Profesorul va fi primit, ou mare satisfacţie, replica unei minţi deschise şi a unui .talent de comunicare, de care avea neapărată nevoie.

Aşa se explică faptul că la 4 miai, cînd semna alături de alţi diaconi petiţia de a fi trecut în listele electorale pentru plebiscitul cerut de Cuza-vodă, Creangă era în ajunul dobîndirii unei noi *calităţi* în cariera sa cetăţenească : din 6 mai 1864 el îşi punea iscălitura în condica de prezenţă a şcolii de la Trei-Ierarhi [8], ca învăţător suplinitor şi, după toate probabilităţile, extrabugetar (dar probabil retribuit oarecum de către titularul catedrei). Era o situaţie excepţională, în care nu mai era pus nici unul dintre preparanzii lui Maiorescu. Creangă îi oferea acestuia posibilitatea unui experiment mai îndrăzneţ decît cel preconizat iniţial : un preparând din anul I suplinind efectiv un învăţător.

Cînd diaconul cerea Mitropoliei „aşezarea definitivă" la Bărboi şi se afla în „cercetare", preparandul, după ce avusese şi mai bine de o lună de practică în şcoală, se pregătea de examenul pentru anul I al Institutului, icare urma să aibă loc -la 19 iunie 1864. Creangă e notat de Maiorescu cu calificativul *eminenţa* la toate obiectele. [9] Peste zece zile, la solemnitatea distribuirii premiilor pentru .toate şcolile din Iaşi, la 29 iunie, la Palatul administrativ, în prezenţa autorităţilor, bătrînul şcolar primea *premiul întîi* pe Institut. [10]

De aceea, cînd la 1 iulie, primeşte şi vestea desfiinţării postului de diacon în care se afla, lovitura, în orioe caz gravă, poate fi, într-o măsură, contracarată prin perspectivele inedite deschise de succesul şcolar. - Deocamdată redus din nou la „milele dreptcredincioşilor" se roagă de mitropolit să fie îngăduit şi mai departe măcar în locuinţa pe care o ocupase ca diacon la Bărboi.[11] Primind învoirea mitropoliei, are oel puţin răgazul omului care nu e zvîrllt în drum cu nevastă şi copil.La 15 septembrie, cînd înoepe noul an şcolar, Creangă îşi relua în acelaşi timp cursurile la şcoala preparandală şi suplinirea. De la această dată, unul dintre institutorii clasei I de la Trei-Ierarhi, I. Beiu, e mutat la Bucureşti. Creangă îi ţine locul. Dar îl şi solicită, probabil, ca post salarizat şi Maiorescu îl susţine. La 2 octombrie, „comitetul de inspecţiune şcolară", din care face parte şi Maiorescu, îl recomandă Ministerului, pentru a ocupa postul vacant, pe „dl. Creangă Ion carele au făcut patru clase gimnaziale şi a absolvit cu succes foarte mulţumitor cursul pedagogic diim institutul *Vasile Lupa*".[12] Directorul institutului făcea deci, pentru întîiul său premiant, o intenţionată imprecizie în formulare, lăsînd să se înţeleagă că suplinitorul absolvise ambele clase ale Institutului cînd de-abia intra în clasa a Il-a.

Prin decretul semnat de Cuza-vodă, „domnul Ioan Creangă se numeşte provizoriu institutore la clasa I secţiunea II de la şcoala primară din Trei-Ierarhi", cu salarizare retroactivă din momentul funcţionării, adică din 15 septembrie. Primea lunar 185 lei şi 18 bani (din care i se scade 10% pentru Casa pensiilor), încît leafa e considerabil superioară aceleia de diacon pe care o pierduse.

La institut, noul an începea cu un corp didactic îmbogăţit, mai ales, prin aducerea şi a unui profesor de aritmetică, I. Bumbăcilă, din Cnaiova. Probabil că, totuşi, acesta începuse să funcţioneze practic la şcoală încă din ultimele luni ale anului trecut, predînd *Metodica aritmeticii*, consemnată şi în anuarul institutului. În orice caz încă în mai 1864 Creangă redacta în scris, evident după un curs ţinut, *Metoda specială a aritmeticii, treapta a doua no. de la 1—10 sau de la 10—1000* [13]. în anul II, Bumbăcilă predă şi

„metodica cetirei prin scriere" — obiect cu totul inedit şi inovator în predarea citit-serisului la clasa 1 din şoolile noastre.
T. Maiorescu îşi începe noul an ca director, însă împre-jurări vitrege îl îndepărtează o bună -bucată de vreme de acţiunea pe care o iniţiase. împotriva lui, la universitate, se alcătuise o întreagă coaliţie duşmană >care îi voia demiterea. în fruntea acestei coaliţii se afla profesorul de istorie N. Ionescu, fostul colaborator al lui KogăLniceamu. Din 1859, el scotea bisăptămînal *Tribuna română,* în jurul căreia se constituia treptat un partid politic moldovenesc, care-şi va spune *Fracţiunea liberă şi independentă* şi care îşi va recruta adepţi mai ales din tînăra dăscălime ieşană. Afiliată în programul ei general la aripa radicală a liberalilor, avînd oa drapel teoriile magistrului Simion Bănnuţiu şi cerînd înfăptuirea unor măsuri progresiste de prim ordin, acest partid îşi va manifesta însă în chip zgomotos prezenţa mai ales prin iniţierea celor mai huliganice campanii antisemite. În 1864, totuşi, opoziţia grupului lui Ionescu faţă de Maior eseu mu avea, încă, premise politice măcar aparente. Se manifesta în chip evident o duşmănie pornită din invidie şi teamă de concurenţă — şi o asemenea duşmănie, stimulată şi de atitudinea .cam distantă a tînărului intrus care batjocorea intelectualii „cu idei necoapte", „.cu noţiuni nemistuite" şi „ou aroganţa de a se crede oameni politici", putea polariza în jurul lui Ionescu valori inegale, dar în genere medii ca acelea ale lui Ştefan Miele, P. Suciu, Al. Gheorghiu, St. Emilian, Gr. Gobăleesou, cu toţii universitari oare, .cu excepţia ultimului, rămîn fără merite în istoria învăţămîntului .nostru superior. încă în iulie trecut, toţi aiceştia, alcătuind *Consiliul academic,* îi dăduseră lui Maioresc-u, rector, eu un pretext oarecare, un „vot de blam". Rectorul, orgolios, îşi dăduse demisia, dar Ministerul i-o respinsese (ministrul fiind D. Bolintineanu, în guvernul lui Kogălniceanu). Din august 1864, *Tribuna română* începuse să dea, prin mici notiţe, semnalul unei intrigi murdare în jurul „moralităţii" unui profesor universitar .care era pus la stîlpul infamiei şi căruia i se .cerea destituirea. Numele profesorului încă nu era divulgat. Spre sfîrşitul lunii, la 24 august, murea Ioan Maioresou şi fiul fusese plecat la Bucureşti, pînă la

8 septembrie. În absenţa lui, la 31 august, *Tribuna Română,* în acelaşi număr în care publica necrologul tatălui decedat, îşi începea deschis campania de defăimare a fiului. Comitetul de .inspecţie şcolară întreprinderea urgent o anchetă, pentru a evita scandalul public preconizat de N. Ionescu, şi, constatînd netemeinicia acuzaţiilor aduse, certea suspendarea şi judecarea calomniatorului. Ministrul Instrucţiunii, N. A. Creţulesou (care-i urmase lui Bolintineanu în acelaşi guvern Kogălniceanu, înainte de a veni el însuşi prim-ministru), aproba cererile Comitetului şi întreaga afacere era înaintată...
Procurorului Curţii criminale. Acesta însă făcea parte din grupul politic al lui N. I-anescu şi, după raportul lui, Creţu- lescu decidea imediat reintegrarea lui Ionescu şi suspendarea lui Maiorescu nu numai din funcţia de rector şi de profesor la Universitate, ci şi din toate celelalte funcţii „retribuite cît şi onorifice".

Astfel, abia începuse anul II al Institutului Vasile Lupu şi direcţia lui se afla înlăturată pe ,un timp nedefinit. Ca director şi profesor în locul celui suspendat era numit, provizoriu, bibliotecarul P. Cîmpeanu. Sub conducerea acestuia apar în programul semestrului II obiecte noi de învăţămînt: istoria naturală, cosmografia, fizica şi... optica, predate toate de un profesor Popescu, precum şi gimnastica, predată de un anume Suéris. Lipsiţi de cursurile lui Maiorescu, preparanzii — care de altfel în anul II rămăseseră doar 7 ! — aveau să profite în formarea lor mai ales de *metodica* lui Dumbăcilă, singura cu adevărat interesantă pentru oalificarea lor.

între timp, procesul intentat lui Maiorescu se desfăşura, între 1 şi 8 februarie 1865, cu răsunet scandalos în lumea bîrfelor ieşene. Sentinţa era de achitare. Dar ministrul justiţiei, G. Vennescu, în noul guvern, numit „al juriştilor", care-l înlocuise pe «cel ai lud Kogălniceanu, ordona procurorului amic al „Fracţiunii" rejud-ecarea procesului, pentru data de 26 aprilie. în ciuda intrigilor de culise, Maiorescu fu din nou achitat şi, după şapte luni de suspendare, în sfîrşit reintegrat în toate funcţiile. Astfel, se întoarce şi în fruntea Şcolii normale, în mai 1865, cînd anul era pe sfîr- şite. [14] La 6 iunie cursurile se încheiau. La 10 iunie,

sub preşedinţia lui Maiorescu, are loc „examenul general" de absolvire. Creangă obţine şi de data aceasta *Eminenţa* la toate materiile, inclusiv la *Aptitudinea pedagogică*.[15] De altfel, acum îşi încheia şi el primul an - ca învăţător.

Anii ce urmează întîlnirii cu Maiorescu proiectează viaţa lui Creangă pe citeva coordonate ce s-ar cere urmărite simultan dacă n-ar fi evident paralelismul diverselor planuri pe care evoluează acum Nică a lui Ştefan a Petrei.

Legătura -cu satul de baştină apare din «ce în ce mai slabă. Desigur, tînărul -diacon va fi găsit timp să se repeadă la Humuleşti -din cîn-d în cînd, mai ales în timpul verii, cînd şi învăţătorul avea vacanţă, iar aerul înălţimilor îl va fi chemat din zăpuşeala târgului. În afara plecărilor acasă, alte legături nu se puteau menţine. Neamul nu practica, bineînţeles, calea corespondenţei, încă străină obiceiurilor şi, de altfel, cîţi ar fi putut-o folosi ? Smaranda învăţase să citească istoriile lui Alexandru Machedon, dar nu şi să scrie, iar răvaşele scrise cu ajutorul popei se impuneau numai în ceasuri extreme, cînd cel de departe trebuia să fie chemat sau înştiinţat neapărat. Pentru dor şi durere, rămîneau gîndurile cine ştie cum comunicabile şi veştile trimise dimtr-o parte într-alta, -cînd şi .cînd, -dacă se ivea vreun călător din Humuleşti spre Iaşi sau invers. La Pipirig, în 1862, David şi Nastasia Creangă încă mai erau trecuţi printre cei ce se mărturiseau la biserica din sat. în anul următor, poate nu mai trăiau. Dintre toate rudele apropiate, poate doar cu preotul Gh. Creangă, fratele mamei, de la Tg. Neamţ, să fi ţinut oarecare - contact mai con- ţinuu, cît prin scris, cît prin întîlniri cu vreun prilej bisericesc.Pe „Smaranda văduva soţie a lui Ştefan a Petrei" o mai găsim trecută în icatagrafia celor spovediţi şi împărtăşiţi, la Humuleşti, în 1863.[17] Dar, de atunci şi pînă la data cînd învăţătorul Creangă îşi încheia cursul la şcoala normală, s-a prăpădit şi ea, cine ştie cînd şi cum. în august 1865, Creangă -cere primăriei de Iaşi acte de naştere pentru fraţii săi Zahei, Theodor şi Elena, arătînd că ambii săi părinţi sînt decedaţi.[18] În orioe .oaz, în prima lui vacanţă de învăţător se va fi dus la Humuleşti, va fi îngrijit de cele rămase şi va fi luat, .cu sine, la Iaşi, pe cei cărora le

întocmea acte şi pe care, evident, şi-i lua în grijă. Zahei va fi rămas singurul frate dintre cei .cam de-o seamă cu el. Avea acum 22 sau 23 de ani şi bădiţa cel „ajuns" se va fi simţit dator să-l sooată şi pe el din bătătura satului. Gatrina, cea mai mare dintre fete, se va fi măritat poate, de pe atunci, cu omul ei Mihail Vasiliu zis şi Cărăşiră şi a rămas în .casa părintească, aşezîndu-şi acolo gospodăria. Maria, s-ora .următoare, rămânea şi ea să -se mărite în sat, după un Petre Cosma, fără avere probabil, de vreme ce, mai tirziu, Catrina murind fără urmaşi, se va muta ea în casa cea veche, cu fata şi ginerele ei. Dar pe Th-eodor, oare avea vreo 9 ani, şi pe Ileana, copilul născut orfan, care avea acum abia vreo 7 ani, Creangă în orice caz trebuie să-i ia cu sine.

Propria lui gospodărie, însă, Creangă încă nu şi-o vedea înjghebată trainic. Rămăsese tolerat în casa din Bărboi, dar încă din aprilie, cind mai era la Şcoala preparandală, nu mai avea certitudinea domiciliului. Uiniul din cântăreţii bisericii ceruse mitropoliei să i se dea lui casa lui Creangă, şi avea de partea lui faptul că era în funcţie. La 26 aprilie 1865, diaconul fără slujbă în biserică trebui să implore mitropolia, ca „pînă la finele anului a-i ocroti sub milosti- vitoarele aripi familia".[19] Mitropolitul îi arăta „milosti- viria", dar provizoratul era, prin chiar aceasta, confirmat.

Raporturi/le ou noua sa familie nu arată, de asemenea, să se fi îmbunătăţit, deşi feciorașul Constantin avea acum 6 ani. Se poate chiar, dat fiind că, în anul II, preparandul Creangă e trecut în evidenţa internilor[20], el să fi locuit la şcoală, despărţit de familia pe care o punea sub ocrotirea aripilor mitropolitului. în orice caz, «dacă peste vară tînăra diaconeasă s-a văzut împovărată şi cu îngrijirea lui Theodor şi a Ilenei, sau cel puţin a acesteia, care se stabileşte pentru multă vreme la casa „bădiţei", nu putea fi mulţumită, mai cu seamă .că un singur salariu nu era suficient pentru atâtea guri.

129

în toamna anului 1865, Creangă îşi începea al .doilea an ca învăţător la Trei-Ierarhi, încheind primul semestru la 21 decembrie şi reluîndu-şi clasa ,1a 8 ianuarie 1866. în acelaşi timp, ideea de a-şi căpăta, paralel, slujba de diacon nu era părăsită. La începutul

noului an auzi că biserica Bărboi ar fi fost ridicată în rîndul .celor de gradul I şi că, deci, ar putea, iar, să-l angajeze oa diacon. De aceea, la 27 ianuarie, adresa mitropoliei, ca ierodiacon, o „petiţiune" în acest sens. Mitropolitul, acum Calinic Miclescu, pune o rezoluţie destul de favorabilă, prin oare se prevede posibi- tatea reintegrării la Bărboi sau în altă parte „dacă se va deschide loc la vreo altă biserică". Un concurs de împrejurări înlesneşte situaţia. Arhiereul Isaia Vicol, protectorul de pînă acum, e mutat de la Bărboi la Golia. Diaconul C. Idriceanu, care semnase împreună cu Creangă şi Ie- năchescu petiţia din 4 mai 1864 pentru drepturi electorale, deci îi era mai vechi prieten, era deţinătorul postului de
9 — Ion Creangă
diacon aici. Dar el se muita acum la Sf. Spiridon şi-l înştiinţa, desigur, pe Creangă care, cerut de arhiereu, e şi numit la Golia, din 14 februarie 1866. Acum putea lăsa locuinţa de la Bărboi lui Sofronie „cîntăreţul II" care o revendica aprig şi se mută în curtea Goliei, într-o „başcă", altădată „canţileria" fostei mănăstiri, unde avea două odăi. La 23 februarie, arhiereul cere mitropolitului confirmarea definitivă a numirii lui Creangă şi, neprimind răspuns, la 28 aprilie revine în acelaşi sens, după care primeşte, în sfîrşit, la 30 aprilie, cartea pentru „statornicirea diaconului Ion Creangă la biserica pronumită Golia".[21]

Că răspunsul mitropoliei întîrziase, nu e de mirare. încă. o dată, cariera lui Creangă se încrucişa cu evenimentele politice în care indirect — şi oarecum direct — era implicat. Calinic, mitropolitul, n-avusese nici timp, nici grijă, din, februarie pînă în aprilie, de statornicirea în funcţie a unui diacon oarecare.

La 11 februarie, complotul, pus la cale de liberalii radicali în unire cu conservatorii, împotriva lui Cuza-vodă, fusese înfăptuit. Domnitorul fusese silit să abdice. Se alcătuise o locotenenţă domnească. Peste noapte se formase şi un guvern „ales de popor" — compus din fruntaşii complotişti din ambele partide. Adunările legiuitoare fuseseră apoi puse în mare grabă să voteze alegerea ca domnitor a lui Filip de Flandra, unul din fiii regelui Leopold al Belgiei şi guvernul îi şi depusese acestuia jurămîntul de credinţă — în contumacie. După ce-şi îndeplinise servil misiunea,

Adunarea deputaţilor, aleasă sub Ouza, fusese dizolvată. Intervenise apoi ridicolul în care se aflau complotiştii faţă de refuzul lui Filip de Flandra de a se face domn în România şi ochirea altui ales, în persoana principelui Ca- rol de Hohenzolern-Sigmarinigen, rudă cu regele Prusiei. Pentru alegerea acestuia a fost hotărît un plebiscit, pentru primele zile ale lui aprilie 1866, numele viitorului vodă rămîní.nd de data aceasta trecut în secret. Situaţia era tulbure şi, din ciocnirea diverselor contradicţii, istoricul act al Unirii era periclitat. Alegerea unui domn străin se prevala de hotărîrile Divanurilor ad-hoc din 1857, acceptate de marile puteri. Acestea- încercau acuma să nege valabilitatea unirii, recunoscută ca unire personală sub Cuza-vodă. Pe plan intern, în faţa coaliţiei liberalo-conser- vatoare icare aranjase anterior desfăşurarea evenimentelor, se ridica opoziţia celei mai retrograde părţi din vechea boierime, care agita atât ideea separatismului, cit şi pe aceea a *domnului pămintean,* ales din rîndurile ei şi prin care şi-ar fi putut recuceri puterea absolută. Evident, ideea domnului pămîntean avea larg răsunet, în acelaşi timp, în masele populare şi în tînăra intelectualitate de origine rurală.

La Iaşi, evenimentele avură o intensitate deosebită. Forţele reacţionare mobilizau spiritele, speculînd fireasca revoltă împotriva idieii unui domn străin, ca şi orgoliul rănit al moldovenilor cărora Unirea le adusese situaţia de provinciali.

în locul lui Dimitrie Rosetti, cumnatul lui Cuza-vodă, fusese adus prefect tînărul boier Vasile Pogor, care luase parte la conspiraţie împreună cu prietenul său P. P. Carp a cărui intrare în viaţa politică o sprijinise domnitorul însuşi peotru a-şi cîştiga sprijinul tinerilor latifundiari. în acelaşi timp, beizadeia Grigore Stürza, vechiul candidat la domnia Moldovei în 1859, pornea spre Iaşi. în timp ce trupele aflate aici depuneau jurămîntul lui Filip I, începuseră să se agite separatiştii şi, cum nota T. Maiorescu în *Însemnările* sale zilnice, în nemţeşte, *die Ciokoi,* care vroiau domn pămîntean şi-şi aşteptau beizadeaua.[22] Adunaţi în jurul lui Pogor, cîţiva tineri din marile familii se afirmau acum pentru prima oară în viaţa politică, sprijinind iniţiativele guvernamentale. Lor li se alătura şi T. Maiorescu, care

deveni, de fapt, principalul lor purtător de cuvînt. Toată acţiunea fusese hotărâtă în seara de 27 martie cînd grupul se întîlni cu delegaţi ai guvernului, în salonul lui Pogor. [23] A doua zi, grupul organiză mai întîi o întrunire publică în Aula Universităţii, pusă la dispoziţie de rector, apoi o a doua, seara, la Primărie, unde fură invitate toate grupările în vederea unei confruntări a părerilor. Titu Maiorescu expuse teza guvernamentală : „Unirea cu deplină descentralizare şi Principe străin", apărind deci şi „interesele speciale ale Iaşului"... Lateş, noul director al Gimnaziului din Iaşi, vorbi pentru „principele indigen" sprijinit în genere de reprezentanţii „belferilor" — cum începea a li se zice, în derîdere, politicienilor proveniţi din dăscălime. „Junele domn Lăţescu", adică avocatul T. Boldur (sau Boldour) Lăţescu, vorbi despre „scumpa Moldovă", cerând de fapt separatismul. „Expresiunile d-sale ultrapopulare produseră multă ilaritate".

în ziua următoare, marţi 29 martie, avu loc o adunare pentru constituirea Comitetului electoral, prezidată de Pogor, dar dominată de separatiştii grupaţi în jurul tînăru- lui boier de viţă N. Rosetti-Roznovanu (Roznovano !) pregătit în taină drept candidat la tronul lui Ştefan cel Mare. Toată adunarea se terminase cu un scandal monstru, în care fiecare vorbea despre ce voia şi pe care Pogor îl închise declarînd că „nu mai poate prezida" o asemenea şedinţă.

Miercuri, în 30, Pogor deschidea o altă adunare, pentru constituirea „Clubului naţional din Iaşi", menit să adune laolaltă, deasupra deosebirilor de vederi, pe toţi cei ce aderau la lupta pentru menţinerea *Unirii*. După „un bătrân din popor", pregătit dinainte să vorbească, lua cuvîn- tul Maiorescu. Susţinut de următorul vorbitor, el fu combătut apoi de Dim. Tacu, adept al domnului pămîntean. Un alt „belfer", Curius, îl susţinu pe acesta. În cele din urmă, Iacob Negruzzi, fiul bătrânului Costaehe Negruzzi, aduse, după susţinerea domnului străin, propunerea pregătită de grupul lui Pogor, pentru alegerea unui „comitet electorali", al partizanilor Unirii, în care includea atît pe oamenii guvernului şi ai prinţului străin, cît şi pe cei ai „domnului pămîntean". Orgoliul tuturor e satisfăcut, Pogor apelează patriotic la „unirea unioniştilor pentru

domn străin" ca singura soluţie care poate păstra Unirea însăşi, iar sala, cuceritâ, scandează : „Fuziune ! Fuziune !" Treaba mai întârzie oleacă, pentru că bătrînul Al. Sendrea, care ceruse domn pământean, acceptă acum imperativul domnului străin cu condiţia să fie de „viţă latină". Pogor, diplomat, îl aprobă — deşi el cunoştea secretul alegerii lui Carol.

A doua zi se anunţa ţinerea plebiscitului — între 2 şi 8 aprilie, pentru alegerea domnitorului „de viţă germană". Spiritele, abia aşezate, se tulburau din nou, iar separatiştii hotărau trecerea la acţiune efectivă.

Duminică, 3 aprilie, cînd plebiscitul începuse în ţară, o mare mulţime alcătuită din oameni foarte feluriţi, avocaţi, negustori, clerici şi „popor" îmbătat din belşug în prealabil în pivniţele Roznovanului, a umplut dîmi- neaţa, la ieşirea din biserică, curtea mitropoliei. Pe la 10 şi jumătate, mitropolitul Calinic, ambiţios şi reacţionar, urmând în ascuns politica predecesorului său Sofronie Miclescu, se pune în fruntea „maselor", răspunzând chemării de „tribun al poporului" pe care o lansa public Teodor Boldur Lăţescu. Mulţimea fu pornită spre palat, unde se aflau Golescu şi Catargi, locotenenţi domneşti. Cu cârja în mână şi cu mantaua pe umeri, cum slujise în biserică, mitropolitul înainta urmat de şirurile care strigau, bete, după domnul Boldur, „Jos Unirea". La palat, armata, cît cu baioneta, cît cu patul puştii, goni, după obicei, gloatele răzvrătite şi, se pare, o baionetă îl atinse şi pe mitropolit, într-un nasture de aur, suficient pentru a-l face să fugă speriat să se ascundă într-o pivniţă a unui rachier din apropiere, printre poloboace, sau chiar într-un poloboc. Totuşi „răscoala" nu luase sfîrşit. Retrasă din faţa palatului, mulţimea ocupa în continuare Strada Mare unde erau casele Răznovanului, la mică distanţă de palat. La 11 şi jumătate, cavaleria, venită de la Copou, trecea în goană spre palat, împrăştiind lumea. în poarta Trei- Ierarhjlor, unde locuia, directorul Institutului preparandal, T. Maiorescu, observa însă cum imediat în urma cavaleriei „s-a attrupat plebea din nou, locul dinaintea Răznovanului se umplu de tumultuanţi cari deodată scoaseră ca din pământ pari, ciomege ferate şi cîteva furci şi pistoale, stricară pavajul şi se armară cu bolovanii stradei". Cineva „trăgea tot mereu clopotul cel

mare a mitropoliei, ca de foc". Armata trase mai întîi în aer, apoi în plin, „vreo cinci indivizi picară îndată jos" — nota Maiorescu — şi, pînă la ora 2 după-amiază, „ordinea era restabilită".

Mişcarea aceasta furtunoasă şi efemeră, eterogenă atît în forţele care au susţinut-o oît şi în acelea care au înăbuşit-o, i-a pus într-un mod destul de ciudat faţă în faţă pe profesorul de la normală şi pe primul său premiant.

Între Maiorescu şi elevul său nu exista nici o legătură în afara aceleia şcolare. Primul vedea în al doilea concretizarea planului său de a iniţia în alfabetul culturii prima generaţie de intelectuali ieşiţi din popor. Al doilea vedea în primul un om situat undeva departe, în vârful unei piramide intelectuale, la poalele căreia era şi el ajutat să se aburce. Încolo, fiecare cu lumea lui, şi lumile celor doi nu se puteau, deocamdată, întîlni decît la intersecţii publice.

Tînărul universitar intrase în altă „societate" decît aceea în care intrase tînărul diacon şi dascăl. Deşi în învăţământ, Maiorescu se ţinea deoparte nu numai de profesorii de liceu, ci şi de cei de la Universitate, cei mai mulţi adunaţi în jurul lui Bărnuţiu, ei înşişi ardeleni, adesea, în orice caz liberali şi, cu toţii, burghezi. Tînărul Maiorescu, organizator al prelecţiunilor populare şi al şcolii de învăţători, îşi înţelegea sarcinile ca pe nişte înalte îndatoriri ale unui aristocrat luminat, care face totul pentru popor, dar nu vrea să fie confundat în nici un caz cu triviala burghezie. Aristocraţia spiritului o vedea mai cu- rînd înrudită cu aristocraţia de sînge şi, deşi fecior de profesor ridicat din popor, el căuta prietenia tinerilor cu studii înalte din înalta boierime. Prietenii săi fură în primul rînd P. P. Carp şi Vasile Pogor, unul cu studii germane, celălalt cu studii franceze, amîndoi din „nobleţă" laşului. Se adăugase, la începutul lui 1864, Iacob Negruzzi, de curînd întors, şi el, din Germania, şi, mai veche cunoştinţă, Theodor Rosetti, cumnatul lui Cuza-vodă şi frate cu Dimitrie Rosetti care-l ajutase în găsirea unei slujbe de debut, în 1861. Cu aceştia îşi formă treptat un grup care asigura „prelecţiunilor populare" o tradiţie. Tot cu aceştia se aduna, acasă la Pogor sau la el însuşi, în discuţii culturale de tot felul şi întemeiase o societate căreia Th.

Rosetti îi puse numele „Junimea", iar Vasile Pogor îi cîntă popeşte de trei ori lepădarea de „satana pedantismului". „Societatea" nu avea „statute şi programe" : era, iniţial, un cerc de intelectuali, formaţi, cei mai mulţi, în Germania, cu rafinamentul aristocraţiei cînd nu aveau rafinamentul culturii şi, în orice caz, cu hotărîrea de a se opune atît „pedantismului" prin care epigonii şcolii ardelene dominau spiritualitatea românească a epocii cît şi semidoctismului proaspeţilor „belferi". Era, aici, şi o notă autentică în apărarea valorilor, şi o notă de dispreţ al unei elite de veche cultură, care nu poate suferi nici fireştile înapoieri ale unei intelectualităţi la prima generaţie. în realitate, nici unul dintre tinerii boieri ai „Junimii" nu egalau valoarea intelectuală, complexă şi sistematic culturală a tînărului intrus în lumea lor, şi care le deveni, în fapt, şef spiritual. Programul dintîi al Junimii, conceput nu ca sterilă izolare a cîtorVa iniţiaţi, ci ca for de culturalizare, Maiorescu îl dăduse, implicit, încă în cuvântul său pentru *Anuarul* Şcolii preparandale, în vara lui 1864, stabilind formula intelectualizării autentice în luptă cu politicianismul carierist şi cu suficienţa gazetărească :

„Nu ocuparea politică serioasă este rea, căci aceasta se bazează pe studiul cel mai sever şi mai sistematic. Dar este rea, e pernicioasă şi funestă maimuţăria politică ce molipseşte a junimii de astăzi, este îndepărtarea de la studii serioase şi năvălirea în broşuri, este rea fanfaronada liberală şi declamatorie prin cafenele, pronunţată de domnişori parfumaţi, care încă n-au şters de pe ei pulberea şcoalei şi cu idei necoapte şi cu noţiuni nemistuite, cu aroganţa de a se crede oameni politici, este rea cu un cuvânt toată *direcţia* care ne depărtează de la învăţătura solidă şi sistematică şi ne aruncă înainte de timp în activitatea abruptă şi aforistică a jurnalelor !"

În realitate, cei dintîi junimişti răspundeau destul de puţin ei înşişi cerinţelor lui Maiorescu. Ei se diferenţiau de direcţia combătută mai ales în chip negativ, deocamdată, în sensul că nu se aruncaseră în jurnalistica ieftină şi în broşuri. întemeietori şi aderenţi imediaţi erau îndeosebi avocaţii, încă la începutul carierei lor profesionale şi politice, alături de cîţiva

militari şi de cîţiva universitari, mai cu toţii sterili pe planul creaţiei sau diletanţi răsfăţaţi în averea lor părintească. în afară de Maiorescu, personalităţi incipiente se dovedeau puţini : un P. P. Carp, inteligenţă strălucitoare, care va părăsi însă treptat preocupările literare pentru a se consacra diplomaţiei politice ; un Vasile Pogor, singurul „boem" al Junimii de la înfiinţarea ei, sclipitor şi cult, mai deschis decât toţi la fenomenele noi ale literaturii europene, traducând din Baudelaire când acesta încă nu era nici în Franţa definitiv consacrat, zeflemitor pentru tot ce era convenţie socială sau culturală, dar, în cele din urmă, un diletant în poezie şi un „dandy" blazat şi iresponsabil, leneş şi alintat; un Iacob Negruzzi, mai mult disciplinat intelectualiceşte, bucurîn- du-se de aureola tatălui său şi dispunând de o energie organizatorică ca adevărat burghezăi, atît în treburile culturale cât şi cele politice... De altfel, selecţia iniţiată mai ales pe criteriul intelectualităţii nobile ii aduşese la început şi pe viitorii duşmani ai Junimii în chiar sînul ei, fie că era vorba de un Dim. A. Sturza, fie că era vorba de un N. Roznovanu.

Politicienii grupului, P. P. Carp cu intuiţie şi perseverenţă, V. Pogor cu spirit aventurist pur şi simplu, participau, pînă la 1866, la acţiuni politice paralel cu cele spirituale din reuniunile Junimii, fără să-i angajeze sau să-i înştiinţeze pe ceilalţi membri. În vreme ce junimistul Theodor Rosetti afla din aer primejdia ce-l pîndea pe Vodă, cumnatul său, junimiştii Carp şi Pogor luau parte la complotul împotriva acestuia. în evenimentele din februa- rie-aprilie, Junimea era mobilizată însă în întregime în afacerile politice, pusă de Carp la dispoziţia lui Lascăr Catargiu, în vreme ce Th. Rosetti se afla de la sine izolat temporar, iar fratele său înlocuit la prefectură cu Pogor, repede plictisit şi demisionat. Maiorescu, cap de şcoală în direcţia culturală, primi, în direcţia politică, rolul secund de propagandist, fără iniţiativă, pentru multă vreme. „So- cietatea" în care intrase nu-l confunda încă în sine, ca pe un vlăstar din noblеţe.

Indiferent de programul politic implicit sau explicit al Junimii, dascălul Creangă, favoritul de la Şcoala pre- parandală, era cu totul departe de societatea aceasta a profesorului său. Nici el nu aspira

spre ea, poate nici nu ştia de existenţa ei, cum nu ştia în genere cum îşi petrec timpul mărimile, nici nu era vizat de ea. Unde se aflau fraţii Rosetti şi fraţii Negruzzi, Carp şi Pogor, puteau pătrunde şi erau chemaţi alde Mandrea şi Buicliu, Schelitti şi Racoviţă, Culianu şi Bengescu-Dabija, Sturdza şi Roz- novano, dar nu un „belfer" abia ieşit din Şcoala prepa- randală. Iar „belferul", în ciuda propagandei profesorului său luminat, era de la sine atras în lumea lui, a „belferilor" desigur, pîndit, prin însăşi condiţia sa şi prin izolarea ei, de toată direcţia „pernicioasă şi funestă".

Pe cînd Maiorescu stătea în poarta Trisfetitelor şi privea ciocnirea dintre armată şi mulţime, la 3 aprilie 1866, şcolarul său sc afla chiar în accastă mulţime. Participa la mişcare sau, poate, se ţinea după ea, ispitit de forţa unei răscoale care-l avea în frunte pe mitropolitul însuşi.

În orice caz, tras de Ienăchescu, nu rămînea în afara evenimentului, ba se menţineau amîndoi în apropierea mitropolitului. Pe cît se pare, ei sânt aceia care, în învălmăşeală, l-au scos pe Calinic şi l-au dus între polobocii rachie- rului.[24] Apoi, cînd soarta mişcării devenise limpede, pe ei îi trimise Calinic să intervină pe undeva în favoarea lui. Aşa se face că pe la 6 după-amiază s-a prezentat la Maiorescu unul dintre diaconi. Îi fuseseră elevi, îi ştia deci şi, la intersecţia publică a împrejurărilor, puteau face ei, de la dascăli la profesor, legătura dintre şeful bisericii şi şefii locotenenţei domneşti. Diaconul care s-a prezentat însă n-a fost Creangă. îi va fi fost ruşine. Era Ienăchescu, care în şcoală nu se putea clasa printre primii cinci din cei şapte care trecuseră în anul II; dar care era înfipt şi băgăreţ şi n-avea ruşine. El îl rugă pe Maiorescu să vină în ajutorul mitropolitului şi-l însoţi la pivniţa cu pricina de unde, într-un cupeu acoperit, îl duseră pe Calinic şi-l depuseră la picioarele Locotenenţilor care-l certară şi-l iertară.

După 3 aprilie, Maiorescu şi Creangă îşi urmară drumurile diferite.

Primul îşi redactă cuvîntările recente şi însemnările de martor ocular la evenimentul din faţa casei şi, împreună cu I. Negruzzi şi cu Culianu, acesta numit redactor-respon- sabil, scoase, din 5 aprilie,

ziarul *Vocea Naţională,* ca organ al „Clubului naţional". Oficios local al guvernului de coaliţie liberal-conservator, ziarul era afiliat deopotrivă *Românului,* vechea tribună paşoptistă a lui C.A. Rosetti, şi *Dezbaterilor,* „foaie politică, literară şi ştiinţifică" care apărea la Bucureşti, de cîteva luni, din februarie 1866, sub conducerea conservatoare (în al cărei comitet de redacţie se afla şi P.P. Carp). în nr. 3, ziarul, scris aproape în întregime de Maiorescu singur, anunţa cu elan rezultatul plebiscitului bine confecţionat pentru a asigura alegerea lui Carol I, în nr. 5 lovea în Kogălniceanu care „se agită a fi deputat", în nr. 6 exulta de bucurie că în sfîrşit Carol a primit tronul, iar în nr. 8, acesta sosind în ţară, „Vocea naţională" considera că „misiunea îi este îndeplinită" şi—şi încheia apariţia. Nu însă fără a relata „sărbătoarea" cu care laşul ar fi primit vestea, „iluminaţia" nocturnă a oraşului, „miile de flăcări" aduse în chip de torţe la Universitate şi, mai ales, Trei-Ierarhii „ou focurile bengalice tricolore ce o iluminau de pe balconul locuinţei d-lui Maiorescu".

Creangă trebuia să aştepte instrucţiunea procesului din 3 aprilie, în care era implicat şi mitropolitul, alături de Roznovanu, Boldur-Lăţescu & compania, pentru a primi, spre sfîrşitul lunii, multaşteptata statornicire ca diacon la Golia. Apoi, cum avea el însuşi să spună mai tîrziu : „De la 1866 pînă la 1872 am făcut şi ceva politicale. În întrunirile de la primărie cine era mai guraliv decît mine, Bută, Damaschin şi Corduneanu ? Alegeam şi culegeam la deputaţi şi la membri comunali, tot ce era mai bunişor din Fracţiune".[25] Devenise, aşadar, ca învăţător, membru al Fracţiunii libere şi independente şi, în slujba ei, agent electoral, alături de un Bută şi de alţii a căror faimă dura cît dura bătaia cumplită a alegerilor. Se situa, astfel, în tabăra adversă profesorului său, în tabăra condusă de însuşi duşmanul acestuia, N. Ionescu. Ar fi fost greu să fie altfel. În tabăra Junimii, unii se ţineau încă departe, alţii militau în rîndurile conservatorilor. Acolo erau *boierii.* El nu putea fi decît cu dăscălimea, în partidul ei, sensibil sau indiferent la acţiunile pe care acesta le iniţia fără să-l întrebe pe el, dar bizuindu-se şi pe mentalitatea lui adeseori.

La alegeri, Maiorescu şi Creangă aveau aceleaşi drepturi, ca alegători în colegiul III, în vreme ce junimiştii Iacob Negruzzi, Vasile Pogor sau Ioan Ianov ca şi „fracţio- nistul" Anastase Fătu aveau alte drepturi, ca alegători în colegiul I. În Iaşi cei cîţiva alegători din colegiul I şi cei ceva mai mulţi din colegiul II alegeau cîte un deputat, ca şi colegiul III din care făceau parte peste o mie de alegători : „comercianţi şi industriaşi", cu o anumită stare, împreună cu cei „scutiţi de cens", adică liber-profesionişt'ii, profesorii şi pensionarii statului. Mai era colegiul IV, care întrunea, numai pentru Iaşi, peste zece mii de alegători : aceştia erau ţăranii şi orăşenii fără avere, adică muncitorii, care nu puteau alege decît un singur deputat — în mod indirect.

în limita unor asemenea drepturi, alegătorul din colegiul III Titu Maiorescu vota pentru conservatori, iar alegătorul Ion Creangă, din acelaşi colegiu, pentru *Fracţiune.*

Creangă a urmat, firesc, orientarea învăţătorimii şi, ca ţăran venit la tîrg, fără vaccinul antipoliticianist, a căzut repede victima fracţionismului. Tot programul acestuia **î** se părea propriu. Toate partidele măcinau vorbe şi nu treceau la fapte. „Fracţiunea" era singurul care dădea iluzia faptelor, a energiei efective : chema la luptă — de fapt organiza mai curînd pogromuri — încuraja negustori- mea românească a laşului, dar, mai ales, Anastase Fătu, fracţionistul, întemeia *Societatea pentru învăţătura poporului român,* în care dăscălimea îşi putea aduce contribuţia pe măsura dorinţei ei de a acţiona pe plan social. Creangă vedea deci în acţiunea lui de agent electoral în slujba fracţiunii un fel de a se manifesta ca parte energică a „conştiinţei publice", şi se întîlnea ca inamic cu agenţii electorali ai taberei adverse. Doctor în drept de la Berlin, cult şi distins, cu o ereditate artistică vizibilă, un Iacob Negruzzi era şi el, în definitiv, agent electoral, însă în slujba conservatorilor. Pentru el, diaconul care făcea poli- ticale avea să rămînă un „ţăran necioplit din creştet pînă în talpă, gros şi gras, nepieptănat şi îmbrăcat prost" care „deşi fusese la şcoala Trei-Erarhi şcolarul lui Maiorescu şi recunoştea acestuia mari calităţi didactice, ca fracţionist el nu ne putea suferi". Prima întîlnire dintre secretarul perpetuu al Junimii şi Creangă avu loc

la o alegere în sala Primăriei de Iaşi. Negruzzi era candidat la deputăţie şi discuta în dreapta şi în stînga cu alegătorii, stăruind să-l voteze. în această agitaţie electorală pro-domo, zăreşte un institutor care stătea de vorbă cu un popă. Pe institutor îl cunoştea : îi făcuse un bine cîndva, apărindu-l într-un proces. Acum socotea că „drept răsplată" putea spera „cu siguranţă în votul lui". Se apropie deci de beneficiarul bunăvoinţei sale, îi „aduce aminte îndatorirea ce i-a făcut şi-l roagă să-l voteze". însă în locul învăţătorului, „care sta confuz şi ruşinat", îi răspunde popa „cu isteţime": „N-are a face una cu alta, domnule Negruzzi, d-ta i-ai făcut un serviciu privat, şi aci e vorba de trebi politice. Bate dumneata la alte uşi, noi, oamenii cei mici, votăm pe-ai noştri" [2]®. Acest popă „isteţ" era Creangă care acţiona deci în alegeri cu conştiinţa intereselor publice ale „celor mici[u]. Avea limba ascuţită şi, împletind sfătoşenia cu ironia, „era totdeauna un orator iubit în adunări populare", cum avea să aprecieze chiar Negruzzi care, în patima alegerilor, scrisese, însă, în *Electoralele* sale, o satiră la adresa unui „popă Smîntînă" palavragiu bisericesc şi agent electoral cu smirnă şi tămîie.

Şi totuşi, chiar cu ajutorul celui care avea să se autoironizeze punîndu-se pe acelaşi plan cu un Bută şi un Da- maschin, s-au exagerat „politicalele" lui Creangă. între învăţători, nu el era cel mai activ şi niciodată nu-l ajungea din urmă pe un Ienăchescu în agitaţie. Dimpotrivă, stătea destul de mult deoparte, intervenind cu darul lui de convingere ca un om ce-şi exercită drepturile şi datoriile, fără nici un interes imediat. în 1867—1868, cînd au loc cele mai intense agitaţii fracţioniste, rolul lui Creangă nu depăşeşte sfera unui alegător credincios al fracţiunii, în afara grupului de „belferi" care participă la iniţiativele partidului. în august 1868, un grup de fracţionişti, printre care şi învăţătorul I. Stavrat, colegul lui Creangă la Trei-Ierarhi, semnează o chemare la o întrunire în vederea alegerilor comunale. Printre semnatari însă nu e şi Creangă[27]. La alegerea Consiliului Comunal, desigur, Creangă ia parte, ca „profesor", alături de toţi colegii săi, printre care şi profesorul arhimandrit Teodorescu Issaia. El votează la sec-

ţiunea I şi e unul dintre cei 199 alegători care răspund la Apelul nominal (pe lîngă G. Mîrzescu, I. Ianov, I.A. Dar- zău, C. Grigorescu, T. Burghelea, N. Culianu, T. Codrescu, Vasile Pogor şi alţi simpli alegători sau lideri fracţionişti şi junimişti aflaţi în aceeaşi sală).[28] în octombrie, cînd din nou „un grup de alegători" cer sala primăriei pentru adunările lor electorale — semnatarii cererii sînt mai ales „belferi", inclusiv colegii lui Creangă de la Trei-Ierarhi, I.A. Darzău şi I. Stavrat, inclusiv prietenul G. Ienăchescu, dar nu şi Creangă însuşi. [29] Acesta participă doar conştiincios la votul ulterior, unde e unul din cei 208 prezenţi (din 700 !) şi se află în aceeaşi sală cu Maiorescu şi Pogor, unii pentru a-şi sprijini propria candidatură, alţii pentru sprijinirea candidaturii altora. [30] în martie 1869 are loc în sala primăriei de Iaşi o întrunire a alegătorilor în care „fracţionişti!" cer libertatea adunărilor şi strigă ostentativ : „Afară sergenţii" ! „Afară poliţia !" [91] Creangă nu participa la toate aceste bătălii în care aliaţi şi duşmani se cam confundau. El alegea pe „cei mai bunişori din fracţiune", „pe ai noştri", socotindu-se pe drept cuvînt un sol al învăţă- torimii, în sutană sau nu !

„Tînăr de ani, frumos de figură, blond de păr, bun de gură şi vînjos ca o creangă de stejar" — cum scria un cronicar contemporan, diaconul lua cuvîntul cu succes în adunări mai ales pentru a-şi susţine revendicarea : „învăţătura elementară, care pînă astăzi nu este încă destul de **bine** organizată".[32]

Adevărata lui pasiune nu era aceea a „politicalelor" — care derivau firesc din noua stare în care se afla Creangă **şi** pe care o cultiva : el era în primul rînd un om al şcolii…

Cînd intra învăţător la Trei-Ierarhi, Creangă devenea nemijlocit membru al unei „societăţi" cu care, ca diacon, avusese pînă acum raporturi tangenţiale : intra în societatea dăscălimii, căpăta colegi şi prieteni, cu preocupări şi veleităţi comune.

Primii colegi îi erau, evident, ceilalţi învăţători de la Trei-Ierarhi[33], în acelaşi an, din august 1864, funcţiona, la o clasă I paralelă cu aceea a lui, institutorul Vasile Ră- ceanu cu vreo 5 ani mai tînăr decît el. La clasa a Il-a era institutor Constantin

Grigorescu, şi el mai tînăr cu cîţiva ani, .care avusese clasa I-a a şcolii încă din oct. 1860 şi pînă la preluarea ei de către Creangă [34]. Fusese mai întîi suplinitor, apoi din 1863, învăţător definitiv[35]. îl avusese coleg pe Creangă la Şcoala preparandală căci, deşi mai demult învăţător, considera necesar să ia „lecţii de pedagogie şi metodică". La clasa a III-a era un învăţător vîrstnic, om la vreo 50 de ani, Ion Stavrat, destul de activ în „politicalele" Fracţiunii libere şi independente. Clasa a lV-a o avea însuşi directorul şcolii, învăţătorul I. A. Darzeu, cu vreo 10 ani mai în vîrstă decît Creangă şi unul dintre activiştii şcolii din epocă.

Şcoala primară, ca şi „Institutul preparandal", se afla în curtea bisericii. Institutul era într-o clădire cu două caturi, înspre Palatul Administrativ. în partea cealaltă a curţii se afla clădirea fostei mănăstiri. Aici, în sala gotică, unde „de multe ori stătuse la masă Vasile Lupu-vo- ievod cu boierimea şi oaspeţii săi", funcţiona şcoala primară de la Trisfetite. [36] îi servea celeilalte ca şcoală „de aplicaţii" şi chiar, după planul lui Maiorescu, ca şcoală „experimentală". Clasa I-a îndeosebi, în anul şcolar 1864—65, era organizată după instrucţiunile ministeriale, ca o „clasă model", adică, la rîndul ei, după „modelul şcolilor de azil". Aceasta însemna, în terminologia iniţiatorului ei, V. A. Urechia, acum director general al învăţă- mîntului, organizarea clasei I după criteriul vîrstei şcolare firești, cuprinzînd de regulă numai „copiii cu totul mici". Pînă la această dată, şcoala primară includea, în necesarul proces de alfabetizare, alături de copii de 7—10 ani, „şi mulţi adulţi, din care unii aveau mustăţile sure şi se ocupau cu comerţul sau industria în oraş". Clasa lui Creangă, înregistrînd oarecum progresul noii organizări, va avea elevi doar între 7 şi 14 ani. În ce priveşte metoda de predare, clasele model trebuiau să o experimenteze pe aceea aşa-numită „mixtă", adică o combinaţie între vechilii „metod lancasterian" şi metoda modernă a muncii învăţătorului cu întreaga .clasă.[37].

Cînd Creangă debuta în cariera didactică „se vedeau încă pe stîlpii sălii gotice tabelele lancasteriene şi pe podele boite cu negru linii paralele şi cercuri în care se exercitau copiii şi la cetit şi la diferite mişcări gimnastice". [38] învăţătorul, cu antereu de şiac şi cu

potcap, se arăta elevilor înalt, bine legat, cu mişcări cumpănite. Avea o barbă încă rară, mai stufoasă doar la bărbie şi cam roşcată. Ochii-i albaştri stăpîneau clasa cu o privire vie, pătrunzătoare şi cercetătoare.

Cînd preluase clasa, în septembrie, tînărul diacon-în- stitutore avea 43 de şcolari — unii în clasa I-a de 2—3 ani. La începutul semestrului II avea 66 de şcolari. Cu un asemenea număr, evident că învăţătorul, tot încercînd metoda „mixtă", era silit neîncetat să recurgă la ajutorul bătrînului Lancaster măcar în ce priveşte trecerea unei părţi a îndatoririlor sale pe seama monitorilor. Totuşi, Creangă se ocupa îndeaproape, cît putea, de fiecare elev şi-şi propunea ca, în rubrica „diferitelor observaţiuni" să-şi noteze caracteristicile fiecăruia, cu trăsăturile-i dominante şi chiar contradictorii. În anul următor, 1865— 1866, Creangă devenise un învăţător stăpîn pe meseria lui şi cutezător în ispitirea căilor inovatoare. Îşi începuse noua clasă I cu 80 de şcolari. Cum luară fiinţă şcolile „sucursale", adică şcolile „de cartier", îşi degajase într-o măsură clasa trimiţînd 30 dintre şcolarii săi la „sucursală". Rămase deci cu 50, pe care-i împărţise în „cercuri", după instrucţiuni, ajutîndu-se de monitori. Pentru sine, îşi nota şi acum caracteristicile fiecărui elev în parte : „silitor şi ager", „tîrziu la gîndire", „indolent", „confuz", „impertinent" şi aşa mai departe. La sfîrşitul semestrului I, adică la 21 decembrie 1865, putea raporta organelor superioare o activitate în care e evidentă iniţiativa personală. Predase, de pildă, „principii de zoologie", dar „mărginite mai ales în imaginile care se află la această şcoală ca aparat necesar". De fapt, cum avea să povestească un şcolar din acest timp, „adusese o sumă de tablouri ce înfăţişau animale, plante, maşini şi alte lucruri din lume şi, după ele, chemîndu-ne pe fiecare lîngă dînsul, ne explica care cum se cheamă, ce treabă face, la ce e bun şi alte multe[14].

0 altă iniţiativă experimentală a tînărului învăţător era „distingerea culorilor", „cunoştinţa oarecăror linii geometrice şi contrarietăţilor ce se află în natură".

Spirit inventiv, fără să încalce instrucţiunile obligatorii, se exercita îndeosebi însă în predarea scriscetitului. Elevii, împărţiţi pe „cercuri", erau grupaţi de

fapt după nivelul pregătirii şi înzestrării lor. în vreme ce cercurile
1 şi II făceau abia cunoaşterea literelor şi „însonarea", la cercul III se făcea „însonarea" şi „silabirea", la cercul IV lectură „pînă la proverbe sau zicale", iar la cercul V se încheia abecedarul. Cu cei din acest cerc se putea încerca o metodă nouă : „a scrie proposeciuni pe tablă, a le despărţi în cuvinte, cuvintele în silabe şi silabele în sonuri, după calea sintetică, precum şi a le împreuna, după cea analitică". Adică, deşi spunea analizei — sintezâ şi sintezei — analiză, Creangă înţelege să treacă la experimentarea celei mai moderne metode de predare a scris-citi- tului, metoda care e bazată pe analiză şi sinteză, „după sistema fonetică". El se afla, astfel, printre pionierii luptei împotriva anacronicei învăţături mecanice prin ,,slo- venire", „literizare" sau „silabisire". Abecedarele curente în şcolile vremii ilustrau, toate, vechea metodă. Cel mai răspîiiuil dintre ele, şi pe care-l folosesc şi învăţătorii de La Trisfetite, este *Manualul de silabism* al lui Dimitrie Iarcu. Maiorescu, la şcoala preparandală, nu se ocupase direct de această problemă, dar, în metoda gramaticii, le făcuse critica etimologismului şi interpretarea fonetismului. Pe de altă parte, le înzestrase biblioteca şcolară, printre altele, cu o publicaţie din care apăruseră la Sibiu, în total 9 numere, în 1863—1864 : „Organu pedagogic pentru educaţiune şi instrucţiune", condusă de un I. Popescu. În Ardeal, ebuliţia pedagogică era mult mai intensă, în contact cu cercetările germane cele mai noi, şi I. Popescu putea face în paginile revistei sale un istoric al „metodelor citirii", argumentînd în favoarea uneia dintre cele mai recente : „legografia", al cărei principiu esenţial era în- văţarea concomitentă a citirii şi scrierii. înaintea lui, însă, Zaharia Boiu, profesor la institutul pedagogic teologic din Sibiu, scosese, în 1862, un *Abecedar pentru şcolile populare române,* primul manual românesc alcătuit după *metoda fonetică scriptolegă* („a cetirii prin scriere"). Acel Boiu îşi însoţise manualul şi de o *Manuducere pentru învăţători la întrebuinţarea abţdarului,* conştient de dificultăţile primelor aplicări în limba noastră a unei metode cunoscute din şcoala germană. în Principate, metoda cea nouă încă nu

pătrunsese, în anii debutului didactic al lui Creangă, decît printr-un singur abecedar românesc, inițial conceput doar pentru predarea scrierii și cetirii românești în școlile evreiești: „Curs de scriere și cetire pentru clasa I-a primară" de M. Svarț, directorul unei școli confesionale din Iași, 1864. După toate probabilitățile, o inițiere în noua metodă le va fi făcut preparanzilor, în 1864—1865,1. Bumbăcilă. [40]

De fapt, Creangă, ţinîndu-şi clasa „după modelul şalelor de azil" şi tinzînd să aplice în predarea citit-scrisului cele mai noi metode, îmbina cele învăţate cu cele ştiute dintr-o inefabilă experienţă rurală şi-şi făcea o întreagă metodică proprie pentru clasa I-a. în spiritul experimen-

tării, el îşi ţinea şi un fel de *jurnal,* notînd zilnic observaţiile sale de dascăl în *„Registrul pentru progresele clasei"*

.La mijlocul lui septembrie, nota aici că, la cercurile III şi IV, face „silabirea" şi „însonarea" după „abecedarul domnului Iarcu". Dar la începutul lui octombrie, făcea pentru prima dată la *amfiteatru,* „exerciţii de cuvinte unesilabe după metoda legografică". În semestrul II, introduce, pe lîngă abecedarul lui Iarcu, şi, „cursul de scriere şi cetire" al lui M. Sfarţ, cu care, treptat, îl va înlocui pe celălalt. Pe la mijlocul lui februarie, face primele exerciţii de *analiză* : „o lecţiune de propuseciuni şi desfaceren propuseciunilor în cuvinte ; iar după aceasta multe essem- ple date de către şcolari", şi apoi „desfacerea cuvintelor în silab'i... şi exerciţiul cel mai clar pentru acest scop, care ajută la silabizare, care într-altfel ar fi întunecată şi nesigură".

Creangă urmărea, de-a lungul anului şcolar, înfăptuirea unei concepţii pedagogice şi metodice, în care convingerea că e o parte a „conştiinţei publice" se concretiza prin acţiuni mai mult decît în „politicalele" care influenţau în sens negativ limbajul şi comportarea. încă din toamnă, făcea cu clasa „fabule şi istorioare morale oral, provoeînd pe copii să le spună ei". Aceste fabule şi istorioare morale trebuiau „să-i facă pe cit se poate a lepăda ura şi pizma dintre dînşii", „mai îndulci oarecum orele de prelegere şi a face pe şcolari ca înişii să judece cîte ceva", dar erau şi „aducătoare de esprimare liberă şi vorbire corectă a şcolarilor". Pentru Creangă, învăţătura trebuia să fie atrăgătoare, instructivă şi logică. Cele „două deprinderi, una orală şi alta în scris, procedind pe cale sintetică cu metoda legografică" urmăreau să facă „materia pe cît s-a putut

mai clară şi mai interesantă şcolarilor" şi „silabisirea în mod rezonabil".

Anul şcolar 1866—1867 coincide cu o oarecare intensificare a „politicalelor" fără să scadă cu nimic greutatea specifică a muncii pedagogice puse pe primul plan. Nici agitaţia Fracţiunii nu-l distrage, nici ideologia ei nu-l influenţează în practica sa de profesor. în vreme ce Fracţiunea provoacă pogromurile împotriva aşa-zişilor „vagabonzi", Creangă îşi priveşte clasa — cum dovedesc notele şi observaţiile din cataloage şi din jurnal — în unica diferenţiere după însuşiri şi silinţă.
10

Printre elevii acestui an îl are şi pe fiul său Costache, intrat în şcoală la şase ani şi jumătate. îi era, de fapt, singur părinte, căci familia lui Creangă se destrămase. Cam în această vreme, tînăra Ileana Creangă, acum abia în floarea vîrstei — 22 de ani ! — hotăra să-şi părăsească soţul. De va fi fost aceasta din „răutate şi corupţiunea unui călugăr" [41], bănuit de unii în persoana arhiereului însuşi, a

14

5fostului protector Isaia Vicol Dioclias, nu putem şti şi n-are mare însemnătate. Cert e că toată căsnicia se dovedise şubredă, de la început. Şi e sigur, de asemenea, că indiferent de vina directă a Ilenei „pentru această faptă imorală şi scandaloasă", Creangă însuşi nu era nici angajat profund **în** această căsnicie, nici atent din cale-afară cu soţia lui. **În** orice caz, aceasta nu-l părăsise cînd lucrurile mergeau rău, cînd familia trăia dintr-un salariu mic, ci, dimpotrivă, cînd Creangă avea două salarii şi perspectiva unei cariere netulburate. Pe lîngă veniturile fixe şi pe lîngă cele desigur dobîndite în zilele de slujbă bisericească, mai venea, din cînd în cînd, cel puţin, şi venitul obţinut prin găzduirea unor şcolari, ca, de pildă, în anul expirat, Bogdan Alexandru — elev „atent şi prea silitor" în clasa I. [42] O pricină de ceartă, printre altele, putea fi însă nemulţumirea Ilenei pentru aducerea în casă a fraţilor din Humuleşti. **În** acest timp, Zahei e cantor la biserica Frumoasa din Iaşi, funcţie în care e întărit din mai 1868. Theodor îşi face şcoala primară **în** Iaşi şi, **în**

1870, Ion Creangă e cel ce îl prezintă pe fratele său, „orfan şi pauper", la concursul de bursier al liceului-internat. Dar Ileana, sora cea mică, acum de vreo 9 ani, rămîne oricum „mai mult la bădiţa la Iaşi". Probabil, după plecarea celeilalte Ilene, ea devine pentru o vreme mica gospodină a casei. O fotografie ne-o va arăta, tot în Iaşi, încă peste cel puţin 6—7 ani (deci pînă prin 1872—73), căci o vedem domnişoară, graţioasă în îmbrăcămintea orăşenească după ultima modă, uşor interpretată. Avea să se recomande în acea vreme „tarlatanul", — „foarte în modă mai ales pentru domnişoare", iar „gros- grain, taffetas şi crepul pentru dame măritate". Rochiile, încărcate : „dinapoi volănaş de la talie pînă-n pămînt şi dinainte bufuri", uneori cu un „panier de tul, ridicat numai dinapoi". Recomandaţia era ca moda aceasta să fie „numai pentru damele măritate şi anume pentru-cele înalte de statură, căci o persoană mică ar căpăta aparenţa unui polobocel bine cercuit".[43] Ileana cea mică, după cum o prezintă fotografia, n-avea de ce să se teamă că ar arăta ca un polobocel şi, chiar dacă oarecum stîngaci, ştia să poarte cu destulă eleganţă şl volănaşe, şi buiuri «i panierul. Însă cînd nepotul ei Costache, care intra în clasa I-a şi era numai cu vreo doi ani mai mic decît ea, îi va fi rămas în grijă, ca oricărui copil de la ţară ce e mai mare între orfani, nici ea nu va fi fost fericită. Normal ar fi fost să meargă şi ea, atunci, la şcoală, şi poate se va fi întâmplat aşa. Oricum, Creangă se vedea îndatorat şi către ea, dar mai ales către băiatul său, pe care-l voia de mic pregătit pentru viaţa intelectuală. II pune, deci, să înveţe şi limba germană, aducîndu-i o profesoară bătrînă, pe o Frau Braun, care, poate, slujea şi ca guvernantă în casa lui Nică a lui Ştefan a Petrei. Pe spatele unei fotografii a lui Cos- tache, Creangă însemna : „Pozez aici la 1866, de cînd a început a învăţa în şcoala primară şi acasă la limba germană". [44] Altfel, toate mărturiile contemporanilor vorbesc despre severitatea tatălui-învăţător. Notele pe care i le dă la şcoală fiului său sînt, în genere, dintre cele mai bune, dar probabil nu cu înlesnire oferite după cum indică situaţia din catalog. Costache putea excela firesc acolo unde tatăl său, pasionat, îl pregătea îndeosebi, aplicîndu-şi experimentul în condiţii optime. El avea

deci nota 10 la „cunoaşterea literelor", „însonare", „silabire", „lectură", „dictando", — nu şi la „formarea literelor", unde avea 9 şi la „scriere" — unde nu putea căpăta decît 8. La aritmetică, deşi în evoluţia ulterioară tocmai aici îşi va dovedi poate aptitudinile tînărul Costache Creangă, cu excepţia „tablei pitagorice", la care capătă 10, are numai 9. „La conduită", învăţătorul intransigent îi pune fiului său de asemenea numai 9 şi-i notează 11 absenţe, fără să le menţioneze motivarea.

În anul următor, 1867—1868, Constantin Creangă trece în clasa a II-a, la C. Grigorescu, iar tatăl său îşi ia în primire noua clasă I-a.

io*

Cu această clasă, Creangă intrase în al treilea an de la numirea sa provizorie ca institutor. În ianuarie 1868, sau poate încă la sfîrşitul lui 1867, făcu Ministerului cererea de definitivare. La 16 ianuarie, Ministerul cere avizul primăriei de Iaşi. La 22 ale lunii, acesta numeşte o comisie de cercetare, alcătuită din „d. ajutoare ale Primăriei N. G. Măcărăscu" — autorul gramaticii, şi „d. cetăţean Th. Codrescu", editorul „Buciumului Român". Cu operativitate şi spirit colegial, cei doi „misionaţi a cerceta qualităţile d-lui Creangă" se deplasează la Trei-Ie- rarhi, cer informaţii, asistă la lecţiile petiţionarului şi. în

147

17 februarie, „dresează prescriptul verbal" de constatare, „în privinţa capacităţii" ei notară că d. I. Creangă (prima oară scriseseră I. Cleangă pentru că numele nu le era cunoscut) „a absolvit cursul inferior al seminarului de la Socola cu note bune şi, asemenea, cursul normal din institutul Vasile Lupu". „în privinţa aptitudinei" se remarcă doar, ca merit suprem, „esacta aplicţiune a metodei uzitate actualmente la toate clasele I din ţară". în concluzie : Creangă „merită a fi numit institutore definitiv în postul ce ocupă". [45]

La 22 februarie, primăria trimite

Ministerului, în copie, acest proces-verbal, cu avizul ei favorabil. Dar Ministerul nu se grăbi cu răspunsul

.VI
RĂZVRĂTIREA

De fapt în 1868 Creangă era prin el însuşi „definitivat în învăţămînt", din ce în ce mai departe de societatea pe care o cucerise prin căsătorie şi mai aproape de ceea ce era menit să fie.

Intrase în tagma preoţească fără să se simtă chemat spre ea. Tot ce ştia din sat despre popi şi călugări rămînea valabil pentru diaconul care nici o bucurie n-a avut din hirotonirea lui. Slujea cu talentul de cîntăreţ care-i plăcuse părintelui Ioan din Humuleşti şi, probabil, ţinea predici cu un alt talent, pe care încă nu şi-l descoperise. Cum era „bun de gură" la adunări electorale, avea „gură de aur" la amvon. Dar slujea pentru leafă şi colaci.

În el clocotea o energie creatoare pe care Şcoala normală şi învăţămîntul i-o revelase. Logica şi bunul gust îi renăscură într-un chip nou neastîmpărul. Era pus pe bătaie cu dogmele, cu tot ce i se părea urit pentru că era nesănătos, paralizat, ilogic. în şcoală, ca şi în biserică. în bîrlogul lui, ursul se conservă şi se dă cu greu dus afară. Dar o dată dus, scoate parii din pămînt într-un vîrtej nebun. într-o lume în care curg vorbele şi zac faptele, în care unii se încăpăţînează în stagnarea retrogradă şi alţii fac numai din gură revoluţii, munteanul poate arăta de ce e în stare. Sînt bune cuvântările electorale, cît şi predicele bisericeşti. Trebuie altceva. Muncă tenace, cum ştiu muntenii şi, pe lîngă muncă, umor, cum au toţi muntenii pentru tot ce e

formă goală, ca şi pentru tot ce vine şi pleacă fără să lase urme. Societăţii socrului ca şi întregii agitaţii politicianiste, Creangă putea să-i spună, cu vorbele lui Ştefan a Petrei : „Ian taci, că biserica-i în inima omului... nu mai face şi tu atîta vorbă, ca fariseul cel fă-ţarnic..."

îşi avea acum societatea, alcătuită mai ales din învăţătorii cu care fusese coleg la cursurile lui Maiorescu şi erau porniţi pe isprăvi mari în şcoală. Din primul an de învăţămînt, avusese alături pe doi dintre aceştia, V. Re- ceanu şi C. Grigorescu, învăţători ca şi el, la Trei-Ierarhi. Cu ceilalţi de la această şcoală era în termeni buni. Darzău, directorul, îl preţuia, evident, încă din timpul şcolii normale. Cu Stavrat, bătrînul institutor de la clasa a III-a, se întîlnea mai mult la întrunirile publice. La sfîrşitul lui ianuarie 1868, acesta era pensionat şi Darzău aduse în locul lui pe Lefter Ropală, care-l înlocuise la începutul lunii, cînd directorul ceruse un concediu medical fiind atît de bolnav de reumatism încît, cum scria el, „abia mă pot mişca cu greu mare în pat, a umbla nu sum în stare".[1] Creangă mai avea amici, dintre foştii colegi, şi pe la alte şcoli. La şcoala sucursală nr. 2 publică era institutor A. Simionescu, care îşi ţinea şi el evidenţa materiei predate, după manualul de citire al lui „Hiarcu". La şcoala sucursală nr. 1 era N. Climescu, institutor din 1865, unde avea o clasă de
10 elevi despre care se putea arăta că „se ţine numai pentru cinci copii", căci 3 nu veneau de loc, unul avea 4 ani şi „abia poate vorbi", iar altul avea 5—6 ani. în semestrul
11 1867—1868, Climescu era şi el mutat la Trei-Ierarhi. Rămînea, în sfîrşit, vechiul prieten din seminar, Gh. Ienă- chescu, care avea şcoala sucursală „de la Mitoc", şi de care Creangă era în continuare nedespărţit, trăgînd după sine un om al diaconiei veroase şi al politicalelor.

Se pare că, îndată după audierea cursurilor de la Şcoala normală, toţi aceşti colegi şi-au pus în gînd să scoată un abecedar *nou,* care să valorifice şi cele învăţate teoretic şi cele aflate în practica şcolii. Manualele vechi erau în genere de tipul celui al lui

Iarcu. Experimentarea, de către Creangă, a celui scos de Svarț abia dovedea că metoda nouă, pe care și acesta încercase să o impună, avea nevoie de un abecedar nou cu adevărat, nu prelucrat mecanic după unul german, ci ieșit din realitățile limbii și școlii românești.

Creangă, Răceanu, Ienăchescu, Grigorescu, Simionescu și Climescu s-au întrunit și au luat „hotărîrea de a se aduna în toate serile, în localul școalei de la Trei-Ierarhi, și a pășì la coordonarea materialului pe care în vreme îndelungată și cu multă trudă îl adunaseră înadins, și tot adunau, pentru întocmirea unui abecedar".[2] Aceste întruniri de lucru au început efectiv, probabil, din 1867.

Din același an datează acțiunea grupului de învățători în recent întemeiata „Societate pentru învățătura poporului român", inițiată la Iași, de Anastase Fătu, „doctor și filantrop", din generația lui Costache Negruzzi. În conducerea societății era și I. A. Darzău, iar Creangă e cel dintîi din grup care se înscrie, încă în ianuarie, adică la întemeiere. [3] După el, în februarie, se înscrie și Ienăchescu, pe cînd adera la societate și Isaia Theodorescu, popa Duhu. Răceanu și Climescu urmară și ei, în toamna lui 1867.

Societatea lui Fătu își propuse, printre altele, sprijinirea și tipărirea unor manuale școlare noi, astfel încît inițiativa învățătorimii era așteptată, deși, pînă acum, autorii de cărți erau cel puțin profesori de gimnaziu.

Grupul celor ce hotărîseră scoaterea unui abecedar de un tip diferit era destul de puțin omogen în lumini. însă, la 1867, diferențierea calitativă încă nu era prin nimic evidentă și, cu excepția lui Ienăchescu, care mai mult vedea și aici o învîrteală, ca și în politicale, probabil că toți își luau foarte în serios sarcina de a scoate o „carte începătoare apropiată de mintea copiilor și conformă cu noua metodă scriptolegă". Mai tîrziu abia se va vedea că nici unul nu era în stare să devină autor de sine stătător, în afară de Creangă, pe un plan, și, pe altul, V. Răceanu și Grigorescu. Simionescu și Climescu se pierd pînă și în amintirile coautorilor, atît de șters trebuie să fi fost rolul lor în lucrare. Grupul ferm era alcătuit, probabil, cînd se trecea la treabă, din

Creangă cu Răceanu şi Grigorescu, în prezenţa lui Ienăchescu, mai mult inutilă.

Acest Ienăchescu, despre care se spune că avea un chip de Christ blond, era un tip de lichea preoţească nu lipsit de isteţime, care se băga abil oriunde avea ceva de cîş- tigat. Se pricepea la anecdote picante şi avea oricum o vorbire „limpede şi plăcută", care-i asigura succesul. Cînd trecea însă la scris, devenea „greoi şi neînţeles", „aşa de încurcat şi de confuz" încît colegii preferau să se lipsească de contribuţia lui. La lucru, rolul lui era mai ales să-i amuze pe ceilalţi cu „chiţibuşurile" lui. Apoi se lăsa într-un cot şi fuma rîzînd de ceilalţi. „Bine, mă, Ienăches- cule — îi spuneau aceştia, tu ai venit aici să ne ţii de vorbă lungit pe canapea, ori să lucrezi de-a valma cu noi ?" Iar el, care mirosea toate noutăţile din presă şi aflase cîte ceva pînă şi despre raportul dintre muncă şi capital, răspundea cu maxima lui inteligenţă : „Ce, voi, proştilor, încă n-aţi priceput că eu sînt maistrul care dau semnul şi direcţia, iar voi sînteţi uvrierii, muncitori cu trupul ? Nu cumva aţi cerca să schimbaţi mersul social făcînd ca maistrul să muncească şi uvrierii să şadă ?" „Ce deştep- tăciune, sfinte Nichifor, şi noi nu-l pricepeam !" comenta fără zîmbet Creangă, lucrînd mai departe. [4] Grigorescu se vede a fi un colaborator conştiincios şi loial. Iar Răceanu era, cu siguranţă, metodistul recunoscut al grupului. Cu toţii erau puşi în curent cu literatura didactică din Transilvania, cunoşteau abecedarul şi manuducerea lui Za- haria Boiu, citeau „Organul pedagogic". Dar nici unul nu era, ca Răceanu, atît de iniţiat în istoria metodelor de scris- citit, despre care va şi scrie, singur, o carte bine documentată şi inteligentă, la bătrîneţe. [5] Poate cunoştea şi germana, limba celor mai multe dintre metodele studiate, în orice caz, cercetarea manualelor analoage din străinătate se impunea grupului şi Creangă, care se mai familiarizase cu franceza, lua acum, împreună cu Ienăchescu, lecţii de la Darzău. [6]

La începutul lui 1868, cînd Creangă îşi cerea definitivarea, abecedarul alcătuit de grup şi intitulat „Metoda nouă de scriere şi cetire pentru usulu clasei I primară" era gata, într-o primă formă. Pentru tipărirea ei, însă, încă nu era pregătită nici o editură. „Societatea

pentru învăţătura poporului român", tînără, încă nu-şi începuse activitatea editorială proiectată. La tipografiile ieşene, autorii ar fi trebuit să plătească şi nici unul nu dispunea de „capitalul necesar". O speranţă era în cealaltă societate ieşană, în care „belferii" nu aveau acces şi pe care o şi evitau, Junimea.

Din 1865, Junimea îşi avea tipografia proprie, cu un program de editare culturală, fără beneficii. În acest program se prevede şi sarcina „de a publica cărţi de şcoală cu preţul cel mai modest posibil". Dar, fie din lipsă de experienţă, fie din restrîngerea colaboratorilor la grupul Junimii, tipografia acesteia nu mai activa. Abia în martie 1867 apar aici cele două publicaţii periodice, din care numai a doua avea să rămînă durabilă : *Gazeta de Iaşi,* ziar politic, literar şi comercial, bisăptămînal, şi *Convorbiri literare*, bilunar. Pînă atunci, cu excepţia lucrării lui Maiorescu, *Despre scrierea limbei rumâne,* care data din primul an al directoratului Şcolii normale, apăruseră doar cîteva manuale şcolare ale junimiştilor (I. M. Melic, Pavel Paicu) şi cîteva traduceri ale acestora. în primul număr al *Convorbirilor literare,* un „Apel la autorii români" oferea editarea cărţilor originale în mod gratuit, cu condiţia recuperării cheltuielilor de tipărire din venitul obţinut de autor.

Grupul de la „Metoda Nouă" se adresă Junimii în virtutea acestui apel, care însă avea în vedere cărţile de literatură şi nu manualele — deci îl respinse. [7] în aceste condiţii, *Societatea pentru învăţătura poporului român* încercă să experimenteze cu *Metoda nouă* sistemul Junimii : să tipărească fără beneficii o primă ediţie, iar din venitul adus de aceasta, o a doua ediţie, urmînd ca, de la a treia, dacă desfacerea va decurge bine, drepturile să le revină autorilor. O comisie specială, din care fac parte şi colegii mai bătrîni, Darzău şi Stavrat, e însărcinată să refere asupra lucrării. La 29 martie 1868 comisia aprobă şi laudă *Metoda nouă*. Cum Societatea nu avea tipografie proprie, se încheie un contract cu H. Goldner, cel mai vechi tipograf ieşean la acea oră. Un băiat al lui fusese, în clasa I-a, elevul lui Creangă în primul an de învăţămînt al acestuia, şi trecuse, probabil, pe rînd, pe la Grigorescu, Stavrat şi Darzău. Tipograful se obligă să dea abecedarul pe piaţă pînă la 15 iulie.

Probabil. însă. că a întîrziat, astfel încît cel puţin tirajul întreg era predat Societăţii la 26 august, după ce, la 13 şi 14 ale lunii, Societatea şi autorii trimiteau cîte două exemplare Ministerului pentru cuvenita aprobare.

Între timp, Societatea şi da pe piaţă prima ediţie, de 4 000 exemplare, ca să fie înainte de deschiderea şcolilor. Pentru aprobarea oficială era acum nevoie de recent înfiinţatul *Consiliu general al instrucţiunii*. La 6 septembrie, Consiliul îşi dădea avizul favorabil şi la 11 ale lunii Ministerul „publică spre generală cunoştinţă că această carte s-a aprobat şi adoptat ca carte didactică pentru uzul clasei I-a din şcolile primare".

Succesul autorilor şi al societăţii depăşi probabil aşteptările, căci la 15 octombrie, după mai puţin de 3 luni de la apariţie, tirajul primei ediţii era total epuizat şi societatea convoca adunarea generală pentru a încheia bilanţul cheltuielilor şi veniturilor. A doua zi, oficiul Societăţii decidea ca „abecedariul intitulat *Metodă nouă de scriere şi cetire* să se retipărească în opt mii de exemplare cu banii ce se vor strînge din vînzarea ediţiunii an- tîia"... La 29 octombrie ministerul aproba cu „vii mulţumiri" ediţia a Il-a şi la 21 noiembrie oficiul societăţii raporta adunării generale că Metoda nouă a primit „apro- baţiune" nu numai de la Minister, ci şi de la „corpul în- văţătoriu prin îmbraciaziarea ce-a dat acestei publica- ţiuni".

„îmbraciaziarea" corpului învăţătorilor, Creangă o va fi simţit mult mai pe românește, atît prin prestigiul pe care şi-l cîştiga în lumea şcolii, cît şi prin perspectivele pe care i le deschidea. El devine un membru marcant al Societăţii. [8] În anul următor, face parte dintr-o comisie care preia casa de la Stavrat, fostul casier. La alegerea conducerii societăţii, Creangă e unul dintre cei aleşi, ca societar, cu 17 voturi din 21 de votanţi. în noiembrie 1869, „părintele Creangă exprima dorinţa ca din suma ce se va acorda pentru tinerii sărmani să se ajute şi copilele sărmane. Propunerea sa este susţinută de d-nii Poni, C. Po- pescu şi alţi membri" şi „se acceptă" ; iar în februarie anul următor chiar el va semna raportul de distribuire a fondurilor pentru copiii săraci.

Dar „părintele" Creangă, care se simţea atît de bine în Societatea pentru învăţătura poporului român,

nu se mai simţea de loc bine în societatea bisericească. Anecdota spune că el începea să-şi bată joc de tot ce i se părea interdicţie absurdă în lumea clericală şi că, pentru a demonstra prostia reglementării unor zile „de post" şi a unor zile „de dulce" în viaţa oamenilor sănătoşi la cap şi la trup, ar fi fost văzut pe cînd mînca pască şi cozonaci în Vinerea mare şi fasole în zilele de Paşti. Ostentaţia anti- conformistă răspundea într-un fel pasiunii „Metodei noi" şi dezvăluia în diacon acel „duh neastîmpărat şi cutezător" pe care-l admirase la profesorul arhimandrit Isaia Theodo- rescu. Ca şi acesta, Creangă nu evita scandalul public, ci-l căuta oarecum, cu intuiţia că numai astfel oamenii vor fi stîrniţi, surprinşi de noutatea posibilă şi cîştigaţi în lupta împotriva dogmelor învechite.

În februarie 1868, teatrul din Iaşi dădea o reprezentaţie „în beneficiul domnului Galino", actor local. Spectacolul oferit publicului se bucura de concursul lui Cos- tache Theodorini, Ion Lupescu şi Nina Valéry, aflaţi pentru întreaga stagiune la Iaşi. Piesa jucată era o melodramă istorică fără importanţă : „Descoperirea Americii". Dacă pînă acum diaconul Creangă va fi fost vreodată la teatru nu putem şti. în orice caz, deşi canoanele îi interziceau categoric, la acest spectacol el se duse. Apariţia unui cleric la teatru era un spectacol mai rar decît oricare altul şi „opinia publică" se sesiză repede. La 26 februarie, *Convenţiunea,* „ziar politic, literar şi comercial", care apărea în Iaşi de vreo jumătate de an, cerînd respectarea *Convenţiei* de la Paris în litera ei, deci o unire parţială doar, găsi prilejul unei intervenţii. Publică un articol „atingătoriu despre mergerea unor preoţi la Theatru" în care denunţa organelor bisericeşti că, la ultimul spectacol, „doi preoţi, unul în stal, iar altul în lojă, se desfătau privind şi aplaudînd afectele şi simţimintele din piesă". [9]Protoieria, alarmată, cercetă cazul şi descoperi că cei „doi preoţi" erau, de fapt, cinci : Creangă era printre ei, împreună cu alt slujitor al bisericii Golia, Gh. Filescu, poate chiar de el dus în ispită ; ceilalţi, erau economii Pompi- lian de la Metocul maicilor, unul dintre semnatarii, alături de Creangă, ai petiţiei din mai 1864 pentru drepturi politice, Alex. Ionescu, dc la Sf. Ilic, şi el semnatar al aceleiaşi petiţii,

şi încă un Pompilian — Vasile — poate frate cu celălalt, de la Sf. Spiridon.[10] Care se aflase în stal şi care în lojă n-avem de unde aña, dar cert e că, deşi poate trei din cei cinci eretici au găsit cu cale să se arate mai discret publicului, cu toţii făceau conştient un act de răzvrătire. *Convenţiunea* nu ataca în principiu frecventarea teatrelor de către preoţi, dar se indigna de ceea ce numea „un mane de disciplină din partea acelor care au trecut peste aceste baricade". La cercetarea protoieriei, vinovaţii, care vruseseră tocmai să arate că trec peste baricade, au avut de ales între demnitate şi pîine. Fuseseră îndrăzneţi fără să calculeze consecinţele, cum ar fi făcut un Ie- năchescu, care nu se grăbise să-l urmeze şi aici pe Creangă. Fiecare în parte trebui să dea o declaraţie explicativă. Pentru că, în sinea lui, Creangă optase mai de mult pentru libertatea de cugetare — pe care fracţioniştii o combăteau — dădu, la 2 martie 1868, o misivă aparent respectuoasă către „Venerabilul părinte" în care nu-şi exprima nici un regret pentru cele făptuite, ci dimpotrivă :

„La stimabila şi oficiala adresă a Sfinţiei Voastre nr. 43 din 29 februarie 1868 relativă la frequentarea Teatrului Naţional, una dintre instituţiile morale sociale, de către preoţii de mir ; între care mi-aţi făcut onoarea a me enumera şi pre mine ; subsemnatul pentru satisfacerea cucerniciei Voastre cu respect şi francheţă. Vă răspund că : Am frequentat Teatrul Naţional de cîteva ori, unde n-am văzut nimic scandalos şi demoralizator, ci din contră combaterea tutulor viciurilor şi susţinerea de tot ce este just şi cu ce priveşte datoria omului către Dumnezeu şi Societate"...[11]

Fără îndoială, o asemenea declaraţie, care afirma dreptul preoţilor de a frecventa o instituţie *morală* şi *socială* şi care punea pe acelaşi plan datoria omului către „dumnezeu" şi „societate" reprezenta prin ea însăşi o afirmare cutezătoare a cugetării libere de prejudecăţi, un moment semnificativ în mentalitatea clericilor luminaţi, răzvrătiţi împotriva autorităţilor clericale obscurantiste. Creangă nu se ferea de consecinţe şi lovea cu un umor ascuns în ceea ce alt fost cleric, la începutul secolului, Budai-De- leanu, numise

„disidemonie", adică „deşartă credinţă sau supărstăciune"...

Cercetarea era în plină desfăşurare cînd mitropolitul Calinic, aflat la Bucureşti, luă şi el cunoştinţă, probabil din ziar, de vestea cea grozavă şi-i trimise locotenentului său, episcopului Vladimir Irinopoleos Suhopan, la 14 martie, o telegramă desperată :

„Ne-am informat : unii preoţi merg la teatru. Ne mirăm cum de s-a tolerat, dacă este adevărat ! Cercetaţi îndată cu toată scrupulozitatea şi toţi aceia care se vor constata că merg la teatru să fie opriţi de lucrarea preoţiei pînă la venirea noastră, cînd vom decide cele de cuviinţă". Cei cinci vinovaţi, inclusiv Creangă căruia mitropolitul îi datora oarecum recunoştinţă, suspendaţi de la „lucrul celor sfinte", organizară, laic, o întrunire de protest. Mitropolia ceru ajutorul Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor : să intervină la Ministerul de Interne pentru interzicerea unor asemenea întruniri. Miniştrilor nu le ardea atunci de scandal. Guvernul lui Ştefan Golescu, alcătuit din liberali radicali şi kogălnicenişti, trebuia să facă faţă presiunilor opoziţioniste ale moşierilor, ca şi acelora demagogice ale aliaţilor fracţionişti, precum şi revoltelor ţărăneşti pricinuite de legea terenurilor agricole. în martie 1868, cînd mitropolia se agita în jurul cazului de erezie, *Fracţiunea* prezenta în Adunarea Deputaţilor proiectul ei diversionist, contra evreilor şi, întîmpinînd rezistenţa guvernului, trecea în opoziţie, provocînd o criză de lungă durată a majorităţii parlamentare. în aceste condiţii, ministrul Instrucţiunii, D. Guşti, avu destul tact şi destulă consecvenţă politică, declinîndu-şi competenţa în păzirea canoanelor bisericeşti şi neangajîndu-se în conflictul ri- dicul. în ce-l priveşte pe Creangă, se spune că, folosind cu umor logica sănătoasă, continua să meargă la teatru : mitropolitul, argumenta el, „m-a oprit să mă duc la biserică dar la teatru ba." [12] De altfel, şi în Societatea pentru învăţătura poporului român avea să propună, în februarie 1870, împreună cu iconomul Pompilian şi alţii, „o reprezentaţiune la Teatrul Naţional în folosul acestei societăţi", dar Adunarea o va respinge.

în orice caz, diaconul avea acum cazier la mitropolie, unde un dosar cu nr. 3082 din 1868 începe să cuprindă „Acta relei-purtări a diaconului Ioan Creangă". La o nouă cercetare, dosarul acesta, aflat în alt dosar, întocmit încă din 1863 cînd se crease primul precedent privind „Mergerea la teatru a preoţilor", avea să fie scos la lumină şi i se va raporta mitropolitului că numitul Creangă „pentru că au fost la teatru, a fost supus canonului, dară după rugămintea ce a făcut şi promisiunea ce a dat de bună conduită, l-aţi graciat prin rezoluţiunea"... etc. În realitate, probabil, cei cinci canonizaţi fură „gradaţi", la sugestia lui Guşti, cu prilejul Paştilor 1868, fără să-şi renege în scris atitudinile, pentru că la dosar nu se află nici o declaraţie autocritică a lor.

Dar, foarte curînd, la dosarul 3082 se adaugă încă o piesă, care arată, prin raportul protoiereului, că acelaşi diacon, în acelaşi an chiar, şi numai la cîteva luni distanţă, a fost „din nou oprit de serviciu, pentru că a slobozit o puşcă în ograda bisericii şi chiar asupra bisericii, dar iarăşi s-au graciat"...

Lucrurile se petrecuseră la începutul lui mai 1868, aşa încît diaconul abia fusese „graciat" pentru vechea erezie cînd făcea una nouă. Denunţul îl executa şi acum un ziar, de data aceasta organul politic al junimiştilor, *Curierul de Iassi*, care tocmai apăruse în primăvară. Aici se publica o notă intitulată „Tragerea la ţintă şi vînatul de păsări în mijlocul oraşului" în care se comunica omenirii că „în ograda Goliei — însă nu în ospiciul alienaţilor — şede un diacon care are şi pasiunea de a trage la ţintă sau de a vîna păsările" [1S]. Ieftina ironie se referea la faptul că, încă dinainte de secularizare, Mănăstirea Golia fusese obligată să întreţină în incinta ei un spital de alienaţi. Ziarul continua apoi cu gravitate : „Din nenorocire, împuşcătura nu loveşte totdeauna ţinta şi aşa se şi întîmplă că *popa vînătoriul* au împuşcat odată, în loc de o pasăre, fereastra bisericii ce se află tocmai deasupra altarului şi o altă dată a tras chiar deasupra balconului os- piciului; afară de aceste, nebunii de la ospiciu se sperie foarte mult şi nu credem că slobozirea puştii va fi un mijloc pentru a-i însănătoşi"... *Curierul de Iassi* nu era scris de corifeii Junimii. Redactorul responsabil era

Th. Balassan, care nici membru al Junimii .nu era, nici multă legătură cu cultura nu avea ; el visa să-şi aibă tipografia proprie şi să-şi aibă ziarul pentru a fi o forţă locală de temut. Delaţiunea iui însă cel puţin nu supăra întru nimic ochiul *Junimii,* reprezentat, în raporturile cu *Curierul,* de *Iacob Negruzzi,* care în genere se ocupa de treburile tipografico-editoriale. Ca şi în cazul editării *Metodei Noi,* Negruzzi va fi fost ori indiferent, ori, aflînd că e vorba de Creangă, găsea prilejul unu'i ghiont părintelui care-l înfruntase cîndva în politicale. În orice caz, toată povestea venea de la obiceiul lui Creangă de a împuşca, fără milă, ciorile care croncăneau peste zidurile vechi ale mănăstirii, drept în faţa casei lui.

Mitropolitul se informase, iar, din presă, despre isprava slujitorului său şi, la 6 mai, îi poruncea protoiereului a cerceta şi „a refera grabnic despre caz". Proto- iereul îl delegă, la rîndu-i, pe economul A. Gavrilescu. Acesta va fi contribuit, altădată, la abuzurile de putere ale economului Grigoriu, socrul lui Creangă. Aşa s-ar explica raportul din 15 mai al lui Gavrilescu către proto- ierie : „În ziua fixată mergînd la faţa locului şi făcînd invitare sfinţiei sale diaconului Creangă a merge la casierul din ospiciul alienaţilor sau la economul Dimitri Andronic spre a se purcede la cercetare, numitul diacon n-au voit zicîndu-mi că cercetarea să se efectueze la domiciliul său. Asăminea şi numiţii d. casier şi numitul econom n-au voit a merge în casa numitului diacon. După care mergînd la preasfinţia sa îngrijitorul monastirii prenumită Golia, unde numitul diacon întru altele au rostit că sînt şi am fost prigonitorul soartei numitului diacon. Din asemenea motive subsemnatul cu supunere vă înapoieşte menţionata adresă însoţită de chitanţă de primire a adresei rugîndu-vă a delega pe cine veţi găsi de cuviinţă a efectua o asemenea cercetare".[14] Afacerea se tărăgăneză, mitropolitul îl suspendă şi apoi iar îl graţiază pe numitul diacon „carele singur n-au negat... că au descărcat puşca în ograda zisei' biserici"...

În orice caz, dacă se împăca oarecum mai departe cu diaconia, Creangă nu se mai simţea acasă la el în locuinţa din ograda zisei biserici, în care era pîndit de duşmani, îşi vedea de şcoală, de manuale şi de

Societate, dar gîn- dul plecării de la Golia nu-l putea părăsi.

La Trei-Ierarhi îşi făcea al şaselea an de învăţător la clasa I-a, avînd acum două secţiuni ale acesteia. Munc

atinară, aglomerată de ritualuri cotidiene şi mai puţin prielnică iniţiativei. Catalogul lui, la fel de exact ţinut, e mai sărac în observaţii individuale şi indică o anumită nervozitate, cuprinzînd mai ales notări negative : „impertinent şi dezertor", „foarte impertinent" şi aşa mai departe. Activitatea lui era apreciată, dar pusă pe acelaşi plan cu a celorlalţi institutori de la Trei-Ierarhi, şi a tuturor umbrită de prestigiul lui I. A. Darzău. La sfîrşitul anului 1869—1870 inspector-delegat din partea Primăriei la examenele de aici era Isaia Theodorescu. Cu entuziasm acesta constată în procesul verbal, după ce vorbeşte despre toţi învăţătorii Trisfetitelor, „un rezultat atît de satisfăcător în general încît face să se nască în inimile tuturor celor prezenţi sentimentul de bucurie văzînd că prin metodele cele exemplare a domnilor învăţători din această şcoală se face a să consolida şcoala română" etc... „Mîn- drească-se, încheia patetic inspectorul, această şcoală, mîndrească-se cultura în timp ce conţine în sînul ei pe institutorii suscitaţi". Dar aceştia sînt pur şi simplu citaţi în ordinea claselor lor : părintele Creangă, d. Răceanu, d. Grigorescu, d. Răducănescu, d. Ropală şi numai pentru clasa IV-a are cuvinte deosebite vorbind de „stimabilul, veneratul şi pătrunsul de missiunea cea de instrucţiune şi de educaţiune, d. Darzău.[15] Rămas de peste un an

fără răspuns în privinţa definitivării, Creangă cerea, în aprilie 1869, „o copie legalizată şi conformă cu procesul verbal al delegaţiei comisiunii examinatoarea calităţilor mele, din 1868 februarie în 17 zile" [16] — evident pentru a reveni la minister, dar de-aici nu veni nici acum vreun răspuns. Peste vară sau spre toamna lui 1870, Creangă se înţelese cu Ienăchescu să facă „schimb" : Ienăchescu să treacă la Trei-Ierarhi şi el, în locul celuilalt, la şcoala sucursală. [17] Pentru Ienăchescu, avantajele erau evidente : se muta la o şcoală mai mare, de mai mare prestigiu şi cu perspective mai mari.

Creangă prelua una din acele „şcoli-sucursale" înfiinţate la Iaşi din 1865 pentru cartierele mărginaşe. „Sucursala" cu nr. 1 purta numele de „şcoala de la Mitoc" pentru că acolo se instalase pentru prima dată, deschisă chiar de către Ienăchescu. De-atunci se mutase pe rînd în trei localuri diferite pînă ce, în primăvara lui 1870, Ienăchescu îi găsise sediu mai potrivit în casele unui Cos- tachi Paraschivescu Naiman, „în cuprindere de trei odăi spaţioase, bucătărie şi ogradă". „Casele" se aflau pe Strada Română (mai tîrziu denumită Lascăr Catargiu). Primăria îi plătea proprietarului chirie ca orice chiriaş, iar proprietarul se obliga să facă toate reparaţiile necesare. Dacă prefera această „şcoliţă" — cum îi va spune el — Creangă avea în vedere, fără îndoială, două avantaje pe care Ienă- chescu nu le căutase. Pe de o parte, aici învăţătorul avea şi locuinţă, deci diaconul se putea muta de la Golia. Pe de altă parte, devenea stăpîn deplin pe şcoala lui, avînd posibilitatea să-şi manifeste liber iniţiativa didactică şi organizatorică şi să-şi experimenteze practic „metoda nouă".

Cei doi institutori cerură la minister „permutarea unul în locul altuia". Decretul acestei permutări fu emis la 14 octombrie 1870 şi comunicat primăriei Iaşi la 20 octombrie. La 18 ale lunii, Ienăchescu, pregătindu-se a-i preda lui Creangă şcoala, adresa primăriei o plângere că „dl. proprietar a caselor ân care se află aşezată această şcoală n-a făcut nici sobele nici zăplazul aşa că sobele fumegă şi nu se încălzesc pentru că sînt foarte vechi şi zăplazul este stricat şi pe iarnă nu va fi unde să se ţină lemne".[18] Abia intrat în noua lui şcoală, Creangă avea deci să se

lovească de probleme gospodăreşti. Chiar la 31 octombrie, trebui să înainteze un raport primăriei prin care să pună în vedere că „timpul aspru se apropie ca mîine şi casele fiind vechi, de vălătuci sau nuiele şi subţiri în păreţi, precum şi băieţii sărăcuţi îmbrăcaţi, ba unii chiar desculţi şi goi mai de tot, şcoala ar suferi fiind pusă în imposibilitate de a putea fi frecventată" ; atrage de asemenea atenţia că ar fi necesară „construirea din nou a tuturor sobelor, care fiind foarte vechi, nu se pot încălzi şi fumegă cumplit".[19]

161

La 19 decembrie, Toma Săvescu, în calitate de „insti- tutore superiore al şcoalei publice nr. 2 de băieţi din suburbia Sărăriei", vizitează şcoala lui Creangă şi constată „multă puritate, aseduitatea şi devotamentul ce-şi dă domnul instituitore". Dar, adaugă, „ar fi de dorit ea în venitoriu (în viitor) să se repare odaia de şcoală cu mai multă soliditate precum şi aceia a domnului institutore" [20]. La 21 decembrie, şcoala e vizitată de însuşi inspectorul primăriei, poetul Anton Naum. Accsta c „foarte mulţumit încît se atinge de progresul elevilor". „Din nefericire însă —■ adaugă el — numai cu multe suferinţi din partea d-lui

institutore se poate susţine această şcoliţă. Localul rău, friguros, lipsă de obiectele cele de întîia necesitate, supără şi descurajează pe cel mai devotat om". [21]

La 23 decembrie, Creangă încheie semestrul I printr-un proces-verbal, în care constată că din cei 24 de şcolari ai săi 13 repetau clasa făcută anul trecut cu Ienăchescu, unul era venit la începutul anului, iar ceilalţi zece „sînt veniţi pe rind în cursul acestui semestru". „Desculţi şi goi mai de tot", şcolarii se bucurau de grija învăţătorului care îşi nota, cînd era cazul, că elevul cutare e „capabil însă dezertare din cauza sărăciei".

La examenul semestrului I, din 2 ianuarie 1871, asista, ca delegat din partea primăriei Elie Baican[22], om mai tînăr decît Creangă (născut la Huşi, în 1844), mai tîrziu membru al Junimii, unde va citi „faimosul monolog al băutorului de rachiu călugăr Pafnutie" — adică bucata „Părintele Pafnutie de la Mănăstirea Putna", publicată în 1883 în *Convorbiri* şi recitată într-

un *Tutti-jestival,* peste cîţiva ani, în 1889, la serbarea zilei de naştere a lui Maiorescu. [23] Acesta aminteşte şi de „o insipidă comedie *Păcală şi Tîndală*" a aceluiaşi, respinsă de *Convorbiri*. Eminescu îi va prefaţa, în 1882, culegerea „Literatura poporului român sau palavre şi anecdote", iar Baîcan avea să publice, la bătrîneţe, amintiri *Din viaţa lui Eminescu* (1914). Delegatul din 1871 constata „bunele şi felossele (?) aplicaţiuni a D-lui institutore *Creangă* căruia i se fac mulţumirile mele"...

La începutul semestrului II, Creangă se adresa primarului, din nou, pentru a arăta că „în astă-iarnă, subsemnatul împreună cu *sermanii şcolari* a dus un mare necaz din cauza frigului celui nesuferit", în condiţiile şcolii nereparate. El recomanda „spre închiriere cu începere de la 23 aprilie[8] casele d-lui Mihalache Cercez din strada Kogălniceanu nr. 769 care ar corespunde „atît în privinţa *higienică* cît şi a situaţiunei lor, formînd *un centru* potrivit pentru asemenea şcoală"... Propunerea, din 25 februarie 1871, nu are nici un rezultat şi, după încheierea anului şcolar, la 27 iunie, învăţătorul — după multă căutarc, poate propune un alt local, în „niscc case a d-nci Luţica Harisiadian vis-à-vis de grădina Primăriei, care ar putea fi închiriată de la 26 octombrie 1871 şi unde locuieşte, deocamdată, dl. profesore Grigore Cobălcescu". Acolo, fiind „un salon foarte mare şi luminos, în care pot încăpe cel puţin 60—70 şcolari", „se poate face o şcoală de *model* minunată" pentru clasa I-a. La 1 august, un delegat al primăriei pentru cercetarea situaţiei constată că d-na Luţica Harisiadian n-ar vrea să închirieze localul propus de Creangă şi că, în schimb, dl. Paraschivescu- Naknen ar fi început a face reparaţiunile necesare.

La 6 octombrie, cînd deschidea anul şcolar 1871—1872, Creangă avertiza însă din nou Primăria că dl. Paraschi- vescu Naimen n-a făcut toate reparaţiile promise şi-i sugerează reţinerea „cîştiului" pînă la terminarea lor. Lucrurile rămîn neschimbate şi mai încolo, astfel încît institutorul propune iar, la 11 ianuarie, schimbarea localului, de astă dată tot în strada Română, în casa numită „hanul lui Varzariu", iar la 1 martie, consiliul comunal, după chibzuite cercetări, decide „ca şcoala să rămînă tot în acest local pînă la sf.

Dimitrie" — adică pînă în octombrie 1872. În iunie, Creangă îşi încheie deci al doilea an la Şcoala sucursală nr. 1 tot în vechiul local. Ţinu examen la 14/26 iunie şi înaintă raportul către revizor la 22 ale lunii : „Starea morală a şcoalei" era bună ; se dau 3 premii şi două menţiuni onorabile ; „s-ar fi putut destinge mai mulţi", „însă starea materială lasă mult de dorit, 16 şcolari sînt lipsiţi de haine şi cărţi ; unii chiar şi de nutre- mîntul necesar" şi, propune Creangă, „deocamdată un număr de plăci, cărţi, hîrtie etc... ar trebui să se pună la dispoziţiunea institutorului, cu care să poate preîntâmpina lipsurile celor săraci, în timpul anului". [24]

Institutorul care, la 22 iunie/4 iulie îşi înainta raportul de încheierea anului şi prevedea măsuri pentru viitorul an şcolar se afla însă, fără să bănuiască, în pragul destituirii sale.

li*

Din vara trecută, dosarul de la mitropolie cu titlul „Acta relei purtări a diaconului Ioan Creangă" fusese din nou scos la suprafaţă. Diaconul decisese să-şi tundă pletele. Era, evident, un mod de a o rupe definitiv cu biserica, acum dnd cariera didactică îi era asigurată, ca şi locuinţa din curtea şcolii. Un „popă tuns", în ortodoxie, nu se mai văzuse. **În** consecinţă, superiorul Goliei, arhimandritul

16

3Hieronim Buţureanu, raportează mitropolitului, la 11 august 1871 : „diaconul Ioan Creangă *taliendu-şi* părul scurt ca civilii, rog pe înalt Prea Sfinţia Voastră ca să *bene- voliţi* a da dezlegare de este el în contraveniune cu pre- scripţiunile sinod VI can. 96 şi dacă poate liturgisi *într-un* asemenea stare". La 14 august, mitropolitul porunceşte consistorului, adică „Dicasteriei spirituale", să cerceteze cazul. Consistoriul arată, într-un larg raport, că diaconul amintit e recidivist, „iertat de mai multe ori şi tot pentru asemenea analoage fapte ceea ce şi probează indiferentismul" ; de data aceasta, tăindu-şi părul, e „contra şi a obiceiului după caracterul ortodox de răsărit care îşi are forma sa exterioară distinctivă de clerul celorlalte rituri", „cît şi în sensul doctrinei sfintelor canoane". Canonul 96 îi condamnă pe clericii tunşi căci „vor să se arate totdeauna ca nişte tineri fără de barbă". Canonul 21 socotea că „tunzând de sus şi de jos puţin pletele" păcătuiesti prin cochetărie, ca papistaşii, în vreme ce ortodoxii, după „tunderea de la hirotonire", trebuie să aibă „pletele netunse şi neatinse". Deci Creangă, care „demult este hirotonit, încît nu poate exista de fel supoziţiunea tunderii cruciş a hirotoniei" şi, mai ales, e ştiut că pînă acum „a avut pletele întregi", înseamnă că „s-a asemănat clericilor apuseni şi a lepădat cu dispreţ legiuita formă şi obiceiu a portului clerului ortodox din răsărit"... Pentru „retezarea pletelor", urmează deci ca diaconul Creangă să fie suspendat din slujbă, încă o dată.

În vremea aceasta, institutorul Creangă îşi vedea de treabă. îşi ţinuse examenul la şcoală şi umbla sănşi găsească un local corespunzător sau măcar să obţină reparaţiile celui vechi. Avea gata şi apăruse noul său manual, lucrat de astă dată numai cu Răceanu şi Grigorescu — *Învăţătorul copiilor, carte de cetit în clasele primare, cu litere, slove şi buchi, cuprinzînd învăţături morale şi instructive* (tipărit tot la H. Goldner). Ediţia I se epuizase imediat, ca şi în cazul *Metodei noi,* şi, pînă la sfîrşitul anului, avea să iasă ediţia a Il-a. Editarea fusese făcută cu sprijinul aceleiaşi *Societăţi pentru învăţătura poporului român,* care numise o comisie de revizori alcătuită din I. A. Darzău, liberalul P. Poni şi pe atunci junimistul A. D. Xenopol.

Creangă fusese neîncetat activ şi în *Societate*, luînd parte la dezbaterile ei cele mai furtunoase. Una dintre acestea avea să aibă loc la sfîrşitul lui 1871, pregătită îndelung şi aşteptată cu cele mai diverse pronosticuri : Comitetul societăţii urma să ia în discuţie, cum anunţa din timp *Curierul de Iassi*, „chestiunea dacă să primească dame ca membre sau nu". De la 5 decembrie, Creangă, împreună cu alţi cîţiva membrii fondatori, avea să supună dezbaterii propunerea „să se primească pur şi simplu cererile unor doamne care cer să intre în societate" ; în joia lui 30 decembrie, comitetul avea să pună la vot propunerea şi... să o respingă. Pentru admiterea doamnelor aveau să voteze, afară de Creangă, numai 4 membri, pentru res- pindere — 9 ; 2 se vor abţine... [25]

Aşadar, Creangă se purta „ca civilii" nu numai în ce priveşte îngrijirea părului... În mod efectiv, lui nu-i mai păsa de diaconie cînd mitropolitul, la 28 august, îl suspendă de la slujbă şi-l trimite în judecata consistorului care urmează a-şi da, în genere, „opiniunea asupra condiţiei lui antecedente sociale şi a faptelor sale faţă de dosarele ce vor fi mai existînd".

La 11 septembrie, pe cînd Creangă se pregătea să-şi deschidă noul an şcolar, consistoriul îl convoacă. Nu se prezintă. Consistoriul îi fixează un al doilea termen de înfăţişare, la 13 septembrie. Creangă, cum raportează imediat Consistoriul, „de feliu nu vine, ci adevereşte că a primit citaţie, că e bolnav şi cere încă un termen fără a arăta cazul boalei". La 22 septembrie, Consistoriul se întruneşte fără el şi-i ia la cercetare „antecedentele" : mergere la teatru, slobozirea puştii în curtea bisericii şi, în sfîrşit, faptul, pînă acum lăsat în umbră, că „diaconul Creangă nu vieţuieşte împreună cu soţia lui timp de mai mulţi ani, fără a fi probat prin locurile competente a lui nevinovăţie". în fine, conchide consistoriul, acest diacon Creangă, „în loc de a se corigea în purtări, după atîtea iertări, *din contra a devenit a-şi tunde şi părul"*.

De fapt, în loc să se înfăţişeze judecăţii pe care o dispreţuia, Creangă îi trimisese, încă după prima citare, la 10 septembrie, un protest cutezător care nu urmărea să-i imbunatăţeasca situaţia clericală, ci să-i aiinne dreptul la cumpănirea logică a lucrurilor. îşi prezenta

deci demonstraţia „nu pentru a fi judecat", „dar pentru a protesta energic în contra dreptului ce-şi însuşeşte acest spiritual Decasteriu de a se constitui într-un tribunal bisericesc disciplinar". Pentru acuzaţia ce i se aduce, diaconul răzvrătit aducea „puternice rezoane", folosind, la rîndu-i, cu umor lucid, canoanele şi învinuind destul de făţiş consis- toriul de reacredinţă : „dacă acuzatorii mei şi-ar fi dat osteneală să citească mai cu luare aminte textul Canonului 96 al Sinodului al Vl-lea cum şi tălmăcirea acestui canon, cu notiţa de sub ea, ar fi înţeles (afară numai dacă n-ar fi voit) că tăierea părului şi cuviincioasa purtare a clericilor în ceea ce priveşte barba şi capul, nu numai nu este oprită, dar chiar este poruncită. Şi eară şi în special pentru *diaconi* şi clericii tineri, din notiţa Canonului 42 Sinod al Vl-lea rezultă foarte limpede şi curat că ei nu trebuie a purta plete spre sminteala oamenilor". „De vă credeţi în drept — avertiza Creangă consistoriul — puteţi a mă judeca ; însă în absenţa mea."

La 11 octombrie i se comunică, într^o formulare confuză, sentinţa mitropoliei : „sînteţi oprit de lucrarea dia- coniei *pentru totdeauna pînă cînd* veţi da probe de îndreptare ; dînd legale probe de îndreptare *întru aceasta* atunci veţi fi ertat"...

Creangă, stăpîn pe toate nuanţele unei fraze, subliniază absurda formulare *întru aceasta* şi-şi bate joc de contradictoria interdicţie „pentru totdeauna", „pînă cînd"... Con- siderîndu-se oricum liber de slujbele diaeoniei, dar voind să iasă din rîndul clericilor din prostia lor înşişi, el interpretează contradicţia cum îi place şi se socoate de-aici înainte „pentru totdeauna" despopit. începînd din acest moment, învăţătorul vine la şcoală fără mantie şi potcap, frumos tuns şi bărbierit, ca orice dascăl laic.

Socotindu-se ex-diacon, Creangă îşi vedea deci netulburat de şcoliţă, de manuale şi de *Societate,* fără să-i pese de scandalul bisericesc. Sfinţiile-lor, deocamdată, îl lăsară în pace. Numai superiorul Goliei îşi aminti de „başca" în care locuise Creangă şi pe care acesta, părăsind-o ca să se mute la şcoliţă, o lăsase totuşi încuiată, poate cu gîndul de a o mai folosi cît îi va mai sta în putinţă, căci avea cu sine ţi pe bălai, şi pe soiu-sa Ileana. Fe la îu<_epulul Iul ianuarie, superiorul

Goliei îl somă să predea cheile, nu prin organele bisericii, ci prin poliţie. Creangă fu ispitit întîi să-şi încerce puterea şi cu comisarul care4 chestionă asupra „motivelor sale la predarea cheilor", dar, în cele din urmă, renunţând la joc, îl înştiinţă pe reprezentantul forţei publice că înmânase cheile părintelui Alexandru de la Buna Vestire... [26]

La 15 iunie, pe cînd învăţătorul făcea bilanţul examenului ce-l ţinuse în ajun, mitropolia găsi mijlocul de a-l lovi în ce-i era mai scump. La această dată, deci opt luni de la confuza sentinţă cu oprirea de la slujba diaconiei, „pentru totdeauna pînă dînd", ea trimitea o adresă Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor prin care îl înştiinţa că „diaconul Ioan Creangă, profesor în Iaşi, prin faptele sale incorijibile şi incompatibile cu caracterul de cliric fiind judecat de autoritatea bisericească astăzi *este exclus* dintre clericii altarului. **În** vederea acestora şi pentru a nu se induce poporul în eroare că el participează încă în cler, vă rugăm să binevoiţi a face să se publice aceasta spre ştiinţa tuturora". Mitropolia îl denunţa deci pe *profesorul* Creangă în faţa Ministerului şi dădea ca definitivă o excludere din cler pe care nici n-o pronunţase încă.

Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor — deci forul suprem al şcolii şi al bisericii totodată — trecuse în ultimul timp dintr-o mână în alta, nu numai cu schimbarea frecventă a guvernelor, ci chiar în cadrul aceluiaşi guvern.

Din martie 1870, junimiştii aşteptau să intre într-un viitor guvern, preconizat de Carol pentru a-i înlocui pe liberali. Urma să fie un guvern alcătuit din „juna dreaptă" bucureşteană împreună cu şefii Junimii devenită grupare politică a „conservatorilor liberali", care avea să-şi aleagă un comitet de conducere în frunte cu beizadea Grigore Sturdza, fiul fostului domnitor. Maiorescu şi Iacob Ne- gruzzi aveau să fie membrii în comitet, iar la alegerile de deputaţi din 1871 aveau să fie aleşi, din partea „conserva- torilor-liberali", junimiştii V. Pogor, Negruzzi, D. Korne, colonel G. Sturdza şi... N. Ceaur-Aslan, separatistul de la 1866. [27] în martie 1870, Maiorescu se pregătea să intre în noul guvern, ca ministru al Instrucţiunii şi Cultelor, întocmindu-şi un program personal de reforme, în spiritul care prezidase

la reorganizarea Şcolii preparandaîe. [28] În aprilie 1870 se constituie guvernul aşteptat de junimişti, dar la Instrucţiune şi Culte e Pogor. Maiorescu constată că se izbeşte de „aristocratice fumuri de castă" la amicii săi politici... Pogor, fără să-şi ia efectiv în primire ministerul, demisionează la o lună după numire, pur şi simplu din comoditate de boem cu avere. La sfîrşitul anului, guvernul cade sub presiunea maselor populare şi se constituie unul nou, prezidat de Ion Ghica. La Instrucţie şi Culte, insignifiantul Nicolaus Racoviţă, legat de conservatori. O intensă mişcare republicană zdruncină acum tronul lui Carol care, şantajînd politicienii, ameninţă cu abdicarea, apoi rămîne cu condiţia unui guvern „ferm", pe care şi-l constituie din conservatori, în martie 1871, ca „cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituţiei de la 1866". [29] Junimea sprijină noul guvern, prezidat de Lascăr Catargiu, dar nu are nici un reprezentant, la început. Ministru la Culte şi Instrucţiune : generalul Chris- tian Tell, care, după ce evoluase de la liberalismul radical din 1848 la liberalismul moderat, trecea acum de-a dreptul la conservatori. Noul guvern îşi propunea înainte de toate „liniştirea spiritelor" şi „înfrînarea agitatorilor", iar generalul Tell era unul dintre aceia care „prezentau în această privinţă garanţii de energie". De energia noului ministru avea să se plîngă, însă, repede, întregul corp didactic, inclusiv prietenii săi politici. La prima şedinţă a Camerei, în noiembrie 1871, Tell interzise să se dea concediu din în- văţămînt, pe timpul sesiunii, profesorilor aleşi deputaţi.[30] Maiorescu însuşi fu destituit pentru că se prezentase la cameră ca deputat, fără să fi cerut concediul — de altfel dinainte interzis — ca profesor ; în aceeaşi situaţie fu pus liderul fracţionist N. Ionescu. Tell, deci, opera harnic destituirile, atît în rîndul amicilor, cît şi în rîndul inamicilor politici, părtinirea fiindu-i mai slabă decît setea de a-şi impune forţa. În martie 1872, „e vorba de retragerea lui Tell" [31] şi, iarăşi, de înlocuirea lui cu destituitul Maiorescu, dar lucrurile rămîn neschimbate, astfel încît tot Tell e cel ce primeşte în iunie adresa delatoare a mitropoliei cu privire la „profesorul" Creangă. Se întâmplă astfel ceea ce nu-şi închipuise diaconul răzvrătit : ministrul repercuta asupra carierei

sale laice pedeapsa clericală : el „nu poate — argumenta absurd Tell, pnblicînd destituirea lui Creangă din învăţămînt — ca pierzînd a sa demnitate de preot, să mai figureze în corpul didactic, din cauza că lipsa de o asemenea demnitate sacerdotală, în respectul moral şi social, atrage după sine şi pierderea demnităţii şi caracterului său de membru al acestui corp".

La 1 iulie, revizoratul şcolar primea adresa prin care Ministerul îl înştiinţează că, pe considerentele de mai sus „a destituit pre numitul şi din postul de institutore" şi invita regizorul să dispună „a se lua arhiva, localul şi zestrea citatei scoale de la numitul cu inventariu în regulă". Revizorul, poetul Anton Naum, care-l vizitase pe Creangă la şcoală şi se arătase „prea mulţămit" de el, aduce la cunoştinţa celor în drept destituirea şi raportează la minister de înfăptuirea celor poruncite. Deşi nimic nu-l obliga la aceasta, el adaugă : „Cu această ocaziune simt de datorie a vă refera ca institutore acest om era *neimputabile*. Şcoliţa sa era *de model* — scria Naum, apoi, ştergind ultimele cuvinte, poate prea angajante, scrie în loc altele, în fond nu mai puţin elogioase pentru cel dat afară din post : „Şcoliţa sa, mică, dar populată, întrunea calităţi de dorit; acolo corpul şi inteligenţa erau deopotrivă cultivate". [32]

Vestea destituirii din învăţămînt era, pentru Creangă, o lovitură de moarte. Nu numai că, după atîţia ani de cînd se stabilise în Iaşi, rămînea acum pe drumuri, fără post şi fără casă, cu un fecior de 12 ani şi cel puţin o soră în grijă. Dar tot drumul lui, dibuit îndelung şi în sfîrşit păşit, îi apărea din nou ceţos. O pornise în viaţă pe calea pregătită de Smaranda Creangă cu cele mai calde visuri şi se văzuse înfundat pentru totdeauna în soci etatea" părintelui Grigoriu, socrul de tristă amintire. Ştiuse să se desprindă din această societate tocmai pentru că îşi găsise un ţel şi o vocaţie în şcoală îi lepădase cu nerăbdare haina de „boaită făţarnică". Se ştia preţuit ca învăţător şi ca autor de cărţi şcolare şi nu se gîndise că ar exista vreo forţă, de-acum înainte, să-l întoarcă din drum. Va să zică se înşelase, forţa aceasta exista şi era tocmai aceea de care credea că poate scăpa uşor „intrînd în rîndul oamenilor".

„Am stat — avea el să povestească amintindu-şi de clipele grele din vara lui 1872 — o zi şi-o noapte cu coatele pe genunchi şi cu tîmplele în mîini şi nu mă uitam la nimeni şi la nimic, şi nu vream să aud nici să văz pe nimeni. Şi-mi zvîcneau tîmplele şi mă durea capul, de credeam c-o să plesnească. Stăteam şi nu mă puteam gîndi la nimic"...[33]

Cînd începu să chibzuiască la ce are de făcut, exdia- conul şi ex-învăţătorul trebuie să fi trecut în revistă toate posibilităţile de care putea dispune, numai aceea de a se ruga de iertare nu-i trecu prin cap. Dobândise, sau redo- bîndise, acel simţ al demnităţii şi al dreptăţii pe care îl au muntenii dintotdeauna şi pe care numai în anii diaco- niei riscase să şi-l tocească, supunîndu-se canonului ploconirii în faţa tuturor mărimilor preasfinte. Trebuia să facă apel la justiţie, cu conştiinţa drepturilor sale cetăţeneşti şi să-şi devină propriul avocat, în conflictul cu Ministerul, ca şi în cel cu Dicasteria. Sprijin n-avea de unde să aibă. „Politicalele" sale nu-i asigurau grija şefilor fracţionişti, care erau, de altfel, în opoziţie atunci. De s-ar fi gândit la Maiorescu, cel care îl împinsese cu încredere pe drumul şcolii, tot nu i-ar fi folosit la nimic. Nu pentru că fostul său profesor era junimist. Junimistul acesta se considera, în sine, deasupra politicii de partid şi, în proiectul său de reorganizare a învăţămîntului, pe cînd se aştepta să fie ministru, îşi notase numele multor „belferi" cu care să se ajute în aplicarea practică a reformei sale realiste. Nu numai pe cel al lui Darzău, pe care-l voia consilier şcolar la prefectură. Dar şi pe cel al unui „bun institutor, un popă cam slăbuţ, *roşu*, pe la Praja, în Păcurari".[34] Nu l-ar fi exclus, atunci, din evidenţă, nici pe Creangă, care se dăduse cu belferii fracţionişti dar, în şcoală, se arăta receptiv la inovaţiile recomandate în pedagogia Institutului Va- sile Lupu. Însă în iulie 1872 Maiorescu însuşi era un profesor destituit şi ar fi avut toate motivele să fie rezervat în intervenţii pe lîngă prietenii săi din guvern, cum fusese, înainte cu vreo doi ani, în cazul lui Bumbăcilă cînd „un mare necaz a dat peste el". Pe lîngă toate, Maiorescu era din iulie plecat din ţară. În absenţa lui Maiorescu, *Convorbirile literare* se pregăteau chiar să sprijine, indirect, demoralizarea lui

Creangă, pe care Negruzzi probabil nu-l uitase şi nu-l iertase. în numărul din 1 septembrie al revistei, ia rubrica *Bibliografie,* vor fi înserate ambele manuale scrise de Creangă cu grupul său de învăţători, dar, într-un mod cu totul ostentativ, ambele vor fi atribuite exclusiv lui *C. Grigorescu şi V. Răceanu.* Numele lui Creangă era deci respins din paginile „Convorbirilor".

Redus la proprille-i forţe, Creangă decise să se adreseze direct Ministerului :

„...am fost dureros surprins — i se adresa Creangă într-o aparent supusă petiţie — de a mă vede şi de dumneavoastră domnule ministru condamnat fără să fi fost ascultat şi eliminat din corpul învăţătorilor fără să fi fost supus judecăţii, precum cere legea instrucţiunii publice". El cerea ministrului permisiunea ca „măcar după faptul îndeplinit al destituirii mele nejudecate" să vină a-l ruga să binevo- iască a-i asculta *justificarea.* Anexa, cu acest prilej, o copie după faimoasa sentinţă bisericească, pe care el voise s-o interpreteze ca pe o eliberare din diaconie, dar care în nici un caz nu conţinea decretarea excluderii din cler. Vina lui fusese, îi explica ministrului, cu nestăpânită vervă satirică, „că mi-am scurtat părul, suprimând incomoda şi dezgraţioasa coadă de pe spate" — vină în sine repara-bilă... „căci părul fiind vegetabil, poate creşte eară la loc".

Dar el, Creangă, se dorise în primul rînd învăţător, nu cleric. De aceea, argumenta ministrului :

„Atunci avînd cunoştinţă că nu ca cleric meritam a fi învăţătoriu ; ci ca învăţător câştigasem oarecare merit, care mă făcea demn de vocaţiunea mea, mi-am continuat cariera de învăţător, unde acum eram determinat a-mi consacra toată activitatea mea intelecutală, şi unde autorităţile şcolare, timp de opt ani de zile, cît am funcţionat, n-au avut a-mi imputa nimica; că n-am derogat demnităţii profesorale întru nimic.

Văzând însă că învăţătorul continuă a fi persecutat, numai şi numai de către superiorii spirituali, pentru că purta haine lungi şi părul lung, am venit la ideea de a mă dezbrăca însumi de aceea ce era un pretext de persecuţi une din partea superiorilor ecleziastici de aice".

Creangă i se adresa lui Tell, cu subînțeleasă ironie, ca unui ministru cunoscut drept „.om franc şi cu idei moderne" ; acestuia îi afirma mîndru „că eu nu de azi, de ieri, oaul a dobândi eaiauciparea me de supt o atare autoritate, care nu se respectă" — cum este biserica ; şi că, deci, e vorba, de „dezbrăcarea mea voluntară de haina cleri**cală" ; cum a fost vorba, din partea Disericii, de „o perse- cuțiune pentru ideile mele de progres".**

Spunîndu-i toate acestea, învățătorul pe nedrept destituit îi putea face ministrului, cu toată aparența respectului, procesul injustiției sale şi-i putea *cere,* cu speranța scepticului, rejudecarea faptelor :

„Pentru aceasta însă, nu mă aşteptam, eram departe a cugeta chiar, că voi fi lovit şi de domnia voastră ; din contra mă măguleam în sine-mi cu ideea că voi pute de aici înainte răspunde şi mai bine chemării mele de învățător, consacrîndu-mă cu totul carierei didactice.

D-voastră, se vede că n-ați cunoscut adevărata stare a împrejurărilor mele, şi ați curmat cariera unui om, tocmai în momentul când el, ca învățător, luase o rezolu- țiune în adevăr demnă ; fiindcă nu mai era acoperită de schisma fățăriei...

Dar cred că dumneavoastră, protectorul obligat al şcoalelor, nu veți lăsa ca să sufăr şi de această din urmă nedreaptă lovitură, întemeind depărtarea mea din corpul profesoral pe motivele puțin caritabile şi aş pute zice, chiar necreştinești, ale persecutorilor mei clericali.

Ce-mi rămîne de făcut altă, decît a vă supune respectuos că dumneavoastră n-ați putut lua în contra mea măsura riguroasă, pe cît de injustă, decît punîndu- vă deasupra garanțielor legale, ce legea Instrucțiunii asigură orişicărui membru al corpului învățător, adecă : de a nu fi destituit fără judecată ! Şi că asemene cazuri s-au piai întîmplat fără ca d-voastră să fi lovit pe nici unul, ştiind că sacerdoțiul profesoratului este independent şi nu este legat de loc cu schima preoțească.

Acum pot oare spera că dumneavoastră în urma lovirei date mie, veți veni a face reparațiunea reclamată de-o strictă legalitate ? Pot spera că, mai bine informat,

veţi lua în consideraţiune justificarea mea, şi-mi veţi face justiţie ?"

Această „plîngere însoţită de actele ilegale ale mitropoliei Moldovei", Creangă o adresase ministrului „în iulie 31". Nu primi nici un răspuns, fie că ministrul nici nu citise autoapărarea destituitului, fie că o citise şi fusese supărat de rechizitoriul pe care autoapărarea îl cuprindea cu destulă ireverenţiozitate sub masca supuşeniei. În preajma deschiderii şcolilor, probabil desperat de înfăptuirea efectivă a destituirii, Creangă îi trimitea ministrului o telegramă :

„Cer din nou respectuos darea mea în judecată, conform legei. Numai aşa veţi afla adevărul. Numindu-vă protectorul şi părintele Instrucţiunii aştept respectuos răspunsul D-voastră".

Inutil. Şcolile se deschideau, în toamna lui 1872, fără învăţătorul Ion Creangă.

Starea acestuia era, de la sine înţeles, catastrofală. Era, de fapt, pus la încercare întreg destinul pe care începuse să şi-l croiască, tenace, cu conştiinţa unei vocaţii, de aproape 10 ani. Totul îi era din nou pus în discuţie, în ce priveşte aşezarea lui în viaţă. La 33 (sau 35) de ani, fiul lui Ştefan a Petrei, ieşit din albia satului părintesc, se afla în laşul tuturor „politicalelor", religioase şi laice, din nou fără icăpătîi, ca înainte cu 13 ani. Dar şi fără familie, cu un fecior de 12 ani. Fără locuinţă, căci locuinţele sale ieşene erau de fiecare dată legate de slujbă. Şi fără perspectiva de a reveni vreodată în şcoală şi într-o locuinţă dată de aceasta.

În asemenea stare, un om are de ales, cînd nu e o fire slabă dispusă spre sinucidere, între întoarcerea din drum şi o nouă ofensivă în viaţă. Creangă nu era o fire slabă. Nici întoarcerea nu era pentru el. Experienţa dureroasă trebuia să-i maturizeze conştiinţa de sine şi să-l îndîr- jească. Poate intra într-o societate sau alta, după împrejurări, dar trebuie să fie pretutindeni el însuşi ; un ţăran de la munte, care nu se pierde şi nu se confundă cu masa uniformă, nu devine unealta nimănui, priveşte cu scepticism în jur şi-şi aduce propria conştiinţă în ceea ce începea să constituie opinia publică a intelectualităţii.

Trebuia, mai întîi, să termine cu bîlciul „politicalelor", care nu i-a fost de nici un folos. Cei pentru care s-a agitat ani de-a rindul în campaniile electorale nu s-au arătat mai mult decît boierii drept apărători ai „celor mici". Toţi şi-au văzut de interesele lor şi nimic nu i-a stat sprijin cînd a fost zvîrlit pe drumuri. Una era „Societatea pentru învăţătura poporului român" şi alta „Fracţiunea", cu societăţile ei economico-politice din care nu ieşea nimic. Ce se alesese din mica bancă pentru neguţătorii români ? Nimic, decît o măruntă agitaţie demagogică prielnică liderilor Fracţiunii. Chiar în vara trecută, Creangă însuşi fusese printre fondatorii „Primei societăţi de economie din urbea Iaşi", întemeiată în iunie 1871, cînd se alesese preşedinte colegul Constantin Grigorescu. Cu ce-l ajută acum această nouă societate pe omul destituit ? Avea acolo un „capital" de 25 lei. îi ceru îndărăt, prin cerere scrisă, „fiind scos din funcţiune şi nemaiavînd parale pentru a mai putea face parte din societate".[35]

Trebuie să rezolve urgent două probleme fundamentale în existenţă, apoi îşi va vedea de treburi şi, cîndva, se va răfui cu toate „societăţile".

Mai întâi, să-şi găsească un adăpost.

De la 1 iulie, de cînd data destituirea, şcoliţa lui era declarată vacantă şi primăria luase în primire arhiva, localul şi zestrea ei. Chiar de ar fi fost încă, o vreme, tolerat în locuinţa sa din şcoală, pînă-n toamnă, în orice caz, era obligat să o predea. Îşi căută aşadar o nouă locuinţă, potrivită cu situaţia de ţăran băjănit la oraş şi de ex-profe- sor, trecut din colegiul III în colegiul IV electoral. Va fi bătut deci ulicele care urcă din Sărărie, de la fosta lui şco- liţă, spre marginea sătească a laşului. Aici şi acum va fi luat cu chirie „bojdeuca" din ffică u. Totuşi, nu e de loc sigur nici acest lucru. După amintirile tărzii ale lui Creangă, data mutării în bojdeucă apare contradictorie, cînd ca aparţinând acestui moment de după destituire, cînd ca fiinid anterioară, adică din momentul plecării de la Golia (cînd totuşi e mai convingătoare ipoteza mutării în localul şcoliţei din Sărărie). O ciudată scrisoare către părintele Gheorghe Creangă, unchiul, a cărei datare pare să fie din iulie 1871, deci după ieşirea voluntară din diaconie, anunţă confuz, cu un umor forţat : „M-am mutat într-o

casă unde se află şi câteva frumuşele, ce pe la Iassi le zic *fete...*"[36] De-aici nu putem avea, evident, nici un indiciu, decît că în orice caz nu poate fi vorba de bojdeuca din Ţicău, adică dintr-un cartier semirural, izolat la marginea laşului. Interesant e că, ¡mai târziu, în 1873, Creangă .îşi dă într-o scrisoare oficială adresa : „strada Bancei nr. 1461" [ST], ceea ce nu poate fi trecut cu vederea, în ciuda numărului de casă pur şi simplu fantastic pentru o străduţă ieşeană. Adresa e, de fapt, a tutungeriei pe care o va deschide cu- rînd şi, aici, o odăiţă dosnică putea servi de locuinţă. Oricum, mutarea în Ţicău nu poate avea loc, ca perioadă, decît în acești ani, fie că se petrece chiar în 1872, fie că se petrece un an sau doi mai târziu.

Era o căsuţă de ţară, pe care o ridicase, cu vreun sfert de veac înainte, un oarecare mahalagiu care luase cu bezmăn terenul, proprietate a Bisericii Buna Vestire. Poate chiar prin preotul Alexandru de la această biserică, cel prin care îşi trimisese cheile locuinţei sale de la Golia, ajunse Creangă aici. Acum, căsuţa aparţinea, tot cu bezmăn, unei Mana Ştefaniu[38] care, măritîndu-se, se va fi mutat din ea şi o va fi lăsat spre închiriere. De la aceasta o închirie deci Creangă. Humulesteanul găsi aici o aşezare cocoţată pe deal şi prăvălită în vale : de la gardul de uluci, ograda, măricică, năpădită de ierburi şi umbrită de câţiva arbori, ducea, jos, spre cele cîteva trepte ale unui cerdac de lemn prin care pătrundea! în casa acoperită cu şindrilă. Din cerdac, o săliţă despărţea două odăiţe scunde, cu podeaua lutuită. În fund, al doilea cerdac, larg, sprijinit, în rîpa dealului, pe pari înalţi. Dincolo de el, zarea nemărginită, căci aici oraşul se pierdea fără hotare. Drept în faţă, dealul pleşuv al Aroneanului. Mai departe, în dreapta, culmile, şi ele joase, ale Ciricului. Peisaj de pustă încremenită în linişte, sub un cer boltit imens peste o nemişcare abia sporită de sunetul tălăngilor depărtate.

Cerdacul acesta deschidea amintiri rurale, pastişînd, prin perspectiva lui, locuri intime, de demult părăsite. Creangă însă, dacă s-a mutat aici din 1872, n-avea răgaz deocamdată să se refugieze în cerdacul acesta... El trebuia, cu energie de proaspăt orăşan, să iasă în celălalt ceardac, să coboare treptele şi să urce,

prin ogradă, pînă-n uliţa Ţicăului, să coboare povîrnişul ei, printre alte căsuţe asemenea celei a lui, s-o ia apoi din nou, în sus, pe uliţa prăfuită a Scărieicăi şi să ajungă iar în Sărărie, de unde străzi paralele îl descindeau încă o dată în *centru*. Numai aici putea răzbate spre rezolvarea, măcar provizorie, a celei de-a doua probleme fundamentale : găsirea unui mijloc de trai.

Şi-l găsi, pentru o vreme, ca negustor. Nu avea să gări şi timbre. Obţinu, adică, un debit, ca „brevetariu la Monopolul tutunului". Pe la mijlocul lui septembrie, pe cînd se deschideau şcolile, el îşi deschidea prăvălioara, pe strada Primăriei, între Sărărie şi Golia. Fără îndoială, îi vor fi slujit, totuşi, relaţiile căpătate dinainte şi, poate, mobilizate şi în semn de solidaritate a tinerei intelectualităţi. Se pare că, oarecum aşezat în provizoratul său, Creangă şi-a recăpătat încrederea în forţa lui socială de reprezentant al opiniei publice noi şi îndrăzneala în faţa autorităţilor persecutoare i-a sporit. De altfel, nu încetă nici o clipă să se considere om al şcolii. Continua să lucreze, el în primul rînd, la ediţia nouă din manualele grupului de învăţători, care se bucurau de succes în fiecare an. Probabil tot acum obţinu şi un post de profesor la un institut particular, numit Liceul Nou, prin cartierul Păcurari. Mai tîrziu, la începutul lui 1874, va apărea în fruntea afişului prin care Societatea pentru învăţătura poporului român îşi anunţa „decisiunea de a redeschide şcoalele gratuite de adulţi", „pentru acest scop oferindu-se mai mulţi domni profesori". Creangă era singurul cu titlul „fost institutor" într-o listă care cuprindea profesori de liceu şi, în secţiile superioare, profesori universitari. în orice caz, el putea să-i sfideze, din pragul prăvălioarei sale, pe sfinţii capi ai dicasteriei care, şi pentru că mai mult rău decît i-au făcut nu-i mai puteau face, erau siliţi să treacă neputincioşi pe lîngă ex-diaconul care le rîdea în nas.

Chiar în septembrie-octombrie 1872 Creangă avu satisfacţia unui duel public cu persecutorii săi, în care victoria pentru opinia publică fără îndoială îi reveni.E greu de înţeles de ce autorităţile eclesiastice îşi aduseră aminte tocmai acum, după un an de cînd Creangă îşi lepădase rantia şi potcapul, să redeschidă procesul. Explicaţia n-ar putea fi decît aceea a încropirii unei platforme legale retroactive pentru acţiunile săvârşite

demult. Fostul diacon triumfase, deşi zvîrlit pe drumuri, pentru că putea demonstra oricînd şi că fusese nedreptăţit, şi că răs- popirea fusese intenţia lui însuşi. Biserica putea încerca să schimbe curentul opiniei publice, dezvelind nişte vini grele şi hotărând, ca, cxcludcrca lui Creangă din cler. Poate că, în felul acesta, biserica se pregătea şi pentru o eventuală confruntare cu ministrul Tell, care îşi anunţase vizita în Iaşi şi care, cu acest prilej, ar putea fi stîrnit să cerceteze mai pe îndelete cazul lui I. Creangă.

Tell avea să sosească în Iaşi în seara zilei de miercuri
27 septembrie. *Noul Curier Român* avea să-i anunţe a doua zi sosirea, în termeni destul de batjocoritori : ministrul, avea să precizeze ziarul, „de vreme ce nu întreţine rela- ţiuni prea amicale cu P.S. Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, a luat cuartirul la Otelul Binder" ; vizita lui în Iaşi va dura o săptămînă ceea ce, va aprecia ziarul, „nu e mulţ pentru a vizita cu de-amănuntul şcolile noastre". În orice caz, se va preface ziarul optimist, „ochiul cel scrupulos şi rezolut pentru destituiri credem că va fi cu deosebire atras şi asupra stării materiale a stabilimentelor". Iar pe solicitanţii eventuali, ziarul îi va preveni că „prima condiţiune este a-l titula Domnule General", „deşi nu este trecut prin listele cadrelor". [39]

Mitropolia acţionă în aşa fel încît lucrurile să poată apărea, pînă la 28 septembrie, în avantajul ei dacă printre solicitanţii ministrului care-şi zicea Domnul General s-ar afla şi Ion Creangă.

La 16 septembrie protoereul C. Buţureanu, înainte cu cîţiva ani co-redactorul, din oficiu probabil, al *Predicatorului* scos de Isaia Duhu, întocmi o adresă către mitropolit cerînd judecarea din nou a lui Creangă ca *diacon,* ca şi cum de un an încoace n-ar fi ştiut că persoana în cauză nu mai e în subordinea bisericii. Cu ipocrizie şi cinică şi naivă, protopopul se referea la decizia din octombrie 1871 pretin- zînd că atunci i s-ar fi făcut diaconului cunoscut că „este subt cercarea de îndreptare într-un an de zile". Consistorul se prefăcea deci a analiza cum s-a purtat diaconul în acest an care i-ar fi fost dat pentru încercare şi constata că diaconul „nu numai că nu s-a corijat în purtarea sa ca cleric

sfinţit, ci încă din contra a părăsit de sine şi semnele şi costumul de diacon, îmbrăcîndu-se în straie civile" şi devenind „brevetariu la Monopolul tutunului". Diaconul, pe această bază, e citat în faţa Dicasteriei, pentru data de
28 septembrie.
12
Primind citaţia, Creangă are însă posibilitatea să dezvăluie public făţărnicia autorităţilor, şi încă iii preajma sosirii lui Tell în Iaşi : el dă spre publicare *Noului Curier Român* — care le şi primeşte la rubrica *Inserţiuni şi reclame* din
177
23 septembrie, — „copiele fidele de pe forma de judecată făcută asupră-mi de către Dicasteriul Mitropoliei Moldovei". De fapt, „pentru desminţirea prin ele a orice calomnie", Creangă comunică: *„copie* de pe chiămarea mea în judecată consistoriului", *„copie* de pe raportul superiorului mînăstirei Golia", *„copie* de pe protestul meu ce am prezentat Onorabilului Dicasteriu în 10/22 septembrie 1871", *„copie* de pe sentinţa dată în absenţa mea", precum şi memoriul, plus telegrama, adresate lui Christian Tell. Justiţia bisericească apărea astfel ridiculă în făţarnicia ei, căci oricine îşi putea da seama că nicicînd n-a fost vorba de „un an de cercare", iar publicarea memoriului către Tell devenea, de la sine, un pamflet virulent atît împotriva autorităţilor religioase, cît şi a celor laice.

La 4 octombrie, cînd consistoriul se întruneşte pentru a-l judeca pe Creangă, acesta e reprezentat doar de o lungă scrisoare care este poate prima operă a scriitorului Creangă. înveninat de neputinţă, pentru că maxima pedeapsă pe care i-o poate da răzvrătitului e indiferentă în situaţia dată, Consistoriul trebui să citească, printre altele :

„Ei bine, Onorabile Părinte Preşedinte, dacă oprirea mea *pentru totdeauna* de a oficia ca diacon, prin care am fost lovit în dreptul şi existenţa mea de la biserică, precum şi lovirea în poziţiunea mea de la şcoală — unde am lucrat şi mi-am sacrificat sănătatea... m-a pus în poziţiune de a întreprinde orice ocupaţie onestă, cu care să-mi pot agonisi pîinea de toate zilele —

socotiţi că vă dă dreptate a mă mai urmări ca diacon, fie !

...Însă eu mă măgulesc a crede că modesta-mi purtare relativ la nedreptăţile ce mi s-au făcut de către superiorii clericali de aice, cărora nu le pot zice decît : *„Iartă-le lor, Doamne, că nu ştiu ce fac!* — va fi aprobată de opiniunea publică luminată, şi că sub cuvintele *pentru totdeauna* nimeni nu va înţelege numai *un an de zile* după cum Vă siliţi a face să se creadă, decît numai Sf. Voastră, după fantasticul dicţionariu ce se vede că posedaţi.

...Dacă mi-aţi permite a Vă întreba care sînt acele fapte inrorijibiJe şi incompatibile cu caracterul meu de preot, probate de Sfinţia Voastră, şi cum să mă corijez, dînd semne de îndreptare *întru aceasta*

?Nu mă îndoiesc că, punînd mîna pe conştiinţă-Vă şi întrebînd-o — numai dacă n-ar fi ipocrizia la mijloc — aţi răspunde aşa : spiritul de modestie, independenţă, sinceritate, onestitate ; francheţa, curajul opiniunilor şi fermitatea de caracter ce posezi, voind a-ţi susţine demnitatea de om, te fac a fi urît de noi ; şi pentru a te corije, trebuie să adoptezi contrarul acestora.

...Eu însă, din parte-mi, n-am decît a Vă ruga ca orice pretenţiune veţi mai ave de-acum înainte asupră-mi, să binevoiţi a mă urmări la tribunalele ***civile.***

Primiţi, Vă rog, Onorabile Preşedinte, asecurarea respectului datorit..."

Turbaţi de furie, membrii consistoriului hotărăsc, la 10 octombrie, ca Ion Creangă „să fie cu totul exclus din cataloagele clericilor bisericeşti". Mitropolitul Calinic, care se agita acum grozav să ocupe scaunul patriarhiei, îşi dădu încuviinţarea, dar ceru să se asculte toţi arhiereii şi episcopii Moldovei, pe care el însuşi îi convocă pentru 5 noiembrie. La această dată, el semnă, împreună cu Su- hopan, acum arhiereu, şi cu Isaia Diocleas, acum locotenent al episcopiei Romanului, decizia de excludere definitivă a celui pentru care „nu mai este nici o speranţă de îndreptare în viitoriu". Episcopul Huşiului se uni şi el, ulterior, cu opiniunea emisă de dicasteriu", ca şi peste cîteva zile, însuşi Melhisedec, acum episcop al Dunării-de- jos. Singur refuza să se alăture deciziei arhiereul Filaret Scriban.

Creangă n-avea de ce să fie atins prin această quasi unanimă unire a şefilor eclesiastici împotriva lui. îşi văzu de treabă mai departe. „Brevetariul" se considera în primul rînd pedagog şi, în această calitate, încerca să-şi sporească puţinele venituri. în *Noul Curier Român* publicase, la 10 octombrie, următorul anunţ sub titlul *Profesore pri- vatu:*

„Subsemnatul fostu profesore în serviciul Statului timp de optu ani are onore a oferi serviciile sale practice, ca educatoriu ori profesore privatu.

Adresa la Administraţiunea acestui Diaru.

I. Creangă."

12*

Cu trecutul trebuia s-o rupă pe toate planurile. De aceea nu întîrzie nici în rezolvarea echivocei sale situaţii

privind căsătoria prin care cîndva crezuse că „intră în societate". La 25 februarie 1873 se adresă deci primului preşedinte al Tribunalului Iaşi cu următoarea scrisoare :

„Subsemnatul Ioan Creangă, de profesiune liberă, domiciliat în Iassi, despărţirea IV-a strada Bancei nr. 1461, intentezu acţiune de devorsu contra sociei mele Ellena Creangă, născută Grigoriu, domiciliată în Iassi, despărţirea II-a, secţiunea I, strada Palatului nr. 102".

Motivele reclamaţiei : „abandonarea domiciliului de şese ani de zile, care urmare din parte-i se consideră ca cea mai gravă insultă, conform art. 212 a Codului Civilu ; şi al doile, alte insulte totu atîtu de grave, pe care la timp le voiu proba prin martori". [40] Anexa la scrisoare un „al doilea exemplar spre a se înmîna părţii adverse". Aceasta nu se prezentă la proces, nici nu opuse vreo obiecţie scrisă şi, după cuvenitele tărăgănări, divorţul fu acordat, în favoarea soţului, la 5 septembrie 1873. [41]VII

ÎNTILNIREA CU EMINESCU

Anul 1873 nu anunţa vreo schimbare în destinul, din nou confuz, al lui Creangă. N-apucase a fi „popă prost" şi ajunsese dascăl de şcoală. Intrase „în lume" şi era dat afară de ea. Se făcuse tutungiu, negustor cu prăvălioară în centru şi căsuţă la mahala. Greu de crezut că ar fi putut cineva din preajmă-i să-i prezică viitorul cel mai apropiat altfel decît cum îl contura prezentul.

Omul care vindea ţigări şi ziare era, e drept, oarecum cunoscut în limitele societăţii de învăţători şi mahalagii : însăşi întîmplarea rară, a răspopirii, îl făcuse „cineva". Fără îndoială, mulţi îl considerau „deştept", nu chiar ca pe părintele Ienăchescu, dar cam pe acolo. Cu clientela lui permanentă, alcătuită din foşti .colegi de dăscălie sau de „electorale", ţinea, sigur nu o dată, sfaturi interminabile, ca un om căruia îi trec prin mînă gazetele şi este, el însuşi, o gazetă vorbită. Taifasuri cu haz şi cu bîrfă, ceva politică, şi nu puţină discuţie profesională, ca între stîlpi ai şcolii.

Cert e că pentru Creangă nu încetase nici o clipă gîn- dul de a-şi continua activitatea didactică şi că tutungiul, în asentimentul tuturor amicilor săi, aştepta

doar momentul prielnic unei întoarceri. Profesorele privat nu ieşise din breaslă. Frecventa mai departe *Societatea pentru învăţătura poporului român*.[1] În acelaşi timp, lucra intens la noile ediţii ale manualelor şcolare : a opta din *Metoda nouă*, a treia din *Învăţătorul copiilor*.

La începutul lui 1874, aceasta din urmă era încheiată şi-şi aştepta tipărirea. Prezenţa lui Creangă pe coperta cărţii era, probabil, un impediment în calea aprobării ministeriale şi a intervenţiilor necesare pentru obţinerea ei. Iacob Negruzzi fusese solicitat să pună o vorbă bună la ministerul conservator. Ar fi răspuns că „s-ar aproba cartea dacă n-ar figura numele lui Creangă pe copertă".[2] În februarie, fără a mai aştepta aprobarea oficială, autorii cereau *Societăţii* tipărirea noii ediţii şi, în şedinţa din 25 martie, Creangă susţinea personal : „într-adevăr, cartea nu s-a aprobat formal de minister, dar i s-au recunoscut meritele..." în aceeaşi şedinţă, Darzeu demonstra că lucrarea discutată era „superioară tuturor cărţilor de felul acestora apărute în limba română pînă 'acum". O comisie formată din A. D. Xenopol, P. Poni şi Darzeu era însărcinată să revadă lucrarea şi „să facă modificări, împreună cu autorii, ce vor crede de cuviinţă, atit în privinţa ştiinţifică şi literară, precum şi în cea didactică." [3] „Chiar în sărbătorile paştilor", autorii începuseră a merge „la domnul Al. D. Xenopol, împreună cu comisia"[4] pentru definitivarea textului şi ediţia a III-a a *Învăţătorului* izbutea să apară.

filtre timp, însă, Creangă devenise, printr-un concurs al împrejurărilor, din persecutat, un protejat al ministerului. încă de la sfîrşitul lui 1872 coaliţia conservatoare intrase în criză din cauza ciocnirilor dintre „vechea dreaptă" şi „junimişti". Din primăvara lui 1873 remanie- rele de guvern se ţineau lanţ. În ianuarie 1874, Cristian Tell, persecutorul, îşi dăduse demisia. De la 7 aprilie, în locul lui venise Maiorescu, vechiul protector.

De cînd fusese destituit, Creangă se ţinuse deoparte de electoralele care-l pasionaseră mai înainte. „Fracţia" i se arătase bună de gură dar nu de treabă şi-l lăsase în voia soartei. De altfel nemaifiind funcţionar de stat, Creangă era exclus şi din colegiul III, deci se afla

oricum în afara agitaţiei electorale a dăscălimii. Pentru alegerile ce urmau să aibă loc în primăvara lui 1875 nici nu figura în lista provizorie a alegătorilor (datã publicităţii din 1874) şi, în lista definitivă, avea să apară la colegiul IV. [8] În orice caz, îndepărtarea de fracţionişti şi conlucrarea temporară cu Xenopol îi va fi dat curaj să facă iar apel la Maiorescu, ministrul junimist, în ciuda anilor trecuţi şi a ciocnirilor cu „secretarul perpetuu" al Junimii.

Va fi urmărit, deci, încă de prin aprilie, ivirea unui post vacant. Va fi aflat, prin foştii săi colegi, că, împreunate, clasele I şi II de la şcoala nr. 2 din Păcurari urmau să rămînă fără institutor din 1874—75. Debitul de tutun putea fi lăsat în seama lui Zahei, coproprietar, pentru ca solicitantul să se înfăţişeze personal ministrului, în capitală. Cererea adresată oficial la 18 mai era evident urmarea audienţei promiţătoare a lui Maiorescu, căci era rezolvată cu o precipitare neobişnuită. La 23 mai Consiliul permanent îşi şi dădea avizul extrem de favorabil, sprijinit pe argumentele dragi petiţionarului însuşi : „dl. Creangă în tot timpul funcţionării sale în trecut a dat probe de un bun şi apt institutor" şi „chiar în aceşti doi ani din urmă de cînd nu mai face parte din corpul didactic tot n-a încetat de a lucra pentru instrucţiune, ocupîndu-se cu publi- caţiuni de cărţi didactice". După alte patru zile, la 27 mai, i se înmîna „d-lui Creangă, în Bucureşti", ordinul de rein- tegrare pe data de 1 septemJbrie. [6]

Nici încurcăturile birocratice, nici inerţia solicitantului victorios nu mai puteau prelungi nedreptatea. Creangă avea de partea lui sprijinul unui ministru tot atît de puternic în a-l reintegra cum fusese predecesorul său în a-l destitui. în aceeaşi zi în care îi înmîna ordinul de numire, şeful de cabinet al lui Maiorescu adresa un alt exemplar al aceluiaşi ordin Preşedintelui Comitetului Şcolar din Iaşi, invitîndu-l „să binevoiască a introduce pe numitul în funcţiunea ce i s-a încredinţat".

Preşedintele Comitetului Şcolar era, din oficiu, primarul oraşului, iar acesta era junimistul Nicu Gane, gospodar atent şi, deşi scriitor, funcţionar disciplinat. Se va fi rătăcit ordinul ce i s-a trimis ? Va fi uitat Ghidionescu, şeful de cabinet, să-i trimită ordinul,

rămas la dosar ? În orice caz, Creangă, sigur de patalamaua din buzunar, nu s-a grăbit să se înfăţişeze la primărie pînă la 24 august. Probabil, îşi petrecuse vara pe la Humuleşti sau Tg. Neaimţ. Bucuria îi era tulburată : în Monitorul Oficial din 20 august apăruse şi postul său în lista celor ce abia urmau să fie ocupate prin concurs. Pe ordinul adus de Creangă cu întîrziere, primarul trebui să noteze că „se va face întrebare d-lui Ministru... dacă concursul publicat prin Monitorul nr. 180 pentru postul de institutor la clasele I şi II de la Şcoala nr. 2 din Păcurari mai poate avea loc faţă cu adresa prezentă care, deşi poartă data din 27 mai expirat, însă s-au adus astăzi de dl. Institutore..." Cum răspunsul întîrzie, Gane decide, sigur de aprobarea lui Maiorescu. instalarea lui Creangă la post, în 31 august. La 1 septembrie, noul numit depune jurămîntul şi-şi ia în primire clasele. La 4 septembrie, primăria din Iaşi îl înştiinţa pe ministru că, „spre a nu suferi serviciul pînă la primirea explicaţiilor" îl şi instalase pe învăţător. Abia după aceea vine răspunsul... telegrafic : „clasele 1 şi 2 de băieţi din Păcurari s-a revocat din concursul publicat".[7]

Sfîrşitul anului 1874 însemna astfel, pentru Creangă, o normalizare a vieţii ce şi-o dorise, nu o deschidere spre o perspectivă inedită. Revenea în albia carierei sale.

Cum din Sărărie pînă în Păcurari drumul e lung cînd e făcut pe jos, Creangă, „se hotărîse să meargă acasă şi să ia masa o dată pe zi, adică seara, după ieşirea de la şcoală". [8] Existenţa sa, obositoare dar satisfăcută, o reedita pe aceea dinaintea destituirii, minus tribulaţiile luptei cu Dicasteria şi ale agitaţiei electorale. învăţătorul îşi dorea consolidarea situaţiei în profesie, şi, chiar din ianuarie 1875, îşi relua întrerupta acţiune pentru definitivare. La 22 ianuarie, ministrul cerea primăriei, cum ceruse altădată alt ministru altei primării, cuvenitele referinţe. La 30 ianuarie, ajutoarele de primar răspundea „cu toată asigurarea că dl. profesore Creangă este foarte zelos şi capabil profesore ; că îşi îndeplineşte datoria cu exactitate şi că se bucură de o bună reputaţiune..." [9]

Cel ce-şi lepădase, sfruntîndu-l, portul clerical, îşi formase, în acest timp, un fel de a fi propriu, care avea să se întipărească în amintirea şcolarilor. „Iarna

purta haine groase, de şiac mănăstiresc, căciulă mare ţărănească, un palton tot de şiac, scurt în poale (ca un fel de suman ţărănesc)"... „iar cînd era ger mare şi viscol mai purta pe deasupra paltonului şi un şal mare cu care se înfăşură aşa fel că îşi acoperea bine spatele, şalele, pieptul şi gîtul", ca să poată înfrunta uiumul de acasă pînă la şcoală. „În timpul verii purta un surtuc de dril alb şi pălărie de paie cu borurile mari", iar „în clasă, cînd era prea cald, îşi scotea sur- ■ tucul şi jiletca şi se ştergea mereu de năduşeală, pe obraz, pe gît şi pe piept, cu nişte basmale mari colorate (din cele popeşti) şi pe care le întindea în clasă pe o frînghiuţă să se usuce, căci purta totdeauna cu el, prin toate buzunarele, multe basmale, aşa că în timp ce cele ude se uscau, el scotea altele." [10]

Fără îndoială, amintirile şcolarilor confundă, în genere, portretul omului de vreo 38 de ani (sau chiar numai de 36), cit avea în 1875, cu cel de peste un deceniu, mai familiar contemporanilor. O fotografie din 1877 — cea mai răs- pîndită de altfel — nu ne lasă să bănuim un Creangă „gros, greoi", „gras, corpolent" care începea să se buhă- iască şi-şi pierdea toate semnele exterioare ale munteanului sprinten şi vioi. Dimpotrivă, chipul subţiratic al diaconului de pe vremuri apare doar maturizat, fără indicii de hipertrofiere a proporţiilor. Mai curînd e convingătoare imaginea unui om care se complace în postura aleasă, pre- mergînd prin gesturi şi atitudini condiţia fizică abia ulterior adusă de o precoce îmbătrînire. Îmbrăcămintea amestecată a mahalagiului se îmbina cu ciudăţeniile unui om care, din anii conflictului cu biserica, se obişnuise a se purta după plac, sfidînd cu ostentaţie regulile stabilite. Omul mergea cum voia, afirmîndu-şi dreptul de a se simţi bine în hainele sale şi de a şi le potrivi după vreme, nu după convenienţe.

Aşa cum se înfăţişa, prea original pentru recepţia copiilor, ştia să-şi .cucerească de la început dragostea şcolarilor, cumpănindu-şi severitatea şi îngăduinţa, distanţele şi familiarităţile, mai mult după instinct şi după tradiţia unor alţi dascăli instinctivi ca părintele Ion Humulesteanu. „înainte de a începe lecţia, el intra în vorbă cu copiii, întrebîndu-i ce fel de jocuri mai ştiu, ce au mai făcut pe acasă" etc... Aceasta însemna să capteze

clasa prin „plăcute convorbiri", menite să-i facă „şi pe cei mai sfiicioşi copii să capete îndrăzneala de a vorbi şi de a vede că învăţătorul nu este, precum nici trebuie să fie, pentru dînşii, un ce de spaimă".[11] învăţătorul de curînd reintegrat nu avea puţin de lucru, căci cele două clase pe care le conducea avea una 21 — cealaltă 13 elevi, iar începînd chiar din octcmbric trebuia să-l suplinească şi pe Craşoveaiiu, directorul, aflat în concediu.[12]. La finele semestrului I, Elie Baican, din nou în inspecţie, rămînea „pe deplin satisfăcut de răspunsurile elevilor şi de conduita **lot**, desigur inspirată de către domnul institutor respectiv".[13]

În iunie, pe cînd el însuşi îşi încheia anul, Creangă era delegat de primărie să asiste la examenele şcolii nr. 2 de băieţi din Sărărie, urmaşa fostei lui „şoolițe" din care fusese dat afară. Mai găsea, acolo, „registrul de inspecţie" deschis de el însuşi în 1870 şi a cărui primă foaie mai păstra vechiul său „Prescript-Verbale"[14].

Exact peste trei luni, la 18 septembrie, în acelaşi registru, la pagina 7 (pe verso) avea să fie scris un proces-ver- bal de inspecţie semnat de revizorul M. Eminescu.[15]

întîlnirea acestor doi oameni ai şcolii ar fi putut trece fără urmări, descoperită retrospectiv doar ca un fapt de mică istorie literară. La 18 iunie, Creangă se oprise mai cu seamă asupra situaţiei la cl. I ,,'care-i cheia şi lăcata instrucţiei primare" şi constata că progresul ei „nu este tocmai cel dorit". Mai nota impresia că „limbajul ţinut cu cei mici... este prea îngreunător pentru frageda lor minte" (institutorii vizitaţi spunau de pildă „malad" în loc de „bolnav") şi că „ar fi de dorit ca graiul tatei şi al mamei... să aibă mai multă trecere măcar în şcoaiele începătoare".

La 18 septembrie, Eminescu nota : „instrucţiunea nu mi-a părut suficientă... Copiii din clasa a II-a nu ştiau a ceti curent... Se recomandă d-lui director ca exerciţiile practice asupra materialelor predate să prevaleze cu mult învăţătura pe de rost a teoriilor generale..."

Dar, la data cînd Eminescu inspecta şcoliţa pe urmele lui Creangă, întîlnirea celor doi începuse să aibă o semnificaţie mult mai mare decît coincidenta raportare profesională.

La 30 august 1874, în ajunul zilei în care institutorul Creangă se pregătea să-şi ia în primire postul, Eminescu îşi depusese jurămîntul ca director al Bibliotecii Centrale din Iaşi

.Norul bibliotecar, tînăr de 24 de ani, nu era ieşean, dar nu era de fel necunoscut literaţilor ieşeni. Dimpotrivă, se afla de câţiva ani în centrul atenţiei. După nuimai câteva poezii, trimise din Viena, Maiorescu îl situase în fruntea *Direcţiei* noi. La Junimea se înfăţişase o singură dată, în 1872, în trecere prin Iaşi. Junimiştii împărtăşeau în genere preţuirea lui Maiorescu deşi receptivitatea îngustă a multora dintre ei se arătase, atunci, de-a dreptul refractară cînd poetul îşi citise uluitoarea nuvelă *Sărmanul Dionis*. Dar, în afara Junimii, Eminescu constituia un subiect de scandal. Hasdeu găsea chiar că e greu să-ţi ţii rîsul în faţa unui asemenea poet.

Sosirea şi aşezarea lui Eminescu la Iaşi, în acel sfîrşit de vară al anului 1874, nu fuseseră prevăzute. Maiorescu, nu de multă vreme ministru, îi acordase o stipendie pentru continuarea studiilor în vederea doctoratului în filozofie. Poetul, însă, nu aspîra la diplome şi nici la posturi înalte. „Caută-mi — îi scrisese

el unui prieten — o ocupaţiune în Iaşi — ea poate fi foarte modestă şi neînsemnată, căci nu sînt pretenţios şi ştiu a trăi cu puţin... Dacă s-ar putea să trăiesc în Iaşi, să lucrez fără s-o ştie nime, mi-ar părea şi mai bine..." [16]

E greu să ne dăm seama dacă învăţătorul Creangă auzise până atunci de Eminescu. Nimic nu dovedeşte că. deocamdată, Creangă urmărea fenomenul literar, că era un cititor de literatură în afara aceleia care intra în vederile didactice. Mai credibil e că va fi aflat de sosirea poetului prin zgomotul provocat printre „belferi", la curent dacă nu cu literatura cel puţin cu unele scandaluri ale lumii literare. Eminescu se stabilise la Samson Bodnă- rescu, în curtea bisericii Trei Ierarhi. Gazda era o figură familiară dăscălimii, căci era nu numai poet, ci şi profesor, acum director al Şcolii normale. Casa lui Bodnărescu adăpostea mai tot timpul junimişti veniţi de aiurea şi, chiar pe atunci, mai locuiau acolo aixlelenii Miron Pompiliu şi Ion Slavici. Eminescu hoinărea îndelung prin mahalalele şi dealurile laşului, poposea adesea prin cârciumile periferice renumite pentru vinul lor vechi şi nu putea trece neobservat de opinia publică a dascălilor, semirurali, semitîrgoveţi, al căror itinerariu zilnic se încrucişa firesc uu cel ai poetului. Dacă nu pentru învăţători, în orice caz, pentru profesori, acesta devenea, în toamnă, şi un coleg de breaslă, căci îl înlocuia pe Xenopol la Institutul academic din strada Muzelor. În fine, începînd din iulie 1875, Eminescu intra nemijlocit în raza vizuală a învăţătorului Creangă. Printr-una din maşinaţiile de culise politicianiste, fusese înlocuit din direcţia Bibliotecii Centrale. Sosise în Iaşi unul dintre cei mai înverşunaţi inamici ai săi, poetul bucovinean D. Petrino. Din veche familie boierească, proaspăt intitulat baron, acesta era cultivat de mai toate cercurile literare ce se voiau reprezentative. Eminescu îi atacase, în 1870, o broşură politică. Maiorescu, însă, în *Direcţia Nouă,* cu vădite rezerve, îl acceptase. Bardul baron se afla în relaţii cu Junimea, căreia îi recunoştea toţi poeţii cu excepţia lui Eminescu pe care îl alătura, ca mediocritate, obscurului N. Lazu. Aducerea în Iaşi a lui Petrino fusese sprijinită simultan de Fracţiune şi de Junimea. Recomandat de Andrei Vizanti, lider fracţionist şi veninos antimaiorescian, era acceptat în postul de

director al Bibliotecii Centrale de către însuşi Maiorescu, în locul lui Eminescu. Acesta fu numit, în compensaţie, revizor şcolar pe judeţele Iaşi şi Vaslui, în locul lui Naum.

Intrat în funcţie tocmai cînd se închideau şcolile, noul revizor se consacra, deocamdată, organizării unor „prelegeri asupra metodei de a propune diferite obiecte, ţinute de pedagogi practici-recunoscuţi, de la şcoalele din Iaşi". La 10 august putea trimite la Minister un raport asupra conferinţelor ţinute. Printre autorii prelegerilor îl cita şi pe „d-nul V. *Creangă*, învăţător la şcoala de băieţi nr. 2 din Păcurari".[17] Revizorul îl remarcase atunci, pentru prima dată, pe învăţător şi-i reţinuse, însă greşit, numele care încă nu-i spunea nimic. La 1 octombrie, acelaşi învăţător cu un nume oarecare iscâlea, în „Convorbiri", prima sa scriere literară. Ceea ce înseamnă că în decursul unei singure luni relaţiile dintre revizor şi învăţător trecuseră pe alt plan şi că acesta din urmă trăise un eveniment care-i schimbase destinul : scrisese o lucrare *literară*, şi-o citise la Junimea, intrase în societatea *scriitorilor*.

În ce punct al întîlnirii dintre cei doi funcţionari ai şcolii se produsese saltul calitativ al prieteniei dintre doi creatori de artă ? Cum se produsese, în învăţător, conştiinţa geniului său artistic ?

Cu certitudine, comunicarea în problemele şcolii o preceda şi o pregătea pe cealaltă. Cînd îşi scrisese raportul, la 10 august, Eminescu descoperise un Creangă „pedagog practic". Nu făcuse legătura cu un alt Creangă, al cărui nume îl mai întîlnise, de curînd, printre autorii unui manual şcolar. Nu de mult, numit în *Comisiunea pentru cer-*

UKTOKA A0i;.\ -

SflliSiil CETIRE

EOiTIUNW A DOUA.

T.p.W.U SeelrMffl tr-p.».„/«!
Hon<:-u ■» *J<"* - *!■■<,*
cetarea cărţilor didactice din Iaşi, Eminescu conlucrase la alcătuirea unui *Raportu asupra abecedarului Metoda nouă de scriere şi cetire compusă de institutorii I. Creangă, C. Grigorescu etc...*[18] Acest raport e semnat „pt. conf. S. Bodnărescu", dar Eminescu ţinuse să adauge, cu mîna
- *WmM* UW *tum i* L'SIMAHii.
lui, o apreciere extrem de favorabilă. în august, fie că începuse să-l cunoască mai îndeaproape pe Creangă, fie că nu, revizorul adresa Ministerului propunerea ca Metoda nouă să fie aprobată drept manual obligatoriu pentru în- văţămîntui primar, susţinînd-o împotriva abecedarului, mai recent, al lui B. Constantinescu. „Metoda nouă de scriere şi cetire — insista Eminesou — a avut succes prin meritele ei intrinsece şi nicidecum prin o altă stăruinţă şi ar fi o rea răsplătire pentru compunătorii ei dacă deodată, în mod brusc şi fără oarecare tranziţie, s-ar înceta întrebuinţarea ei şi s-ar recomanda o alta, numai poate pentru că-i tipărită în tipografia statului."

Aşadar e firesc să presupunem că, prin august, după conferinţele didactice, Eminescu şi Creangă au avut prilejul — sau chiar l-au căutat — să se întîlnească în primul rînd ca pedagogi. învăţătorul nu putea să fie decît măgulit de a sta la sfat cu un revizor învăţat şi vestit, iar acesta privea cu maximă gravitate orice problemă de care se atingea încît, în 1875, organizarea învăţămîntuLui îi concentra preocupările. Creangă îi va fi demonstrat că e într-adevăr un „pedagog practic" demn de recunoaştere şi-i va fi vorbit de înlăturarea a tot ce transformă învăţătura într-un „cumplit meşteşug de tîmpenie, Doarmne- fereşte !" Eminescu se va fi antrenat în demonstraţiile sale integratoare ce raportau o metodă pedagogică la epistemologie, organizarea învăţămîntului la sociologie, iar toate la drepturile şi perspectivele poporului român. După o singură întîlnire de acest fel, cei doi vor fi stabilit uşor relaţii extraşcolare. Creangă îl va fi cucerit pe Eminescu nu numai prin opiniile de bun simţ în privinţa şcolii. În- ţelepciunea .populară, condensată ân proverbe şi zicători, învăţătorul o mobiliza într-o sfătoşenie în felul

ei şi naturală şi erudită. Poetul revizor va fi văzut, într-adevăr, cum s-a spus, în Creangă, „geniul poporului român" şi „întruparea sociologiei lui naturaliste".[19] La rîndul lui, Creangă, chiar dacă nu prindea cuvânt cu cuvânt argumentele poetului a cărui moldovenească se intelectualizase, le intuia perfect şi profund sensul, ca unor transpuneri -pe un plan infinit superior al propriilor sale întrebări şi răspunsuri. Filozofia practică eminesciană zăcea parcă în sufletul lui de mult şi-i enunţa acum ceea ce el însuşi simţea ca fecior de muntean cu statornice aşezări şi firești adaptări la nevoile vremurilor. Filozofia teoretică a poetului îi apăruse, probabil, destul de nebuloasă şi îndepărtată de modul gîndirii strămoşeşti. Dar, pe undeva, sentinţele populare şi abstracţiile stranii coincid în substraturi.

Chiar dacă lucrurile nu se vor fi desfăşurat întocmai şi de la început astfel, nu poate încăpea îndoială că numai astfel trebuie să se fi stabilit legătura adîncă dintre cei doi. O vor fi dezvoltat, sigur, un şir de întâlniri

ulterioare, foarte posibil puse la cale mai întîi de Creangă. Era vacanţă şi, pentru Eminescu, ca şi pentru el, hoinăreala pe la marginile laşului şi popasurile în cîrciumioare ,,ca pe timpuri" erau petrecerea cea mai relaxantă. Poetul frecventa, bineînţeles, *Junimea* ca şi salonaşele literare ale unor tinere doamne poete ca

Veronioa Miele şi Matilda Burlă (fostă Cugler). Dar, de la sosirea în Iaşi iubea mai mult peregrinările cu Bodnărescu sau Miron Pompiliu. Cu Creangă, aceleaşi peregrinări dolbîndeau un farmec aparte decît cu un alter-ego confuz cum era Bodnărescu sau cu un[1] folclorist tare cumsecade, dar ardelean încet şi greoi, ca Pompiliu. Cu

Creangă, petrecerea lui Eminescu devenea totodată firească şi ceremonioasă, ca o retrăire a unei existenţe de vechime şi seninătate. Dacă într-adevăr Creangă îl va fi dus la Bolta-Rece, învăţătorul se com-porta ca o călăuză nu doar prin localuri de distracţie, ci prin insule ale trecutului, în care mâncarea şi băutura se consumau

după un ritual străbun şi într-o ambianţă de lume revolută către care amîndoi tânjeau — unul din nostalgie pentru meleagurile natale, celălalt din nostalgie pentru pământul românesc etern. Crâşma de la mahala care se numea Bolta-Rece se afla în dealul Sărăriei, în hru-bele rămase de la nişte bătrâne case boiereşti cu pivniţi nesfârşite. O

ţinea un anume Amiras, negustor care se pricepuse să prefacă fostele boite subterane nu numai în depozite, ci şi în răcoroase unghere pentru băutorii dornici de iluzii arhaice, care se puteau împărtăşi dintr-un vin natural, în ulcele de pământ, cu buchetul stratificat inefabil

.În prezenţa lui Eminescu, Creangă, cel intrat „în socie- ta,tp", îşi reriştiga mîndria de **a fi** *ţăran, adică om vechi inalterabil, cu o ştiinţă a lucrurilor dincolo de cele raţionale, eu o etică a civilizaţiei băştinaşe dincolo de convenienţele civilizaţiei mimetice. Pe nesimţite, fostul ţăran îşi depăşea condiţia de locuitor al mahalalei*

ieşene şi se transforma, nu numai în ochii lui Eminescu, ci şi în ai lui însuşi, în tipul ţăranului, în ţăranul ideal, clasic.

Între Creangă şi Eminescu se constituia o simbioză care nu înlătura diferenţele de cultură şi de temperament, dar valorifica afinităţile esenţiale. Cuplul lor, .care începea să se statornicească, transpus în alt plan şi privit cu luciditate, îşi găseşte corespondenţa în cuplul cam pe atunci imaginat de Eminescu, într-un fragment de nuvelă închinat „boierimii de altădată", adică vieţii patriarhale. În nuvelă va fi vorba de un „cucon" bătrîn pe care-l cheamă Va- sile Creangă. Soţia acestuia „mult mai tînără decît el", e văzută complementar faţă de cuconul care o iubeşte : „avea un fel de spirit de o înălţime religioasă" în vreme ce „el cugeta mirenește"; „ea avea mult simţ pentru muzică şi poezie, el le privea numai ca distracţiuni de care un om nu poate scăpa, în fine peste toată viaţa ei era răs- pîndit un fel de farmec poetic ■— el era proză, deşi proză bunomă"... în această paralelă, locul omului nu era nici inferior, nici superior femeii care nu-i era antitetică, în ciuda aparenţelor, ci doar rafinată în raport eu manifestarea firească, primitivă, a celuilalt. Astfel, „Creangă era un bătrîn bun şi prietenos, vesel şi glumeţ la petrecere", „nu învăţase multe în viaţa lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o- nţelepciiune şi o isteţie firească, care preţuiau mai mult decît preţiosul semidoctism de azi". [20]Multele popasuri prin cîrciumi, pe care le evocă adesea contemporanii, nu puteau fi totuşi tocmai multe — dimpotrivă — pînă la data cînd învăţătorul Creangă devine *scriitor*. La 10 august numele învăţătorului încă nu-i era familiar revizorului care, în aceeaşi lună, îşi şi începea călătoriile prin judeţul Vaslui. înainte de 1 octombrie — cînd apare *Soacra cu trei nurori* — Eminescu era plecat la Cernăuţi. Revizorul şi învăţătorul nu se putuseră vedea, deci, decît de cîteva ori, în scurtele răgazuri ieşene ale celui dintîi, prin august şi septembrie. Identificînd tipul lui Creangă, Eminescu va fi observat erudiţia folclorică a celui de baştină rurală şi-i va fi stimulat revărsarea, cum făcea îndeobşte cu orice depozitar de folclor. însă Eminescu obişnuia încă din anii vienezi a-i pune pe tinerii veniţi de

Ia ţară *să scrie,* fie şi numai pentru a aşterne pe hîrtie poveşti populare. Aşa îl îndemnase şi pe Slavici, determi- nîndu-i debutul literar.

Ca povestitor oral, e sigur că Eminescu l-a preţuit pe Creangă din prima clipă. Dar poetul nu putea să nu facă o fină şi rară distincţie între capacitatea povestirii orale şi a scrierii de poveşti. Cînd îl îmbpinsese pe Slavici să scrie, ca şi acum cînd îl îmboldea pe Creangă, el intuia virtuali- tăţile scriitoriceşti *ale lor, se bizuia pe o posibilă artă originală a povestirii scrise de unul sau de ~altul şi nu pe o transcriere a textului aflat în circulaţie orală. O asemenea „*transcriere" *ar fi putut-o, în principiu, face el însuşi, ca folclorist, mai repede şi mai corect. Nu ne putem îndoi că dacă Eminescu l-a pus pe Creangă* să scrie *era pentru că în chiar modul de-a povesti al acestuia întrezărise altceva decît o reproducere a unei creaţii anonime şi colective, ceva* individual *care consta într-o mare virtuozitate de interpretare de tip scenic, într-o capacitate de a sugera, prin oralitate, un spectacol. Povestitorul juca rolul unor personaje cunoscute în acţiuni de asemenea cunoscute, încît arta lui se releva nu în epica propriu-zisă, convenţională şi relativ invariabilă, ci în imaginarea situaţiilor ca situaţii autentice, marcate prin replici, gesturi şi reacţii convingătoare. Povestirea lui Creangă se cerea audiată şi văzută ca un spectacol în care un singur actor interpretează succesiv toate rolurile şi propriul său rol de povestitor, îi mimează pe alţii şi se mimează pe sine, însufleţeşte nu numai fiecare episod, ci şi cadrul fiecărui episod şi toarnă în forma dată o luxuriantă învăţătură milenară care oferea* â propos *sentinţa, concluzia sau morala proprie fiecărei împrejurări. Nu folcloristid Eminescu era încîntat, ci spectatorul rafinat care gusta arta unică, nesubstituibilă, a interpretului. Putea acesta, în scris, să-şi păstreze întreaga artă, să înlocuiască, deci, prin cuvinte, şi partea altfel realizată prin mimică şi glas ?*

Dacă Eminescu, urmărind manualele şcolare, citise nu numai *Metoda nouă,* ci şi *învăţătorul copiilor,* avea oare- cari temeiuri să aştepte un eveniment artistic şi de la scrisul lui Creangă. Didactice, cu finalităţi instructive, unele bucăţi de lectură izbuteau să

regăsească, prin mijloacele redactării, calităţile interpretării orale *într-un text ca* Acul

şi barosul sfada uneltelor e vie, o autentică ceartă ţărănească în care, chiar fără intervenţia indicativă a autorului, ghiceşti, îndărătul replicilor, gestul şi tonul. Dincolo de personajele menite să-şi decline atribuţiile pentru a le da şcolarilor nişte definiţii, vorbesc oamenii din sat, o femeie ca Smaranda şi un moş ca [oricare. E un dialog, care, citit, e şi audiat şi văzut:

„— Moşule ! de ce eşti zurbagiu ? Te sfădeşti necontenit cu soră-ta *nicovala,* ţipaţi şi faceţi larmă de-mi ţiuie urechile...

— Iaca mă !... dar de unde-ai ieşit, păcală ?

— De unde-am ieşit, de unde n-am ieşit, eu îţi spun că nu faci bine ceea ce faci.

— Na !... vorba ceea : A ajuns oul mai cuminte decît găina... "

Şi aşa mai departe. Toată sfada, desfăşurată cu vervă, cu un umor jovial, era un pretext, dar personajele trăiau prin autenticitatea umană a dialogului în care duelau, de fapt, înţelepciuni strînse în formule stabile şi scoase cu dibăcie la momentul prielnic dintr-un rezervor interminabil :

„— Vorba ceea, soro : Şede hîrbu-n cale şi rîde de oale... Măi... da bun eşti de gură ! — Şi de gură da şi de lucru... Ai auzit vorba ceea că : Golătatea înconjură, iară foamea dă de-a dreptul..."

Şi morala fabulei, pusă în gura barosului :

„Mi-ai zis *ruginit* şi te-ai zis *cioplit:* mie-mi pare bine ca strănepoţii mei să fie mai ciopliţi decît mine ; cu timpul se cioplesc toate... Numai nu vă fuduliţi şi nu uitaţi obîr- şia voastră ; ca nu cumva să vă cioplîţi prea tare şi să rămîneţi care fără urechi, care fără dinţi, care fără gură, care fără zimţi; adecă nişte cioarse de nici o treabă. C-apoi atunci iarăşi mi-aţi ajunge drăguş la căuş" ş.a.m.d.

În ce-l priveşte pe Creangă, e greu să ne dăm seama dacă, pînă atunci, se gîndise vreodată să devină „scriitor". Foarte probabil că nu. Una era să ştii povesti, alta scrie. De povestit, povesteau mulţi în sat. Arta povestirii îi plăcea, îi folosea, şi, desigur, se ştia siăpîn pe ea, cînd o utiliza fie la şcoală, fie la petreceri, fie la

adunări electorale. Prin povestire cu tîlc îi cucereşti pe copiii care te ascultă vrăjiţi şi nici nu bagă de seamă cînd au învăţat o grămadă de lucruri; iar o snoavă, povestită cînd trebuie,
ţine locul celui mai învăţat discurs şi dă pe faţă adevăruri pe care altfel nici nu le-ai putea spune. Dar, 'de fapt, cînd povesteşti frumos ai tu însuţi o plăcere deosebită şi-ţi mingii singur meşteşugul şi ţi-l faci cît „mai al tău", ca în orice lucrare pe care o ştii tu mai bine decît altul. Ca ţăranca ţesîndu-şi covorul sau brodîndu-şi iia, cu conştiinţa că face nu doar un lucru util, ci şi o bijuterie, o podoabă la care lumea să se uite cu admiraţie. Cu acelaşi gust estetic format de generaţii, şi unul şi altul, fără să-şi facă proiecte şi să calculeze după reguli, merg la sigur în alegerea formelor ce se armonizează, a culorilor menite să iasă de la sine în faţă şi a celorlalte necesare tonului de ansamblu, a elementelor ce înfrumuseţează latura utilitară şi a celor ce se adaugă, după o anumită ştiinţă inefabilă pentru a face totul mai strălucitor sau mai îmbietor sau pur şi simplu pentru a evidenţia nota personală şi bogăţia de virtuozităţi a autorului.

Folosind scrisul, cu un prilej sau altul şi uneori prin profesia însăşi, Creangă era şi nu mai era acelaşi. În vorbă, totul curge, natural, neîmpiedicat;

formulele prestabilite ise ivesc la locul potrivit, iar ceea ce încă n-a fost niciodată spus îşi găseşte expresia pe măsură ce se spune. Gramatica e . spontană, punctuaţia apare de la sine, fn accent şi în intonaţie. În scris, totul se complică şi se încurcă pînă ajungi să scrii cum vorbeşti. Frazarea ta firească dobîndeşte înfăţişarea unor şiruri

ce îşi pierd orice
înţeles la lectură dacă
nu se supune unor
reguli după care e
tăiată artificial,
coordonată şi
subordonată în părţile
ei, ba scurtată pentru
că altfel o pierzi pe
drum, ba lungită
pentru că unele spuse
se cer repetate ca să
nu rămînă uitate.
Lucruri ce se leagă
uşor în vorbire, mai
grăite, mai lăsate să se

ghicească, mai
încărcate cu un tîlc
aparte prin accente, de
îndată ce vrei să le
scrii sînt cînd prea
limpezi şi ţi se pare că-
ţi ajunge un singur
cuvînt să le exprimi,
cînd prea încîlcite şi
parcă nu mai termini
să le spui. Iar cînd îţi
citeşti singur rîndurile,
constaţi că n-ai spus *»fm.fc
cn unicul cuvînt rare ţi-
ar fi fost destul în vor-
bire sau că din multe

cuvinte scrise în altă parte puteau lipsi o grămadă. La toate acestea se adaugă faptul că în

tr-un chip se vorbeşte la oraş şi în alt chip la sat. Nu numai cuvintele sînt altele adesea, dar şi cele ştiute sună altfel şi se cer împreunate altfel, cam ciudat. Pe la 1860, cînd Creangă începuse a scrie cîte o petiţie, parcă însăşi limba românească aşternută pe hîrtie era alta decît a părinţilor şi a copilăriei, latinizată artificial şi întoarsă cu savanţi- lîcuri care-ţi cereau iniţiere sau grimase de iniţiere. De la plîngerile sale către mitropolie în vremea conflictelor cu socrul său şi pînă la memoriile prilejuite de samavolnicia destituirii, Creangă străbătuse însă întregul drum necesar pentru ca scrisul să-i apară tot atît de firesc ca vorbitul. El poate acum „să-şi dea drumul" pe hîrtie ca şi la sfat, să mînuiască dibaci un limbaj în care vorba pămîntească se împleteşte adecvat cu cea intelectuală, să găsească întorsăturile cele mai nimerite, să incinte şi să muşte, să cuprindă totul şi să lase a se înţelege mai mult decît spune. Cu alte cuvinte, verva teribilă, cu haz şi cu tăiş, a învăţătorului şi exdiaconului se putea exprima în scrisoare fără să piardă nimic din ceea ce avea vorbirea lui. Scriind, de pildă, Dicasteriei sau lui Tell, Creangă trebuie să fi în-ceput a simţi plăcerea polemicii puse pe hîrtie cu aceeaşi satisfacţie a meşteşugului împlinit pe care o avea povestind. El nu scrie acum numai cînd trebuie numaidecît şi ce trebuie numaidecît, ci se complace, cu orice prilej, în arta aceasta nouă despre care a descoperit că nu lasă nimic deoparte din vechea artă a exprimării. De aceea cînd îşi face corespondenţa cu unchiul său, preotul Gh. Creangă din Tg. Neamţ, departe de a face o comunicare, se lasă în voia unor

taclale scrise, se joacă dezinvolt cu vorbele şi cu propoziţiile, transpune în redactare concluzia preexistentă în „vorba ceea" şi face haz de necaz cu o jovialitate de om care-şi varsă năduful la o ulcea de vin. Evident, aluziile, obscure pentru noi, fac întreaga compunere esoterică, dar umorul ei gros nu lasă îndoieli asupra delectării cu care a fost scrisă:

„De vreţi a şti noutăţi *nouă,* iată vă spun : cu nefericita ocaziune a răposatului întru fericire a Bondarului şi pusu la revineală în puşcăria sfîntului Nichipercea, m-am dus ia Pru ! ! u ! utru şi am tfăcut feredeie de pungă. Sunt bune ori ba? De făceam de pulpe, poate-mi vei zice c-ar fi fost mai bune că-mi întăreau slăbiciunea nervilor...

Altă noutate *nouă:* În timpul vijeliei unui îndărătnic vînt de la finele nepomenitei luni iunie, clopotniţa Goliei fu aruncată deasupra celei de la Bărboi şi clopotele tocmai la patruzeci de sfinţi; şi la Archi-man-Dracu Merişesco, în grădină, a crescut un castravete de doi coţi şi jumătate (2 1/2) care merită a fi dus la expoziţia de la Frumoasa, care are a fi la 24 septembrie, curgător în avusul urbei Neamţul buza-bri-de Bercu, în casele lui Grama, să se mu- reze... Altă noutate : M-am mutat într-o casă unde se află şi cîteva frumuşele, ce pe la Iassi le zic *fete,* ştii proverbu cela : „Beţivului şi Dracu-i ese cu ocaua plină"[21] etc.

Altceva era însă, a scrie cărţi, a fi autor ! *Cînd începuse a lucra cu colegii săi la manuale, Creangă trebuie să-şi fi privit sarcina întrucîtva asemeni celorlalţi şi întrucîtva cu totul diferit de ei.* Pentru *Metoda nouă* era vorba de a se găsi un număr de propoziţii limpezi şi abia apoi de a compune mici bucăţi de lectură. Cam cu aceeaşi experienţă toţi, autorii aplicau şi într-o mare măsură compilau, fără să-şi pună problema unei *creaţii.* Ei nu făceau literatură, ci lecţii. Chiar poveştile, adăugate ulterior, urmau să fie astfel considerate. Scrisă de Creangă sau de Grigorescu, o bucată ca *Ursul păcălit de vulpe* rămînea o reproducere folclorică, impersonală. Trebuia să păstreze interesul epic, pentru a fi atractivă, să fie scurtă şi clară, corect redactată. Pentru *Învăţătoriul copiilor* se complicau oarecum. Aici autorii trebuiau să dea texte ale scriitorilor potriviţi pentru şcoală, dar şi texte ale lor,

scrise în vederea scopurilor instructiv-educative speciale. Aici începea Creangă să se deosebească de ceilalţi. *Cunoscînd rolul povestirii în clasă, el nu putea să nu-şi pună problema scrierii unor povestiri în aşa fel încît, citită de copii, să aibă toate atributele celor reale. Nu era vorba de a născoci o poveste despre* ac şi baros, *ci de a o da în scris cît mai aproape de felul în care el însuşi o înfăţişa oral cînd era în faţa clasei. Nu era vorba numai de a pune cămeşa să-şi povestească antecedentele — ci să o vadă* în scris *cum îşi joacă rolul, în interpretarea învăţătorului-povestitor. Cu cele depuse în sine prin tradiţie şi cu cele învăţate de la Maio- rescu în Şcoala normală, el urmărea, de asemenea, să rea- lizeze o eufonie a frazei, în virtutea armonizării necesare oricărei producţii frumoase, fie aceasta covor, iie, sau bucată de lectură. De aceea e convingătoare nu în litera,* **ci** *în spiritul ei, legenda modului de lucru al colectivului de autori. Singur Creangă, dintre toţi, încerca să transforme şedinţa de lucru într-un cenaclu...*

„— Ei, zicea de pildă, haide să-ncepeim. Cetesc deocamdată eu, pe urmă or mai ceti şi alţii.

Îşi deschidea caietul şi, pe cînd ceilalţi se aşezau să asculte, îşi începea lectura :

„Din în ca şi din cînepă tot pînză se face"...

Nici unul dintre coautori nu se gîndea să analizeze gradul de perfecţie eufonică a propoziţiei auzite. însă Creangă însuşi, da :

„Cum vi se pare vouă ? ! Ian ascultaţi : Din în ca şi din cînepă *tot pînză* se face ?... *Din în* ca şi din cînepă ?... Din în ? Din în ?... din în ca şi *din cînepă ?... din cînepă ?...* Din în ca şi *din* cînepă tot pînză se face...

— Ei, dar dă-o dracului — zicea Grigorescu, ce tot o frămînţi şi-o învîrteşti atîta !

— Ei, ascultaţi cum vine — continua Creangă, singur obsedat de rotunjimea textului elaborat, în vreme ce Ienă- chescu (documentar vorbind, acesta nici nu lucrase la *În- văţătoriul copiilor),* cu superioritatea omului suficient se arăta ironic dispus să aştepte desfăşurarea cunoscută a unui proces pentru el absurd :

— Ei, lasă-l, să vadă cum vine — zicea el şi-şi scotea porttabacul să-şi facă o ţigară.

Creangă îşi astupa urechile şi-şi citea numai pentru sine propoziţia cu diferite întreruperi şi diferite accentuări, în vreme ce Ienăchescu îşi fuma ţigara, Grigorescu se în- vîrtea prin cameră, Răceanu fixa podeaua. După o vreme ieşeau pe rînd toţi, hoinăreau toată ziua şi seara, la întoarcere, îl găseau pe Creangă — cum spune amintirea — „în aceeaşi stare".[22] Din tot zbuciumul colegului lor, ceilalţi, ori nu pricepeau nimic şi-l dispreţuiau — ca Ienăchescu, sau ca Grigorescu îl compătimeau pentru dificultăţile lui de expresie. Oricare constata, cum va explica mai tîrziu Grigorescu, că tovarăşul lor de lucru „stiliza foarte greu materialul ce-i năvălea în memorie, încît de zeci de ori ştergea şi reştergea o propoziţie sau o frază pînă o înjgheb» cum îi plăcea lui". [23]

Cind Eminescu U va fi îndemnat să scrie o poveste populară şi Creangă redacta Soacra cu trei nurori, fie că se considera scriitor, fie că îşi propunea să ducă mai departe încercarea de a păstra pe hîrtie, într-o eufonie a scriiturii,

virtuţile oralităţii, scriitorul era, în fond, gata să-şi înceapă drumul. Epica, propriu-zisă, rămînea cea consacrată de folclor. Învăţătorul, pus pe scris, işi impunea o disciplină artistică pe care şi autorul textelor didactice şi-o impusese. Bucata să nu fie prea lungă, fraza să sune perfect, arta con-vorbirii să păstreze autenticitatea oralităţii, formulele

prestabilite să vină la locul nimerit, ca şi fragmentele luate de-a dreptul din poezia populară. Debutul scriitorului frîna luxuria de „gauloiserie" moldovenească, imaginaţia în-drăzneaţă, gustul pentru pitorescul lexic şi pentru cultul vorbelor de duh, dar era perfect stilistic şi dialogic. „O ră- zăşie destul de mare, casa bătrînească cu toată pojijia ei, o vie cu livadă frumoasă, vite şi multe paseri alcătuiau gospodăria babei" — era o

frază scrisă şi audiată pînă la absoluta armonizare topică, ritmată sigur şi invulnerabilă din orice unghi analitic. Ea putea fi urmată, cu aceeaşi rotunjime, de o frază în care formula consacrată să se îmbine organic, de parcă ar fi fost atunci găsită pentru

prima oară : „Pe lîngă acestea mai avea strînse şi

părăluţe albe pentru zile negre ; căci lega paraua cu zece noduri şi tremura după ban". O „poveste a vorbei", integrată în povestea propriu-zisă, se

năştea, încă timid, dar cu împletitură sigură : baba

îşi luă camaşa de soacră, ba încă netăiată la gură : „care însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare şi să tot cîrtească de toate cele". Apoi „pentru babă, sita nouă nu mai avea loc în cui. De ce mi-am făcut cleşte ? Ca

să nu mă ard, zicea ea". Ei îi şi trecuse „ciolan prin ciolan". „Dar binele — cîteodată — aşteaptă şi rău", căci nu-i întotdeauna cum se chiteşte, ci-i şi cum se nimereşte. Nora cea mică scoate cîntecul : Vai săracul omul prost Bun odor la cas' a fost şi apoi pe cel cu Soacră-soacră, poamă acră

!Dimineaţa, baba „iese afară spărietă, *dă încolo, dă pe dincolo şi,* cînd intră în bordei, *ce să vaaă ?* Şi aşa mai departe. Cu discreţia artei de a broda firul mai lucitor fără a strica armonia întregului, povestitorul îşi introducea cîte ceva din tainele unui lexic nu doar regional, ci sugestiv onomatopeic, uneori parcă de-a dreptul născocit pe rădăcina limbajului din satul natal : o fată e *robace,* proviziile se pot *sclipui,* soacra în somn *horăieşte,* nora *migâie* prin casă, baba îşi ameninţa nurorile că le va *dobzăla* şi-şi aminteşte de puicile cele *nadolence* şi *boghete,* cuscrii ar fi văzut-o dormind *lăfăiată,* nora cea mică o *ghigoseşte* şi soacra nici putea *bleşti* măcar din gură etc... Oamenii vorbesc firesc, bine auziţi de cel ce le scrie vorbele, dar cu o desfăşurare ritmică studiată :

„Piua-i în căsoaia de
alături, fusele în
oboroc sub pat. iar
furca după horn. Cînd
te-i sătura de strujit
pene, vei pisa malai, şi
cînd a veni bărbatu-tău
de la drum vom face
plachie cu costiţe de
porc de cele afumate,
din pod, şi Doamne,
bine vom mînca ! Acum
deodată, pînă te-i mai
odihni, ie furca în brîu
şi pînă mîini-dimineaţă
să găteşti fuioarele

aceste de tors, penele de strujit şi malaiul de pisat"... ş.a.m.d

.VIII

LA JUNIME

AMărturiile contradictorii îi încurcă adesea pe istoricii literari. Cu privire la intrarea lui Creangă în *Junimea,* mărturia cea mai autorizată e şi cea mai contestabilă, dacă o considerăm pe a lui Ma'orescu din *Istoria contemporană a României.* într-adevăr, aici, evocînd şedinţa din 1671 prin care Junimea se angaja în acţiunea politică, Maio- rescu îl amintea şi pe Creangă printre „cei ce pe atunci veneau regulat la adunările literare".[1] Creangă ar fi fost, deci, încă în 1871, un vechi şi asiduu junimist! Un cercetător superficial şi suficient avea să tragă concluzii de o precizie hazlie : Creangă ar fi fost primit în *Junimea* din 1868 „pe temeiul calităţii sale de institutor şi de scriitor didactic emerit"[2]. Naivitatea unei asemenea ipoteze e evidentă. Junimea „primea" pe oricine, în principiu, fără măcar să-i verifice „calitatea". Intrarea nu constituia, mai ales în primii ani, o promovare a cuiva pe temeiul meritelor sale culturale şi mulţi dintre bătrînii junimişti nu şi le vor fi dovedit niciodată. Societatea se constituia, în jurul nucleului de iniţiatori, fără statute şi legitimaţii, prin adeziunea treptată a prietenilor şi a prietenilor primilor prieteni care frecventau, în genere, aceeaşi lume. De-a lungul anilor va creşte numărul profesorilor de liceu junimişti, în chip firesc. Dar, cu excepţia lui Creangă, nu apare, în adunările Junimii ieşene din primul deceniu de existenţă, nici un învăţător, cum nu apare nici o faţă bisericească. Învăţătorimea şi preoţimea, alcătuită de regulă din oameni ridicaţi de la sat la prima generaţie, făceau parte din altă lume. în ce-l priveşte pe Creangă personal, calitatea de „scriitor didactic emerit" nu-i prea fusese recunoscută de către junimişti, a căror tipografie

nici nu luase în consideraţie *Metoda Nouă* pentru că nu-şi propusese să editeze manuale de şcoală primară. De altfel, în 1868, chiar în 1871 şi mai tîrziu încă, nu s-ar fi justificat prin nimic diferenţierea lui Creangă de colegii săi Răceanu, Ienăchescu, Gri- gorescu şi Simionescu, nici unul „primit" în Junimea „pe temeiul calităţii", deşi în 1872 nu lor, ci lui Creangă i se va tăia numele dintre autorii manualelor didactice anunţate în bibliografia „Convorbirilor". Creangă însuşi nu ar fi dovedit niciodată, înainte de 1875, dorinţa de a veni la adunările literare ale Junimii şi, cu atît mai puţin, de a se alătura junimiştilor, cînd preocupările sale erau încă în altă direcţie îndreptate, iar angajarea sa politică era net antijunimistă. Politicalele fracţioniste ale diaconului învăţător nu pot fi ignorate ca şi conflictele firești cu junimiştii în campaniile electorale. în *Popa Smîntînă,* personaj născocit de Negruzzi în *Electoralele* sale, unii îl recunoşteau pe Ienăchescu, alţii pe Pompilian, diaconul care şi el făcea politică de la '64 şi fusese judecat, ca şi Creangă, pentru mergerea la teatru. Dar cei mai mulţi îl identificau pe Creangă şi, oricum, un „popa Smîntînă" n-avea ce căuta la Junimea : nici el n-ar fi vrut-o, nici junimiştii. Pentru Creangă, aceştia nu puteau fi decît „boieri"...

Desigur, exista de mult legătura lui Creangă cu Maio- rescu, bazată pe întîlnirea de la Şcoala preparandală. Dar aceasta rămînea o legătură dintre profesorul renumit şi elevul promovat de el într-o anumită sferă de activitate. Creangă îi datora lui Maiorescu, în 1875, şi intrarea şi revenirea în corpul institutorilor. Ca învăţător era „la locul lui" şi „boierul" însuşi i-l arătase. Una era să-i soliciţi ministrului audienţă şi sprijin, pentru că i-ai fost cîndva elev cu premiul I, şi alta să-ţi închipui că-i poţi călca în casă, ca musafir. în mentalitatea lui Creangă, el n-ar fi avut nici de ce să se îndese în salonul lui Maiorescu, cu jilţuri şi covoare, nici de ce să-l înfrunte. De la depărtare fiecare se afla unde se cuvenea şi unul putea fi mulţumit de celălalt în măsura în care-i simţea oarecum prezenţa, în 1875, dar nu cu mult mai devreme, Creangă putea ju- deca doar că nu fusese tocmai potrivit să facă politică în partida duşmană profesorului şi protectorului său, deşi el o crezuse a lui şi a celor de felul lui. Dar nici în

partida boierească n-avusese nici cum, nici de ce să se fi aflat. Nici să se fi întins mai mult decît plapuma n-ar fi fost bine, nici să-şi fi ieşit din piele ca să fi fost un boier din cei cu boii de funie.

De aceea, e plauzibil că abia în vara lui 1875 lui Creangă să i se fi pus pentru prima oară problema participării la o adunare a Junimii şi numai de către Eminescu, care-l îndemnase să scrie şi pe el cum îl îndemnase cîndva pe Slavici. Plauzibil e şi că, la iniţiativa încă surprinzătoare a poetului-revizor, învăţătorul descoperit dintr-o dată „scriitor", cel puţin virtual, să fi răspuns în spiritul cuvintelor adesea citate :

— Ei, bădie Mihai !... Vrei să rîdă boierii de mine ?" [3]

Pentru că, fie şi după ce se va fi văzut apreciat de Eminescu pentru poveştile sale — încă orale sau poate după lectura primei poveşti scrise — Creangă putea gîndi că asemenea poveşti, oricît de frumoase, sau oricât de frumos spuse, din gură sau pe hîrtie, rămîneau „ţărănii", cum ţărănii rămîneau cusăturile populare, sculpturile în lemn, ulcelele, cîntecele sau dansurile populare. Nu că nu ar fi fost toate acestea frumoase cu adevărat, ba chiar mai frumoase decît cele ale stăpânilor. Dar erau nu pentru aceştia, ci pentru oamenii din popor. Noi cu ale noastre, ei cu ale lor.

Trebuia ca Eminescu, care cunoştea Junimea pe dinăuntru, cu limitele şi cu perspectivele ei, să-i fi explicat lui Creangă de ce venirea lui începea să devină firească, şi pentru junimişti şi pentru el însuşi. Într-un fel sau altul, care n-are rost să fie reconstituit imaginar, Eminescu trebuie să-i fi arătat lui Creangă cum stau în realitate lucrurile cu Junimea după zece ani de existenţă. Şi această reeditate ne interesează, ca atare.

Prin natura compoziţiei ei, Junimea rămînea, cum era de la început, cel puţin în anumite margini, eterogenă, nu numai pentru că cei veniţi erau de diferite origini sociale, ci şi de diferite profesii şi înzestrări. Cînd, în 1890, Maiorescu avea să vorbească despre Junimea din Iaşi, „ca de un lucru trecut" el avea, natural, să înfăţişeze existenţa acesteia, dar aureolată de amintiri frumoase şi unificatoare. Cînd priveşti în trecut şi exclami: „Unde sînt aceste timpuri şi unde smt aceşti oameni !", treci peste diferenţieri de etape şi vezi

totul într-un echilibru trandafiriu înfăptuit fără lacune de la început pînă la sfîrşit. Pentru Maiorescu, retroactiv, trăia mai ales „atmosfera" Junimii, care forma ea însăşi o legătură între „cele mai disparate spirite" : „veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp, melancolicul Teodor Rosetti cu pe atunci umoristul Iacob Negruzzi, scriitorul acestor rînduri cu militarul autodidact M. Cerchez, traducătorul lui Heine, N. Schelitti cu franţuzitul M .Korne, închisul estetic Burghele cu vîrtosul glumeţ Creangă, juristul Mandrea cu hazliul Paicu, agerul şi recele Buicliu, cu sentimentalul Gane, spaniolul Vîrgolici cu obscurul german Bodnărescu, hora- ţianul Olănescu-Ascanio cu liricul ofiţer Şerbănescu, tăcutul Tasu cu vorbăreţul Ianov, viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol, exactul Melik cu (volin tirul) Chibici, amarul critic Panu cu blîndul Lambrior, anecdoticul Ca- raiani cu teoreticul Missir, bunul (papa) Culianu cu epi- gramaticul Cuza, izbucnitorul Philippide (Murul) cu blajinul Miron Pompiliu, supergingaşul Volenti cu filologul Burlă, popularul Slavici cu rafinatul Naum, înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale"... De fapt, memoria aduna în evocare, prin alăturări mai mult caracterologice, şi oameni care nici nu se întîlniseră vreodată în aceleaşi adunări ale Junimii şi care, prin valoarea acţiunii lor, adesea trăiau în diferite sfere chiar cînd erau împreună în societate. Pogor şi Negruzzi, alături de Maiorescu, reprezentau, într-adevăr, continuitatea junimistă, deşi primul dintre aceştia dispare la un moment dat din cîmpul ei vizual iar ultimul, încă din 1874, nici nu mai locuieşte în Iaşi. „Sistematicul politic" Carp, însă, nu ţine decît de începuturile Junimii literare. Th. Rosetti, melancolic sau nu, era o figură indiferentă pentru adunările literare propriu-zise, cărora nu le putea aduce nimic propriu. Cerchezii, militari sau nu, autodidacţi sau nu, n-au dat nimic literaturii. Schelitti şi Korne ies din poezie înainte să fi intrat realmente. „închisul estetic" Burghele n-a lăsat nici o urmă scrisă în paginile *Convorbirilor literare*. Juristul Mandrea de va fi discutat vreodată literatura, n-avem de unde şti. Dar singura sa contribuţie sigură pe vremea Junimii ieşene e comentariul la „compendiul de drept canonic al unei sfinte soborniceşti şi

apostoleşti bisericii". Paicu, profesor de liceu, pe cit se pare stîrnea hazul mai curînd prin lipsa de haz a anecdotelor sale ; în orice caz, nici un singur rînd n-a putut el da „Convorbirilor", în nici un domeniu, de-a lungul anilor. La fel „agerul" Buicliu, „papa" Culianu, „exactul" Melik şi alţi profesori veniţi de timpuriu la Junimea, membri asidui, dar sterili. Vîrgoliei, poet mediocru, era un harnic traducător şi stimabil cunoscător. Tasu a lăsat, din primii ani, cîteva studii de drept. Vorbăreţ şi în scris, Ianov era, la început, un mare producător de „cînticele comice" â la Alecsandri : *Pareatca sau Asesorul Chivernisealâ, Ruginâ Smichirescu alegător, Von Kalikenberg concesionar, Eclisiarhul Colivărescu, Avocatul Cîrciocărescu, Stosachi* se succed din 1867 pînă în 1873. Cînd avea să reapară la „Convorbiri", peste vreo 10 ani, comediantul n-avea să scrie decît ode : la 10 mai, la M.S. Regina etc... Vasile Conta e, pentru Junimea, un geniu meteoric, care răsare, în 1875, cu lucrările sale filozofice fundamentale, apoi iese din orbită. Xenopol, ceva mai vechi, cînd începe să-şi afirme prestigiul, ca istoric, e pe pragul antijuni- mismului. Chibici Rîvneanu, amintit întotdeauna pentru că i-a fost lui Eminescu un însoţitor de credinţă în anii grei ai bolii, n-are nici o vină că era înafara literaturii; singura lui scriere, tîrzie, e aceea a amintirilor din voluntariatul său în războiul Independenţei ; de altfel, nici nu era, de regulă, prezent la Junimea. Lambrior era un savant promiţător, în filologie şi folcloristică, care avea să se sfîrşească prea devreme. Caragiani, în afara anecdotelor, putea da corecte traduceri din greaca veche şi articole despre folclorul macedonean. Missir apare abia după 1880. A. C. Cuza abia atunci va începe să scrie la *Contemporanul* şi numai după 1885 avea să apară la Junimea. Valorosul Philippide va debuta, cu studiul despre *Cronica lui Huru,* abia la 1882. Volenti cel „super-gingaş" era un mare latifundiar din sudul Moldovei care, din cînd în cînd, făcea poezele. Burlă, între 1871 şi 1875, dăduse lungi observaţii critice la cercetările filologice ale altora. Panu, în aceeaşi perioadă, polemiza eu Hasdeu în probleme de istorie şi tradusese, o dată, cîteva sonete din Petrarca. Dintre junimiştii cunoscuţi în epocă şi săriţi în- tîmplător din evocarea lui Maiorescu, dar citaţi de el cu alt prilej >ca membri vechi şi activi, un Th.Nica

n-avea să dea nimic pînă la studiile sale despre „politica monetară" din 1885 ; un Gr. N. Racoviţă, nimic pînă la conferinţa din 1886 despre C. Negruzzi ; un G. Roiu publicase o singură poezioară în 1867. Miron Pompiliu trimisese „Convorbirilor", din Ardealul său, o scrisoare despre folclorul transilvănean, apoi articole, culegeri şi prelucrări folclorice. La Junimea venea din 1871 şi împreună cu Slavici constituiau prima adeziune a tinerei intelectualităţi provenite din lumea rurală şi primii junimişti ardeleni. Caragiale avea să apară, la adunarea aniversară a Junimii, în 1879, adus de Maiorescu din Bucureşti şi n-avea, nici de-aici încolo, să participe la Junimea ieşeană decît cu prilejul unor vizite. Ollănescu-Ascanio îşi începe colaborarea la *Convorbiri*, cu traducerile din Horaţiu şi cu versuri proprii, abia din 1878—79. în schimb Th. Şer- bănescu, prezent cu poeziile sale chiar din 1867, îşi întrerupe din 1874 contactul cu revista Junimii. De fapt, dintre cei citaţi de Maiorescu erau scriitori, de felurite valori, ai Junimii ieşene, în 1875, doar Gane, Bodnărescu, Slavici, Naum şi Eminescu, în afara lui Iacob Negruzzi însuşi, şeful efectiv al adunărilor după ce Maiorescu se mutase la Bucureşti. Gane şi Naum erau cum erau, Bodnărescu era contestat chiar de tovarăşii săi de cenaclu. Eminescu era acceptat pentru că era superlativ preţuit de Maiorescu. Slavici abia se arătase ca autor original.

Adevărul e că Maiorescu se întrunise, iniţial, cu cine putuse, din elita laşului, pentru a-şi întemeia cercul mai mult cultural în

genere decît literar. Chiar dacă Junimea se considera realmente ca „o adunare privată de iubitori ai literaturii şi ai ştiinţei", mai mult decît raporturile complementare se evidenţiau, cu timpul şi în fiecare etapă, distanţele şi incomunicabilităţile pentru că, în cel mai bun caz, cum avea să spună Maiorescu, membrii Junimii „s-au

găsit a fi înzestraţi cu cunoştinţe destul de felurite, fiecare după studiile şi după gusturile sale". Societatea creştea numeric fără să le ceară de fapt nimic participanţilor la adunări, adesea pasivi pur şi simplu pînă şi în conversaţii, încît deviza „intră cine vrea, rămîne cine poate" nu presupunea practic decît aplicarea primei

ei părţi, fără o ulterioară selecţie de calitate. Rămînea, cum şi intra, cine voia, pentru că nu trebuia, practic, să „poată" nimic. Cutare profesor invitat odată dintr-o încurcătură de nume avea să frecventeze cu regularitate exemplară adunările săptămînale, fără să scoată o vorbă de-a lungul anilor şi fără să fie stingherit de cineva.[4] Competenţa

celor activi în dezbateri nu era nici ea o probă eliminatorie în vreun fel. Maior eseu însuşi avea să se vadă discutat fără rost, la un moment dat, de o grămadă de junimişti nechemaţi şi, arătîndu-se „poate pentru întîia oară în viaţa lui junimistă, nervos şi nerăbdător", avea să răbufnească

:„— Ei, rău fac că mă opresc atît să vă ascult; trei, patru înţeleg, pe cînd alţi nouă..." [5] în hazul general junimiştii recunosc în mijlocul lor prezenţa grupului „celor nouă care nu înţeleg nimic" şi care, uneori, se transformă în grupul „celor 30". „Prezidentul" acestui grup era, cu umor acceptat de el însuşi, Nicu Gane,

căruia i se dă porecla *Drăgănescu,* după numele unui băcan oarecare. Chiar cu un an înaintea venirii lui Creangă se constituise, în acelaşi spirit de ironie acceptată cu umor chiar de către cei vizaţi, grupul „Caracudei", în frunte cu Miron Pompiliu. îl consacrase Naum, în sceneta comică adusă la banchetul din 1874, în care era vorba de cei ale căror „clefăituri" sesauzeau doar în timpul îmbelşugatelor mese servite de gazdele Junimii. Evident, poreclele şi împunsăturile puse în circulaţie, cel mai adesea la banchete jubiliare, de junimiştii înşişi, nu trebuie să fie luate în sensul lor strict denigrator. Oamenii care se amuzau ascultîn- du-le, deşi îi priveau direct, nu erau în nici un caz lipsiţi de intelectualitate şi nimeni nu credea că realmente Nicu Gane înţelege din literatură cît Drăgănescu sau că Miron Pompiliu nu-i bun decît la înfulecat bucate. Nici măcar Maiorescu şi nici Junimea ca atare, sărbătorită, nu erau scutiţi de satiră şi invectivă, pentru că junimiştii preferau, cu rafinament efectiv, să glumească pe seama societăţii pe care o iubeau decît să-i consacre discursuri solemne cum se obişnuia la toate aniversările tuturor societăţilor de pe atunci. Dar tot atît de evident e că, în- tr-adevăr. o parte destul de numeroasă a Junimii ieşene, intrată în tradiţie şi persistentă, era alcătuită din oameni care „nu înţelegeau nimic" şi nu făceau nimic. La drept vorbind, Junimea era însetată să descopere talente şi, în vreme ce cultiva elita, Maiorescu pîndea cu ochi expert surprizele mai ales din partea noii intelectualităţi, de cu- rînd ridicate. Apariţia unui Eminescu zdrobea, de fapt, autoritatea formală a adunării tradiţionale care nici nu era în stare să-l recepteze. Maiorescu rămînea, singur, autenticul judecător în materie de artă, susţinut mai ales de entuziasmul conformist al lui Iacob Negruzzi. Restul era mai mult sau mai puţin amorf, dominat de „caracuda" pe care din cînd în cînd o stîrnea rîsul demonic al lui Vasile Pogor care se făcea că nu înţelege pentru a se amuza de prostia altora şi a putea ridiculiza orice recepţie gravă. Lectura, în Junimea, a *Sărmanului Dionis* la 1872, cînd Eminescu se arătase pentru prima dată la adunare, chiar dacă nu se va fi desfăşurat întocmai după relatarea, născocită, a lui Panu, nu putuse avea loc decît într-adevăr cam aşa, pentru că majoritatea nu era pe

măsura geniului eminescian. Acesta suporta nu cu plăcere persiflările lui Pogor, gratuite, dar suferea pur şi simplu în faţa trivialităţii celor mediocri, a ricanării lor suficiente sau a preţiozităţii lor găunoase, şi afişa, cu ostentaţie, o indiferenţă care, oricum, nu era indiciu de preţuire.

în aceste condiţii, Eminescu îi putea explica lui Creangă că nu are de cine se teme şi nici de cine se ruşina. Junimii îi făcea el cinste venind şi nu invers. În schimb, publicarea în „Convorbiri" îi va da posibilitatea afirmării literare. Iar aprecierea lui nu atîrnă de majoritatea societăţii, ci în primul rînd de Maiorescu, care se poate lăsa numai amăgit de mediocrităţi, dar nu scapă niciodată valorile adevărate. E drept că, de peste un an, Maiorescu lipseşte din fruntea Junimii. Dar, dacă uneori caracuda îşi face mai mult de cap, în absenţa lui, nu se poate spune că îndrăzneşte să dea sentinţe. Şi de departe, conducerea tot lui Maiorescu îi aparţine în materie de judecată literară, măcar prin reprezentantul său pe pă- mînt, dl. Negruzzi, care în nici un caz n-ar respinge ceea ce i s-ar părea că intră în vederile lui Maiorescu. În afară de aceasta, cu cîţiva oameni de cultiiră, ea Negruzzi şi
Pogor, Bodnărescu şi Vîrgolici, Xenopol şi Lambrior, chiar dacă nu sînt prea siguri în judecăţi estetice şi uneori sînt cu totul insensibili, nu strică niciodată să te aduni. Oricum ar fi, e adevărat, cum va spune Maiorescu, că „se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale care, fără voie şi pe nesimţite, ajunsese a stăpîni pe toţi, aşa încît orele petrecute o dată pe săptămînă la Junimea stăteau în cel mai mare contrast cu viaţa de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenţei libere, înălţat deasupra trivialităţilor reale. Şi aşa de intensiv şi aşa de puternic lucra această atmosferă asupra celor ce o respirau, încît forma ea însăşi o legătură între ei şi-i armoniza pe toţi pentru timpul cît dura, pentru unii pentru toată viaţa lor".

Dacă Eminescu l-a convins pe Creangă să vină cu el la o adunare a Junimii, absenţa lui Maiorescu, era, poate, şi regretabilă şi profitabilă pentru neofit. Ar fi fost mai bine să se înfăţişeze „boierilor" sub ochii unui

vechi şi sigur protector, dar, într-un fel, e bine şi că lipseşte tocmai omul faţă de care resimte oricum distanţa nemăsurată şi inhibantă. Fără marele profesor şi ministru, ceilalţi junimişti îi puteau apărea mai aproape de el, cel puţin dacă se gîndea la cei pe care începuse oricum să-i cunoască. La dl. Xenopol, tînărul învăţat, fusese acasă, cu Ienăchescu şi ceilalţi, pentru *Învăţătorul copiilor*. Era, totuşi, un „român", nu un boier. Anton Naum avea, e drept, „un aer de distincţie" şi era „totdeauna elegant îmbrăcat", junimiştii îi spuneau „pudicul", îl considerau „timid, melancolic şi mizantrop" şi preţuiau faptul că „nimic în figura şi manierele sale nu aduceau aminte" de originea sa „plebeiană", căci poetul era „fiul unui mic bacal şi arendaş din Iaşi".[7] Dar Creangă îl cunoştea de pe cînd fusese revizor şi, deşi tocmai el fusese cel ce îi adusese la cunoştinţă ordinul de destituire, Creangă îl simţise alături, om al şcolii, onest şi blînd. Gane, desigur, era boier, dar părea om cumsecade şi Creangă nu-l simţise străin cînd i se înfăţişase — primarului, nu scriitorului — cu ordinul de reintegrare în şcoală. Pe Bodnărescu îl ştia. probabil, cum îl ştiau toţi dascălii, de cînd era director la Şcoala normală : om „sfiicios" care făcea versuri din care greu era să înţelegi ceva, dar nu silea pe nimeni să i le ci-

tească. Complicată rămînea întîlnirea cu Iacob Negruzzi,. ba chiar poftirea în saloanele acestuia, după relaţiile de pînă acum. Poate şi din această cauză, pasul intrării la Junimea cerea curaj şi trebuia să fie cu anticipare „udat" la Bolta Rece, de unde, spune legenda, ar fi pornit Creangă, la braţul lui Eminescu, spre a se înfăţişa la Negruzzi acasă, într-o seară de sîmbătă a lunii august sau septembrie 1875.

Un nou venit la Junimea nu atrăgea, de obicei, atenţia, de vreme ce „intra cine vrea". Totuşi se pare că nimeni n-a venit vreodată singur pentru prima oară. Şi dacă, într-o seară, junimiştii s-ar fi pomenit, să zicem, cu un cioban în cojoc şi opinci, sau cu un călugăr, sau cu un muncitor în salopetă, o anumită legitimare intrigată n-ar fi fost, probabil, evitată. De fapt, orice nou venit era un om convenabil îmbrăcat, profesor sau aşa ceva, şi apărea adus de un junimist mai vechi. În aceste condiţii „normale", trecea realmente neobservat încît un Panu,

orgolios, fusese chiar iritat că nimeni nu-l întreabă nimic, nici măcar nu-i dă a înţelege dacă recunoaşte în el un renegat al fracţioniştilor sau dacă, oricum, ştie cu cine are a face. Creangă, însă, s-ar părea, atrase atenţia — deşi nu e exclus caracterul legendar al intrării sale, povestite mai tîrziu de martori a căror amintire avea să fie influenţată de o anumită viziune asupra omului.

Un zîmbet ar fi „zburat pe buzele tuturor" [8] pentru că şi Eminescu şi Creangă ar fi avut ochii tulburi de beţie şi ar fi intrat rîzînd fără motiv, ca oamenii cu chef. Oricum, însă, venirea lui Creangă putea să nu fi trecut neobservată şi pentru simplul motiv că era, totuşi, mai puţin „domn" decît oricare dintre junimiştii cei mai noi, chiar decît Slavici şi Pompiliu. Negruzzi rămase în orice caz cu impresia, deşi-l va fi recunoscut pe Popa Smîntînă, că noul sosit era un „ţăran necioplit din creştet pînă în talpă, gros şi gras, nepieptănat şi îmbrăcat prost".[9] Gh. Panu, el însuşi aluviune recentă în societate, observa şi el, cam de sus, că omul îşi poartă „cu stîngăcie hainele".[10] Pentru cei mai mulţi era, în orice caz, necunoscut şi ciudat, ca tovarăş de „elită".

Creangă, după cum indică şi unele mărturii şi bunul simţ, se va fi aşezat într-un colţ mai ferit, pe cît posibil la adăpostul lui Eminescu şi, pînă să se familiarizeze cu mediul, va fi optat pentru clasica atitudine a ţăranului în faţa unor boieri pînă la proba contrarie binevoitori : să stea şi să observe, cuviincios, ca şi cum şi-ar învîrti căciula în mînă, dar pe dinăuntru treaz şi gata să şi-o trintească de pămînt dacă s-ar lega cineva de el. Nici vorbă „să fi scuipat pe jos", cum avea să povestească un obscur junimist, boieros şi sterp Nu numai Creangă, învăţător la oraş, dar nici Ştefan a Petrei, tatăl său, gospodar la Hu- muleşti, şi neam de neamul său n-ar fi ignorat ce se cuvine şi ce nu şi n-ar fi făcut gestul amintit decît cu tot dinadinsul, în cine ştie ce împrejurări, ca semn de batjocură gravă. Creangă, o dată hotărît să vină la Junimea — şi, cîtă vreme se păstra în expectativă, nu i se cerea decît să stea locului — n-avea decît să respecte codul manierelor străbune pentru a fi în acord şi cu cel al manierelor elegante. Aşa încît, ascunzîndu-se sub înfăţişarea lui cuminte şi puţin cheflie, putea asculta şi apreţui cele din jur chiar dacă

„la fiecare cinci minute îşi ştergea sudoarea de pe frunte cu o batistă mare, colorată".[12]

14*

N-avem de unde şti dacă în chiar prima sîmbătă junimistă îşi citi *Soacra cu trei nurori*. Mai curînd nu, dacă ne gîndim că ar fi vrut mai întîi să-şi dea seama cu cine are a face. Negruzzi va crede a-şi aminti că „tot ce s-a citit şi discutat în acea seară el (Creangă) le-a auzit mult mai frumoase prin perdeaua beţiei, a visat de ele noaptea şi a doua zi dimineaţa s-a deşteptat junimist înfocat"[13]. Mai degrabă, însă, cum va presupune G. Călinescu, în seara aceea „putu să afle că ceea ce se plămădea şi se cetea aici nu era prea de soi şi să capete încredinţarea că el, deşi fără atîta învăţătură, putea face lucru mai de preţ".[14] Dacă, într-adevăr, atunci nu citise nimic Eminescu însuşi, restul era fără însemnătate, după toate probabilităţile. În orice caz, nu mai tîrziu decît în sîmbăta următoare îşi va fi făcut prima lectură şi curînd a doua, pentru ca *Soacra cu trei nurori* să poată apărea la 1 octombrie, iar *Capra cu trei iezi* la 1 decembrie 1875.

Cum vor fi fost primite în Junimea poveştile lui Creangă ? Prompta lor publicare în „Convorbiri" confirmă

1numai într-un anumit sens preţuirea lor. Consemnări contemporane nu există, ceea ce înseamnă că nimeni n-a simţit nevoia să semnaleze primele scrieri ale lui Creangă, nici favorabil, nici defavorabil. Pînă în cîţiva ani, prezenţa literară a unui nou scriitor nu e confirmată. Cînd, în 1877, la Şocec, se tipăreşte o culegere de *Rumänische Skizzen,* de peste 200 de pagini, pentru popularizarea literaturii române în străinătate, Creangă nu figurează, deşi traducătoarea e Mite Kremnitz şi deci selecţia e cu siguranţă recomandată de Maiorescu. Apar numai Slavici, Negruzzi, Odobescu şi Gane. Nici noua culegere germană a Mitei Kremnitz, editată în 1880 la Lipsea, cu alt sumar, nu-l include pe Creangă alături de Slavici, Gane şi Negruzzi. Pînă la data primei culegeri, Creangă avea să publice în „Convorbiri", .după primele povestiri, *Punguţa cu doi bani, Dănilă Prepeleac, Povestea porcului,* „poveşti", dar şi *Moş Nichifor Coţcariul* care depăşea sfera acestora ; Mite Kremnitz tradusese nu numai nuvele, ci şi „povestea *Doi feţi cu stea în frunte* după redacţiunea lui Slavici".

Creangă apărea, evident, la Junimea ca şi în genere pentru cititorii vremii, drept un „povestitor popular", nu un „scriitor", în primii ani aî afirmării sale. Aprecierea lui la Junimea o putem indiscutabil considera după Iacob Negruzzi, totdeauna medie a reacţiilor junimiste, exponent în principiu al lui Maiorescu, dar cu o tonalitate afectivă care dă adesea glas opiniilor inhibate ale „caracudei". Dacă, privit ca om, era, pentru Negruzzi, „un ţăran necioplit", „o figură ţărănească şi primitivă", ca autor era „un talent primitiv şi necioplit". O poveste a lui nu echivala, probabil, transcrierea unei bucăţi folclorice „după redacţiunea" unui autor cult. Aportul său viza nu creaţia originală, ci cunoaşterea folclorului. Creangă era publicat cu promptitudine pentru că, din diverse pricini, Junimea făcuse din folclor unul din obiectele discuţiilor la ordinea zilei.

În primii ani ai ei, folcloriştii nu se iviseră încă în adunările Junimii. întemeietorii acesteia priveau diferit creaţia populară. Carp şi Rosetti, cu indiferenţă, dacă nu cu dispreţ direct. Pogor, care, din principiu, combătea tot ce devenea o modă a gustului public şi nega numai pentru a-i scoate din sărite pe conformişti, îşi bătea joc de culegerile folcloristice unanim recunoscute şi în primul rînd de cele ale lui Alecsandri. Iacob Negruzzi avea pentru folclor respectul firesc al fiului lui Costache Negruzzi care elogiase *Cîntecele bătrîneşti.* Maiorescu, singur, între întemeietori, era preocupat de folclor.

El urma *Dacia literară* a paşoptiştilor în cultivarea cercetării folclorice, dar o muta în primul rînd pe plan estetic. Pentru el folclorul nu era doar şi mai ales o sursă de inspiraţie şi cu atît mai puţin un stimulent pentru lupta naţională sau socială, ci înainte de toate o creaţie artistică. De aceea îşi îngăduia, încă în 1867, să opună exemplelor de poezie proastă, alese din autori culţi, exemple de poezie bună aleasă din creaţia populară, şi, puţin mai tîrziu, lăudase, înainte de orice producţie originală, culegerea de poezii populare a lui Alecsandri.

La Junimea, ca şi în genere, folcloristica română era la începuturi, stăpînită de criteriile cele mai confuze pentru definirea şi aprecierea fenomenului, dar, cu timpul, se înmulţeau junimiştii pasionaţi de acest fenomen, profesori de obîrşie rurală îndeosebi. Dragostea şi diletantismul se împleteau în abordarea folclorului încît, pînă în 1875, „Convorbirile" putuseră, de fapt, să reflecte foarte puţin, prin studii şi articole, esenţiale dezbateri teoretice pe această temă. Cu excepţia articolului lui Maiorescu despre Alecsandri şi poezia populară, revista putea publica, sporadic, cîte o recenzie : la *Baladele populare* adunate de Miron Pompiliu (1870), la *Cîntecele populare de pe valea Prutului* culese de Caranfil (comentate, în 1872, de Xenopol), şi cam atît. Nu depăşeşte acest caracter nici un articol ocazional, interesant desigur pentru istoricul literar, cum era acela al lui Alecsandri, în 1871, despre *Cîntecele de stea* şi *Povestea Vorbei* ale lui Anton Pann. Mai ample, dar nu mai substanţiale, erau, despre Alecsandri însuşi ca folclorist, articolele lui G. Vîrnav-Liteanu în 1872, sau cele mai vechi, ale lui Caragiani, despre poezia populară a macedo-românilor. Abia în ultimii ani se manifestă ca folclorişti, cel puţin în treacăt, unii dintre junimişti — filologi sau istorici — ca Lambrior şi Xenopol. Acesta din urmă citisc la Junimea şi publicase în „Convorbiri", în 1873, o comunicare intitulată *Ceva despre literatura poporană,* în care propunea o ipoteză teoretică şi stimula discuţii. Celălalt, în 1874, dăduse o comentare a „pildelor, povăţuitorilor, cuvintelor şi poveştilor adevărate adunate de dumnealui vornicul Iordachi Golescul". Iar în 1875 începuse să publice o suită de studii mai cu- rînd etnografice despre „obiceiuri şi credinţe la români" pe baza cercetării folclorice. în ce priveşte însăşi culegerea şi publicarea de folclor, „Convorbirile" puteră da tot atît de puţin. Miron Pompiliu adunase poezii populare „de peste Carpaţi" şi „redactase" un basm. La 1870, un Bădescu dăduse nişte *Poezii populare din patria lui Dra- goş,* iar un N. Petcu, la 1871, alte

Cîntece populare din Transilvania. Slavici dăduse cîteva basme în redacţiune proprie.

Greu le era junimiştilor de atunci, ca şi tuturor comentatorilor din epocă, să facă o distincţie între textul folcloric propriu-zis, cules de un cercetător cu ştiinţa respectării formei autentice a fiecărei versiuni, şi creaţia literară originală pe motive folclorice sau prelucrările libere după folclor. Basmul lui Miron Pompiliu nu era nici el, documentar vorbind, o variantă certă, autentificabilă. Junimiştii, însă, o luau ca atare, cum luau, în bună măsură, şi basmele date de Slavici, în vreme ce înţelegeau că basmul lui Eminescu — *Făt-Frumos din lacrimă,* din 1870 — era totuşi o producţie cultă. Criteriul evident, stabilit cu pretenţiozitate de amatori, era acela al identificării şi respectării fără inventivitate epică a motivului folcloric ca şi reproducerea limbajului ţărănesc. *Făt-Fru- mosul* lui Eminescu era, de fapt, respins în taină ca un fel de eşec în repovestirea foclorică, pentru că autorul avea o participare epică pregnantă şi un limbaj intelectual. Faptul că trecuse mitul popular prin propria-i viziune de poet modern părea să fie insuficient pentru aprecierea basmului drept creaţie originală, dar era respins în numele folcloristicii. Slavici, în anii debutului, avea o limbă încă dificilă, dar încerca să păstreze timbrul ţărănesc, încît junimiştii care nu erau ţărani căpătau iluzia unei autenticităţi populare. Creangă apărea în continuarea acestui Slavici dinainte de Popa Tanda, dar mai fidel unui ipotetic text folcloric, mai lipsit dc rcdactare proprie decît chiar Miron Pompiliu. Cu alte cuvinte, nu era un „scriitor", ci rin „povestitor din popor" care, în loc sărşi spună povestea unui culegător, şi-o scrie singur.

Cînd Negruzzi îl arată pe Creangă „necioplit" şi „primitiv" ca autor, el nu dă acestor calificative un sens peiorativ, pentru că, în concepţia lui şi a altora, tocmai acestea indică o condiţie a autenticităţii unei opere care nu e un produs artistic propriu, ci folclor. Oricît un diletant în ale literaturii, ca G. Panu, s-ar fi sfădit cu unii, în privinţa lui Creangă el împărtăşea opinia majorităţii junimiste [15] :

Meritul lui Creangă — credea el — „se mărgineşte în acela de a fi reprodus aproape textual poveştile populare... Adevăratul culegător de poveşti este numai omul care a trăit primii 15 sau 20 de ani la ţară, care s-a hrănit cu atmosfera literaturii de acolo, care a vorbit limbajul ţăranului, care a trăit traiul lui, care a ascultat de sute şi sute de ori aceeaşi poveste şi care a povestita» şi el altora *identic...* Creangă era unul din aceşti rari, şi iată de ce Creangă povesteşte mai bine decît un

om cult cum e Slavici... Creangă n-avea decît să se lase tîrit de suvenirurile vii şi nepieritoare... tot ce a învăţat şi deprins, peste fondul cu care a venit la oraş, nu s-a prins, nu s-a asimilat cu dînsul... Cultura neputînd să-l domine... a putut să reproducă în limbajul în care crescuse poveştile pe care le auzise... Creangă era un povestitor fermecător, dar ceea ce noi iubeam într-însul erau poveştile poporului".

De toate acestea era atît de convins un om ca Panu, născut şi crescut la oraş, încît îşi îngăduia să-l întrebe pe Creangă :

— Domnule Creangă, cum se face că le ţii aşa de bine minte ?...

Ba, mai mult, auzind *Capra cu trei iezi,* putea exclama :

— Aşa este, aşa e întocmai cum am auzit-o cînd eram copil...

Pasămite, *„cuvint cu cuvînt* Creangă *a reprodus* povestea" aşa cum o auzise şi Panu în copilărie „de atîtea şi de atîtea ori"... „de la soldaţi... şi de la servitoare, unii şi altele de la ţară !"... Cu alte cuvinte, oricare dintre aceşti soldaţi şi aceste servitoare ar fi venit să-şi spună povestea la *Junimea* ar fi putut să se substituie lui Creangă — şi Panu însuşi ar fi putut-o face dacă după anii copilăriei, „mintea şi memoria nu i-ar fi fost supuse la transformări radicale, n-ar fi fost aruncate într-un cerc de preocupări, de gînduri, de studii, de un ordin teoretic şi abstract"... Sigur, pentru Panu ca şi pentru Negruzzi, de fapt pentru ansamblul Junimii, poveştile lui Creangă nu erau decît „o formă plăcută a unor minţi naive"...

Cel puţin în privinţa primelor scrieri ale lui Creangă n-avem de ce presupune că Maiorescu însuşi credea altfel. În afară de Eminescu, care dintre junimişti preţuiau altceva în noul venit decît un exponent folcloric ? Lambrior, ţăran autentic, din Neamţ, ca şi Creangă, „aproape plîngea" ascultîndu-l şi izbucnea :

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblaţi cu poezii nemţeşti sau cu combinaţii de a pantalonarilor de la oraş ?

Dar nu Lambrior dădea tonul Junimii. La asemenea izbucnire, alde Panu zîmbeau superiori. Junimiştii, în cea mai mare parte, nu considerau ceea ce aducea Creangă nici măcar literatură propriu-zisă. Indiferent de forma scrisă şi citită a operei sale, îl gustau mai ales pe povestitorul oral. Creangă povestitorul era totuna cu Creangă anecdotistul şi, mai mult decît lui Slavici sau lui Miron Pompiliu, junimiştii îl alăturau

celuilalt anecdotist, Caragiani. Lecturile lui Creangă erau bine primite, dar aşteptate cu nerăbdare erau glumele lui gata oricînd să fie înfăţişate în două variante : fără perdea, adică „pe uliţa mare", sau cu perdea, adică „pe uliţa mică". Sincer pînă la ingenuitate, Iacob Negruzzi îşi va aminti de aportul junimist al lui Creangă mai ales pentru rîsul pe care-l producea. „Tobă de anecdote, el avea totdeauna cîte una disponibilă, fiind mai ales cele corosive specialitatea sa, spre marele haz... al tuturor junimiştilor" (afară de Naum — pudicul prin excelenţă). Dar nu numai anecdotele ci şi scrierile, în memoria lui Negruzzi, erau ascultate „cu cîtă plăcere şi haz". Ba chiar, „singur rîsul lui înveselea societatea fără alte comentarii" deoarece, „cînd rîdea Creangă, ce hohot puternic, plin, sonor, din toată inima, care făcea să se cutremure pereţii !" Pentru acestea, în primul rînd, va exclama cu tandreţă Negruzzi, la bătrîneţe, evocîndu-l pe Creangă : „Ce fericită achiziţie pentru societatea noastră !"

De remarcat că îndărătul acestui rîs al lui Creangă se ascundea însă explicaţia rolului pe care-l dobîndeşte învă-

-,'/CddfiEBATi-VÅ JfUNÌM|EX ;
x x - a J
■ v-*" '~v..'' ■ . V-i»;. - . * V'
. '*' Congres«] naţional. economico-gasmvriomjco \V - :
y v;- ,»' ' : - ' -\DC]M^]€ìÅ 7 MOEMEMÉ, ;, ' A 'j -<, , - ᵥ ;;;
^Cfca'În^^ g sari ~

ţătorul proaspăt venit în Junimea. Nu numai că nu se va alătura belferilor din „caracudă" şi din „grupul celor nouă", dar devenea, repede, o figură reprezentativă a Junimii. Rar o tradiţie junimistă, de aici înainte, care să fie amintită fără includerea lui Creangă în ceremonial. Mai mult decît atît. În amintirile tirzii se produce o plasare retroactivă a lui Creangă în întreaga viaţă a Junimii de la întemeierea ei, pentru că atmosfera societăţii a rămas întipărită cu fizionomia pe care o căpătase după *venirea lui Creangă. De aceea, poate, şi Maiorescu îl va trece pe cel venit în 1875 printre membrii permanenţi la 1871. Fără hazul lui Creangă, discuţia politică a junimiştilor ar arăta altfel decît o fixase legenda.*

Ca şi Maiorescu însuşi, memorialiştii şi istoricii Junimii vor obişnui să stabilească o imagine unică a societăţii ieşene pe toată durata ei, „tipizînd-o" prin reliefarea cîtorva tradiţii care s-au format treptat şi adunînd laolaltă pe toţi cei care, în realitate, s-au succedat, adesea neîntîlnindu-se măcar sau

întîlnindu-se în puţine momente. Pînă în toamnalui 1874, Junimea ieşeană nu-l avea în mijlocul ei pe Eminescu (cu excepţia vizitei din 1872). Din primăvara aceluiaşi an, însă, nu-l mai avea pe Maiorescu decît sporadic. Eminescu rămîne la Iaşi numai pînă la sfirşitul lui 1876, iar participarea sa la adunările Junimii nu e dintre cele ce alimentează legendele. Cele mai multe „amintiri" de la Junimea, cu excepţia celor ale lui Negruzzi, încep cam din preajma intrării lui Creangă şi se referă exclusiv la societatea ieşeană rămasă practic fără Maiorescu şi adeseori fără Eminescu. Maiorescu va avea dreptate să spună că junimiştii erau „şi accesibili la ceea ce s-ar numi esprit de bohème, ceea ce făcea ca discuţiile să fie „tot-deauna vesele în formă şi adeseori serioase în fond". Dar dintre cei dinţii junimişti, dintre cei asidui pînă pe la 1875, care erau cei porniţi să dea o formă „veselă" discuţiilor ? Negruzzi ? După propria-i mărturisire, el visase o societate „serioasă", cu statute şi disciplină şi se acomodase abia apoi spiritului introdus de alţii. Maiorescu ? Pînă la Junimea şi chiar după aceea, nu se arăta de fel înclinat spre o societate boemă, ci dimpotrivă. EH avea nevoie de o adunare luminată, prielnică dezbaterilor pro-funde, ce solicită gravitatea. Prelegerile populare de el iniţiate erau prevăzute cu solemnitate. Junimea bucu- reşteană, unde va domni efectiv ţinuta maioresciană, avea să fie semiacademică, semimondenă, totdeauna ceremonioasă şi cuviincioasă, cu doamne ce se cer atenţionate şi cu domni respectabili. Farsele, rîsul, „corosivele" rămîn numai la Iaşi, independente de Maiorescu. Ceilalţi întemeietori ? Rosetti era cuminte şi adaptabil —■ nu el determina o atmosferă în alt sens decît ar fi stabilit-o Maiorescu. Carp avea umor şi-l putea gusta în manifestările altora, dar numai pînă la angajarea lui în cariera politică, de altfel rapidă. El e aproape de la început un oaspete de seamă la adunările Junimii. Spiritul boem al acesteia era dat, iniţial, numai de Vasile Pogor, gazdă de la un moment dat a adunărilor, poznaş din principiu, în litere ca şi în politică. El avea nevoie de o reuniune veselă a unor oameni inteligenţi — sau măcar de o reuniune în care cîţiva oameni inteligenţi să rîdă de ceilalţi. Maiorescu nu era din fire un zeiflemist, dar zvăpăiatul Pogor i-a relevat alianţa posibilă a criticismului cu zeflemeaua ca fiind mai eficientă, pentru început, decit demonstraţia cea mai strînsă. Dacă ne gîndim că cea dintîi manifestare a Junimii e denunţarea „pedantismului" e uşor de înţeles că gravul Maiorescu se putea sprijini, o vreme, mai mult decât pe Negruzzi şi Rosetti, tocmai pe Pogor. Acesta era

instinctiv polemic acolo unde el însuşi decidea, din raţiune, în acelaşi sens. Titlul societăţii — *Junimea* — fusese propus de Rosetti, al revistei — *Gonvorbiri literare* — de Negruzzi. În sine, asemenea titluri sînt pur şi simplu şterse. Maiorescu le acceptase, cu chibzuială, pentru că aceste produse ale imaginaţiei lui Rosetti şi Negruzzi nu erau pretenţioase. Pogor le primise cu satisfacţie în felul lui pentru că... „cela n'engage â rien". El cîntase ca un preot pe nas, şi întrebase de trei ori : „S-a lepădat copilul de satana pedantismului ?", iar Maiorescu, Carp, Rosetti şi Negruzzi, adaptîndu-se iniţiativei, răspunseră cu voie bună : „S-a lepădat". Totuşi, spiritul boem al lui Pogor nu pare să se fi impus deîndată. Chiar regula lui enunţată concis : *Anecdota primează,* care însemna dreptul de a se întrerupe orice dezbatere înaltă dar plicticoasă pentru a se da întîietate unei glume, nu pare să fi putut funcţiona decît mai tîrziu. Pînă la Creangă, anecdoticul consacrat era numai Caragiani — şi e greu să ne închipuim că acesta singur putea hotărî adunarea să fie ascultat cu prioritate. Anecdotişti posibili sînt mulţi : Ianov, Lam- brior, Negruzzi şi... Gane ! Mai era amator să se afirme ca anecdotist profesorul Paicu. Dar cum se povesteşte, acesta era întrerupt în plină acţiune pentru că n-avea haz, iar Pogor striga, în asentimentul unanim : Prost îi Paicu ! în primii ani ai Junimii atmosfera era totuşi mai mult „serioasă" ; atunci s-a desfăşurat o dezbatere amplă pe o problemă teoretică : ortografia limbii române, şi Pogor n-o putea împiedeca. însă, va spune Negruzzi, „o discuţie aşa de lungă şi laborioasă precum o avusesem despre ortografie ar fi fost cu neputinţă mai tîrziu ; Pogor şi chiar alţii ar fi zădărnicit-o".

Pentru o nouă discuţie de acest fel aveau să fie siliţi să se reunească, pentru deliberări grave, numai cîţiva junimişti *serioşi,* în afara şedinţelor tradiţionale : Burlă, Vîrgolici, Xenopol, Lambrior şi Miron Pompiliu, în frunte

Miwj^iMPtnm * **U n H o ţ :**

nu c nunui ace La Cdrt Juri ,ittti! în vii lui. j-<*nt.* 306 şi urm. Cod. Pcn-, o mji ilts jcd-Tiare cu iVpiio.i coi» ţtunM SC fură pe «.im UI5M5. >1 n'j!' ti oanr «M jiU\ jhi fitr| o adevâraii i.iltwiir când ui, .Imnmht sar ¿fr^tiu d,- Li
aXXî ANIVERSARA
a Societăţii JUNIMI?A
nod« ta fawM «mu puţin minim si aut tmil(iktál dcrÎMWM Jc

poate ho, mStUd «i pcovcc fojcam,. „r ,„„(., i mIhum.[1] 5.
n.irjlnii.ifi
Doué sări dearăndul?
^ . „ *i. TI.*
■ **«M W I.S. un .pkmiid „ ,„ ,[2]junlimi ,„. mjl ;;„*;;** ■
■ B E N C H E T ^
«fthrtrtrtrle vcic **„m**, r«i tu ilitrul .tl nlji ,Md„iMMl
îtteniHW (nr miu
V r .
■
cu Negruzzi.[16] Bineînţeles, aceasta nu înseamnă că Pogor frîna acţiunea junimistă. Dimpotrivă, îi dădea culoarea proprie. El strîngea cu pasiune *Dosarul Junimii,* cu tăieturi din presă. Şi poate însăşi îndrăzneala primelor critici maioresciene fusese stimulată de zeflemeaua lui Pogor. Cînd începuse alcătuirea antologiei de versuri româneşti, care stă la baza cercetării critice a lui Maiorescu din 1867, se citise mai întîi o poezie, probabil a lui Bolin- tineanu, „pe care toţi, din copilărie, ne deprinsesem a o crede foarte frumoasă" — cum va spune Negruzzi. Singur Pogor, intempestiv, „abia cetită", „o declara rea şi imposibilă de primit în antologie", spre indignarea lui Negruzzi, Gane şi Schelitti, reprezentanţi ai opiniei publice. Aceştia făcură apel la judecata lui Maiorescu, care, pesemne, se lăsa aşteptată. Şi „spre mirarea noastră, ce dc~ clară cu totul de aceeaşi părere ca şi Pogor". Imediat după aceea corpul unitar al Junimii adera la negativismul profesat cu umor de Pogor, .dar justificat teoretic de Ma- iorescu.

De ce l-a îmbrăţişat atît de repede Pogor pe Creangă ? Sigur, nu ca pe un producător de „lătrătură populară", fie ea şi autentică. Puţine lucruri ştim oricum despre ce-i plăcea şi ce nu acestui zeflemist despre care unii spun că-şi schimba părerea după ultima 'Garte citită în *Bibliothegue contemporaine,* colecţie de popularizare universală. Scrisese despre Buckle, avea să scrie despre Buda. Traducea din francezii romantici, parnasieni sau presim- bolişti de-a valma (Hugo, Baudelaire, Coppâe, Gautier, Lecomte de Lisle, Musset, Sully Prudhomme) ca şi din Horaţiu *(Adio la amor)* şi Virgiliu, apoi va da fragmente din *Faust* şi o tălmăcire a unei poezii chineze de pe la 3000 î.e.n. Ce nu-i plăcea, e mai clar : literatura trebuia mai ales să nu fie plicticoasă, bombastică, sentimentală, filozofardă etc... Prefera deci, în orice caz, genul „amuzant", ciudatul,

epicureicul, pitorescul, inutilul — tot ce irita conformismul, buna creştere, puritanismul, prejudecăţile. Un asemenea gust putea ascunde, altfel, şi tristeţea cea mai profundă, conştiinţa cea mai tragică, inadaptabilitatea fără ieşire — şi Pogor însuşi era singur un romantic refulat, ca toţi „satanicii", cum îl arată pro- priile-i poezii. Poate chiar ca să nu-şi bată joc şi de el însuşi, nici nu şi le mai publică, după 1873. Că-i plăceau anecdotele, e limpede, cum e limpede că, din toate acestea, le prefera, el în primul rind, pe cele „corosive". Dar dacă nu-l accepta pe Paicu şi-l aprecia, ca anecdotist, pe Caragiani, era mai mult ca sigur pentru că acesta din urmă, erudit elenist, elen el însuşi prin origine, nu era un trivial, ci un rafinat care ştia să atingă marginile trivialităţii cu intenţionalitate. Creangă aducea o notă inedită evident în acelaşi spirit.

Se poate închipui că, în literatura lui Creangă, Pogor e unul dintre puţinii care n-au văzut o simplă reproducere sau prelucrare folclorică, ci o fină „punere în scenă", cu umor şi pitoresc dialectal, ca şi cu o conştiinţă este- tică a delectării gratuite,

perfect complementară propriei sale atitudini. De pe aceste poziţii, nici el nu făcea probabil o deosebire calitativă între scrierile lui Creangă şi anecdotele sale, dar altfel decît majoritatea junimistă

.Căci, în aceste aneodote, repetate la infinit, nu „poanta" îi plăcea lui Pogor, de vreme ce de mult nu mai era o surpriză, ci ritualul spunerii ei. Pogor gusta deci *arta* lui Creangă, indiferent de valoarea ei reprezentativă, chiar de va fi preferat să-i stimuleze mai cu seamă latura anecdotică.

Junimea, aşa *cum a rămas indătinotă cu „boema" ei, e, de fapt, Junimea ieşeană aşa cum o voia Pogor şi cum a devenit mai ales prin întîlnirea Pogor-Creangă, care i-a definit fizionomia.* De aceea Maiorescu, reconstituind o şedinţă istorică din 1871, îi va atribui întregul ceremonial al cuplului Pogor-Creangă, deşi acesta din urmă mai fusese, pe atunci, în tabăra fracţioniştilor, un energic agitator. Propunerea ca junimiştii să intre în politica partidului conservator ar fi fost astfel primită la început cu un hohot de rîs, însoţită de un cîntec în cor, al cărui refren îl da Pogor, care la rîndul său (după regula junimistă *«anecdota primează»)* era întrerupt de povestirea lui Creangă, cum profesorul fracţionist Suciu justifica la o întrunire electorală taxa asupra *burlăcăritului"...*[17] Asemenea ceremoniale apăruseră, evident, abia după 1875. Pogor întrebuinţa de obicei fraze din leturghii. „Cînd era să se înceapă vreo lectură care promitea a fi mai interesantă, Pogor se punea să cînte ca un preot : *Acum să ascultăm Sf. Evanghelie a lui Schopenhauer— sau a lui Conta-cetire !* Creangă răspundea din colţul lui cu un glas de bas admirabil : *Să luăm aminte !* şi Pogor replica : *Pace ţie cetitorule !* după care se începea lectura..." Astfel, fostul diacon care în copilărie cîştigase admiraţia cumetrelor din sat cînd dădea replica la slujba părintelui loan, îi ţinea acum isonul ereticului Pogor care propunea înfiinţarea unei „Societăţi pentru combaterea religiei creştine".[18]

IX
ŢĂRANUL, TÎRGOVEŢUL ŞI SCRIITORUL

Cînd 'debuta în literatură, Creangă era om de aproape 40 de ani. Pînă aici, viaţa lui fusese agitată de evenimente. O biografie quasi aventuroasă în detaliile ei. Dar tocmai anii de zbucium şi peripeţii fuseseră aceia ce continuau drumul bătut. Destinul rămînea parcă acelaşi,

mijlociu, şi, dacă s-ar fi încheiat ceva mai devreme, nimeni n-ar fi cercetat căile ţăranului venit la oraş, bătîndu-se să intre în societate, ajuns în conflict cu superiorii eclesiastici şi vă- zindu-se gonit din şcoala în care începuse să se aşeze. „Duhul neastîmpărat" al lui Nică a lui Ştefan din Humuleşti ar fi trecut neştiut în tăcere şi odihnă.Din 1875, acelaşi om începea o altă viaţă, menită să fie fără de moarte. însă aceasta se confundă cu opera însăşi care-l scosese din făgaş şi îl mutase pe coordonatele unor valori eterne. Biografia fusese a humuleşteanului, a diaconului refuzat, a învăţătorului. Scriitorul aproape că n-o mai are. Datele anterioare determinau omul fără să-i fi pregătit făţiş drumul cel nou. îl pot explica fără să-l poată dezvălui în izvoarele lui tainice. De-aici înainte, datele evidente devin amăgitoare, pentru că omul e în acelaşi timp altul şi acelaşi. Pentru cine îl urmăreşte zi de zi, el îşi urmează itinerariile obişnuite : din mahalaua Ţicăului la şcoala din Păcurari, şi înapoi, cu popasuri la debitul lui Zahei, la cîr- ciumile mărginaşe ori prin casele vecinilor. La acestea se adăuga acum un punct nou în program : sîmbătă seara, săptămână de săptămînă, se înfăţişa la Iacob Negruzzi sau la Vasile Pogor, adică la adunările Junimii. Iar hoinărelile prin uliţele laşului le făcea adesea la braţul lui Eminescu...

Mai mult decît oricine poate, vechii tovarăşi de şcoală, de petreceri, de lucru la manuale şi de agitaţie politică îşi dădeau fără îndoială seama, însă, că ceea ce părea doar un adaos la drumurile lui Creangă cel ştiut de ei constituia de fapt o schimbare esenţială. Tovarăşul lor, printr-o întîm- plare pe care n-o puteau bine pricepe pentru că nu puteau recepta revelaţia geniului în omul de toate zilele, rămânea şi nu mai răminea „de-al lor". Din surpriza noilor relaţii ale lui Creangă, acceptau mai lesne tocmai ceea ce era mai fundamental nou, dar aparent neschimbat şi nu puteau de loc înţelege ceea ce era doar o consecinţă a noului. Astfel, nu era cu totul incomprehensibilă prietenia cu un Eminescu care, poet sau nu, era revizorul şcolar ¡ce bătea drumurile de ţară, călca pragul claselor, stătea de vorbă cu dăscălimea ca un

dascăl el însuşi, fie el mai învăţat, şi, mai cu seamă, avea plăcere să stea la ulcică de vin cu unii şi cu alţii dintre învăţători. E drept că cel mai adesea Eminescu şi Creangă hoinăreau numai în doi şi se bucurau singuri de iarba verde sau de hrubele lui Amiras şi că, amândoi, îşi duceau o parte din timp în altă lume, închisă celorlalţi. Dar nu o dată petrecerea cu băutură şi vorbe de clacă se făcea în grupul vechi. Ienăchescu şi Răoeanu se puteau şi ei considera prieteni cu revizorul pentru că nu aflau nici o distanţă între unii şi alţii cînd se întâlneau toţi laolaltă, cu voie bună, dar altfel fără să se sperie nici de discuţii cuvenite unor oameni ai şcolii ce se aflau. Ceea ce îi intriga neînchipuit mai mult era celălalt fapt, al pă-trunderii tovarăşului lor în casa unor asemenea boieri de frunte <ca Negruzzi şi Pogor. Sigur, relaţia lui Creangă cu astfel de personalităţi ar putea fi de folos pentru toţi. Dar prin ce minune tocmai Creangă ajunsese dintr-o dată atât de sus ? Că începuse a scrie poveşti ? N-ar fi putut oricare dintre ei să aştearnă pe hârtie basme de acelea ? Care dintre ei nu cunoştea istoria caprei cu trei iezi ? Numai că nu s-a aşezat nici unul să învîrtă de zece ori o propoziţie. Ienă- i-iieacu, mai isteţ uecîl Creangă, n-ar Îi puiui bă sune nuu repede şi să umple singur o revistă, de ar fi vrut ? Şi, stînd strîmb şi judecind drept, mare lucru ştia Creangă care

Î^VATATOKIITi

C O P U L O R

(jasi'LK PKI.M v m ;

u un.nr »1

iV M ii: :•! -u-M.'.! l -I • I'\i

Pari«[1]a l-ia.

■ ' _ ' ' A * «

ilNMBWiMHWlli, Wto

nici nu poate fi scos din ale lui, cu bucăţile de lectură şi scrierea alfabetului ? Nu era Răceanu mai învăţat ? La partea ştiinţifică, Creangă mai că nu se băga cînd lucrau la *învăţătorul copiilor* şi se mulţumea să moşmondească

mereu numai la partea literară de ţi se ura ou binele ! Dar la urma urmelor să vedem ce s-a mai întîmpla şi să-l lăsăm pe Creangă cu fleacurile lui. Numai să nu şi-o ia în cap, să nu înceapă a se crede şi el boier şi să nu ne uite pe noi dacă s-a sălta el.
Creangă nu şi-o lua în cap şi nu-i uita.
225
Chiar în 1875, Maiorescu i se adresa cu o propunere care
15 — Ion Creangă viza acţiunea grupului de autori ai manualelor. *Domnule Creangă,* îi scria ministrul, „din inspecţiile făcute la şcoa- lele primare, am văzut că cei mai mulţi învăţători nu înţeleg aplicarea metodei noui de cetire şi scriere... învaţă după obiceiul vechi şi apoi cetesc numai bucata din cărţile nouă. Cred că este neapărat de trebuinţă un conducător sau o călăuză pentru învăţători, în întindere de cel muit 2—21/2 coaie de tipar... Fă bine, scrie această broşură. Eu ţi-o voi tipări în tioprafia Statului"...[1]

într-adevăr, folosirea *Metodei Nouă* cerea o călăuză pentru că tradiţia predării arhaice era înrădăcinată, iar predarea fonetică scriptolegă era încă la începuturi. Cînd ardeleanul Zaharia Boiu scosese, în 1862, la Sibiu, primul abecedar românesc de tip nou, îl însoţise prevăzător, de o *Manuducere pentru începători la întrebuinţarea abţdaru- lui*[2] De o asemenea „manuducere" ar fi avut nevoie şi *Metoda nouă* mai ales acum cînd prindea să se răspîn- dească. Manualul recent al profesorului B. Constantinescu editat în tipografia Statului şi recomandat insistent de minister, în ciuda împotrivirii lui Eminescu, mergea în bună măsură pe urmele ei, cu modernizări discutabile. Maiorescu, hotărînd aprobarea ministerului pentru ambele manuale şi lăsînd alegerea lor la latitudinea învăţătorilor, vedea mai ales ce era comun între ele, în opoziţie cu vechea metodă. De aceea îi preciza lui Creangă că broşura cerută „însă trebuie să se refere atît la cartea d-voas- tră cît şi la abecedarul lui Constantinescu" considerîn- du-le pe amîndouă „întemeiate pe acelaşi principiu". Autorii ieşeni aveau, evident, în Constantinescu pe singurul concurent de temut şi nu acceptau punerea pe aceeaşi treaptă eu el, nici ideea principiului comun, dar o metodică elaborată de ei pentru ambele manuale nu putea decît să le crească lor autoritatea. Ministrul, adresîndu-se lui Creangă, le

recunoştea meritele şi-i considera buni de consilieri ai învăţătorimii. De altfel, Maiorescu, probabil şi în urma raportului lui Eminescu despre prelegerile unor „pedagogi practici", îi mai solicita lui Creangă sprijinul şi în alt sens : „aş dori — îi scria — să te văz explicînd la învăţătorii din sat din viu grai ce şi cum trebuie să facă. Cel puţin pentru două săptămîni. Cum crezi că s-ar putea întocmi mai practic un asemenea curs pentru institutorii rurali ? Cum şi cînd ?" Cel solicitat era Creangă, dar colegii săi nu simţeau cîtuşi de puţin că ar fi excluşi din vederile lui Maiorescu şi se puteau socoti doar reprezentaţi de cel direct chemat la sfatul ministrului.

De altfel, tot pe atunci, Maiorescu iniţiase alcătuirea unui chestionar „privitor la datinile poporului" care urma să fie împărţit printre învăţătorii rurali. [3] La chestionarul acesta a lucrat mai cu seamă Ion Creangă, însă fără urmare, pentru că, cu schimbarea guvernelor, totul va cădea în baltă, pînă la reluarea iniţiativei, peste ani, de către Hasdeu.

Ce-i va fi răspuns Creangă lui Maiorescu şi ce se va fi ales din înţeleapta propunere privind cursurile, nu ştim deocamdată. Cert e însă că în privinţa metodicii Creangă s-a pus repede pe treabă şi nu izolat de tovarăşii săi. Ciudat e că nu toţi şi nici măcar Răceanu, specialist, s-au angajat la lucru, ci numai Ienăchescu, ceea ce dă de gîndit a- supra efectivei colaborări. Părintele cel şiret ajuta de obicei cu gura şi rar cu mîna, încît se poate crede că de scris s-a aşezat numai Creangă singur să scrie *Povăţuitoriu la cetire prin scriere ţiupă sistema, fonetică de, Institutorii Gheorghe Ienăchescu şi Ioan Creangă,* care era gata de tipar în 1876. Oricum, noua carte vorbea în numele întregului grup şi cuvîntul adresat „fraţilor învăţători" amintea că e vorba de „produsul unei experienţe de 13 ani dobîndite în mijlocul copiilor începători". învăţătura, arăta *Povăţuitorul,* explicînd *Metoda Nouă* cată să fie nu un obiect de memorizare mecanică, ci un obiect de inteligenţă...

15*

Odată cartea încheiată, autorii o trimit ministrului spre aprobare şi tipărire. Un raport al lui Eminescu îi subliniază meritele esenţiale : „Deosebirea între metoda propusă de această broşură şi învăţarea rutinară şi mecanică precum se profesează ea în genere în şcolile

noastre este deosebirea dintre învăţământul viu şi intuitiv şi mecanismul mort al memorării de lucruri neînţelese de copii ; este deosebirea dintre pedagogie şi dresură. Prin metoda veche a silabisării, a memorării mecanice de semne şi cuvinte, iiiLeiigenţa copiilor nu era cu mult mai bine tratat?, decît inteligenţa unui animal, care se deprinde prin frică şi silă la o mulţime de apucături automatice, de care nu-şi

22

7¿•M«/ *Ht'**A-*** Wfc« ,

^Îfa-vi-.. *a* iit AJtţwCJ-*

*• ■¿totvriŞ, n .«- Utrr^iMt.: ii^e, t**Ui* *J"*

^î" -îi' Al" » *UvmonA**

Jo

*'jlfmfy Ir **Itţ** ipnimt/,* *. **JHj**.'f*'*** ■ '*

Jeti<(-d>j mit

oft **.**

poate da seama..." În *Povăţuitoriu,* „nu mai întîlnim pe învăţătorul sever şi ţeapăn cu vergile-n mînă, ci un suflet uman, care se coboară la treapta sufletelor copilăreşti şi le disciplinează, nu le siluieşte". În rezumat : „Oricît de modestă în aparenţă ar fi cartea, ea însemnează începutul unei reforme adînci în instrucţia elementară : ea a rupt-o cu dogmatismul, izvorul metodei propuse este însăşi natura inteligenţei, procesul ei de dezvoltare." [4]

Dar, întocmai ca şi altădată, răsturnări din sfere în a căror înălţime Creangă nici nu privea se întîlnesc cu modestele planuri ale învăţătorului.

Guvernul în care Maiorescu era ministru al învăţămîn- tului se clătina din ce în ce, sub presiunea propriilor sale orientări conservatoare şi a propriilor sale tranzacţii politicianiste, ca şi sub presiunea opoziţiei întărite prin reunirea diverselor tabere în aşa-numita „Coaliţie de la Ma- zar-Paşa" care specula nemulţumirile maselor.

La începutul lui 1876, Maiorescu îşi concentrase atenţia în primul rind asupra reformelor realiste cerute în învăţă- mîntul public şi se pregătea să-şi susţină în parlament legea pentru organizarea instrucţiei. Nu era într-o stare de spirit optimistă, supărat de certurile dintre partizanii politici, de puţinul sprijin primit de la aceştia

pentru reformele urmărite, ca şi de drame familiale. Pe la mijlocul lui ianuarie nutrea gînduri disperate de evaziune, concretizate într-un proiect de... emigrare în America unde ar putea găsi eventual un post, într-un institut, ca profesor de limba franceză.

La Iaşi, junimiştii simţeau planînd asupra lor primejdia unei schimbări guvernamentale şi Eminescu îi scria lui Negruzzi, cu un umor care ascundea îngrijorarea reală : „în oraş circulează zgomotul că ministerul ar fi căzut. Acest zgomot neliniştește atît pe mine cît şi pe Bodnărescu. Dacă ştiţi ceva pozitiv, vă rog să ne spuneţi şi nouă, cît şi despre vreo nouă combinaţie de care s-ar fi vorbind. Pompiliu şi-a pregătit geamantanele şi vrea să fugă la Magyar-Orszag. Panu se plimbă cu neliniște prin Copou deşi omătul e pîn-la brîu. Lambrior şede tăcut în cafenea la Max şi pe cîţi intră în cafenea îi întreabă ce s-aude".[5]

La sfîrşitul lunii, Maiorescu primise, în Senat, un vot de blam pentru „călcarea legii instrucţiunii" şi demisiona. O dată cu el îşi dădea demisia întregul guvern al lui Las- car Catargi. Peste două zile, şeful alcătuia un nou guvern, cu Carp la instrucţie, care se declara continuatorul lui Maiorescu. La începutul lui martie fostul ministru era numit agent diplomatic la Berlin, şi pleca din ţară cu aceleaşi gînduri negre care evoluau de la proiectul „emigrării" la cel de „a-şi lua viaţa". între timp noul minister Catargi demisionase şi se formase un cabinet de tranziţie. Acesta dură numai trei săptămîni, în aprilie, dar „în fostul meu minister al instrucţiunii s-au revocat atît de multe, cît a fost cu putinţă. Nica, Polizu, destituiţi, Slavici îndepărtat din amîndouă locurile ş.a.m.d. Legea mea a instrucţiunii retrasă din dezbaterea Camerei..." în fine, coaliţia opoziţiei îţi impunea prima formaţie guvernamentală. Apoi guvernul coaliţiei de la Mazar-Paşa, condus efectiv de Ion Bră- tianu, începe curînd politica răfuielilor şi cere punerea sub acuzare a foştilor miniştri. în iulie, Maiorescu îşi dă demisia, primită „au grand regret" dar prompt. „Este oare cu putinţă — îşi zicea Maiorescu —■ să faci ceva de valoare într-o ţară în care poţi fi aşa de extraordinar de nedrept judecat şi calomniat ?" [6] întors la Bucureşti, va găsi lipite pe toate zidurile afişe conţinând decizia de dare în judecată a

foştilor miniştri. Un „comitet de acuzare" îi imputa „prevenitului T. Maiorescu", pe lîngă alte vini, comune întregului minister demis, şi unele speciale, reunite sub titlul „Răsipă şi deturnare de bani publici". Aici intrau, printre altele : „Revizorii ce luau cîte 500 lei pe lună în loc de 250 după buget" (sînt nouă revizori, printre care Eminescu, cu toţii numiţi pe cîte două judeţe); „împrumutul făcut d-lui M. Eminescu şi ajutorul făcut d-lui I. Slavici studenţi la Universitatea din Viena şi Berlin (100 de galbeni primului şi 40 celuilalt, în 1874 !); „sumele luate de d. Maiorescu pentru plata transporturilor în inspecţiunea şcoalelor" (cînd ministrul ţinuse să însoţească personal cîţiva revizori în drumurile prin sate) etc.

Bineînţeles, Eminescu era destituit, de la 1 iunie, iar Petrino, cu sprijinul lui Vizanti — care curînd avea să fugă din ţară cu o avere furată din vistieria statului — îi intenta un proces de sustragere a unor cărţi din Biblioteca Centrală. Hărţuirea la judecată a poetului avea să dureze pînă toamna tîrziu, fără să i se poată dovedi culpa. Concomitent, proaspătul prefect al judeţului Vaslui îi trimitea o adresă cu imputarea retroactivă că n-a găsit la Prefectură nici un tablou cu şcolile existente !

Tot de la sine înţeles, *Povăţuitorul* nu mai intra în vederile ministerului şi autorii şi-l tipăreau, ca şi pe celelalte cărţi ale lor, la Goldner, inutil de altfel căci nu aveau nici o recomandare oficială pentru răspîndire. în noiembrie, Creangă îi scria lui Maiorescu, făcînd haz de necaz :

„*Povăţuitoriul la cetire prin scriere* ce l-am alcătuit şi l-am tipărit din îndemnul d-voastră, nu ştiu dacă l-aţi văzut. Ce-i drept prostişor lucru am făcut, dar şi-a luat plata, căci înapoiat de onor ministeriu actual, şade la răcoare în pod la părintele Ienăchescu, tovarăş la pagubă. Vro 30—40 de galbeni, nu-s mai mulţi. Un exemplar însă l-am vîndut d-lui Sigara, advocat, care mi-a arătat că are

P0VĂŢU1TORIII

CETIRE FRIK SCRIERE

sistema fonetica

dorința a se ocupa și cu didactica. Cal bătrîn, să învețe la umblat.

Dar nouă nu ne pasă ; l-am zmomit, de mi-am scos IV2 franci și pace bună. De acum poate să se povățuiască cu dînsul cum știe și la ce știe".[8]

Se pare, cu același haz negru Creangă își mai difuza din cînd în cînd un exemplar : „Iacă și broșurică asta — i-o oferea el cîte unuia, cînd s-ar întîmpla să nu mai puteți dormi, vă rog să luați broșurică și, începînd s-o citiți, veți adormi îndată. Asta-i bunătatea e'i..."[9]

Altfel, învățătorul Creangă nu avea de ce să fie mulțumit, dar nici lovit de schimbarea guvernului. Nu mai era de mult amestecat în „electorale". Fusese și destituit și reintegrat de conservatori, încît nu se putea simți legat de aceștia, ci numai de personalitatea lui Maiorescu, ca și de soarta unor oameni dragi atinși direct de răsturnare, ca Eminescu în primul rînd.

Încolo, școala era școală și profesia profesie. Totul decurge după orar și, în condica de inspecție, după examenele semestriale, revizorul Elie Baican mulțumește învățătorului Creangă pentru rezultatele obținute.[10] La rîndul său, în iunie, Creangă asista ca delegat al primăriei la școala de fete nr. 2 din Păcurari și constata că „doamnele institutoare și-au făcut datoria conștiincios" [11].

Cînd ajungea acasă, în bojdeuca din Țicău, își ducea aparent mai departe viața de locuitor al mahalalei, puțin deosebit de vecinii săi. Locuia de mult împreună cu o femeie, Tinca Vartic, pe care, ca mulți oameni din această lume semirurală și ca vecinii înșiși, și-o socotea nevastă fără cununie. Cine și cum va fi fost aceasta, nu se prea știe. Cei ce mai tîrziu vor vorbi despre ea o vor fi cunoscut, de obicei, nu în primii ani ai conviețuirii cu Creangă. De la ei știm doar că ar fi fost destul de slută la chip, pentru că avea obrazul ciupit de vărsat, dar cu o privire ageră și, altfel, femeie bine legată, sănătoasă, vioaie și harnică. Din pricini dezvăluite ulterior, părintele

Ienă- chescu avea să o declare „foarte mult superioară lui Creangă" [12]. în orice caz nu ştia carte de fel şi, pe vreo petiţie, îşi punea degetul. Era fiica unor Ruxanda şi Andrei Vartic [13], poate şi ei de prin Ţicău, mahalagii după toate probabilităţile. Mama Tincăi, în orice caz, trăieşte pînă tirziu şi raporturile cu Creangă sînt evident de familie, ca faţă de un ginere destul de bun. Cum soţul ei nu apare în nici un document sau mărturie despre casa din Ţicău, e de presupus că era văduvă, poate după un slujitor de biserică. Peste ani, Ecaterina Vartic avea să prezinte un act după care s-ar fi născut la 15 august 1860,[14] ceea ce ar însemna că, în 1875, ar fi fost în vîrstă de 15 ani. Biografii lui Creangă i-o alătură, de obicei, pe Tinca, încă de prin 1872, dacă nu mai devreme. Dincolo de mărturii şi acte contestabile, găsim însă un document care confirmă că, cel puţin în 1879, legătura dintre Creangă şi Tinca e veche şi durabilă : „bojdeuca din Ţicău", pînă acum proprietate a Măriei Ciogolea, e cumpărată de Ecaterina Vertic (zestre adusă bărbatului sau dar din partea acestuia ? sau cumpărare trecută pe alt nume din cine ştie ce pricini juridice ?). Madam Ciogolea, în orice caz, „prin punerea degetului meu în acest act", alături de cel al Tincăi însăşi, declara că i-o trece acesteia „în de veci vînzare", „în preţ de 50 adică cincizeci de galbăni austriaci, a treizeci şi şapte de lei vechi galbănul, care bani i-am şi primit deplin la facerea actului... Aşadar dumneaei Ecaterina Vartic de astăzi înainte va fi stăpînă pe acest acaret pentru totdeauna, din neam în neam", iar „Bezmănul îl va plăti de acum înainte dumneaei, după cum se va împăca cu epitropia Bisericii Bunei-Vestiri"... Actul întreg e scris de mîna lui Creangă, care-l şi subsemnează : *Am fost faţă 1. Creangă.*[15]

Ceea ce se poate crede, din confruntarea actului de naştere cu cel de cumpărare e că Tinca, dacă nu era chiar de 19 ani cînd devine proprietăreasă de drept a bojdeucii, era în orice caz foarte" tînără, cam cu douăzeci de ani mai mică decît Creangă şi nu cu mult mai mare de- cît Costache, băiatul acestuia. Se poate presupune că realmente a fost adusă în bojdeucă aproape copilă din vecini, pentru a ajuta la gospodăria bărbatului singur, şi că abia mai încolo îi devine femeie.

Cînd Costache avea 12 ani (1872), Creangă îl băgase la şcoala „fiilor de militari". [16] Adusese o atestare că este lipsit de mijloace şi un certificat de paupertate, pentru a obţine înscrierea în internat a lui Constantin cu scutire de orice taxe [17]. Creangă îşi iubea feciorul şi şi-l creştea cu asprime pentru „a-l face om", încît nu e de mirare nici că-l mustra adesea cu băţul. De altfel, cel puţin din 1877, feciorul e la Bucureşti. Tatăl îl vede doar în vacanţe, cînd prinde mai curînd prilejul de a-i da cuvenitele lecţii morale. într-o vacanţă, probabil în primii ani de şcoală militară, Costache Creangă, în uniforma-i mîndră, se plimba cu tatăl său prin faţa primăriei de Iaşi cînd trece prin faţa lor un sacagiu. O fi fost şi acesta om de prin vecini, oricum cunoscut al lui Creangă, care se opri să stea de vorbă cu el. Costache, jenat de companie, se depărtă pe furiş.
Creangă îl obligă să se întoarcă, să-i dea mîna sacagiului şi să i se recomande :

— Aşa, Costache ! Să nu-mi umbli hucimarginea şi să nu te ruşinezi cînd întinzi mîna unui om sărman, cinstit şi harnic ! [18]

Elevul-sergent Creangă Constantin e, probabil pe la 15-16 ani, eroul unei întîmplări care dezvăluie că între el şi Tinca Vartic, oare juca oarecum rolul mamei, nu era într-adevăr mare diferenţă de vîrstă — şi nici de inteligenţă. într-o seară, Tinca îl cheamă pe ceardacul din dos, care da în cîmpul dinspre Aroneanu, şi-i şopteşte misterios :

— Aşteaptă aici puţintel ! Ai să vezi cum pîlpîie o vîlvătaie albastră dinaintea noastră...

După ştiinţa ei, moştenită, acolo ar fi ascunsă o comoară :

— Hai să săpăm la noapte, c-o să dăm peste borcane şi pîrnăi pline cu aur...

Pîndesc amîndoi să adoarmă Creangă şi, cu o cazma şi un tîrnăcop, se duc să sape. Cine ştie ce drumeţ întîrziat prin asemenea locuri îi zăresc şi, bănuitori, cheamă „var- diştii" care-i duc pe săpători la „Despărţire". Cînd, dimineaţa, Creangă îi scoate de la arest, îi găseşte cu actele făcute de comisarul perspicace care conchisese că viitorul ofiţer ajutase pe tînăra femeie să-şi îngroape

pruncul nou- născut... în asemenea împrejurare, se pare, Creangă nu făcea distincţie între păruiala cuvenită „copilului" şi cea cuvenită „femeii"... [19] .

În rest, raporturile dintre Creangă şi Tinca erau cele firești în lumea Ţicăului. Fără cununie şi fără declaraţii de amor, uniunea lor e trainică indiscutabil şi alcătuieşte o familie, integrată în toată rubedenia fiecărei părţi. Bojdeuca adăposteşte în treacăt sau pe mai mult timp neamurile lui „Ionică" şi pe cele ale Tincăi, aflate în ospeţie la Iaşi, şi toţi se ştiu reciproc, cel puţin după nume, cum se obişnuieşte. Lumea i se adresează Tincăi cu consideraţia datorată un pi femei cumsecade, fraţii bărbatului, mai mici, îi zic „tăţacă" sau „duducă". Peste mulţi ani încă, pe plicul scrisorilor, Creangă îi va scrie convenţional :

***Ĭ4.ct ic*. *Ţccitucâ* .*ţvntetu* _**

. A ¿»»i His

„Domniei Sale

Domnişoarei Tinca Vartic strada Sărăriei, devale, peste drum de şcoala evrească lîngă Mustea Casapu La Iaşi",

dar nu va fi de mirare pentru moşul Gheorghe din Tg. Neamţ să primească de la nepotul său o scrisoare semnată cuviincios *Ecaterina şi Ion Creangă*.

Tinca a fost, fără îndoială, o nevastă credincioasă, care nici nu îndrăznea prea multe în casă, nici nu se ştergea ca o umbră pe lîngă pereţi. Era stăpîna bojdeucii cît i se cuvenea unei femei ce ştie că are în bărbat şi un stăpîn. Ea făcea de mîncare, strîngea în casă, spăla, cosea, şi ştia că nu duce viaţa cea mai oropsită între femeile de seama ei.

Creangă se purta cu ea ca tot omul, dar era, altfel, mai mult blajin, nu-i ieşea nici el din vorbă în treburile casei, maică-si îi zicea „Cucoană Ruxandră" şi „sărumîna" şi se avea bine cu lumea ei şi a Ţicăului, cu alde Muşniţanu şi Singhel, „prieteni senoeri", ori cu alde Pilescu sau Mihăilescu, Trantomir sau Florea, martori, cînd trebuie, pentru tot felul de atestări, inclusiv în ce priveşte naşterea la Iaşi a fraţilor Creangă din soţii Smaranda şi Ştefan Creangă, trăitori în Iaşi.

Casa lor era gospodărită cum le plăcea amîndurora şi curat îngrijită, lipită frumos cu lut pe jos,

cu ograda umbrită de pomi şi plină de orătănii. Omul dormea vara afară, ca la ţară. Femeia îi făcu, după gustul lui, un fel de cămăşi lungi din pînză vărgată în care se putea învîrti prin casă comod. Prînzul, femeia i-l servea pe un fel de prispă, în ceardac, pe o măsuţă cu trei picioare. în podul şindri- lit al bojdeucii, gospodina făcea provizii pentru iarnă şi-i pregătea bărbatului bucatele care-i plăceau şi ei, din muşchi afumat de porc şi din slănină, găluşte cu pîsat de mei, găini fripte pe ţiglă şi unse cu mujdei de usturoi, plăcinte moldoveneşti, cu „poalele-n brîu" ş.am.d.

Însă Creangă acesta care se împăca bine cu Tinca Var- tic, cu Ienăchescu şi cu „prietenii senceri" ai lui şi ai celorlalţi, îşi continua şi cealaltă viaţă, numai aparent paralelă, în ochii celor care nu puteau ghici vasele comunicante între una şi alta. Tîrgovăţul care era un ţăran mutat la mahala, ca atîţia alţii, preoţi, învăţători sau mici slujbaşi, publica în Convorbiri literare *încă în 1875, alte două poveşti :* Punguţa cu doi bani *şi* Dănilă Prepeleac, *iar în anul următor* Povestea porcului. *Tinca vedea cu uimire şi abia ascunsă furie cum parcă intra dracul în omul ei în unele zile. Cocoţat pe prispa lui sau, de era cald, băgat cu picioarele în putina din ceardac şi aşezat pe un scăunel, omul ieşea dintr-o dată din cele cc-l înconjurau şi scria, bolborosind, fără să osteneaască, ore şi ore în şir. Nu era chip atunci să te apropii de el, nici măcar să-i stai în preajmă cînd se apuca să-şi citească singur vorbele, de zeci de ori oarecum aceleaşi, dar altfel răsucite. Numai după ce isprăvea o chema uneori pe Tinca şi-i citea şi ei cele scrise. Ei nu-i era neplăcut să le asculte că doar erau poveşti şi Creangă le spunea bine, dar i se părea nelalocul lui chinul omului să le pună pe toate neapărat pe hirtie şi chinul ei în aşteptare. Ba, colac peste pupăză, mai şi trebuia să spună de-i place sau nu şi de ce, încît, pînă la urmă, femeia se obişnui să zică totdeauna la fel, numai să scape de pisălogeală.*

Iar Creangă urma să-şi cînte şi să-şi cîntărească singur frazele, ascultîndu-le parcă într-un fel deosebit, cu un auz tainic sau ciulindu-şi urechile să asculte cum vorbesc între ei, într-o realitate fictivă, dar prezentă pentru el, fiinţele pe care tot el le născocea şi le mînuia ca un păpuşar.

Invenţia tematică era pentru el secundară. Avea la în- demînă un fond comun şi anonim, ca acela al zicalelor şi proverbelor, care constituia mijloacele povestirilor sale, nu scopul lor. Aparent, folosea tehnica pildelor universale, în care fabula antropomorfizează universul, dar fabula putea avea pentru el numai sensul desfăşurării parabolice, fără o reprezentare directă a finelui, a „moralei". Aceasta rămînea ambiguă, implicată nedefinit în povestire, ca în orice întîmplare autentică. Scriind, ca şi povestind oral, Creangă întîrzia din ce în ce mai mult încheierea, cu instinctul celui ce nu urmăreşte atîta un deznodămînt, cît însăşi desfăşurarea întîmplărilor posibile în direcţia stabilită. Copiii care ascultă basme ştiu sfîrşitul, dar adoră retrăirea peripeţiilor şi, dincolo de cele spuse, continuă cu imaginaţia o serie de întîmplări abia punctate în naraţiunea fixată. Ascultătorii, ca şi cei extrem de rafinaţi, refac procesul receptării infantile : ei au întreita plăcere de a regăsi ritualul stabilit al structurii epice, de a duce pînă la ultima consecinţă logica aparte a fantasticului şi de a-şi închipui, în acelaşi timp, întreaga lume fantastică prin acţiunea ei drept o lume autentică. Creangă îşi structurează evident, din ce în ce mai desăvîrşit, povestirile pe această triplă delectare a receptorului creator, scriind ceea ce rămine de regulă nescris în continuu creaţie a a^culuitorilor de basme. În acest sens, schema dată capătă existenţă unică şi arta lui Creangă e aceea a folosirii elemen- telor „retardante" din epica tradiţională atit pentru a împlini şirul peripeţiilor ireale şi pasionante, cît şi pentru a le vizualiza „realist", scenarizîndu-le pe cele mai incompatibile cu realitatea.

Capra cu trei iezi *era şi nu era, deci, aceea auzită de Panu din copilărie (va ji, însă, de la Creangă încoace, aceea auzită în copilăria lor de generaţiile ulterioare !). Povestea era cea ştiută. Absurdă era impresia lui Panu că ar fi ştiut-o întocmai, cuvînt cu cuvînt. Absurdă, dar ex- plicabilă, pentru că realiza efectiv modelul povestirii duse pînă la ultimele ei consecinţe în mintea receptorului din- totdeauna. Creangă ipostazia acest model într-o formă atît de sugestivă, încît putea apărea drept preexistînd realmente. Antropomorfizarea însemna pentru el nu doar fabulistica imaginară a unui dialog de tip uman între necuvîntătoare, ci transferarea integrală a*

necuvîntătoarei în cadrul relaţiilor şi moravurilor umane, deşi, pe de altă parte, fiecare vietate îşi păstrează simultan modul propriu de existenţă. Capra participă la existenţa speciei ei suficient ca să fie identificată ca atare; la fel lupul. Dar, în rest, capra şi lupul sînt personaje tipice ale unei umanităţi rurale. Că vorbesc, nu e de mirare, pentru că o traducere a comunicării din lumea animalelor în limba oamenilor nu înseamnă încă transferul existenţei lor din- tr-o lume în alta. Dar capra e pur şi simplu o humuleş- teancă văduvă, ce trăieşte cu copiii ei, care obraznici „de dau prin băţ", care harnic şi cuminte, într-o casă ca toate casele, cu uşă şi cu zăvor, cu ferești, cu prichiciuri şi horn ş.a.m.d. Lupul îi e cumătru, după aparenţele legilor săteşti şi creştineşti, într-o lume în care se fac nunţi şi praznice pentru morţi.. Capra e aprigă ca o femeie lovită ce e, deşi evident evlavioasă, iar lupul îşi păstrează necesarele moravuri de bună-cuviinţă ca orice ipocrit care ştie s-o plesnească şi cu cuvinte din scriptură. Mai mult chiar, deşi îşi păstrează caracteristicile speciei, capra şi lupul sînt neîndoios din aceeaşi societate şi nu ne mirăm că lupul îi va fi făcut ăndva caprei propuneri firești pentru un vecin stătut unei văduve demne de atenţie care mai ales retroactiv se indignează : „Încă se rînjea la mine cî- teodată şi-mi făcea cu măsaua... Apoi doar eu nu-s de-ace- lea de care crede el: n-am sărit peste garduri niciodată, cie *cîrid sînt..." În lumea acestei transferări integrale, logica purtărilor fiecărui personaj e natural umană. Lupul taie mai întii capul iezilor, ca un criminal sadic ce e, unge pereţii casei cu sînge etc... Capra face praznicul lu- meşte, cu sarmale, plachie, alivenci, papă cu smîntînă şi cu ouă şi fel de fel de bucate. Asemenea înscenări realiste pot fi la infinit intercalate în schema prestabilită a unei poveşti care le implică structural, spunîndu-le mai mult sau mai puţin. Harul şi delectarea lui Creangă era tocmai să le spună. Altfel, putea păstra nemodificate esenţa epică şi o putea marca, după plac, prin ritualul spunerii ei tradiţionale, cu formulele ei de introducere şi încheiere* (Era odată... Şi-am încălecat pe-o şa etc...) *ca şi cu versurile consacrate despre cei* Trei iezi cucuieţi... *Mersul progresiv, întrerupt prin digresiuni de natură scenică realistă, e cu virtuozitate prelungit şi ceremonios, prin comentariile*

neutre ale înţelepciunii anonime care nu se însăilează necesar într-o „poveste a vorbelor", ci răspund, de fiecare dată, nevoii de a subsuma fiecare adaos epic într-o realitate consfinţită; e firesc ca cei trei iezi să nu semene între ei: „Vorba ceea : sînt cinci degete la o mînă şi nu seamănă toate unul cu altul"; e firesc ca lupul să asculte la uşă : „vorba veche : Păreţii au urechi şi ferestrele ochi" ; e firesc ca lupul s-o întîlnească pe capră pe-o tihăraie care nu face parte din drumurile ei: „apoi dă, nu ştii d-ta că nevoia te duce pe unde nu ţi-i voia ?"Cu Punguţa cu doi bani, *Creangă se putea amuza în voie născocind tot soiul de întîmplări într-o serie acceptabilă prin logica determinărilor ei. Baba şi moşneagul sînt oameni de rînd, cu egoismul bătrîneţii strîns în jurul averii lor sărace. Găina e găină şi cocoşul-cocoş, cîtă vreme îşi vad de rosturile lor. Dar un moş care îşi bate cocoşul şi-l trimite, cu vorbe, să înveţe a oua, intră de-a dreptul în planul absurdului şi de-aici încolo totul devine posibil. Cocoşul găseşte o punguţă cu doi bani şi se bate pe ea cu boierul care înfăţişează în acelaşi timp rolul bogăţiei incomensurabile şi al zgîrceniei nelimitate. Pentru a-l înfringe pe cocoş, boierul imaginează tot felul de soluţii, afară de aceea de a-l decapita ca pe orice pasăre de curte. Continuitatea ilogicii impune un mod de stranie conştiinţă a boierului că are în faţă un duşman din altă lume, de o forţă supranaturală, care nu poate fi tratat conform cu aparenţele speciei de care ţine şi pe care trebuie pînă la urmă să-l lase să plece cu toată averea lui. Hazul desfăşurării epice e intrinsec şi fără comunicare cu lumea posibilă, în care biata găină nu poate oua decît cel mult, pe lîngă ouă, şi o mărgeluşă găsită în drum, ca orice găină. Mai importantă e reprezentarea vizuală a fantasticului cocoş mare cît un elefant, pe care ni-l putem închipui autentic, umplînd ograda moşneagului cu cirezi de vite şi cu un munte de aur. Altfel, povestitorul poate începe cu ritualul „A fost odată", dar încheia cu brusca luciditate a celui ce ştie că duce de zgardă, spunîndu-i „cuţu-cuţu", doar un pantof. Căci, odată terminată misiunea lui ireală, cocoşul, purtat de moşneag prin lume, cu podoabe de preţ, e un spectacol vesel, de vreme ce e acum întors în lumea reală „de ţi se părea că-i un irod de cei frumoşi, iară nu cucoş de făcut cu borş".*

16*

Cu Dănilă Prepeleac *e evident că timiditățile lui Creangă-debutantul sînt depășite. El lasă acum frîu liber povestirii, lucrînd după voie asupra schemei date în care numai formulele ritualice punctau o structură altfel originală, model de scriere crengiană : dialog și înscenare, de un realism maxim, ale unor peripeții ireale și alogice. De data aceasta, cum se va mai întîmpla tot mai des, punctul de plecare este de-a dreptul realist, personajele sînt oameni de toate zilele și satul rămîne în marginile vieții obișnuite. Doi frați, unul bogat, altul sărac, cu raporturile cele mai banale în condițiile date și cu caracterizarea lor tipologică eternă, consacrate de zicale. De cînd lumea, cînd e vorba de fratele bogat „unde punea el mîna, punea și Dumnezeu mila", iar cînd e vorba de cel sărac de multe ori „fugea el de noroc și norocul de dînsul" ș.a.m.d. Există un fel de lege nescrisă a însușirilor și a soartei fiecărui tip în aprecierea populară, după zicala „tot un ban și-o belea". Cel bogat e harnic și strîngător, n-are copii, dar are o nevastă, „pestriță la mațe și foarte zgîrcită"; cel sărac e „leneș, nechitit la minte și nechibzuit la trebi", dar are „o mulțime de copii". Bogatul se poartă cît poate de bine cu săracul, care-i folosește în pierdere inventarul agricol și-i ridică în cap nevasta. Punerea în scenă perfect realistă face loc schemei unei povești universal cunoscute, cu prostul care schimbă o pereche de boi, succesiv, pe un car, o capră, un ginsac și, în cele din urmă, pe o pungă goală. Toată istorisirea e o prelucrare crengiană a poveștii date, cu toate elementele retardative care-i fac valoarea. Noutatea constă, însă, în libera împletire a motivelor aflate în circulație. Dănilă cel prost se transformă în Păcală, fără nici o surpriză pentru cititor pentru că orice Păcală e un aparent prost al satului care îi prostește pe toți cînd se declanșează resortul propriei sale inteligențe, ieșite din comun. Dănilă Prepeleac e prost pentru că e un „netrebnic", adică pentru că e lipsit de calitățile unui gospodar ca lumea : tot ce e pentru acesta normal e pentru el o încercare imposibilă. Calculele lui sînt absurde în schimbul comercial pe care îl întreprinde, pentru că el are în vedere alte foloase ale trocului: comoditatea, liniștea etc... Să taie copacul peste carul cu boii înjugați nu i-ar fi trecut nici unui gospodar prin cap,*

nici să arunce cu toporul după lişiţele de pe baltă. Dănilă nu-i bun de nici o treabă, deci, pentru cei ce fac treburi, nu-i bun de nimic. E suficient ca logica absurdă a lui Dănilă să întîlnească planul ei propriu pentru ca întregul său statut să se schimbe. Numai unul ca el putea să ia de bună ideea batjocoritoare a fratelui bogat că ar trebui să se călugărească şi numai unuia ca el putea să-i dea prin gînd să înalţe o mînăstire, hodoronc-tronc, chiar pe malul heleşteului în care zvîrlise toporul. Dar asemenea acţiune necugetată îl mută din lumea normală şi, de-aici înainte, Dănilă are a se măsura cu dracii. Că dracii aceştia sînt din cale afară de proşti şi de neştiutori, încît n-au mai văzut nici om călare, nici iepure, nici urs, n-are importanţă. Poporul îşi închipuie lumea ireală după bunul lui plac şi dracii pot fi foarte bine nişte fiinţe înzestrate cu puteri supranaturale, dar în acelaşi timp extrem de mărginiţi în raport cu omul cit priveşte cunoaşterea şi înţelegerea. Dănilă trebuie să-şi dea la iveală, în noua împrejurare, ingeniozitatea neînchipuită, ineficientă pe planul treburilor, iar povestitorul ne încîntă cu reprezentarea rea- Icjlă a *isprăvilor sale. După acest episod miraculos, Dănilă Prepeleac poate reintra în lumea reală, în care statutul de om bogat e suficient ca nimeni să nu-l mai supere.*

241

Mai aproape de structura dată a basmului rămîne Povestea porcului, *în care personajele consacrate trebuie doar să se supună forţei de reprezentare realistă a povestitorului. Dualitatea* porcului Făt-Frumos *e păstrată cu delectare, povestea subliniind de fiecare dată condiţia efectivă a prinţului blestemat, care, cînd nu vorbeşte ca oamenii şi nu face minuni ca zeii, grohăie şi muşluie prin toate cotloanele. Hotarele între fantastic şi reo.l sînt la fel de labile ca acelea dintre lumea împărătească şi aceea a satului, într-un univers în care fata împăratului, trimisă acasă la bărbat, „s-a şi apucat de gospodărie" ca orice fată de ţăran. Şi totuşi, mai mult decît oriunde, aici Creangă îşi vădeşte o dimensiune în plus plăsmuirilor sale din bojdeuca Ţicăului; o dimensiune de patos misterios, în care hazul unor peripeţii e schimbat pe o gravitate de basm al unui* Făt-Frumos din lacrimă. *Obişnuita acceptare a miraculosului se împleteşte cu*

spaima metafizică a aceluia ce descoperă, ca împăratul, că „omul acesta, sau ce-a fi el, are mare putere" : „Şi trebuie să fie ceva neînţeles de mintea noastră, de vreme ce a făcut lucruri peste puterea omenească !" Formele ritualice sînt din altă sferă, a unei coliziuni tragice dintre muritor şi destin: „Cînd voi pune eu mîna mea cea dreaptă pe mijlocul tău, atunci să plesnească cercul acesta"... „Făt-Frumos ! Făt-Frumos ! Şi întinde mîna ta cea dreaptă, peste mijlocul meu, să plesnească cercul şi să se nască pruncul tău..." Şi, în ciuda cadrului fantastic, povestea are emoţia unei Confruntări între forţa omului ce-şi urmăreşte conştient idealul, chiar cînd ajunge o „nenorocită şi zdruncinată fiinţă", şi forţa diavolească, incomensurabil mai mare, dar mărginită, pentru că „numai un lucru nu ştia hîrca : gîndul omului"...

Cu închipuirile sale, Creangă trăia printre mahalagiii Ţicăului şi în acelaşi timp era departe de ei, întors de unul singur în lumea fără timp şi spaţiu a unui univers de care el, primul, din neamul său, crezuse că se poate desface fără ***Să*** *-şi piardă natura proprie...*

De la o vreme, bojdeuca părea a fi mai des numai a lui „Ionică", şi a ciudatei lui omeniri, cu moşi şi babe, cucoşi şi boieri, draci şi împăraţi, porci şi prinţese, care vorbeau cu toţii ca nişte ţărani adevăraţi, strînşi la o clacă sau puşi pe sfadă.

Iar din vara lui 1876 se mutase în bojdeucă un oaspe nou pe care Tinca de loc nu-l înghiţea, pentru că i se părea un pierde-vară pletos şi picat din nori care, mai ales, i-l răpea cu totul pe „Ionică" al ei. Într-adevăr, Creangă îl adusese, alături de sine, pe Eminescu, cel destituit din revizorat şi hărţuit de urmărirea judiciară, rămas deocamdată pe drumuri şi deprimat. În cerdac, cu vedere spre Aroneanu şi Ciric, cei doi se aflau în afara societăţii şi trăiau mai mult într-o veghe stranie, în care comunicau reciproc prin poezie şi snoavă, prin profeţie blasfemato- rie la adresa rânduielilor şi basme universal valabile. La scrisoarea prefectului de Vaslui, poetul răspundea cu furia lui gravă, în care ironia subţire abia ţinea seamă de „adri- sant" : „în împrejurările acestea, şcoalele din Vaslui sînt cele mai bune posibile, precum lumea lui Leibniz, cu toată mizeria şi nimicnicia ei vădită,

este cea mai bună din lumile posibile, căci posibilitatea şi existenţa sînt identice şi ceea ce e posibil există..." Iar Creangă îi va fi insuflat, alături, umorul mai gros şi mai direct al vorbelor bătrî- neşti : „Un om nu poate face nimic într-o ţară prost Întocmită şi, măcar să tot poruncească, rămîne la vorba aceea ! A poruncit cânelui şi cinele pisicii şi pisica şoarecelui, iar şoarecele şi-a atîrnat porunca de coadă... Iar la făgăduinţele d-lui prefect, vom spune şi noi vorba veche de baştină a moşului Terinte-Barbă-lată, răzeş şi el la Funduri în ţinutul Vasluiului: Tînărul spune câte face, bătrînul cîte a făcut, nebunul cîte are de gînd să facă..." [20] Creangă îl vrăjea citindu-şi poveştile, nuvele din viaţa satului care se proiectau pe coordonate fantastice şi-şi desfăşurau acţiunea, în sine convenţională, prin luxuriante taifasuri moldoveneşti şi cuvinte din popor.

16

Lui Eminescu, junimiştii îi găsiră în cele din urmă o slujbă măruntă şi prost plătită : îl puseră redactor-administrativ şi corector la *Curierul de Iaşi*, devenit un fel de buletin al publicaţiilor Curţii de apel. Poetul îşi numea ziarul „ioaia vitelor de pripas", dar, ca de obicei, i se consacră grav şi responsabil, alcătuindu-i la cel mai înalt nivel de competenţă o cronică politică, una economică şi

3una teatrală. Creangă îi cerea părerea despre fiecare poveste şi primea, în esenţă, acelaşi răspuns :

— Tu n-ai nevoie să fii corectat de nimeni !

La Junimea asculta, cuminte, cîte observaţii i se făceau şi-şi nota pe marginea manuscrisului totul, cu convingerea că e bine să ţii seama de părerile altora. Dar, în faţa hârtiei scrise, Creangă ştia că auditoriul de ieri n-a înţeles mai nimic din lectura lui şi că, într-adevăr cum îi spusese Eminescu, nu putea fi corectat de nimeni. Fiecare vorbă trebuia să fie la locul ei după cum îi spunea auzuî şi ce trebuia refăcut asculta tot de auzul acesta sigur care nu lăsa nici o stridenţă şi nici o coborâre. Însă în faţa Junimii Creangă se făcea că bate în struna altora, cu subtila umilitate a ţăranului care-şi râde ân sine de prostia încrezută a boierilor. El putea măsura întocmai suficienţa unui Panu care credea că poveştile lui sînt reproduceri din memorie ale celor ascultate de la alţii, de vreme ce singur ştia cît migălea la fiecare. Dar putea, totodată, să-i răspundă, cu umor ascuns, tocmai cum ar fi vrut Panu să-i răspundă, ca la o lecţie :

—- Apoi cum să nu le ştiu pe de rost dacă de la cinci ani, de când am început a înţelege, pînă cînd am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ort poveştile pe care vi le povestesc şi eu...[21] ş.a.m.d.

De fapt, el era în sine uimit de cît de puţin pricepeau cei din jur, oameni cu carte înaltă, din lucrarea lui. El nu le dădea o poveste, căci basmul lui nu păstra din folclor decît tocmai şirul faptelor închipuite, care ar fi putut fi spuse de-a dreptul, cum le va fi spus servitoarea Ivi Panu cîndva. Basmul lui era adus pe pămînt şi văzut în viaţa de toate zilele, cu „aerul" satului şi, mai ales cu vorbirea adevărată a oamenilor. Lui îi plăcea mai cu seamă hazul acela al zicerilor la tot pasul care-i făcea pe dumnezei şi pe draci, pe împăraţi şi pe sfinţi să vorbească precum muma şi tata. Va aduce la Junimea „Povestea lui Stan Păţitul". Vor gusta junimiştii hazul înţelesului dublu al drăcuşorului care vorbeşte ca un flăcăuaş isteţ şi al omului care-i vorbeşte ca unui flăcăuaş, deşi îl atinge mereu pe dracul ? „Măi parpalecule, nu cumva eşti botezat de sfîntul Chirică Şchiopu, care ţine dracii de păr?" „Al dracului băiet! Parcă eşti cel de pe comoară, măi, de ştii

toate cele". „Poate că tu îi bârăni atunci să-mi iei sufletul din mine ori mai ştiu ce dracul ţi-a veni în cap să ceri ?" ; „măi, ciotul dracului"; „Dracul ştie ce avem să facem!" „mi se pare că noi avem să dăm peste dracul !" ş.a.m.d.

Cu zicerile lui pline de subînţelesuri şi echivoce prin plasarea în context, Creangă-anecdotistul îi cucerise pe junimişti fără să-i facă a înţelege că arta lui trebuie tot pe acolo căutată cam cum, pesemne, făcea Pogor. De aceea, cînd venea la adunare şi era întrebat:

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă-seară ?

el ştia că nu-i va mîhni răspunzîndu-le :

— N-am adus nimic, dar, dacă voiţi, vă spun o anecdotă.

La aplauzele aprobatoare ale adunării, urma numai a întreba, după tipic:

— Pe uliţa mare *sau* pe uliţa mică ? *şi să înceapă a improviza, ca un actor din Comedia dell'arte, însă jovial şi batjocoritor. Anecdota, ca şi povestea, putea fi luată de oriunde şi ştiută de toţi. Hazul era al* spunerii *lui, şi într-un caz şi în celălalt. Numai că zicerea „pe uliţa mică" era mai artistică deăt cealaltă care, poate, era mai savuroasă. Căci arta era mai ales a subînţelesurilor, a aluziilor, a păstrării povestirii pe marginea indecenţei cu maxima aparenţă a decenţei. Lucrate în scris, nu alcătuite după voia vorbirii, anecdotele „pe uliţa mare" ale lui Creangă ascultau însă şi ele de toate regulile artei sale. „Povestea... poveştilor" sau „Ionică cel prost", lăsate în manuscris, sînt, în felul lor, capodopere crengiene tipice. Dramatizarea unor întîmplări fantastice cu cea mai mare pregnanţă realistă scoate asemenea scrieri din orice sferă inavuabilă, în ciuda vocabularului folosit cu delectare de personaj ca şi de povestitor, cu tot dinadinsul pentru „epatarea burghezului" (a „cucoanei" din* Poveste, *ca şi a „duducăi din Vaslui"). Iar* Ionică cel prost *e un Păcală, mai necruţător decît oricare altul cu prostia celor ce-l prostesc, aşa după cum, în* Poveste, *Creangă însuşi e mai necruţător decît oriunde cu toate „boaitele făţarnice" care l-au per- "rcvtr:t cînd îl aveau în lumea lor, spiritual lăsată în urmă.*

În sfera anecdotelor intra curînd participarea lui Creangă la banchetele Junimii.

Banchetul pătrunsese în tradiţia societăţii, încă de prin 1867 şi era închinat, anual, aniversării ei, stabilite, convenţional, între 20 octombrie şi 20 noiembrie. În ziua aniversării se ţinea mai întîi „o Junime obişnuită", adică adunarea literară, pînă la 11 seara. Apoi cei de faţă treceau în sala de mese, unde se petrecea pînă pe la 2 noaptea. Tradiţia era a desfăşurării hazlii pentru întreaga sărbătoare, începînd încă de la redactarea invitaţiilor. Un anumit protocol antiprotocolar era obligatoriu. La masă nu existau locuri de onoare sau rezervate — nici chiar cînd participa Alecsandri, ■—■ nu se făcea nici o deosebire între capii Junimii, „caracuda" şi „cei nouă", „junimişti de baştină", mai noi sau „invitaţi". Pogor care, ca şi Maio- rescu, nu bea de loc, se înveselea, de regulă, primul, şi începea veselia generală. Cînd se aducea şampania, Ne- gruzzi, „secretarul perpetuu", trebuia să-şi rostească etern acelaşi discurs despre „originea Junimii" care „se pierde în noaptea timpurilor", după care-i preciza data şi locul. Imediat urma la cuvînt Pogor care trebuia să demonstreze c£ expunerea celuilalt era falsă. De fapt, era parodiat sistemul controverselor pseudo-ştiinţifice dintre istoricii improvizaţi ai zilei. Urmau toasturile —■ în onoarea „Convorbirilor", a „Celor nouă", a „Caracudei" şi a oricui, cu singura condiţie de a nu fi luate în serios. În fine, le venea rîndul „povestirilor hazlii" şi al anecdotelor, din care cîteva deveniseră tradiţionale şi se repetau an de an.

Banchetul din toamna lui 1876 avu loc în plin doliu junimist, după trecerea în opoziţie, darea în judecată şi demiterea din funcţie a atîtor membri. Tocmai de aceea, „poate nici unul — cum va spune Negruzzi [22] — n-a fost aşa de nebun ca acel din anul 1876". Junimiştii aveau realmente spirit şi ştiau să facă haz de necaz. Invitaţia, din partea secretarului perpetuu, era :

Pentru 24 octombrie 1876 Deşi paraponisiţi Şi din buget izgoniţi, Junimiştii numeroşi Sc adună tot voioşi Pentru-a 13-a oară La a lor aniversară.
Vin, amice, aşadar Să ne treac-acest pahar Eară pofta ţi-o trimit Tot eu
Cel obişnuit...

Negruzzi nu avea mare înzestrare pentru glumele acestea rimate, dar exprima, perfect, starea de spirit a tu-

turor. Rolul lui era să născocească fabule, toasturi la ordinea zilei şi, reuşite sau nu, cele din 1876 aveau darul să descreţească o clipă frunţile, rizlînd tocmai de ceea ce-l durea pe fiecare.

Rîndul lui Creangă veni, bineînţeles, abia la capitolul „anecdotelor" şi „poveştilor vesele". Istoria lui intra definitiv în tradiţia *banchetului:* e aceea, des citată, cu „burlăcăritul". Creangă o scosese din anii politicalelor sale de pe la 1866—67. într-o adunare publică, cineva făcuse propunerea de a se cere o lege pentru impunerea burlacilor, care ar fi „funeşti statului". La această adunare cel ce protestă fusese profesorul universitar Suciu. Creangă reproducea în felul său argumentarea protestatarului, imitîndu-i vorba cu accent ardelenesc, fraza pedantă şi ticurile verbale de tipul „bunăoară", „firește", „mai la vale", „de pildă", „după aceasta" ş.a.m.d. Hazul, repetat, anual la banchete, dar şi cu diverse alte prilejuri era stîr- nit de discursul lui Suciu în gura lui Creangă, care suna cam aşa :

„Onorabilul cetăţean cere bunăoară ca noi, burlacii, să plătim de pildă sau de exemplu firește o dare specială. Nu mă opun, să înţălege, la aceasta, dar dacă într-o noapte onorabilul cetăţean mă va găsi de pildă în vizită după aceea în casa sa bunăoară, pe lîngă onorabila sa consoartă, firește, şi va voi să sară la mine mai la vale, în cazul acesta, am să-l opresc, zicîndu-i bunăoară, căci iată chitanţa care dovedește că eu plătesc taxa pe burlăcărit firește"...

De fapt, Creangă, cu anecdotele sale „pe uliţa mare" sau pe cea „mică", fie că pornea de la un fapt autentic, fie ci nu, născocca, pentru dclcctarca adunării, un personaj, creaţie proprie. Suciu din istoria lui era şi nu mai era cel din întrunirea evocată. Dar, mai cu seamă, Creangă îşi crea, pentru istoriile sale, personaje care semănau cu el însuşi şi care monologau cu orice pretext pentru a-şi revărsa „măscările".

Un asemenea personaj pare a fi fost, iniţial, cel numit Moş Nichifor Coţcariul, *pe care-l punea să acţioneze doar atît cît să aibă prilejul de a vorbi. Putem presupune că, de la un moment dat, îi era de ajuns lui Creangă să zică, mucalit. „Într-o dimineaţă, moş Nichifor"... şi junimiştii ştiau că va urma o întîmplare fără*

însemnătate în sine, dar grozav de hazlie prin vorbele cu care o va petrece eroul. Bineînțeles, mai nimeni, la Junimea, nu credea că asemenea istorisiri ar fi publicabile. Deși sub influența lui Pogor, junimiștii rîdeau de o simbolică „duducă de la Vaslui", exponentă a cititoarei romanțioase, nici nu se gîndeau să-i sfideze gustul într-un chip brutal. Maiorescu însuși avea oroare de ceea ce, în literatură, i se părea „vulgar" pentru că nu era „distins" și era dispus, vorba lui Pogor, „să castreze literatura"...

După ce dăduse „Convorbirilor" un număr destul de însemnat de povești, Creangă aduse la Junimea o lucrare de un fel deosebit: o „povestire glumeață" — spunea el,prefăcîndu-se că realmente nu e decît așternerea pe hîrtie a unei anecdote, „pe ulița mică". Era Moș Nichifor Coțcariul, *scris și, evident, menit publicării. Succesul, cel puțin în privința hazului, fuse deplin.* Maiorescu, de la București, ceru manuscrisul. Creangă, cu autoumilirea prefăcută a țăranului sigur de lucrarea lui, îi trimise povestirea :

„D-voastră cred că veți fi ris și de mine și de dînsa, și cu drept cuvânt : pentru că este o copilărie, scrisă de un om mai mult bătrîn, decît tînăr ; da bine, da rău, Dumnezeu știe. Eu atît știu numai că am scris lung pentru că n-am avut timp să scriu scurt. Dar ce am scris și cum am scris, am scris"...[23]La București, Maiorescu trecea succesiv prin deznădejdi și înseninări, apăsat mereu de prelungita punere sub acuzare. Revenise la advocatură și, uneori, își făcea planuri de viitor, politice, gîndindu-se la „importanta falangă pentru mai tîrziu" de care ar dispune. întocmise astfel o listă dc vreo 50 de persoane demne do încredere, notate cu scurte caracterizări. La numărul de ordine 27 îl trecuse și pe „Creangă, bun institutor și scriitor popular" [2t]. Avea cîte o adunare politică, dar, vineri seara, începea să se-nte- meieze tradiția *Junimii* bucureștene. În seara de 26 noiembrie putea nota că aceasta, „în genere, merge neîntrerupt bunul ei mers". Atunci se citise în adunare și „istoria lui Creangă" care stîrnise „cel mai mare haz". în zilele următoare îi scria lui Negruzzi : „Fă bine înapoiește d-lui Creangă alăturatul manuscript *Moș Nichifor* și spune-i din parte-mi mulțumiri și pentru trimitere și pentru scri-

soarea hazlie de acum cîteva zile".[25] De fapt, nu era convins că *Moş Nichifor* poate fi publicat. Avea rezerve în privinţa câtorva fraze de la început, pe care le vedea sub influenţa lui Slavici: „însă Creangă este însuşi original şi nu are trebuinţă de a imita pe Slavici". Reala rezervă era, totuşi, alta : „Ca tot ce scrie Creangă, şi povestea lui Moş Nichifor este foarte interesantă în felul ei şi adevărat românească", dar în privinţa publicării folosea dubitativul când îşi trimitea redacţiei, prin intermediul lui Gane, recomandările critice : „Dacă s-ar întâmpla să o tipărească „Convorbirile" (ceea ce eu însă n-aş face, fiindcă istoria prea este din Borta... Caldă, şi atunci ce ar zice „duduca de la Vaslui", care ştie poate numai de Borta Rece)"... Însă, *Moş Nichifor* apăru în „Convorbiri", şi fără modificări. Creangă se smerise, îşi numise capodopera „copilărie", se căinase, ca Madame de Sâvignâ, că scrisese lung pentru că nu avusese timp să scrie scurt, dar ştia că, de fapt, odată scrisă, lucrarea lui, nici prea lungă nici prea scurtă, nu poate rămîne decît aşa cum o scrisese. Maiorescu nu-şi dăduse avizul negativ destul de net şi-l justificase glumeţ, nu înţelesese limpede valoarea bucăţii, dar intuise că e, în orice caz, nu numai „cu adevărat românească, ci şi „foarte interesantă". Negruzzi, poate sub presiunea lui Eminescu de o parte şi Pogor de alta, îi dăduse drumul la tipar. Se ivea astfel, fără ca mulţi contemporani să-şi dea seama, o mare nuvelă, în care epicul, ca şi în basmele lui Creangă, e un pretext pentru înfăţişarea unei figuri populare prin monolog şi atmosferă.

Printre junimişti, Creangă îşi redobîndise conştiinţa valorii specifice de ţăran. Maiorescu i-o stimulase lucid, dar fără să o evalueze, estetic, destul de exact. Ceilalţi, ca Pogor îndeosebi, i-o stimulase pentru ineditul aportului ei la Junimea. Eminescu i-o proiectase pe coordonate ideale.

În raporturile dintre Eminescu şi Creangă poetul îşi găsise în povestitor o imagine a rădăcinilor sale milenare şi eterne, povestitorul în poet o imagine eterată a propriei sale substanţe; raportul era pămînt-cer. Icar îl căuta pe Anteu, Anteu descoperise că există un Icar.

Autorul poveştilor şi al lui Moş Nichifor era, cum va fi şi de-acum înainte, ţăranul clasic. Dar dacă n-ar fi fost tîrgoveţ, Creangă-ţăranul nici n-ar fi existat în literatură sau ar fi devenit, eventual, o sursă în plus pentru culegătorii de folclor care l-ar fi descoperit în satul său de munte. Ca scriitor, el e în acelaşi timp confundat şi distanţat

în raport cu sursa inspiraţiei sale

.Cită vreme e una cu natura însăşi, omul e dominat de ea, ca în simbolismul primitiv. Cînd o descoperă dinafară, i se închină ca unei forţe absolute a libertăţii încă necuprinse de legile ordonării ţi-i descoperă valorile pure în opoziţie cu cele impuse de civilizaţie. Aşa se întîmplă cu romanticii şi, în genere, cu evazionista. Creangă, de pe la 1877, nu e nici ţăranul însuşi, nici tîrgoveţul care-l descoperă. Nu e nici producătorul folcloric, nici folcloristul, cum nu e nici romanticul refugiat în vechimea rurală. E ţăranul care, tocmai pentru că s-a distanţat de obîrşie şi a trecut prin meschinăria tîrgului, devenind „orăşean", măsoară statornicia civilizaţiei sale cu'zbuciumul civilizaţiei burgheze şi-şi priveşte satul cum privise, cîndva, clasicismul, natura însăşi. îl priveşte deci în universalitatea lui, îi descifrează armonia legică şi, conformîndu-i-se, îl „perfectează", adică îi dă nu o imagine particulară, ci imaginea tipică. Nu ţăranul însuşi, care fusese Creangă, e ţăranul clasic ce povesteşte acum. Ci ţăranul care, dezrădăcinat la oraş, se întoarce nu în sat, ci la amintirea baştinii sale spirituale precum umanistul Renaşterii se întorsese la propria-i baştină, cînd redescoperea antichitatea. Şi pentru unul şi pentru celălalt, vechimea nu e o realitate istorică revolută, ci o permanenţă a omului şi a naturii, scoasă din timp. Nu, însă, şi din spaţiu. Pentru Creangă acesta e, puternic, spaţiul românesc, poate chiar mai strict delimitat, cum se va spune, ca spaţiu moldovenesc şi, în cadrul acestuia, moldovenesc de munte. Sensul universal se dezvăluie, pentru el, în ipostaze tipice pentru poporul român de la sat, şi vii, adică diferenţiate ca întruchipări morale în anumite împrejurări autentice prin realismul lor esenţial.

În mijlocul aristocraţilor prea rigizi sau prea libertini, Creangă reintrase în posesia tipului său. în fruntea şi răsfăţul junimiştilor, el „prostea lumea cu ţărăniile sale", adică îmbrăca o umilinţă aparentă şi copilărească pentru a-şi bate joc de superficialitatea

altora. Le făcea concesii pentru că ştia că-i joacă pe degete. Putea după voia lui să transforme intelectuala adunare într-o Halima, sigur că harul lui îi subjugă pe toţi. Şi cu aerul că nu face decît să repovestească ceva de mult ştiut, el crea, mereu, în cadre date.

Moş Nichifor esenţializa originalitatea lui Creangă...

X

VREMEA AMINTIRILOR

Dar şi de aici înainte, în viaţa de fiecare zi a lui Creangă apărea mai departe tîrgoveţul, dascăl bun, om cu chef, hazliu la adunările breslei ca şi ale Junimii şi supus vremurilor ca orice simplu muritor.

Ţicăul întîmpinase noul an 1877 cu evenimentele-i obişnuite din preajma sărbătorilor de iarnă şi cu unele mai senzaţionale, deşi, şi ele, obişnuite. în toiul petrecerilor de Crăciun se răspîndi prin mahala vestea că un ţică- uan,

Iordache Onu, fusese jefuit şi schingiuit de moarte, încă nu începuse nici gerul, nici zăpada, dar semne de spaimă păreau să cuprindă, uneori, cartierul mărginaş, într-o dimineaţă de după Crăciun cetăţenii paşnici şi veseli au văzut un lup plimbându-se pe uliţi, mulţimea se luă după el şi cine ştie ce se mai întâmpla dacă un domn Iorgu

Mălăncescu nu l-ar fi culcat la pămînt, cu vitejie, dintr-o singură lovitură de puşcă [1]

.Creangă va fi participat la asemenea evenimente ca toţi ai lui din viaţa de mahala. Chiar de începuse a dobîndi, pentru vecini, mai mult preţ decît alţii, era, indiscutabil, de-al lor, niciodată un intrus. Oamenii se împăcau ori se certau, dar alcătuiau oarecum o familie şi nimeni nu se întreba dacă acel Creangă din bojdeucă ar fi de neam deosebit pentru că scrie pe la reviste boiereşti. Nici nu era, de altfel, singurul Creangă din despărţire. Un anume Neculai Creangă care plătea şi el o „patentă de 24 lei pe an" apărea, prin 1875, ca „suplicant" ca să fie înscris pentru alegerile colegiului III[2]. Peste mulţi ani, acelaşi apărea ca inculpat „pentru distrugere". [3] Un alt Creangă, Grigore, e alegător în colegiul IV[4] şi e, poate, din Erbiceni-Botoşeni, căci Ion Creangă găsea, în 1875, printre elevii fostei lui şcolişte din Sărărie, pe un băiat, Ştefan Creangă, „malad", pe al cărui tată îl chema Grigorie.[5] încă un Creangă, Vasile, e şi el alegător în colegiul IV. [8]

În ceardacul lui închis, povestitorul împărtăşea cu poetul indignarea căreia îi dădeau glas articolele din *Curierul de Iaşi*, în vreme ce un alt ziar local, *Curierul*, îl injuria pe Eminescu şi-i scotea „brevet de pastramagiu", pentru că, fiind din Botoşani, „nu-i bun dedt pentru pastramă". învăţătorul se adresă noului minister cu cererea de a i se acorda prima gradaţie de vechime şi, la începutul lui februarie, comisia de expertiză raporta „cu deosebită mulţumire" că „despre institutorul dl. Creangă am obţinut în- formaţiunile cele mai plăcute atât în privinţa aptitudinei cît şi a zelului de învăţător".[7]

Vremea era schimbătoare, noul an începuse cu cîteva săptămîni de frig, dar, pe la sfîrşitul lui ianuarie,

ieşenii se treziseră parcă în „zi de primăvară", ,,ca în mai". Poate, împins de Eminescu, să fi participat Creangă, acum, la prelegerile populare care-şi reluau cursul la jumătatea lui februarie, cu Pogor şi Conta. Cu un an înainte îşi ţinuse şi Eminescu prelegerea intitulată *Influenţa austriacă asupra Românilor din Principate* şi, atunci, desigur se va fi dus şi Creangă.

Pe la începutul lui martie 1877, *Curierul* protesta că funcţionarilor statului nu li s-a plătit nici pe decembrie 1876, şi oamenii vorbeau prin oraş de încurcăturile bugetare ale guvernului liberal. Creangă discuta, probabil, toate problemele zilei şi cu Eminescu şi cu tovarăşii săi de petrecere şi de dăscălie, deşi nu mai făcea politică militantă. Totuşi, legat acum de junimiştii aflaţi în opoziţie, nu se dădu în lături să-şi pună practica electorală în slujba alegerii unuia dintre ci în consiliile locale. Umbla deci printre „belferi" şi-i convingea să-şi dea votul cutăruia şi nu cutăruia, apoi îşi comunica isprava cu haz conspirativ.

„Stimate d-le Negruzzi,

Fost-am şi la p. rail... şi la rop, rop... şi s-au prins că întru un cuget vor mărturisi pentru chir, fiind rasasiaţi pînă-n gît de frac... Şi, că pentru chir. huludeţe sunt informaţi şi din partea altora în bine.

însă n-ar fi rău să mai bateţi ferul pînă-i cald că ştiţi cum e lumea la noi..." [8]

Rop. rop e, evident, învăţătorul Ropală; „p. Rail" poate fi numele unui alt învăţător, poate preot-părintele Răileanu ; chir e junimistul, frac e Fracţiunea...

între timp, însă, începea asupra laşului să apese ameninţarea războiului, încă depărtat dar sigur. Izbucnise conflictul ruso-turc, trupele ruseşti treceau prin Moldova spre Dunăre, şi, fără a intra încă în război, armata română participa la acţiunile de protejare a trecerii ruseşti împotriva turcilor. La mijlocul lui aprilie ieşenii se mai căinau de „inundaţiile fără precedent" ale Bahluiu- lui, care totuşi aveau loc o dată la cîţiva an'i. Dar, pe la sfîrşitul aceleiaşi luni, subiectul conversaţiilor era altul. Turcii bombardaseră Calafatul, parlamentul lua act de începerea ostilităţilor efective din partea Turciei şi, la 9 mai 1877 cu unanimitate de voturi, proclama independenţa absolută a României. Greutăţile aduse de război se succed, toate „obiectele de hrană" se scumpesc, inclusiv

„verdeţurile", se spune că apa de la cele trei cişmele publice ale laşului, de la Buna-Vestire, Sf. Hara- lambie şi Sf. Niculai cel sărac, e tulbure, ba are şi viermi... Se înfiinţează prompt Comitetul Doamnelor din Iaşi pentru ajutorarea răniţilor. [9] Dar entuziasmul nu e mai mic decît nevoile, căci Războiul Independenţei e un act istoric peste care nimeni nu trece indiferent.

Creangă, totuşi, cu scepticismul unui Ion Roată, salută în sinea sa Independenţa fără să-şi facă iluzii despre schimbarea vieţii şi respingînd eroismul de paradă al demagogilor. închis în bojdeucă, trudeşte la cel mai frumos basm al său, *Harap-Alb*, şi nu ia parte la agitaţia mulţimii care-l întâmpină, în seara de 24 mai, pe ţarul Rusiei, cînd acesta sosea la Iaşi, în drum spre Plevna.[10] Nevoile sale erau cele cotidiene, ca ale oamenilor simpli care sufereau de lipsuri şi se temeau pentru viaţa fiilor plecaţi pe fronturile de luptă de dincolo de Dunăre. Constantin, elevul, prins de entuziasm, se înscrisese voluntar pentru front, deşi n-avea decît 17 ani şi, mai mult decît orice, Creangă se arăta acum tatăl care nu vrea să-şi dea fiul [n]. Interveni cu stăruinţă la capii Junimii şi tinărul ce se visa erou fu demobilizat prin dispoziţiile celor mai înalţi conducători ai ţării, căci P. P. Carp, în opoziţie, era totuşi cumnatul lui Dimitrie Sturza, şef liberal, şi în bune relaţii cu însuşi Ion Brătianu, primul ministru.

Vara trecu greu, cu călduri mari (30° R la umbră) şi cu o lună mâncată de vârcolaci pe la mijlocul lui august. Dar spre iarnă războiul aproape trecuse şi vitejia trupelor române la Plevna înălţase spiritele tuturor.

Lui Creangă îi apăruse, între timp, în august şi septembrie, Harap-Alb, urmat de Fata babei şi fata moşneagului. Ultima era încă o poveste în

care o schemă veche era „crengizată", variantă parabolică a Punguţei cu doi bani. Însă Harap-Alb era cea mai înaltă, de pînă acum, plăsmuire fantastică a lui Creangă — şi în acelaşi timp poate cea mai apropiată de momentul întoarcerii la universul humuleştean. În ciuda formulelor ritualice, povestirea e spusă de un om care parcă şi-ar aminti şi ar împărtăşi

unui auditoriu
proiecţiile minţii sale în
cine ştie ce timpuri
imemorabile: „Amu,
cică era odată..."
Digresiunea apare mai
repede, ca în amintiri,
intercalînd un prezent
al povestirii într-un
trecut indefinit al întîm-
plărilor povestite : „Şi
apoi pe vremile acele,
mai toate ţările erau
bîntuite de războaie
grozave, drumurile pe
ape şi pe uscat erau

puţin cunoscute şi foarte încurcate şi de aceea nu se putea călători aşa de uşor şi fără primejdii, ca în ziua de astăzi. Şi cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii, adeseori dus rămînea pînă la moarte... Dar ia, să nu ne depanăm cu vorba şi să încep a depăna firul poveştii"..

.Ce depănase printr-o astfel de digresiune Creangă, nu era atîta fixarea unui reper într-un timp indeterminabil, cit o stare de spirit. „Şi cine apuca a se duce într-o parte a lumii, adeseori dus rămînea pînă la moarte..." Toate depărtările sînt relative şi, dintr-un punct

de vedere, ţara Humuleştilor „era tocmai la o margine a pămîntului", „iar ţara Iaşilor la altă margine", precum crăiile celor doi împăraţi din poveste. Drumul din ţara craiului spre aceea a fratelui său Verde-împărat începe cu un pod la doi paşi de casă, iar mezinul cel viteaz porneşte călare pe un cal care zboară pînă în soare, dar care altfel îşi duce stăpînul pregătit parcă să ajungă pînă nu departe cu „merinde şi bani de ajuns, schimburi în desagă şi o ploscă plină cu apă". Locurile prin care trece sînt „şugubeţe" pentru că e vorba de codri, în care şi un Nichifor Coţ- cariul poate avea peripeţii, mai ales dacă „de la un loc se închide calea şi începe a i se încurca cărările", ca în orice codru. Cele „o zi, şi două şi patruzeci şi nouă" ţin atîta încît nici măcar apa din ploscа luată de acasă nu apucă să se isprăvească şi în drum iesă o fîntînă ca toate fînti- nile, „cu ghizdele de stejar şi cu capac deschis în lături". De-aici încolo începe tărîmul basmului, al vicleniei spinului şi al robirii lui Harap-Alb. Deci orice coordonate dispar în indeterminata precizare ritualică „peste nouă mări, peste nouă ţări şi peste nouă ape mari şi într-o tîrzie vreme ajung la împărăţie". În asemenea timpuri şi spaţii indeterminate se succed întîmplările vitejeşti ale lui Harap-Alb, „de-a curmezişul pămîntului" pentru să- lăţile din grădina Ursului. Apoi iar în înaltul ceriului şi de-a curmeziş „printre lună şi luceferi" pin' în pădurea Cerbului pentru pietrele scumpe ş.a.m.d. Cît va fi durat drumul înapoi în vreme ce „mulţi crai şi împăraţi ieşeau înaintea lui Harap-Alb" pînă să ajungă din nou la curtea lui Verde-împărat unde prea multe seri nu vor fi trecut pentru ca toate să fi rămas la locul lor, ca de pe o zi pe alta ? Peripeţiile sînt dramatice şi „şugubeţe" în acelaşi timp pentru că toate virtuţiile lui Harap-Alb sînt puse la încercare într-o serie total alogică, precum se cere în basme, cu o inconsecvenţă fermecătoare. „Calul care zboară pînă în soare" coexistă cu momentul de încurcătură (And Harap-Alb trebuie să treacă pe un pod străbătut de o nuntă a furnicilor. „Ce să facă Harap-Alb ?... : să trec peste dînsele... să dau prin apă, mă tem că m-oi îneca cu cal cu tot..." Jocul de-a basmul e sensul însuşi al basmului, iar întîlnirile lui Harap-Alb cu tot felul de fiinţe ciudate sînt şi surprinzătoare şi firesti, pentru că totul e, de fapt,

prevăzut şi identificat cu umor: Gerilă, Flămînzilă şi Setilă, ca şi mai straniul Ochilă „care vede toate şi pe toţi altfel de cum vede lumea cealaltă" şi care aminteşte, la fel de straniu, demonstraţia subiectivismului din Sărmanul Dionis, *căci pentru el toate lucrurile sînt „străvezii ca apa cea limpede", deasupra lui se văd „o mulţime nenumărată de văzute şi nevăzute"... Ce i se intimplă oastei lui Harap-Alb care arată ca „oastea lui Papuc Hogea Hogegarul", la curtea lui Roşu-împărat, e o hiperbolă a fantasticei aventuri a cocoşului din* Punguţa cu doi bani. *Şi pină la urmă, basmu-i basm şi lu- mea-i lume : se face nuntă împărătească şi „Cine se duce acolo bea şi mănîncă. Iar pe la noi, cine are bani bea şi mănîncă, iară cine nu, — se uită şi rabdă"...*

Născocitorul atîtor detalii fanteziste era în fond apăsat de o tristeţă a dezrădăcinării şi deşertăciunii. Căci „cine apuca a se duce..."

Trebuia să vadă curînd îndepărtîndu-se cea mai dragă tovărăşie a noii şi adevăratei lui existenţe. Bmi- nescu avusese un conflict de principii cu directorul tipo- grafiei la care-şi scotea ziarul şi-şi dăduse demisia. Maio- rescu îl chemase mai demult la Bucureşti, căci din ia- nuarie pînă-n primăvară redacta el însuşi *Timpul,* ziarul pe care-l scoseseră conservatorii cu un an înainte, dar pe care abia acum îl cîştigase aripa junimistă. îl luase, de atunci, din Iaşi, pe Slavici şi-i dăduse lui pe mînă ziarul, dar avea nevoie de mîna energică şi talentată a publicis- tului Eminescu. Acesta, prin octombrie, n-avea „cu ce veni" ; „din ce dracu să plec", îi scrisese lui Slavici : „Am şi bagaje, cărţi, manuscripte, ciubote vechi, lăzi cu şoa- rici şi molii, populate la încheieturi cu deosebite naţio- nalităţi de ploşniţe. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvîntului ?" [12] Cel puţin o parte din aceste lăzi se ¿lase, spre supărarea Tincăi, dar spre bucuria lui Creangă, în bojdeuca din Ţicău. în sfîrşit, trimiţîndu-i-se, pesemne, banii de drum, poetul părăsea laşul...

în ianuarie 1878 pacea revenise şi vremurile păreau să se întoarcă la normal.

257

învăţătorul bătea zilnic drumul din Sărărie în Păcu- rnri. De la Sfîntul Ton, era mereu ,.viscol şi

moloşag", cum se spunea în ziare. „Ninsoarea pică necontenit, stradele sînt nămolite de omăt", birjarii fac grevă. Creangă, însă,

în cerdacul bojdeucii, se bucură de zăpadă şi tînjeşte după Eminescu, cel plecat în iadul capitalei :

„La Eşi ninge frumos de ast-noapte, încît s-a făcut drum de sanie.

Ciricul parcă e mai frumos acum.

Vino, frate Minai, vino, căci fără tine sînt străin." [12]

Într-adevăr, rămăsese puţin din bucuria lui Creangă, cea nouă, în „Eşul nostru cel oropsit"... Junimea însăşi lăncezea, căci unii se mutaseră la Bucureşti, alţii erau prinşi mai mult în vârtejul politicii, cîţiva, speriaţi de stabilitatea guvernului lui Brătianu, începuseră să treacă dincolo. Nici măcar iarna, cu Ciricul frumos înzăpezit, nu dura. La mijlocul lui ianuarie, străzile erau inundate, zilele erau potopite de zloată. În zorii zilei de 20 avu loc un cutremur destul de puternic. Spre sfîrşitul lunii se porni dezgheţul şi Bahluiul ameninţa iar să se reverse. Peste cîteva zile se întoarse gerul cumplit, şi ziarele scriau că „sărăcimea suferă mult". La 16 februarie, în zori, un nou cutremur.

Învăţătorul Creangă îşi ţinea clasele, cu elevi săraci în cea mai mare parte, cum putea. îşi păstra el însuşi căciula pe cap şi-i îndemna pe copii să facă la fel :

— Care vi-i frig, puneţi şi voi căciulile pe cap, le spunea el simplu şi firesc.[13]

Cu vechii săi tovarăşi, dar şi mai mult de unul singur, îşi revizuia manualele : apăreau, în acest an, ediţia a XII-a din *Metoda Nouă* şi a V-a din *Învăţătorul copiilor*. Era autor didactic recunoscut şi temerile din alţi ani în privinţa carierei erau uitate. Ministerul, sărbătorind Independenţa, acorda un mare număr de Bene-Merenti. Era şi Creangă decorat, cu clasa a II-a, pentru merite didactice. [14]

Spre primăvară, Junimea îşi relua adunările şi prelegerile, dar fără Maiorescu, fără Eminescu, fără Slavici, adesea şi fără Negruzzi, Gane sau alţii mai des plecaţi la Bucureşti. Prelegerile începeau cu Xenopol. La adunări, mai mult se discuta decît se citea şi un ziar local relata, fără umor, că la „întrunirea aşa-numitei societăţi Junimea" s-a luat în dezbatere întrebarea : „Există sau nu Dumnezeu ?". „Ches tiunea a fost pusă la vot" — afirma

ziarul, fiind rezolvată cu trei voturi contra existenţei şi restul pentru. „Nu vom spune în casele cărui membru din această ilustră societate" [15] s-a discutat asemenea gravă chestiune — îşi acoperea „delaţiunea", cu falsă discreţie, ziarul insipid. Creangă îşi citise *Ivan Turbinca-*, poveste ale cărei cadre epice le preluase din folclorul rusesc, adus în circulaţie cu prilejul războiului. Era, acolo, sufletul ţăranului rus, altfel decît al eroilor de pînă acum ai lui Creangă, dar atît de asemănător cu cel al lui Moş Nichifor, şi al mai recentului Stan Păţitul pe care-l închipuise înainte. Altfel, dialogul şi psihologia rămâneau cele autentic populare şi umbletul lui Dumnezeu, însoţit de Sf. Petru, e al unor moşi de prin părţile noastre.

— Doamne (îi zice Sf. Petru lui Dumnezeu, „spăriet" cînd se întîlnesc cu soldatul), ori hai să ne grăbim, ori să ne dăm într-o parte : nu cumva ostaşul cela să aibă harţag şi să ne găsim beleaua cu dînsul. Ştiu c-atm mai mîncat eu o dată de la unul ca acesta o chelfăneală.

Povestea cea nouă se publicase, ca şi celelalte — şi avusese succes, dar mai că toată Junimea rămăsese la caracudă, în vreme ce la Bucureşti, în saloanele lui Maiorescu, putea fi, măcar din cînd în cînd, câte „o seară splendidă", cu „frumoase poezii de Eminescu, o baladă de Gane, poezii drăguţe de Şerbănescu, frumoase traduceri din Horaţiu de Ollănescu şi, la urmă, interesanta «causerie»- a lui Aleosandri". Acolo apăreau oameni noi, de care poate avem să auzim cîndva, ca un anume Ronetti Roman, care scrisese poema *Radu,* lăudată de conu Petrache Carp, sau altul, Caragiale, „bun traducător al *Romei învinse* de Parodi", cum spunea Maiorescu.[16] Ambii erau redactori la *Timpul,* lucrau cu Eminescu.

în

Creangă, în Iaşi, cu resturile Junimii, îşi istorisea în- tîmplarea cu „burlăcăritul" sau păţaniile lui Moş Nichifor, dar mai mult îi distra pe alţii decît petrecea el. „Străin" — aşa se simţea într-adevăr din ce în ce mai des. Cei fugiţi sau chemaţi în capitală nu se mai arătau narcă de fel ieşenilor. Maiorescu fusese, odată, peste vară, cînd avusese un proces la Dorohoi. Dar trăsese, cu trăsura lui Iosif birjarul, seara tîrziu, direct la Emilia Hum- pel, soră-sa, şi plecase apoi chiar în zori. Peste o vreme,

25

9mai venise o dată în acelaşi chip.[17] Nu-l văzuse nimeni. În sfîrşit, în toamnă trebuia să aibă loc banchetul celei de a 15-a aniversări, şi, poate, se vor reîntîlni prietenii, căci, pe lîngă Maiorescu, trebuie să vină, măcar cu aşa prilej, şi Eminescu.

Într-adevăr, în seara zilei de 11 noiembrie, Maiorescu sosi şi-i aduse, bineînţeles pe socoteala sa, pe Eminescu, Slavici şi pe noul venit Caragiale, la banchet. Mai sosiră Nica şi bucureşteanul Ollănescu, care-şi zicea Ascanio.[18] La adunarea literară, surpriza mare a zilei fu *O noapte furtunoasă,* piesa lui Caragiale ; „ne-am tăvălit cu toţii de rîs" — va povesti Negruzzi.[19] Se mai citi o „humorescă", a unui tînăr Beldiman. Slavici îşi aduse cu sine şi-şi prezentă *Gura satului.* În genere se petrecu, dar parcă nu era totul ca altădată. Eminescu nu citi nimic şi păru absent. Intîlnirea lui Creangă cu Eminescu mai că nu avusese loc.

Ceva parcă se rupsese între prezentul imediat şi trecutul abia trăit. Creangă tînjea după fierbintea prietenie dinainte.

Sărbătorile sfârşitului de an 1878 erau, probabil, amărîte pentru el.

Crăciunul şi-l petrecu în familie, cu prietenii „sencerî". Ceilalţi junimişti — în lumea lor. în anul care începea, Creangă intra mereu străin printre oamenii ce-l înconjurau, deşi bojdeuca lui primea, din cînd în cînd, oaspeţi dragi, ca Lambrior, cel mai aproape dintre toţi junimiştii, şi ca Vasile Conta, care începuse şi-şi încheiase trecerea scurtă pe la Junimea.

Fiul lui Ştefan a Petrei, aşezat în Iaşi şi ajuns, se simţea bolnav şi era într-adevăr. La şcoală îşi vedea de treabă cu drag, dar, din primăvară, începu să lipsească. Revizorul Chiriţă, la 13 aprilie, raportă că-l aflase „absent din cauză de boală, după cum sînt informat de către dl. director" şi „dacă absentarea va continua mai mult, dl. director va lua măsurile necesare pentru suplinire spre a nu suferi clasa". [20] În mai, învăţătorul era la post şi un alt revizor îşi exprima „viele sale mulţumiri dlui Creangă", pentru că răspunsurile elevilor săi le găsise „după dorinţă". [21]

În acest an, cu Răceanu şi Ienăchescu, scoase o nouă carte didactică : *Geografia Judeţului Iaşi.* Ministerul

o aproba la începutul lui martie, pentru clasa a II-a primară urbană şi a III-a primară rurală, de ambe sexe. O editâ în tipografia lui D. Gheorghiu. Ideea inovării era prezentă şi aici, autorii avînd dorinţa mai ales „de a ieşi din hăugaşul cel vechi şi vicios" prin predarea după principiul trecerii „de la cunoscut spre necunoscut, fără a împovăra memoria copiilor".

Viaţa politică, mereu agitată, nu pare să-l recîştige pe învăţător, deşi nu-l ocoleşte. Guvernul lui Brătianu se menţinea la putere. În mai organiza noi alegeri. Datorită lor, Maiorescu, iar candidat, veni de cîteva ori la Iaşi. În martie ţinuse o conferinţă despre „diferenţele adevărului". Pe la mijlocul lui aprilie, însă, îşi ţinu de-a dreptul cu- vîntarea de alegeri. În zilele de 3 şi 4 mai fu ales, la colegiul I, cu 65 de voturi contra 39 obţinute de... Vasile Alecsandri. „Mare uimire, ai mei bucuroşi, mie aproape indiferent", nota el în jurnalul intim. La 8 mai era din nou la Iaşi, pentru a vota la colegiul III, unde urmau să se aleagă patru deputaţi. E ales şi Iacob Negruzzi, ca şi Vasile Conta, acesta, însă, în afara *Junimii*. Creangă, alegător în acest colegiu, nu se ştie pentru cine votează, căci la Conta ţinea mult, iar de Negruzzi era legat ca junimist. Ciudat e că, prin jocul uneori hazliu al alegerii secrete, se alege şi el cu un vot.[22] Altfel, Creangă pare să se considere înafara partidelor, realmente, şi se declară „alegător naţionalist" [23], ceea ce ar vrea să spună că nu votează decît cu cei care servesc interesele naţionale atît de controversate în parlamentul din toamna lui 1879. Discursul din parlament al lui Conta, din 4—5 septembrie, în problema revizuirii constituţiei după recomandările Congresului de la Berlin, i se pare a-i exprima propria atitudine. Conştiinţa aceasta îl readuce o clipă la politicoalele „belfereşti", departe de *Junimea*.

Iubite prietene, îi scrie el, imediat, lui Conta :

„Nu ştii cit ne-am bucurat noi ieşenii de succesul ce l-ai avut în Cameră.

Eu, după cum mă cunoşti, parcă înnebunisem de entuziasm şi de, prost oi fi, dar inimă mare am. M-am apucat de-am ţinut o şezătoare acasă, cu Răceanu, Ienăchescu, Mişu Necşoi şi te-am proclamat cel mai mare orator al nostru ; să trăieşti căci tu faci cinstire Eşului

nostru oropsit şi blestemat de Dumnezeu şi de oameni" [24]...

Cu şezători la care participă alde Necşoi, comisarul, bojdeuca din Ţicău era parcă, din nou, a tîrgoveţului şi prea puţin a artistului ce se întrunise, în acelaşi loc, cu cel mai mare poet al românilor. De fapt însă Creangă era adînc apăsat de amărăciune şi-şi căuta sprijin, din cînd în cînd, într-o acţiune ce-i putea părea constructivă. Agitaţia naţionalistă specula în chip diversionist dureri reale şi Creangă ipe acestea le resimţea din plin, „ca fiu din popor" — cum îi scria lui Slavici. Plăcerea de a se exprima cu jovialitate hăzoasă şi erudită se transforma în izbucnire a mîniei ţărăneşti :

„Dar oamenii noştri de stat!... Ochi au şi nu văd ; urechi au. şi nu aud. căci totdeauna au luat cărbunele cu mîna sărmanului ţăran care la urma urmelor tot el a plătit gloaba. Vorba ceea : «capra b... şi oaea trage ruşine».

— De^ar şti boii din cireadă ce mînă bicisnică îi duce la tăietoare ! — Dar nu ştie sărmanul dobitoc şi de aceea tace şi rabdă ; duce în spate toate sarcinile şi hrăneşte pe netrebnicii care îşi rid de dînsul ! Păstori nu-s şi cîinii lipsesc. Ş-apoi ştii că într-un sat fără cîni se preumblă mişeii fără băţ..." [25]

Şi pentru că în năduful lui cultiva, ca şi în momentele de exuberanţă ale anecdotelor, vorba tare, voit grosolană, îl va informa pe Gane despre mersul aristocraticei Junimi ieşene cu expresii de acestea, împungător glumeţe :

„Altfel sîntem sănătoşi, numai caracuda, urgisită de soartă, aleargă şi ea după nevoile ei, mai ca tăunul cu paiul în c...." [26]

Creangă însuşi nu mai citise nimic la adunările Junimii încă din vara lui 1878 şi va fi absent din „Convorbiri" în tot cursul lui 1879, cum va fi şi pînă spre sfîrşi- tul anului următor.

Şi acest an părea să se înscrie pe drumul monotoniei care se întorsese de la o vreme în viaţa lui. În ianuarie, după vacanţa de iarnă, Braşoveanu, directorul şcolii din Păcurari — care de fapt funcţiona din 1879 în casele bisericii evanghelice — căuta un nou local, căci proprietarii îi anunţaseră rezilierea contractului, la 23 aprilie. Vacanţa de primăvară, şcoala şi-o luă cu de la sine

putere, „cu cîteva zile mai nainte de 12 curent" — cum era sezisată primăria şi directorul explică, în raportul său, că suspendase cursurile pentru... împărtăşanie.[27] în realitate, îşi pregătea 'bagajele pentru mutarea în casele unei doamne Adela Ponset din strada Săulescu nr. 12. Creangă, de cî- ţiva ani învăţător numai la clasa a II-a, îşi lua astfel în primire, după vacanţă, o cameră care fusese pînă de cu- rînd locuinţă particulară. Inventarul îi arată „pereţii şi bagdadia tapetaţi", dar „jupiţi la tapete în mai multe locuri şi pătaţi şi crăpaţi", iar „duşumeaua în cinci locuri puţin spartă". Una din uşile sălii de clasă dădea „spre salon". în afara camerelor ocupate de şcoală, se mai aflau „şi alţi chiriaşi" în casele doamnei Ponset, inclusiv o „doamnă Agarici cu patru copii cari în orele de prelegere ţipă, răcnesc, cîntă şi zguduiesc uşile". [28]

Zilele, săptămînile şi lunile se scurgeau, după toate aparenţele, într-o monotonie agasantă. Frecventa Junimea, probabil cu regularitate de program, cum mergea şi la şcoală. George Panu, întors de la studiile sale în Occident, era intrigat că-l găseşte „avînd o importanţă pe care nu o avusese înainte... Acum se lăfăia într-un fotoliu şi întreţinea Junimea cu glumele, anecdotele şi poveştile lui".[29] De fapt, cum constata nu fără dreptate Panu, „nu mai era la Junimea acea omogenitate de gîn- dire şi de simţire" pe care o ştiuse altădată. „Toate ideile, toate şcolile" erau reprezentate şi îşi aveau partizanii. De fapt, politicianismul crease animozităţi între vechii membri mai mult mutaţi în capitală sau aflaţi adesea acolo, iar la Iaşi se resimţeau coliziunile de acolo. Despre discursul lui Conta, care-l entuziasmase pe Creangă, ca şi pe Eminescu fără îndoială, Carp ar fi spus că e „o movilă de noroi aruncată în incinta samerei" [30], în vreme ce Ma- iorescu în esenţă îl aprobase. Şi Creangă venea la Junimea lui Negruzzi sau a lui Pogor fără să se considere angajat politic de partea junimiştilor de vreme ce aderase la cauza lui Conta, acum liberal. Scrierile din „Convorbiri" îl făcuseră oarecum cunoscut şi se vedea ispitit, chiar literar, să-şi afirme independenţa. V. A. Ureche scotea, la Bucureşti, *Albumul Macedo-Român. Era înalt funcţionar al Ministerului şcolilor şi solicita învăţătorilor colaborarea. Creangă se puse să scrie „o anecdotă", dar, sub acest titlu,*

asemănător cu cel al „povestirii glumeţe" care-i cuprindea toată activitatea la Junimea, dădea altceva decît un nou Moş Nichifor. Bucata se chema Moş Ion Roată, era cerută cu prilejul celei de-a douăzecea aniversări a Unirii şi trebuia să vădească atitudinea învăţătorului, dar, în fond, era o snoavă cu tîlc care pornea de la o figură în acelaşi timp autentică şi învăluită în legendă. Ion Roată fusese reprezentant al ţărănimii în Divanul ad-hoc şi sprijinise Unirea, încît evocarea lui nu putea pune la îndoială însemnătatea populară a evenimentului istoric. Creangă, însă, scotea la lumină modul ţărănesc de a judeca vorbele şi faptele domnilor, iar între „anecdota" lui şi sentimentele pe care şi le exprima în scrisori de felul celei adresate lui Slavici era o perfectă concordanţă. Tîlcul snoavei denunţa, în spiritul criticismului maiorescian, faptul că vorbirea demagogică nu schimba nimic din esenţa aşezărilor sociale ale ultimelor decenii. Discursul către ţărani al boierului din anecdotă suna, în 1880, ca o parodie batjocoritoare a pălăvrăgelilor liberale dintotdeauna: „s-a trecut vremea aceea pe cînd numai boierii făceau totul în ţara aceasta şi-o storceau după plac. Astăzi toţi, de la vlădică pînă la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile şi la fericirea ţării. Muncă şi cîştig, datorii şi drepturi pentru toţi deopotrivă". Ion Roată îşi execută artistic rolul de ţăran, „greu de cap", care nu izbuteşte a pricepe cum ar veni „unirea" tuturor şi-l atrage pe boier în demonstraţia clasică a puterii care creşte cînd lucrează mai mulţi laolaltă: bolovanul uriaş pe care un ţăran singur nu izbuteşte să-l urnească din loc poate fi ridicat lesne cînd pun mîna deodată toţi. Replica greoiidui Ion Roată constituia un rechizitoriu : „Dă, cucoane, să nu vă fie cu supărare, dar de la vorbă şi pînă la faptă este mare deosebire... Dumneavoastră, ca fiecare boier, numai ne-aţi poruncit să aducem bolovanul, dar n-aţi pus umărul împreună cu noi la adus, cum ne spuneaţi adinioarea, că ***de-GLCum*** *toţi au să ieie parte la sarcini, de la vlădică pînă la opincă. Bine-ar fi dac-ar fi aşa, cucoane, căci la război înapoi şi la pomană năvală, parcă nu prea vine la socoteală... Iar de la bolovanul dumneavoastră... am înţeles aşa: că pînă acum noi ţăranii am dus fiecare cîte o piatră mai mare sau mai mică pe umere, însă acum sîntem chemaţi a purta împreună, tot*

noi, ***opinca, o*** *stîncă pe ume- rele noastre... Să dea domnul, cucoane, să fie altfel, că mie unuia nu mi-ar părea rău...*

Noua bucată a lui Creangă apăru în *Almanahul* lui Urechea la 4 mai. La 29 mai, participă, probabil, cu hazul lui fără de veste muşcător, la Junimea ce avu loc, în casa lui Negruzzi, cînd veni şi Maiorescu pentru o seară la Iaşi şi se simţi stimulat, cine ştie de ce, să traducă un număr de „Quadrinhas braziliene şi afară de asta chiuituri ti- roleze" [31].

Autorul lui *Moş Nichifor* şi al lui *Moş Ion Roată* era, vădit, mai retras de la o vreme, spre dezamăgirea „Convorbirilor" secătuite şi lăsate mai mult pe seama lui Mi- ron Pompiliu, şeful „caracudei". „Mare nădejde —îi scria acesta lui Maiorescu, la 14 iulie — îmi pusesem în Creangă, dar să-l mănînee Valea Ţicăului unde s-a înfundat! Creanga pare că a început să se usuce. Intîi mi- a dat a înţelege să aştept, pe urmă numai ce-mi spune că-i lehamite : să fac ce ştiu..." [32]

La 20 iulie era numit ministru al Instrucţiunii şi Cultelor în guvernul mereu remaniat al lui Ion Brătianu, Vasile Conta, prieten şi idol politic. La 18 august, cînd începea noul an şcolar, Creangă era prezent la post. Dar la 10 septembrie inspecţia îl găsea „absent de la clasă, fiind delegat în Consiliul General al Instrucţiunii Publice" [33], la Bucureşti.

Membrii Consiliului general al instrucţiunii se numeau pe cîte trei ani, de către minister, dintre reprezentanţii aleşi în fiecare regiune şcolară. Creangă era numit din partea învăţămîntului primar. Lucrările Consiliului începuseră încă de la 1 septembrie, în prezenţa lui Conta însuşi, care le deschisese.

În Consiliu, Creangă pare hotărît să-şi joace, ca la Junimea, rolul de ţăran. După cum povesteşte Slavici, „ionii dintre fruntaşii dăscălimii stăruiau să fie introdusă limba latină şi în şcolile secundare de fete, iar el era de ¡părere ,că femeile pot fi ,bune soţii şi bune mame fără a fi învăţat limba lui Cicerone. Ba, rîdea dînsul, teamă mi-e ca nu .cumva să se sminteaască învăţînd-o". [34]

În orice caz, în şedinţele din toamna lui 1880 se discută într-adevăr programa şcolilor de fete, în cadrul dezbaterii generale privind revizuirea programelor pentru

licee şi gimnazii. Creangă nu luă cuvîntul în legătură cu aceasta, dar votă, împreună cu majoritatea, împotriva propunerii ca programa şcolilor de fete să nu difere de aceea a băieţilor. Era deci efectiv de partea acelora care voia ca şcoala să o pregătească pe femeie „mai mult în a fi bună mamă şi doamnă de casă" şi susţinea, alături de V. A. Ureefria, introducerea în şcolile de fete a „economiei casnice", nu a latinii şi nici a gimnasticii.[35]

După recent cercetatele proeese-verbale ale şedinţelor, Creangă fu prezent la toate lucrările Consiliului, cu excepţia adunării de închidere.

în capitală îşi luase pesemne o cameră cu chirie şi încerca să se vadă cît ma'i des cu cei cîţiva oameni dragi care părăsiseră laşul. Pe fiul său nu-l putea vedea : ieşise de curînd sublocotenent de marină şi era, prin cine ştie ce aranjamente, plecat la Triest. Creangă se văzu cu Eminescu, care locuia la Slavici. în unele seri, cei doi redactori buoureşteni veneau la el. S-ar părea că nici unul dintre prietenii de altădată nu-şi regăsea inalterată înfăţişarea celuilalt. Eminescu era obosit şi nervos, Creangă mai muşcător decît de obicei. *Budulea Taichii* a lui Slavici fusese unanim apreciată de junimişti şi autorul, care mai dăduse între timp şi *Moara cu noroc,* era, probabil, sigur de sine. Creangă se arătă, cu prilejul întîlnirilor în trei, de umoare acră cînd se vorbi despre noul stadiu al creaţiei lui Slavici.

— De ! îşi dădu el cu părerea printr-o parabolă. îmi place şi mie. dar cică era odată un flăcău care se-ndrăgostise rău de tot de o fată. Frumoasă, însă, fata s-a măritat la oraş după altul mai bogat, care putea să-i facă toate voile şi bietul flăcău a rămas cu inima friptă şi plină de amar. Peste câtva timp, însurăţeii s-au întors în sat şi flăcăul, întîlnind-o, a stat buimac în faţa ei. Era gătită, spelcuită şi sulemenită, de nu mai ştiai cum să te uiţi la ea.[36]

În această perioadă, saloanele lui Maiorescu găzduiau *Miercurile literare* ale distinsei Junimi bucureştene. Se citeau aforisme sceptice, ale lui Maiorescu ca şi ale lui Caragiale, din cînd în cînd „cîteva poezii nouă ale lui Eminescu, foarte frumoase" şi noile nuvele ale lui Slavici, dar mai ales se discuta multă filozofie. Zizin Cantacuzene îşi aducea cu regularitate

traducerile din Schopenhauer în franceză, Maiorescu dezbătea pasionat problemele filozofice privind „somnul şi visul" cu referiri la Gabriel Gustav Valentin, pe care-l numea „Valentin cel Mare", la Huxley, Claude Bernard, Fechner şi mulţi alţii... Cînd Creangă poposea în Bucureşti, participau la Miercurile literare oameni noi, oa savantul doctor M. Gaster, de curînd sosit de la BresLaiu, şi oaspeţi de seamă, ca Napoleon Caix, profesor de limbi romanice şi filologie la Institutul de înalte studii din Florenţa. Creangă fu „prezent de două ori".[37] într-una din dăţi, veni cu mare întîrziere, de-a dreptul de la şedinţa Consiliului General. Maiorescu l-ar fi întîmpinat cu.:

— Se poate, domnule Creangă, faci ca atîta lume să te aştepte ?

La care el ar fi răspuns ţărăneşte, în doi peri :

— Ce să zic ? D-voastră ca d-voastră! Neavînd, se vede, altă treabă, aţi aşteptat în cea mai bună societate şi aşteptarea nu v-a fost zadarnică. Iată-mă-s : sînt aici. Iară eu, care uxnblu-n treburi mari, voi fi aşteptat poate mai puţin. Dar vorba românului : Degeaba vii, degeaba te duci ![38]

însă, după toate probabilităţile, în acea miercuri Creangă îşi citi prima parte a scrierii sale inedite, *Amintiri din copilărie.*

Manuscrisul se încheia cu data: Bucureşti, 1880 septembrie. *Era însă muncit, cu rînduri scrise şi şterse pe toate dimensiunile foii. Se vedea limpede că asupra lui se lucrase timp îndelungat, în izolarea bojdeucii pe care o blestema Miron Pompiliu cînd îşi închipuia că începuse „creanga" să se usuce. În puţina lui operă Creangă îşi încerca mereu uneltele şi ceea ce adusese acum era altceva decît poveştile şi altceva decît snoavele. Pentru mulţi dintre vechii junimişti şi pentru mai toată lumea abia acum începea să fie un „scriitor". „Convorbirile" îi publicară îndată noua scriere. Maiorescu, care nu-i considerase Moş Nichifor, îl trecea acum în rîndul reprezentanţilor de seamă ai curentului pe care socotea că-l deosebeşte în literatura epocii şi pe care-l numea al* realismului poporan. *„Amintirile din copilărie de nepreţuitul Creangă" vor fi pentru el alăturate acelor lecturi recente din Kotzebue, Heyse, George Sand, Flaubert, Turgheniev, Bret-Harte, Alarcon, Dickens, Reuter şi*

Slavici ce-l întăreau în convingerea că „se poate formula de-a dreptul un nou principiu estetic în privinţa romanului modern...[39]

Dar, înainte de a fi o capodoperă literară, noua scriere a lui Creangă era rodul singurătăţii lui, al dezrădăcinării celui ce se simţea, cum îi scrisese lui Eminescu, străin *în lumea lui de toate zilele. Acest* străin *se întoarce în vremea copilăriei pentru a se regăsi şi a reconstitui, în acelaşi timp, nu un univers particular, supus vremurilor şi împrejurărilor schimbătoare, ci unul etern, al copilului dintotdeauna şi de pretutindeni, oricît ar fi petrecerea lui colorată local şi istoric. în bojdeuca din Ţicău, pe cînd Miron Pompiliu îl urmărea cu cererea lui de manuscrise, Costache cu stăruitoarele lui cereri de bani, Tinca Vartic cu opacitatea ei fără vină şi alde Ienăchescu cu stupidele lui insinuări invidioase că poveştile lui ar fi luate de la Tinca sau copiate dintr-un caiet al bătrînvlui agent electoral Costache Bută, pe cînd, deci, toate păreau în jurul lui meschine şi pieritoare, el* sta şi-şi aducea aminte ce vremi şi ce oameni mai erau în părţile noastre pe cînd începuse şi el, drăguliţă Doamne, a se ridica băieţaş la casa părinţilor săi, în satul Humuleşti...

În contrast cu prezentul, căpăta fiinţă o lume dispărută faţă de care putea exclama: „Şi, Doamne, frumos era pe atunci !" *în primul rînd pentru că era o realitate abstrasă din timp şi necondiţionată, o realitate a iresponsabilităţii infantile cînd „era toată lumea a mea !" iar „vremea trecea cu amăgele".*

în lumina aceasta, Humuleştiul cel adevărat, aşezare săracă din „statisticeasca ştiinţă" a vremii, devenea „sat vechiu rezăşăsc" „cu gospodari tot unul şi unul". O veselă şcolire îşi începea istoria legendară, într-o atemporalitate aproape tot atît de absolută ca aceea a basmelor.

Apoi, reluind iar lucrurile de la cap, într-o altă înşirare a Amintirilor, *se întorcea la cea mai îndepărtată copilărie a anilor cînd abia începuse „a merge copilul" şi ând mama „era plină de minunăţii". În partea* a doua a Amintirilor, nici *măcar despre şcoală şi învăţătură nu mai e vorba, pentru ca „vrîsta cea fericită" să fie pură de orice determinare exterioară. O memorie a nostalgiei aduce în*

prezent „cîte nu făcea cu vîrf şi îndesate"; întîmplarea cu uratul, cea cu cireşile, cea cu pupăza ş.a.m.d., fără suită cronologică, de la cel de-o şchioapă pînă la cel „coşcogemete coblizan" care a simţit cîndva mai multă mustrare în cugetul său decît oricînd *cînd îl luase mama cu binişorul.*

Creangă făcea artă *scriindu-şi* Amintirile, *probabil „rîdea şi plîngea singur, sufla greu, se mişca neîncetat şi se umplea de sudori" „ştergea şi scanda frazele ca un Flaubert al Humuleştilor"* [40]*, dar în acelaşi timp, el* evada *sufletește din apăsarea în care se afla. Scria şi se veselea de zburdălniciile fără sens ale lui Nică de altădată, căci se ştia la tot pasul, în traiul cotidian, „omul care se ia de gînduri" şi simte cum „te trage apa la adînc şi te duce în uricioasa întristare".*

„Hai mai bine despre copilărie să povestim, căci ea singură este veselă şi nevinovată ! Şi drept vorbind, acesta-i adevărul!"

Scria, înlănţuind după o ştiinţă fără logică întîmplări ale unei realităţi revolute şi, cînd se pregătea să citească la Junimea partea a doua a Amintirilor, *încheia cu vorbe dinainte pregătite şi ale nimănui, pentru a ascunde tristeţea nelămurită ce emana din zglobiile istorisiri ale lui Nică cel de demult:*

„În sfîrşit, ce mai atîta vorbă pentru nimica toată ? Ia am fost şi eu, în lumea asta, un boţ cu ochi, o bucată de humă însufleţită, din Humuleşti, care nici frumos pînă la douăzeci de ani, nici cuminte pînă la treizeci şi nici bogat pînă la patruzeci nu m-am făcut. Dar şi sărac aşa ca în anul acesta, ca în anul trecut şi ca de cînd sînt, niciodată n-am fost!"

Omul care abia trecuse de 40 era, cînd se întorcea la Iaşi, în toamna lui 1880, bolnav şi la suflet şi la trup. Avea ceea ce în limbajul popular se numea „pedepsie" şi încă pe cînd lucra la *Harap-Alb* simţise că-l pîndeşte răul cu „fum pe nas".[41] La şcoală se simţea, ca nealtădată, ostenit şi lipsit de răbdare, gata să izbucnească violent şi să-i îns- păimînte pe copii. Nu puţin îl vor fi zgîndărit şi „casele" cele noi ale şcolii despre oare şi directorul, care le închi- riase, va ajunge la convingerea că „nu corespund pe deplin". „Foasta soţie a dlui Agarici (acum devorsată de d-lui)" — cum va raporta în cele din urmă Braşoveanu,

trecuse la mizerii mărunte faţă de corpul învăţătorilor, făcea scandaluri zilnice şi băga „pîri falşe..." [42] La Junimea, toate lîncezeau, şi veselia pe care el însuşi, Creangă, o mai aducea adesea, suna nu o dată dogit.

La 25 octombrie, banchetul *Junimii* nu se ilustră prin nimic deosebit în anul acela, cu toată prezenţa lui Maio- rescu care, sporadic, se simţea „sufletește mai proaspăt". Fără să-şi dea seama, mentorul societăţii îşi nota în jurnal observaţii a căror profundă forţă de generalizare i-ar fi ajutat să-l înţeleagă mai bine şi pe învăţătorul şi scriitorul „poporal" Ion Creangă :

„Un om este o sumă de stări sufleteşti înşirate una după alta pe firul timpului. Firește, cu trecerea vremei e hotărîtor elementul înnăscut, cel mai tare. Numai că elementele sufleteşti sînt în fiecare foarte felurite şi multe dintre ele ajung în mod necesar la lumină în manifestarea de fiecare dată. La fiecare atare manifestare trebuie să distingi ceea ce e slab şi trecător de ceea ce e tare şi revine mereu ca ceva esenţial. Deci : (omul e) produs al evoluţiei şi din cauza aceasta necesitatea de a privi un spaţiu de timp al vieţii mai întins, sintetizîndu-l spre a avea o imagine exactă despre cineva."[43]

Despre Creangă, de regulă pios pe glume şi rar izbucnind doar în clasă sau acasă, nimeni, probabil, nu avea o „imagine exactă". Primul trimestru al anului şcolar 1880-1881 îi era, fără să se cunoască încă, însemnat de boală. Ceruse concediu şi, la 10 decembrie, directorul şcolii primea o adresă a ministerului care-i făcea cunos- cut că „nu se poate acorda concediul cerut institutorului Creangă, cazul de boală arătat de dvs. prin raportul nr. 83 nefiind justificat prin act medical". La 13 decembrie, directorul punea rezoluţia : „Dl. Ion Creangă va face prin d-nii doctori care-l curează actul medical cerut de dl. Ministru..." La 18 ale aceleiaşi luni inspectorul care nu-l găseşte pe Creangă la şcoală ştie că el „absentează din cauză de boală", dar abia la 12 ianuarie 1881 i se acordă „concediu de-o lună", „cu condiţiunea propusă de suplini- nire".[44]

Doctorul care-l „curează" e un anume medic Botez şi Creangă, speriat de înteţirea crizelor, caută sfaturi mai competente. Sublocotenentul de marină Costache se în- torsese de la Triest şi-i scrisese că se simte schimbat în

bine sub influenţa climei italiene. Creangă îl pune să-i întrebe pe unii doctori bucureşteni „dacă are sau nu leac" boala lui, şi fiul îl sfătuieşte să se „prezerve", „să-şi schimbe traiul" şi „să se silească a asculta sfaturile doctorilor de acolo cari pentru asemenea boale sînt tot atît de savanţi ca şi aceştia de aci". Totuşi îi transmite şi instrucţiunile unui dr. Pop pentru luarea natriului bromat. Costache avea propriile-! frămîntări şi, de la începutul lui octombrie, îi tot descria viitorul în culori trandafirii care atîr- nau însă de rezolvarea unor cereri băneşti.[45]. Urma să fie trimis iar în străinătate, la Brest, după care urma să se căsătorească, „bine", cu o domnişoară Natalia Cristodulo-Alexandri... Peste puţină vreme nu mai vorbea de Brest, ci de trecerea la trupele de geniu... Fiul avea conştiinţa procesului de ascensiune al familiei Creangă nu a geniului tatălui său. El se credea menit să continue acel proces prin sine şi vorbea de numele familiei pe care el vroia „să-l mărească şi mai mult, lucru ce se poate trăind s-ajung şi general".

Creangă, bolnav şi obsedat de boală, trăia evident într-o pasivitate socială care nu-l caracterizase pînă atunci. Devenise om cunoscut, dar nu se mai bucura, parcă, de nimic. Era, oricum, ştiut de oameni mari ca un bun cunoscător de folclor şi de datini. Alecsandri îi trimitea să transcrie o poveste. [46] Părintele Simion FI. Marian i se adresase cu rugămintea de a-l ajuta „în privinţa *Or- mtologipi poporului român"* cu informaţii despre ..dat.ine, credinţe, legende etc., etc. asupra unor păsări ca *pesca- riul, vespariul, mulge-capre, capintortura* ş.a." Fie că nu cunoştea, fie că nici nu se interesa de această rugăminte, Creangă nu răspunse nimic şi, la 2 ianuarie, părintele folclorist se plînse, prin scrisoare de la Şiret, lui Iacob Ne- gruzzi. „D-acestea dacă mi-ar scrie macar cit de puţin, m-ar ajuta foarte mult şi mai ales dacă mi-ar pute scrie cît mai curînd"... [47] Creangă, se pare, nu răspunse nici de astă dată. Poate nici nu mai mergea cu regularitate la Junimea şi zăcea în casă, liniştit măcar că avea, de la 12 ianuarie, concediu legal...

între timp, cei mai însemnaţi membrii ai Junimii se ocupau de sesiunea Academiei, unde se discuta noul proiect ortografic, antilatinist. Maiorescu fu activ şi avu satisfacţia să-şi vadă în genere aprobate punctele de

vedere, „ce-i drept cu *u* şi *e, o* în loc de *ea* şi *oa*", cum propusese el mai just. „Totuşi — nota el — s-a făcut ruptoarea şi un progres." [48] în aceeaşi sesiune era ales academician şi Iacob Negruzzi.

La adunarea de sîmbătă seară, din 28 martie, lâ Pogor, Junimea se aduna în prezenţa lui Maiorescu, care venise la Iaşi să ţină, a doua zi, o conferinţă pentru „Societatea de binefacere a doamnelor". Adusese cu sine, şi o citise el însuşi, *Scrisoarea a III-a* a lui Eminescu şi adunarea din acea seară fu teatrul unui scandal încă neobişnuit la Junimea. Lectura produsese „un adevărat entuziasm", cînd deodată Panu, din colţul unde şedea, îşi ridică glasul :

— *Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie* —

strigă el, dînd la iveală divergenţele dintre ideile politice ale Junimii şi cele ale sale, căci intrase în politica liberalilor, redacta un ziar guvernamental şi, numit prim-procuror în Iaşi, era un om de încredere al lui C. A. Rosetti. în acest chip, Panu părăsi bătăios Junimea şi, peste cîteva luni, era şef de cabinet al lui Rosetti, pe atunci ministru de interne. Dintre cei prezenţi la adunarea din acea seară, nimeni nu i se alătura, ba, se pare, cel care-i ripostă fu Nicu Gane, el însuşi nu departe de a trece în tabăra partidului la putere[49]. Despre ce va fi gîndit atunci Creangă, nu ştim nimic, dar nu ne putem îndoi că fusese furios auzind nu o idee politică antijunimistă, ci o injurie absurdă la adresa poeziei lui Eminescu.Adunarea Junimii din ultima săptămînă a lui mai se ţinu iar la Pogor, fără Negruzzi şi fără Gane care erau în excursie, cu Maiorescu, pe Valea Prahovei şi se pregăteau să-şi petreacă Rusaliile la Bran. Creangă trăia mai muit printre ţicăuani şi în vechea „societate". La 11 iunie îi solicita lui Maiorescu un ajutor pentru un diacon bolnav de la „Buna Vestire". [50] Pe toamnă, cumpără, împreună cu alţi opt institutori şi cu tipograful I. S. Ionescu, Tipografia Naţională de la Junimea.[51] Tot pe atunci se afla iar la Bucureşti, pentru Consiliu. Acum era ministru V. A. Urechea şi acesta deschise lucrările, la 3 septembrie. Urma să se discute iar programa pentru licee şi gimnazii. Creangă absentă la cele mai multe şedinţe, de data aceasta. [52] Se ho- tărîse, profitînd de stagiul bucureştean, să intre în spitalul Brîncovenesc pentru

tratare. Aici cunoscu o ţărancă, Mama Bălaşa, şi se văzu, pentru întîia dată, în postură de folclorist, notîndu-şi în caiet cîteva poezii auzite de la ea : *Cînd eram în floarea mea, Mieluşica, Bratu, Lina Cătălina*. Avea, în această vreme, înfăţişarea de uriaş umflat care începea să intre în legendă iar un medic, la vizită, îl întrebă pe un coleg, în franţuzeşte, „cine-i hipopotamul ăsta". Creangă înţelese şi-i răspunse prompt şi cu mînie :

— D-voastră trebuie să fiţi şeful vreunei menajerii de cunoaşteţi aşa de bine specia hipopotamilor.[53]

La spital îşi revăzu sau încheie a treia parte a *Amintirilor* care începea cu un parabolic dialog dintre cuget şi el însuşi :

—■ Nu mi-ar fi ciudă încaltea — îi zice cugetul — cînd ai fi şi tu ceva şi de te miri unde, dar aşa, un boţ cu ochi ce te găseşti, o bucată de humă însufleţită din sat de la noi şi nu te lasă inima să taci, asurzeşti lumea cu ţărăniile tale !

Riposta e a orgoliului humuleştean. Apoi urmau amintirile de la şcoala din Tg. Neamţ, cu popa Duhu, şi de la Fălticeni.

18

Aici istoria „şcolirii" lui Creangă intră în tărîmul legendelor, cu intervertiri de date şi de personaje după placul povestirii unui univers revolut, în care cronologia şi reperele n-au ce căuta: arhimandritul Isaia Teodorescu îşi deschide şcoala îndată după aşezarea pietrei de temelie, în 1852; Nică Oşlobanu, pe atunci la Fălticeni, e adus retroactiv la Neamţ să se certe cu dascălul; cam la fel, toţi tovarăşii de ghiduşii din anul următor, puşi să-l pără-

273

ească unul după altul şi pe dascăl şi pe el, Nică a lui Ştefan a Petrei; la Fălticeni îl aduce şi pe Trăsnea, cel care abia de va fi fost puţină vreme coleg cu el ş.a.m.d., pînă la închipuitul „vuiet printre dascăli despre desfiinţarea catiheţilor" ca explicare a trecerii la Seminaria Socolei.

De va fi citit şi partea a Il-a a *Amintirilor* în Junimea bucureşteană nu avem de unde şti. însemnările lui Ma- ioreşcu nu-i amintesc prezenţa, dar nici de vreo *Miercure literară* în toată luna septembrie 1881. Mai curînd e de crezut că nimănui încă nu-i citise Creangă această parte, pe care, deşi o datase în încheiere, n-o

dădea nici spre publicare. La întoarcerea în Iaşi, se pare că-şi citi, fără să entuziasmeze, poeziile „auzite de la Mama Bălaşa", căci Miron Pompiliu i se plîngea lui Negruzzi, mereu plecat în Capitală :

„Greu de tot merge treaba cu numărul *Convorbirilor* de la 1 ianuarie". N-are cu ce să umple colile. „Cu Lina Chiralina lui Creangă ?" [54]

De fapt, cînd sosise în Iaşi, Creangă nu fu întîmpinat cu veşti prea bune. Din iulie apărea aici o revistă nouă, *Contemporanul,* scoasă de fraţii Nădejde, profesori socialişti ştiuţi de toată lumea. Cu primele numere, revista începuse a denunţa „monstruozităţi ştiinţifice" din ma-

nualele didactice şi îngheţase inima în autori. Tocmai în numărul din 15 septembrie, deci la deschiderea şcolilor, cînd se face nlarea cumpărătură de cărţi şcolare, apărea critica necruţătoare a lui Ion Nădejde la *Invăţătoriul copiilor.* Redactorul ataca, propriu-zis, numai partea ştiinţifică, pe care o făcea praf şi pulbere, exceptînd de la

critică partea literară, pe care o lăuda cu vădită re- verenţiozitate pentru Creangă. Mai mult, concluzia lui era net discriminatoare pentru a nu lăsa îndoială asupra aprecierii : „Într-un cuvînt, partea ştiinţifică este peste măsură de rea şi face urîtă mutră alături de bucăţi literare ca *Pîcală, Inul şi cămeşa, Acul şi barosul, Jupînul Greieruş...*

"Creangă era incontestabil stimat în lumea şcolii, nu avea de ce să fie împotriva fraţilor Nădejde, nici aceştia de ce să fie împotriva lui. în numele său personal, el, cel exceptat de la critică, scrise o *Intîmpinare la*

critica domnului I. Nădejde asupra părţii ştiinţifice din cartea de cetire învăţătoriul copiilor şi Nădejde i-o publică, în nr. 8 al *Contemporanului,* din 16 octombrie. Creangă respingea, în fond, disocierea lui de coautori şi se solidariza cu aceştia. Cu umor „felicita" „voinţa în bine a domnului I. Nădejde", dar îi arăta că atacul lui e ca „toată furia ursului îndreptată asupra cîtorva albine". Apărarea lui avea în vedere „o valoare relativă distinctă" ce ar fi solicitat „o menajare cel puţin relativă" a eforturilor dacă s-ar fi avut în vedere comparaţia cu „cărţile ce figurau şi poate mai figurează încă în uzul învăţămîntului primar". Creangă se exprima cu falsa modestie cu care i se adresase şi lui Maiorescu cînd îi trimisese *Moş Nichifor*: „Ce am putut scrie de la noi, am scris" ; restul a fost luat de unde s-a putut şi „bucăţile ştiinţifice de care ne inculpaţi" au fost extrase „din cărţi româneşti în uzul şeoalelor secundare". Urma o „vorba ceea" cu o mulţumire lui Dumnezeu, care, „dacă nu ne-ar fi găurit pielea în dreptul ochilor, nu ne-am putea vedea greşelile unii altora".

Nădejde îşi publica în acelaşi număr un *Respuns la în- timpinarea d-lui Creangă,* respingînd orice idee de „menajare" a colaboratorilor ştiinţifici încurcaţi în „ruginituri". Creangă, socotea el, „s-a amestecat în societate cu oameni fără ştiinţă şi în acelaşi timp plini de pretenţii" — ceea ce nu era tocmai inexact. El făcea apel la calitatea de junimist a lui Creangă pentru a-i trezi exigenţa : „cum socotea el, Creangă, cînd cere indulgenţă pentru o carte didactică, d-sa care face parte din *Junimea* şi din colaboratorii la *Convorbiri literare ?* A uitat d-sa loviturile înspăimântătoare şi fără de milă dată de această grupă producerilor monstruoase ?"

18*

Junimistul Creangă nu părea să se sinchisească atît de mult de asemenea argumente şi nu se considera, pe cît ne putem da seama, un exponent al Junimii. Inexplicabil rămîne faptul că nu-şi dăduse „Convorbirilor" partea a treia a *Amintirilor* decît după ce îşi adusese spre lectură o altă bucată, *Popa Duhu,* un fel de portret-evocare a arhimandritului Isaia Teodorescu, de care se ocupase şi în *Amintiri*. Poate tocmai în această toamnă

eroul „şi-a dat duhul" sau aflase Creangă abia atunci că-şi luase „casă de
275
veci" la „ţintirimul Eternitatea". în orice caz, bucata apăru în „Convorbiri", la 1 noiembrie.

între timp avusese loc banchetul Junimii. Maiorescu venise singur, din Bucureşti, trecînd prin Brăila, la un proces, şi în seara de vineri 13 noiembrie avusese un „ceai la dna Negruzzi". [55] Pentru aniversarea de a doua zi, Iacob Negruzzi trimisese invitaţii în stil latinizant în amintirea ultimelor bătălii academice [56] :

„Banchetul" „va găsi locu Sambata în 14 Brumariu an. cur. cu acea indigetare cumca fie-care va solvi cu propriele sale spesi consumarea solida şi liquida". Petrecerea ţinu pînă la miezul nopţii, cu participanţi „mai numeroşi ca oricînd", inclusiv Vasile Alecsandri.[57] Creangă va fi fost ? Probabil da, însă nu cu siguranţă.

În orice caz avea relaţii mai multe decît ni le putem reconstitui prin documente şi îşi făcea mereu altele, mai ales în legătură cu activitatea didactică. Nădejde în numărul din 1 noiembrie al *Contemporanului*

îşi completa răspunsul din numărul trecut cu o notă despre *Generozitatea dlui Creangă,* insistînd asupra disocierii acestuia de colegii săi. Creangă li s-ar fi alăturat, în respingerea criticii, numai din generozitate. „Fie, dle Creangă, cum zici dta, numai de n-ar fi cum ştim noi." O asemenea polemică e de-a dreptul curtenitoare şi Creangă nu respinge avansurile

revistei ce se răspîndea tot mai mult în şcoală. Lăsă „Convorbirilor" numai *Lina Cătălina* (care apăru, cum se temea Pompiliu, în numărul de Anul nou) — din poeziile mamei Bălaşa, şi le dădu pe celelalte *Contemporanului* cars-i publică cele lirice la 16 decembrie, iar *Bratu* la 1 ianuarie. *Amintirile III* apărură în „Convorbiri" abia în martie. Maiorescu le citea în seara de luni 29

martie, înainte de a se fi pus în pat, în loc să se ducă la serbarea din Cişmigiu „pentru incendiaţii de la Neamţ"... [5]

[8]XI

ÎNTOARCEREA

La Neamţ fusese într-adevăr un mare incendiu, nu departe de casele părintelui Creangă care scăpase, însă, cu bine. Nepotul de la Iaşi primea înştiinţare despre aceasta de la un „sencer amic", anume, anume V. Bordeianu, care-i scria de la Cristeşti-Suceava tocmai în ziua de Bunavestire, după ce fusese în trecere pe la Neamţ, se văzuse cu părintele şi-i „află sănătoşi cu toţii".[1]

Acest Bordeianu pare să facă parte din cotidiana societate a ţicăuanului Ion Creangă şi scrisoarea lui aduce oarecari lumini asupra acesteia. El îi doreşte lui Creangă ca „acest mic bilet să vă întîmpine în momentile de fericire şi sănătoşi de-a pururi cu toată familia Dv." Cît despre sine, e sănătos, dar nevastă-sa, Elencu, „se află bolnavă şi se curarisește cu doftorul în oraşul Romanul", unde i-a „închiriat gazdă", căci „va sta vro lună sau mai mult"... Amicul îl roagă pe „cuconul Ionică" să „arate" din parte-i sărutări de mîini persoanelor feminine apropiate amîndurora : cucoanei Tîncăi, soacrei lui Creangă, soacrei lui însuşi şi „madamii Zahiea" ceea ce ar indica, oarecum, că întreaga societate se afla într-un fel de rudenie sau cel puţin în strînsă legătură de familie. „Mii de complimente" erau trimise de asemeni dlui Zahiea şi dlui Moşniţanu, acesta din urmă părînd nelipsit în preajma familiei, ca şi fratele însuşi. Alte „mii de complimente" era Creangă rugat să le primească la rîndu-i din partea altor familiari, şi altădată pomeniţi în scrisori, şi anume din partea Zamfiriţei şi a soţului d-sale, un Sînghel de care se mai vorbeşte şi aiurea.

Viaţa „junimistă" a lui Creangă nu pare, acum, să ocupe un loc însemnat. Dintre prietenii care îl vizitau în bojdeucă, junimişti nu rămăsese mai nici unul. Vasile Conta murise în aprilie. Eminescu era departe şi chinuit. Teodor Nica, de care se apropiase, era şi el plecat la Bucureşti. Lambrior, bolnav, n-avea s-o mai ducă mult. Numai şcoala pare să-şi continue, pentru Creangă, me-nirea pozitivă. La începutul lui martie, inspectorul găsise „totul în ordine", după ce asistase, în clasa lui, „la examinarea elevilor din aritmetică, geometrie, geografie şi dreptul administrativ" şi rămăsese „prea satisfăcut cu

metoda simultană întrebuinţată de dl învăţător Creangă, răspunzînd băieţii destul de bine". [2]

Omului care avea cel mult 45 de ani i se spune, în şcoală, „Moş Creangă". Avea mereu iniţiative pedagogice la lecţii, încercînd să le înlesnească. îi punea pe copii să-l întrebe pe el ce-i întrebase mai adineauri pe ei, la gramatică. Făcea din orele de lectură un fel de înscenări folclorice, cînd i se nimerea prilejul — ca de pildă la cetirea pluguşorului. El era urătorul şi cînd zicea „Minaţi, flăcăi" toată clasa se pornea să strige „hă...i ! — hăi!... Avea leacuri bune oricînd „pentru disciplină şi atenţie", în clasă „era mare curăţenie şi multă rînduială" şi băieţii lui „nu se amestecau cu ai celorlalte clase"... Un grup de vreo 5—6 normalişti asistau la lecţii, în „practică pedagogică", cum luau parte, prin tradiţie, „la prelegerile institutorilor vestiţi din oraş". [3]

încolo, lunile anului 1882 se scurg monoton, cu drumurile la şcoală, corespondenţa cu Constantin, reuniunile societăţii din Ţicău şi ale dascălilor de şcoală, din cînd în cînd cele ale Junimii, văduvite cel mai des de personalităţi. în februarie, lipseau din Iaşi Pogor şi Th. Rosetti, delegaţi de moşierii moldoveni să discute cu regele legea tocmelilor agricole. Gane se afla tot în capitală pe atunci. Pe la mijlocul lunii — şi Jacques Negruzzi. Pe la sfîrşitul lunii, Maiorescu venise la Iaşi să ţină o conferinţă. Stătea la Hotel Binder, cina la Pogor, seara o petrecea cu Gane, a doua zi lua prînzul la Emilia, aranja treburile cu Buicliu, avea o întîlnire la Pogor, cu Costică Suţu, Alecu Balş, Lambrior şi Missir. Pentru adunarea literară nu era timp într-o astfel de vizită scurtă şi încărcată de treburi — pentru Creangă nici vorbă. La sfîrşitul lui februarie, Negruzzi era la şedinţele Academiei, continuate şi în prima săptămînă a lui martie. Acum sosea în capitală şi Burghele. Junimea ieşeană lîncezea, în vreme ce serile literare bucureştene, la Maiorescu, cunoşteau o clipă de înflorire, cu participarea, uneori, a 26 de persoane, dintre care foştii ieşeni destul de numeroşi : Negruzzi, Th. Rosetti, Carp, Eminescu, Slavici, Cerchez, Burghelea, Baican, Nica etc.... se părea că Junimea bucureşteană depăşise limitele de grup şi devenea un centru al literaturii naţionale, cu cei mai venerabili dintre bătrînii în frunte cu Alecsandri, Hasdeu şi

Bariţ, ca şi cu tinerii veniţi, măcar în treacăt, de la direcţii adverse, ca Laurian, Anghel Demetrescu şi însuşi Macedonski. Peste o săptămînă Maiorescu nota o nouă şedinţă „extrem de plicticoasă", la care, cu excepţia lui Slavici, Negruzzi, Gane şi Anghel Demetrescu, participa doar o altă „caracudă" semiieşeană, semibucureşteană. Oricum, la Iaşi nu rămînea mai nimeni decît sporadic.

Pe la mijlocul lui august, cînd lumea bună era în vacanţă, pe la munte, Maiorescu sosea la Iaşi pentru un proces şi, în prima seară, se vedea cu puţină lume, dinafara literaturii. Abia a doua seară petrecea cu Pogor şi Gane, dar se culca devreme în ciuda conversaţiei încântătoare. A treia zi pleda la tribunal, seara era în vizită la principesa Cuza şi avea o seară plăcută, cu lectura scrisorilor din Italia ale lui Slavici. A patra zi se simţea „peste măsură de obosit", pleda încă o dată pînă seara şi noaptea îşi scria rezumatul pledoariei, iar în zorii celei de-a şasea zi pleca. De miercuri pînă sîmbătă, nici o adunare a Junimii ieşene care, în mod vădit, nu-şi mai ţinea şedinţele cu regularitatea tradiţională [4].

La începutul lui septembrie, Creangă sosea şi el în capitală, pentru lucrările celui de-al treilea an al Consiliului general al Instrucţiunii [5]. Dacă nu-l vedea pe Maiorescu cînd acesta vizita laşul, îl vedea în orice caz de îndată ce pleca el la Bucureşti, căci curtoazia îi cerea ceea ce oricum corespundea, evident, şi interesului. Că, odată, se va fi întîmplat, cum spune legenda [6], să fi sunat la uşa lui Maiorescu şi să fi fost respins de fecior, deşi barbişonul cuconului s-ar fi zărit pe fereastră, e posibil. Eticheta presupunea anunţarea şi programarea vizitelor şi dacă vreodată Creangă o va fi călcat, nu era Maiorescu omul care să i-o fi acceptat, mai ales că orarul fiecărei zile, cit cu treburi, cit cu obligaţii mondene, era încărcat. La 2 septembrie Maiorescu îşi însemna „cîtva timp liniştit, în Bucureşti" pe o vreme cu „zile foarte calde", „uscăciune" şi „mult soare". Avusese înainte de prînz vizita a doi profesori din Botoşani, veniţi să i se plîngă că prefectul îi urmăreşte pe cei ce nu vor să facă politică. Pe Creangă, fără îndoială, anunţat de mai înainte, îl invita la masă. Aici, învăţătorul întreţinu familia povestind „cu haz multe despre Moţul Ch'ietraru", apoi strecură, bineînţeles cu umor, dar şi cu intenţia de a obţine sprijin, cîte ceva

„despre o invenţie de măsurat apa a fiului său". Seara, cînd erau oaspeţi Theodor Nica şi d-na Lecca cu fetiţa ei, Maiorescu se retrase şi se culcă devreme. [7]

Creangă se văzu, desigur, cu Eminescu şi cu ceilalţi vechi prieteni din vremurile bune ale laşului şi rămase în capitală destul pentru a participa şi el la cîte o seară literară. Participau Eminescu, Slavici, Th. Rosetti, Burghe- lea, Mandrea, Chibici, Nica şi un anume Făgărăşanu, care se pregătea să plece în Belgia pentru o comandă de şine ferate. Era de faţă şi dr. Joh. Fastenrath, un „omuleţ ca un iepure" de vreo 40 de ani, care scria în limba patriei sale romane şi balade spaniole. S-a citit deci mai mult în nemţeşte, căci, după Fastenrath, a urmat Mite Kremnitz care şi-a citit noua nuvelă spre încîntarea lui Eminescu, Burghelea şi Slavici, dar spre nemulţumirea lui Rosetti privitoare la falsitatea fabulei, a ceea ce el numea „la donnée morale". Maiorescu găsea „seara reuşită — durează pînă la miezul nopţii". Cît despre Creangă, neîndoielnic, nu se va fi simţit aici ca acasă, cum se obişnuise în Junimea ieşeană.

Peste trei săptămîni, era din nou la o întrunire literară a lui Maiorescu. De astă dată se aflau 16 persoane, dar nu dintre cele mai ilustre, nici dintre cele mai dragi. Seara era dominată de un Jipescu, oarecum echivalentul lui Creangă pentru cine nu înţelegea deosebirea : el îi amuza pe junimiştii bucureşteni „în cel mai înalt grad", cu „imi- ţările lui", vorbind, „ca ţăranii". În aceeaşi seară, Mozes Gaster îşi citea prima parte din cartea sa *Literatura poporană*, remarcabil moment în istoria folcloristicii româneşti.

Prelungita şedere a lui Creangă în capitală se datora încărcatului program al Consiliului din acel an, de sub conducerea noului ministru, P. S. Aurelian. De data aceasta învăţătorul de la Iaşi fusese prezent şi activ. Susţinu propunerea lui Hasdeu de a se introduce şi în şcolile reale predarea limbilor moderne. Ceru prelungirea practicii pedagogice şi măsuri restrictive privind şcolile particulare. Fu ales în Comisia specială pentru programele seminariilor teologice — el, răspopitul — alături de doi episcopi. Propuse alcătuirea comisiilor pentru manuale didactice numai din „oameni speciali", adică din specialişti, şi fu el însuşi ales în comisia imediat

constituită. Cu sprijinul lui Hasdeu, se împotrivi ca viitoarele comisii permanente să fie alcătuite din profesori universitari, căci aceştia „se poate întîmpla să nu poată revizui o carte didactică din clasele primare" — şi, la vot, i se dădu dreptate. Pe baza propriei sale experienţe, solicită asigurarea ca manualele şi comisiile pentru cercetarea lor să fie protejate faţă de „fluctuaţiile schimbării miniştrilor." [8]

învăţătorul Creangă era sigur de el şi de situaţia lui. Ministerul liberal nu-i era răuvoitor şi sprijinul lui Maiorescu îi era nedezminţit favorabil în această perioadă cînd cîţiva şefi junimişti erau gata să iasă din partida conservatoare şi să conlucreze cu Brătianu ca grup independent, dinafara „opoziţiei unite", pe care începeau să o formeze liderii conservatori cu liberalii kogălnicenişti, cu „fracţia liberă" şi cu diverse grupări dividente ale ambelor partide de guvernămînt. Creangă era acum un om cunoscut în sfere înalte, Mite Kremnitz îi tradusese două poveşti şi, la recomandarea lui Maiorescu, societatea *România Jună* a studenţilor de la Viena îi ceruse colaborarea pentru almanahul festiv, cum îi ceruse şi lui Eminescu.

Creangă, însă, nu era în cele mai bune dispoziţii creatoare de la o vreme. Pentru a răspunde studenţilor, el reia *Anecdota* dată mai de mult *Almanahului* lui V. A. Urechea, cu gîndul de a o definitiva prin revedere şi amplificare. Textul trebuia să fie trimis prin Maiorescu, care-l îndemna să se grăbească, căci strângea materialul cu multă grijă pentru a-l face reprezentativ ca pe o ilustrare a literaturii Junimii. La sfârşitul lui octombrie 1882 avea, de la Emi- nescu, *Luceafărul* şi-l trimitea la Viena. Creangă, la 2 noiembrie, abia il anunţa printr-o telegramă : „Trimit astăzi[9]", dar manuscrisul nu urma de loc. La 6 noiembrie Maiorescu pleca spre Iaşi, cu Rosetti şi Gane, pentru a 19-a aniversare a Junimii. Banchetul de a doua zi dură pînă aproape de miezul nopţii, după tradiţie, dar Creangă nu fu de faţă. Maiorescu îşi explica absenţa lui Creangă, ca şi a lui Miron Pompiliu, prin costul ridicat al participării. [10] Nu se văzu cu povestitorul nici a doua zi, cînd îl vizită, acasă, pe Lambrior, rău bolnav, iar luni seara plecă. Creangă lipsise din cauza presupusă de Maiorescu ? Se ascundea, poate, de teama

că încă nu-şi predase manuscrisul pentru *România Jună ?* în orice caz, abia după o săptămînă îi scrie lui Maiorescu, motivîndu-se destul de ciudat şi autoumil'îndu-se cu umor negru :

„Iaca chiar acum la 6 ore dimineaţă am gătit de scris anecdota pentru *România Jună* şi o trimit cu poşta de astăzi.

Tare am avut dorinţa să vă văd cînd aţi fost de aniversarea *Junimii* însă nu mi-a fost tocmai bine şi nici nu puteam să scriu ceea ce începusem a scrie pentru *România Jună,* de-mi venea să înnebunesc de necaz. Fereasçă Dumnezeu de omul tîmp, cînd începe să facă ceva, că el singur nu ştie ce face, decît numai întîmplarea poate să-l scoată din încurcături. Iaca aşa sînt eu, şi în asemenea încurcătură mă aflam de aniversară, faţă cu făgăduinţa ce vă dădusem că voi trimite ceva la Viena. Tocmai în ziua de aniversară mi-au venit şi mie câteva idei şi, ca să nu le scap, am fost nevoit să las cea mai veselă petrecere, aniversarea..." De aceea nu-l putuse vedea nici pe... „cel mai drăgălaş profesor şi cel mai bun voitor" ce-l avusese în viaţa lui şi-i cerea iertare asigurîndu-l „că cu mintea şi inima mea totdeauna vă văd şi vă doresc". Fusese pe la Lambrior care-i „comunicase ce i-a spus Maiorescu". Probabil ceva în legătură cu Constantin, căci îi mulţumeşte din suflet pentru „interesul arătat copilului" şi „de credeţi că poate ieşi dintr-însul ceva, vă rog să nu-i refuzaţi sfatul şi protecţia Dvs". Abia într-un post-scriptum se întoarce cu gîndul la prietenul bolnav : „Bietul Lambrior, oare nu a călcat pe urma lui Conta ? Tare-mi pare rău, sărmanul ! Iaca şi munca peste măsură la ce duce !" [11]

Însă a doua zi după scrisoare, o nouă telegramă : „Anecdota (Moş Ion Roată), trimite-voi, însă puţină zăbavă — Creangă." [12]

Şi, în fine, bucata e expediată şi apare în *Almanah,* în anul următor, astfel cum e înregistrată în ediţiile definitive.

În decembrie 1882, *România Jună* îl înştiinţa că-l alesese „membru de onoare" şi Creangă îşi alcătuieşte cu solemnitate răspunsul emoţionat :

„Mişcat sufleteşte — scrie el — mulţumesc onorabilei societăţi academice *România Jună* pentru

distinsa onoare ce mi-a făcut de a mă numi „membru de onoare" al ei şi vă rog, dle preşedinte, a comunica onorabilei Societăţi, din parte-mi, că sînt mîndru de această numire neaşteptată".[13]

Altfel, *scriitorul,* nu dascălul ţicăuan, e singur şi legăturile sale cu prietenii junimişti fără înălţări. T. Nica, la Bucureşti, „punea pe picioare" bursa, dar, prin Creangă, se pare că punea la cale o afacere matrimonială. Creangă îi scrisese încă de pe la sfîrşitul lui noiembrie despre o „persoană" recomandată probabil de un „prieten" drept partidă convenabilă. Nica îşi văzuse mai întîi de Bursă, apoi răcise „grozav" şi „picase buştean la pat", aşa încît îi răspundea abia după vreo două săptămîni, de îndată ce se sculase din aşternut şi deşi se simţea „slab ca o curcă". Nu putea veni la Iaşi imediat, cum îi spusese Creangă că ar fi mai bine. Amicul intermediar, îi explica Nica, trebuie să fie dus cu vorba pînă la vacanţa de Crăciun, cînd va fi posibil să vină. Între timp, Creangă avea de împlinit o grămadă de treburi. „Amicul" să fie îndemnat a stringe informaţii despre Nica, de oriunde, chiar de la Nicolae Ionescu, şeful Fracţiei, pentru că „rău nu-i poate spune nimeni, afară dacă va vrea să zădărnicească pentru interese personale". Paralel, Creangă avea să se facă „luntre şi punte" pentru a-i procura lui Nica „un portret al persoanei" — fără ca accasta să bănuie — şi, de asemenea, pentru a afla „unde a fost la pension" persoana, „cum stă cu muzica", „ce vîrstă are", dacă „îi plac artele" şi dacă „are dispoziţie". În schimb, Creangă primea şi el ştire că „băiatul", adică sublocotenentul Constantin, „este sănătos" şi că a fost pe la Nica.[14]

Creangă, între timp, era, în fond, apăsat de singurătate şi neputinţă. Nu mai scrisese de mult nimic nou şi pentru *România Jună* se chinuise doar să reia vechea „anecdotă". Crăciunul trebuie să fi fost, ca de obicei, vesel şi îmbelşugat, cu ţicăuanii puşi pe chef, dar gălunos. Va fi venit Nica şi vor fi umblat împreună pe la „amicul" cu „vederea"... După sărbători, fie pentru a se convinge pe sine, fie pentru a răspunde cererilor lui Iacob Negruzzi, se apucă să scrie o snoavă nouă, bună pentru *învăţătorul copiilor,* dar poate şi pentru „Convorbiri". O intitulă *Cinci puni* şi, cînd o isprăvi, o dată, cum începuse a face de la *Amintiri* încoace : Iaşi, 22 ianuarie 1883. O

dădu *Junimii* şi o văzu apărută în numărul din 1 martie al „Convorbirilor".

După toate probabilităţile, junimiştilor nu le ardea prea mult, în aceste luni, de revistă, pentru care trebuia să fie, însă, asigurată materia număr de număr. Erau iar într-un moment de fierbere politică. Guvernul Brătianu dura ca nici unul altul, redus în ultimă instanţă la persoana omnipotentă a premierului său, iar opoziţia conservatoare nu avea decît să pîndească an de an fricţiunile partidului inamic pentru a reintra, cîndva, în acţiune. în decembrie se ridicase în parlament problema revizuirii Constituţiei şi, de-aici înainte, toată agitaţia politică, pentru destulă vreme, avea să se învîrtă în jurul acesteia. în martie 1883 se încheia legislatura în curs şi se hotărau alegerile pentru parlamentul „revizionist", ce urmau să aibă loc la sfîrşitul lui aprilie. Liderii conservatori se aliau cu dizidentele liberale de toate nuanţele, cu Kogălniceanu oa şi cu fracţioniştii, şi alcătuiau „Comitetele Unite ale opo- ziţiunii". Maiorescu, însă, candida ca deputat independent, acceptat de opoziţie ca şi de guvern, în orice caz fără să fie combătut de nici o parte. în seara de sîmbătă 9 aprilie sosea la Iaşi „pe o ploaie torenţială", ancora la hotel Glantz, apoi se înfăţişa „imediat" la Iacob Negruzzi, unde găsi o Junime „cam lîncedă" care se prelungi, totuşi, pînă după miezul nopţii. A doua zi, după vizita la Emilia şi la Pogor, şi o întrevedere, la hotel, cu Kogălniceanu şi alţi fruntaşi politici ai opoziţiei, pleca, într-o trăsură cu patru cai, la Vaslui, centrul său electoral. Peste încă o zi se întorcea la Iaşi, din nou pe o ploaie torenţială, şi petrecea, în treburi politice, la Negruzzi, pînă după 12 noaptea. Miercuri, în zori, pleca la Bucureşti, în preajma Paşteluî. La 21 aprilie, în Bucureşti, era înştiinţat că fusese ales la Vaslui. Dintre junimişti intrau în noua cameră 4 deputaţi. **În** toată această vreme, nici o seară literară la Bucureşti şi de vor fi fost la Iaşi e greu de crezut că nu vor fi fost mai mult reuniuni politice.

Creangă nu pare să ia parte la întreaga agitaţie. Nici măcar nu-i găsim cererea pentru eliberarea cărţii de alegător la col. III, în aprilie, alături de acelea ale lui Ienă- chescu, Climescu şi ale altor vechi reprezentanţi ai opiniei publice dăscăleşti.[15] N-avea de nicăieri veşti

înviorătoare şi rar se vedea cu lume nouă în laşul învechit. Ca şi el însuşi, Eminescu nu mai dăduse, de mult, nimic „Convorbirilor" şi, de departe, veneau ştiri îngrijorătoare privind oboseala sufletească a marelui prieten care, în ianuarie, se afla în spital.

Pe la mijlocul lui mai avură loc, în „corpul institutorilor din Iaşi", alegerile pentru Consiliul general. Erau aleşi trei delegaţi din care numai unul urma să rămînă în Consiliu, „după voinţa ministrului". Creangă fu ales, împreună cu Ropală şi Hrisoscoleu. Despre cel de al doilea, Creangă n-avea nimic bun de spus : „m-a sfredelit mult, împreună cu Săveseu şi alţi cîţiva..." Ropală, „grecuşor, dar bun băiat altfel". însă trebuia să-l concureze, ca să poată ajunge el la Bucureşti. Încît, la 25 mai, îşi întocmea cuvenita scrisoare către Maiorescu cu : „cutez a vă ruga să puneţi un cuvînt pe lîngă cine se cuvine..." întreaga rugăminte se sprijinea pe argumente semiglumeţe, semise- rioase. **În** primul rînd „avînd încredere în mine că în rîn- dul trecut să nu fi adus vreo nemulţumire prin pacinica mea dormitare în sînul acestui consiliu". Apoi era vorba „să-mi văd băiatul" şi „cîteva persoane stimate şi iubite care mă atrag". Mai departe, „cu ocaziunea aceasta poate să-mi tipăresc puţinele mele scrieri la Socec, făcând eu însumi corectura". Asemenea argumente trebuiau să dovedească, în felul lor, că „străduinţa mea de a vedea Bucureştii **nu** e nici din ambiţie, nici pentru .niscaiva interese particulare". În fine : „cred, în prostia mea, că cel ce cunoaşte cît de puţin firul oarecăror lucrări, tot mai de folos poate fi decît cel ce poftеşte a face experienţă din nou, dacă are plăcerea să o facă şi nu este altceva la mijloc".[16]

însă prezenţa lui Creangă în Bucureşti, în acest an, e improbabilă. Constantin îl informa, şi mai departe, prin scrisori, despre iluziile şi deziluziile sale. Pe cît se pare, era, începînd din vară, locotenent şi spera să fie trimis la Politehnica din Paris. în iulie se pregătea pentru un exa- men în vederea trimiterii la Paris şi în august, pesemne, cădea la probe.

La Socec, Creangă nu-şi văzu niciodată tipărite scrierile. Iar cele „cîteva persoane iubite şi stimate" care-l atrăgeau spre Bucureşti din eînd în cînd intraseră ei înşişi într-o zonă tulbure a vieţii, din care Creangă era exclus

cel puţin pentru o vreme. Pe cînd primea scrisoarea povestitorului de la Iaşi, Maiorescu tocmai îşi amâna o proiectată vizită acolo, pentru a-şi ţine cuvântarea la Cameră. La 30 mai nota în jurnal că observase la Eminescu un „început de alienaţie mintală" şi, în genere, era solicitat intens de propriile-i frămîntări, între soţia sa de care se depărta, Mite Kremnitz care-i stătea în preajmă şi Anette Rosetti, viitoarea soţie. Luni 6 iunie pleca din Bucureşti şi, după două zile la Paşcani şi Agapia, trecea prin Iaşi pe cîteva ore, cît să-şi amîne procesul la Curtea de apel. Evident, nu era cazul să se poată întîlni în răstimp cu Creangă. După o săptămînă era din nou la Iaşi, pe două zile, împărţindu-şi orele între tribunal, Emilia şi familia Negruzzi la care lua, sîmbăta, masa. Nici vorbă de Junimea şi seara literară tradiţională.

Ceva mai devreme şi curînd după însemnarea din jurnal care-l privea direct, Eminescu sosise şi el în Iaşi, la începutul lui iunie, în calitate de corespondent al *Timpului* pentru festivitatea dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, în faţa Palatului Administrativ. Marele prieten trase în gazdă, pe cîteva zile, la Creangă, în bojdeucă, şi vechea întâlnire părea să retrăiască o clipă. Oei doi, singuri, sau cu Miron Pompiliu şi alţii, hoinăriră din nou prin locurile ştiute de altădată. într-o reuniune improvizată la Iacob Negruzzi, desigur şi în prezenţa lui Creangă, Eminescu îşi citi pentru prima oară *Doina,* închinată lui Ştefan cel Mare.

Dar la 5 iunie, cînd festivitatea avu loc, poetul absentă. Fugise de oameni şi se împărtăşea de unul singur, la Bolta Rece, cu ulcica de Cotnari. începuse să fie obsedat de temeri şi evitase să-şi citească în public poezia ca să nu se facă de rîs. Seara, în bojdeucă, Creangă văzu, cu spaimă de om simplu în faţa unei dereglări, cum prietenul său cel înţelept îşi punea pe măsuţă un revolver pentru că 6e aştepta să vină asupra-i cine ştie ce ucigaş.[17]

Creangă îşi încheia anul şcolar ca în toţi anii. în condica de inspecţii, la 9 iunie, revizorul se arătase, ca de obicei, „foarte mulţumit de modul său de predare, cît şi de răspunsurile bine cugetate ale elevilor".[18]

Spre sfîrşitul lunii, într-o seară în care avea la masă pe Th. Rosetti cu doamna, pe tînărul Al. Beldiman şi pe Eminesou, Maiorescu reflecta că alienarea poetului e

„din ce în ce" mai evidentă. Peste cîteva zile îl găsea însă „moleşit", ceea ce însemna oarecum o liniştire, deşi implica, probabil, amînarea unei proiectate vizite la Botoşani. Dar peste alte cîteva zile, la 28 iunie, aranjă internarea la sanatoriu a poetului şi reflectă cu amărăciune că intră în vacanţa de vară cu o scenă de alienaţie, întocmai ca anul trecut cînd înnebunise o anume doamnă Hermann, clientă din Iaşi. Caragiale, care aparent rîdea de toate, izbucni în lacrimi cînd, venit la masă, la Maiorescu, auzi vestea despre Eminescu. Creangă, cînd află, se prăbuşi de durere, cu conştiinţa că ceva din el însuşi a pierdut definitiv. Apăsat de presimţirea unor fatalităţi, fugi, peste vară, la Tg. Neamţ[19], în ţinutul *Amintirilor* din vremea în care „toată lumea era a lui". Firește, va fi stat la părintele Gheorghe Creangă, unchiul şi prietenul, căruia îi spunea ba „Moşule dragă", ba „bădiţă Gheorghe", ca unui frate mai mare.

întors acasă, înainte de începerea şcolii, se va fi simţit, în Iaşi, mai singur decît oriemd. Cît putu, i se „umplu sufletul de bucurie" cînd auzi că Elenuţa, sora cea mai mică, pe care o ţinuse la el atîta vreme, se măritase şi-şi întemciasc gospodărie, în satul Galu, din Neamţ. Omul Elenuţei era un anume Gheorghe a Chiţei şi poate nu era de prin partea locului, căci, trimiţîndu-şi scrisoare către soră,Creangă indica o adresă ramificată, dînd şi numele preotului din sat şi fostul nume al nevestei pentru o mai lesnicioasă identificare :

„Domniei Sale

Doamnei Elena Gheorghe a Chiţei (Chiţei) sau preotului Vasile Tifescu pentru Elena fostă Creangă, în comuna Galu, din Judeţul Neamţ, plasa sau plaiul Muntele (prin poşta rurală)
în satul Galu, Grabnic.

„Dorim — îi scria el surorii, în nuimele lui şi al Tincăi — să fii sănătoasă şi fericită, în unire cu cumnatul nostru, soţul ce ţi l-a dat Dumnezeu !" Ca în orice familie ţărănească, fiecare căsătorie punea problema împărţirii micii proprietăţi părinteşti şi Elenuţa îi ceruse părerea în această privinţă. în bătrîna căsuţă a lui Ştefan a Petrei locuia acum Catrina, sora căreia i se zicea familiar Tinca şi care era măritată cu un Mihalache Vasiliu zis Cărăşină, în condiţii nu prea înstărite pe cît se pare. „Să nu crezi — îi scrie Creangă Elenuţei — că ţi-a răpi cineva dreptul, cît vom trăi noi. Mihalache şi Tinca nu pot să aibă mai mult decît li se cuvin. Dar lasă-i să ţie casa în bună stare şi să se folosească de venitul ei, decît a şede pustie şi s-ar folosi străinii". „Cred — mai spunea, că nu aveţi gîndul să vă mutaţi acolo." Dar căsnicia surorii mezine nu ţinu mult şi, peste cîţiva ani, Elenuţa se trăgea singură înapoi la casa părintească, unde avea să se mute şi Maria, pe care cîndva Nică o legănase în albie. Acum, la sfîrşitul lui august 1883, oră- şanul Ion Creangă visa să-şi facă „o manta pentru iarnă din suman de noaten" şi o ruga pe Elenuţa să-i facă rost de „vreo 20 de coţi" pentru care ar plăti „cît de scump". [20]

îşi reîncepea anul şcolar cu boala în suflet ca şi în trup, lovindu-se zilnic şi de meschinele necazuri ale vieţii. Proprietăreasa localului de şcoală, acum recăsătorită, îşi pusese la dispoziţie ograda pentru nişte lucrări de con-

strucție, încît copiii se împiedicau la tot pasul de lemne și grinzi, iar în timpul lecțiilor erau asurziți, laolaltă cu profesorul lor, de teslarii care „pocneau cu topoarele și bărzile", după vorba domnului Brașoveanu, directorul. [21] La 7 septembrie, acesta lipsea și Creangă semna în numele lui că a luat cunoștință de adresa prin care i se cerea să raporteze numărul elevilor pe clase.[22] Dar, la 29 octombrie revizorul găsea clasa lui Creangă fără dascăl, „nesuplinită" și „în cea mai mare dezordine". [23] Învățătorul începea să se simtă înfrînt de boală și absenta mereu. Trebui să ceară concediu, care i se acordă, la 7 noiembrie, pe trei luni, „cu condițiunea de a fi suplinit de institutorul clasei I-a." Pe lîngă toate, avea necontenit grijă de Constantin care nu putea înainta un pas fără intervențiile sale la toate mărimile. în același noiembrie izbuti să-l facă primit de P. P. Carp, care, la rîndu-i, îl trimise la Dimitrie Sturdza, cumnat și șef direct, căci era, atunci, ministru de externe (iar Carp ambasador la Viena). Sturza îl cam ia peste picior pe locotenentul inventator, dar, probabil tot prin Carp, se documentează asupra condițiilor de admitere în școala vieneză de aplicație pentru geniu și artilerie, unde se gîndește să-l trimită pe fiul lui Creangă.[24]

În ajunul Crăciunului, apăreau în volum poeziile lui Eminescu, editate de Maiorescu. Creangă nu le putea avea, însă, decît ceva mai tîrziu, căci primele exemplare editorul le trimisese doar cîtorva persoane și, la Iași, numai Emiliei.[25]

Maiorescu se afla la Viena de la Crăciun. își petrecuse „cea din urmă oră a anului 1883" în camera de hotel, „aproape trist". În prima zi a noului an fusese în vizită la Eminescu, în sanatoriul doctorului Leidesdorf, în afara Vienei. La 2 ianuarie pleca din capitala Austriei și, prin Cracovia, Lemberg și Iței, ajungea în seara lui 4 ianuarie la Iași, așteptat în gară de Humpel și Bodnărescu. Trase la hotel Binder și își luă ceaiul pînă la miezul nopții în casa Humpel. Venise pentru aniversarea Junimii, sărbătorită de astă dată, împotriva tradiției, și la începutul anului. în dimineața de joi 5 ianuarie, Maiorescu rămase închis în casă pentru a-și compune, din zori

şi pînă la ora 7... o farsă festivă — *Monumente arheologice !* Seara avu loc reuniunea literară a Junimii, la Binder. Se citi „masiv — poemul (cochon) al lui Boghian din Viena, alcătuit din versuri din Convorbiri". Banchetul avu loc vineri, în 6 ianuarie, de la orele 6 şi jumătate după-amiază, tot la Binder. Participară vreo 47 de persoane şi se citiră mai ales „cochoneries" şi farse la adresa „Convorbirilor". Maiorescu îşi găsi propria farsă „reuşită" şi socoti „foarte bune, din vremea veche, poemul *Asmodeu* al lui Naum, *„Direcţia nouă* a lui Jacques şi cochoneria lui Pogor despre *Convorbiri"*. „Ceilalţi — nimic." Creangă rămase cu toţii pînă la 12 noaptea, dar era bolnav.[26]

Exact în ajunul banchetului, Eminescu, la Viena, avu prima zi a întoarcerii sale la lume, cînd îi scrise prietenului său Chibici-Rîvneanu o lucidă şi îndureratăscrisoare. Fusese bolnav deci, după socotelile lui Maiorescu, „vreo 6 luni şi opt zile".

Creangă, la Iaşi, se simţea din ce în ce mai rău, cînd Maiorescu îi propuse, spre primăvară, să-l primească în gazdă pe Eminescu, întors atunci după călătoria în Italia şi oarecum convalescent. Acum s-ar părea că ar fi momentul în care humuleşteanul se va fi hotărît să „se pună în salce", adică să recurgă la un tratament băbesc de loc uşor, pe care-l încercase şi A. D. Xenopol. însemna să se închidă 4 pînă la 6 săptămîni într-o odaie încălzită la cca 30 grade şi să se nutrească aproape numai cu ceaiuri şi zeamă de salce („rădăcini de sarsaparilă"). Medicul acestei cure fu o „mamă Mărie", o babă evident din Ţicău, cîrnă şi fîrnîită, care-l ţinu din scurt. După unii, Creangă ar fi părăsit „salcea" după numai cinci zile, răzbit de foame, şi ar fi consumat dintr-o dată, înspăimîn- tînd-o pe doftoroaie, o pîine întreagă, o găină în mujdei, un castron cu sarmale, 7—8 plăcintioare şi o oca de vin de la Bolta-Rece. [27] Iacob Negruzzi rămase însă cu amintirea unui Creangă care a ieşit din salce chiar după şase săptămîni, cu sănătatea pentru totdeauna şubrezită. [28] În orice caz, se pare că prin mai avu, în clasă, un atac grav, spre spaima copiilor care-l crezură mort. Fu un fel de letargie

care dură, încît în unele ziare apăru, laconică, ştirea decesului lui Creangă. înviat, acesta îşi citi singur necrologul, cu rîs gros, şi comentă echivoc :

„Dacă atîta era să-mi fie toată jălania, după moarte, îmi pare bine că n-am murit încă, şi deie Dumnezeu să mor cînd s-or găsi oameni cărora să le pese ceva mai puţin de unul ca mine !" [29]

De la 6 aprilie se afla la Iaşi Eminescu, aparent însănătoşit, dar doborît sufleteşte, închis în sine şi fugind de oameni. Locuia într-o odăiţă la Miron Pompiliu, apoi se mută la Burlă. Singurele ieşiri ale poetului erau întoarcerile pe drumurile vechi, prin împrejurimile laşului şi la Bolta-Rece. Creangă, bolnav, nu-i mai era însoţitorul permanent, dar celălalt urca adesea în bojdeucă şi-şi împărţeau amîndoi, fără cuvinte, amărăciunea şi deznădejdea.

19*

Creangă începuse să aibă atacuri în somn şi, în desperarea lui, se delăsase parcă de toate. Constantin, obişnuit să se răsfeţe în corespondenţă, nu mai primea răspunsurile cu regularitatea ştiută şi, spre sfîrşitul lui mai, îi cerea ştiri grabnice „bădiţei Zahei". La 30 mai, învăţătorul obţinea, după cerere, un nou concediu de două luni [30], apoi îşi puse în mişcare relaţiile pentru a căpăta un bilet gratuit la băile din Slănicul Moldovei. Plecă din Iaşi miercuri 13 iunie şi ajunse seara la Tg. Ocna, unde rămase peste noapte, iar a doua zi, pe la 2 după-amiază, era la Slănic. Pe drum, avusese „ameţeli" şi, la fel, primele zile la băi. începu imediat „a b£ apele hotărîte de doctor". Constata că hrana este scumpă aici şi se găseşte cam cu greu ce-ţi trebuie. Sîmbătă, 16 iunie, îi scria Tincăi cu nădejdea că ameţelile „cu timpul vor începe a dispărea". Trimitea „complimente lui Muşniţianu şi la toţi prietenii" şi aştepta să i se hotărască băile necesare.[31] Dar în noaptea spre duminică i-a fost din nou „foarte rău" — „pierdusem chiar cunoştinţa" — cum îi va scrie el lui Zahei[32], peste o săptămînă, după ce primise de la acesta două scrisori şi-i trimisese şi el o carte poştală care... „se vede că s-a rătăcit"... Doctorul chemat în grabă, un anume Aronovici, îl readusese în fire şi-l opri

apoi de la cura de ape minerale pe toată săptămînă. în schimb

291făcu în acest răstimp trei băi calde, se simţea mai bine şi nu mai avea de cîteva zile ameţelile de altădată. În largul său nu părea să fie totuşi, mai cu seamă că vremea se stricase, plouase tare şi fusese „un puhoi grozav care a făcut mare stricăciune băilor şi stinghereală nouă tuturor." Se mîngîie, poate, cu scrisorile primite, dar nu avea chef de scris răspunsuri. Muşniţanu îi scrisese la 29 iunie cu chipul de a fi hăzos, cerîndu-i să se întoarcă şi cu „vreo anecdotă ştiţi cole... ca pentru Slănic, care mănîncă bani şi varsă sănătate". [33]. Constantin, la rîndu-i, se credea dator să-i dea sfaturi inutile („sfîrşeşte o serie de băi bune şi sănătoase"... etc.), şi să-l mîngîie. „N-ai nevoie de cîrjă şi de poslujnici"... Dar în noaptea spre miercuri 3 iulie îi fusese iar foarte rău şi chemase doctorul. Tuturor corespondenţilor binevoitori le răspunse după o nouă scrisoare a Tincăi care-i dădea felurite veşti. [34] Veniseră la Iaşi Tinca din Humuleşti cu Mihala- che al ei, Zamfiriţa era bolnavă ş.a.m.d.

Tincă,

îi scrie Creangă, la 12 iulie, „domnişoarei Vartic",

„Pe aici plouă necontenit, potop .nu altceva. Nu prea pot be nici apele, nici face băile în regulă. Doctorul chiar mă întrerupe din cînd în cînd". Totuşi „acum sînt mai bine". Trimitea salutări lui Muşniţanu, „îmbrăţişeri frăţeşti" lui Zahei şi soţilor Vasiliu, sărutări de mîini soacrei etc... „Eu dac-aş pute sta măcar pînă la finele lunei aceştia"...

Cam atîta va fi stat într-adevăr, căci în august era acasă şi Constantin îi adresa aici noile sfaturi inutile privind păzirea sănătăţii. Regăsea un Eminescu mai înviorat, cum părea el însuşi, încît viaţa îşi relua cursul, pentru o vreme, aşezată. În septembrie, învăţătorul îşi începea şcoala, cu 48 de elevi în clasă. Depunea mărturie, alături de Braşoveanu, împotriva proprietăresei care fu silită să închirieze şcolii şi cele „trei camere de sus" pentru mai firească rînduială a lucrurilor.[35] îşi ţinea, ca altădată, catalogul în ordine, dar nu-i mai umplea rubrica de observaţii şi dădea note cu zgîrcenie, între 5 şi 7, rar un 8. [36] Elevul Botez Eugeniu (Jean Bart) care-l are învăţător în

acest an şi capătă 7 la toate materiile afară de geografie (6) şi caligrafie (5) va rămîne cu impresia că a cunoscut un Creangă „în pragul bătrîneţii", deşi omul avea cel mult 47 de ani. Altfel, îl găsea contrastînd, prin „figura blîndă şi jovială" cu „atîţia dascăli severi şi înăcriţi". „Patima lui — îşi va aminti fostul elev — era gramatica şi punctuaţia". „Uneori, afară, privea la jocurile noastre şi ne învăţa cum trebuie să batem mingea" într-o zi, s-a urcat în sanie cu copiii ca să ne înveţe el pe noi, mucoşii, cum trebuie cîrmită sania cu piciorul la cotitură." Dacă asemenea amintiri sînt adevărate, bolnavul se afla, spre sfîrşitul lui 1884, într-o evidentă ameliorare.

Strădaniile pentru trimiterea lui Constantin la Viena izbutiseră şi ele între timp. Locotenentul urma secţia construcţiilor hidraulice. Fiul se interesase şi de boala tatălui, la un doctor vienez. îi scrisese lui Creangă, de asemenea, că l-a citit „pe Moş Ion Roată în plin public, nu o dată, dar poate de zece ori, atîta de mult ai reuşit să-'i desemnezi şi pe unii şi pe alţii". *Amintirile din copilărie,* spune el, de asemenea „deseară le voi citi dacă se va putea şi de 3 ori" şi, în genere, fiul îşi convingea tatăl de stima cercurilor literare din capitala Austriei, unde e „venerat de toţi românii". Fiul avea gata şi un nou proiect de căsătorie, cu fata unui mare angrosist din Brăila, milionar, dispus la o zestre de 25 000 galbeni.

La 21 octombrie avu loc un banchet la hotelul Traian, cu prilej[ul centenarului răscoalei lui Horia. Creangă era de faţă, cu Eminescu. Se închinară multe pahare, cu toasturi patriotice. În toiul petrecerii, Creangă se sui pe o masă şi-şi ţinu propriul toast mustrător : „D-apoi bine, domnilor — zise el — s-a băut în sănătatea cutăruia... şi cutăruia... Să-mi daţi voie să vă amintesc că numai în sănătatea aceluia care a scris *Doina* nu s-a băut... Beau deci în sănătatea lui Mihail Eminescu"... Auditoriul aplaudă furtunos şi se auziră strigăte : „Trăiască Eminescu, Eminescu să vorbească". Dar poetul reacţionă vag, şi cind, în cele din urmă se ridică, bău „pentru ţărănimea românească"... [37]

Peste cîteva zile avu loc al doilea banchet al Junimii, ca şi cum aniversarea ei, în 1884, ar fi de două

ori sărbătorită. Maiorescu sosi în Iaşi la 25 octombrie, cu Th. Ro- setti, Delavrancea, Chibici şi Caragiale, acesta din urmă avînd cu sine *Scrisoarea pierdută*. De la Mircești se adăugase grupului şi Alecsandri. Banchetul avu loc în aceeaşi seară, cu „foarte mulţi".[38] Eminescu veni în orice caz, probabil şi Creangă, dar fără participare memorabilă. Petrecerea dură pînă la 1 noaptea şi fu „foarte vesel". De altfel, ca şi în alţi ani din urmă, banchetul junimist preceda o nouă campanie electorală şi Maiorescu pleca a doua zi dimineaţa la Vaslui, unde-şi pusese iar candidatura.

La 5 octombrie, Creangă îşi ceru dreptul la a patra gradaţie, socotind că are vechime de 20 de ani în învăţămînt : 1864—1884. [39] însă nu i se recunoşteau cei doi ani de suspendare din învăţămînt, aşa încît avansarea urma să fie amînată. Constantin, de la Viena, îi plîngea „bătrîneţele nevîrsnice" şi-l povăţuia să se ţină de „compresorile cele reci", Crăciunul fu trist, căci la 28 decembrie Creangă îi dădea fiului său numai veşti îngrijorătoare despre sine. Dar la 1 ianuarie se considera dintr-o dată „deplin restabilit" şi gata de noi povestiri hazlii...

Constantin putea fi încîntat din toate punctele de vedere de scrisoarea primită de la tatăl său : „E şi frumos scrisă, bată-l sănătatea şi zilele cele lungi şi senine pe cel care a scris-o, că mult m-a înveselit şi mult mă împuternicesc la lucru asemine cuvinte mîngîietoare". Aşa scria fiul, la 8 ianuarie, împărtăşind ca un ecou starea optimistă a lui Creangă. Lumea Ţicăului putea fi închipuită ca un paradis cînd, de Anul nou, Constantin visa „un chef pe masa cea şchioapă a cuooanei Ruxandei" ou menuuri alese „din chişte, din cîrnaţi şi din turte".

Iluzie ! Prin februarie Creangă avii un nou atac, în clasă şi, de aici înainte, stările de doborire sufletească şi cele de optimism alternează deznădăjduit.

O scrisoare către Iacob Negruzzi, din 22 februarie[40], e pur şi simplu comercială. în 18—20 martie avu loc un Congres Didactic la care Creangă va fi participat, căci începea să se simtă mai bine.[41] La sfîrşitul lui aprilie, I. Beiu îl anunţa că fusese trecut în buget tot cu trei gradaţii şi că n-are a se aştepta deocamdată la

avansare. „Să faci o cerire nouă" — îi scrie el — „şi cînd vei trimite-o, spune-mi şi mie cînd ai trimis-o, ca s-o urmăresc". [42]

Mai curînd se putea bucura oarecum că are „o coadă şi pe la Viena". Constantin îi dădea ştiri vesele. De la începutul lui aprilie se afla în concediu, pe data de 9 se logodea, la Brăila, cu rîvnita Olga Petrea, fata angrosistului, şi în mai era din nou în capitala Austriei.

Viaţa lui Creangă, în Iaşi, era singuratică şi întoarsă parcă din drumul ei mai nou de cînd Junimea însăşi lîn- cezea. Iacob Negruzzi, sufletul ei, se muta şi el la Bucureşti, pregătind şi mutarea „Convorbirilor" care de la 1 aprilie părăseau definitiv laşul. Societatea ieşană îl avea acum în frunte pe Nicu Gane, şeful „celor nouă", Drăgănescul... La 3 mai acesta îi scria lui Negruzzi plin de amărăciune, prevăzînd ofilirea „Convorbirilor". Căci, argumenta el, „un copac care a stat 20 de ani într-un pămînt ce i-a priit, nu poate fi transplantat aiurea fără să tîn- jească ; de aceea era natural să vezi că i se usucă cîte o creangă..." Şi se referea direct la Creangă „şi alte crengi". [43]

E drept că, în calitate de gazdă, acum, a reuniunilor literare, Gane încearcă repede să se mîngîie cu o Junime foarte numeroasă „peste 25 membri", apoi chiar cu „o Junime splendidă la mine", cu vreo 26 de membri. Dar se citesc versuri doar din Naum, Volenti şi Gane însuşi. [44] „Uscarea" lui Creangă nu e uşor compensată şi Negruzzi, de la Bucureşti, insistă mereu să-i trimită ceva nou.

Stimate şi multiubite Domnule Negruzzi,

îi răspundea Creangă, la 15 mai, cu imensă descurajare, justificîndu-se cît să nu se dea bătut în faţa lui însuşi :

„Văzînd cele cuprinse în scrisoarea d-voastră din 12 als curentei m-ara pus pe gînduri !

Pisemne d-voastră nu mă credeţi că sînt bolnav şi aproape dacă nu de tot, idiot. Apoi, ocupat 30 de ore pe săptămînă cu şcoala primară, plus dusul şi întorsul de 2 ori pe zi, cine ştie de unde, prin ploaie şi noroi, ger sau arşiţă, cum se întîmplă, nu e lucru tocmai uşor pentru omul vîrstnic şi greoi. Se mai apropie încă şi examenul cu mul- tişoare formalităţi de îndeplinit.

Cu toate acestea, încurajat de d-voastră, voi mai încerca a scrie cîte ceva. Timpul însă, pe cînd voi ave ceva gata, nu vi-l pot hotărî ; căci ştiţi dvoastră tare bine că aceasta e treabă de gust, nu de silinţă..." [45]

Dar, nici de aici înainte, *Convorbirile* nu mai capătă nimic de la Creangă, care părea definitiv sfîrşit.

Vara plecă din nou la Slănic, însoţit de fostul său elev N. A. Bogdan care făcea de o vreme un fel de gazetărie.[46] La Tg. Ocna coborîră amîndoi să ia masa în birtul gării şi legenda unui Creangă „mîncăcios şi hulpav" e, acum, larg răspîndită de tovarăşul său de drum. În vreme ce Bogdan comandă „un bulion şi o friptură", Creangă ceru să i se aducă „toată lista", adică „şase* feluri" şi „să fie porţiile cum se cade". Ar fi mîncat, astfel, dintr-o dată, „un bulion, un borş de pui, un *eingemacht*, costiţe cu mazăre, friptură la tigaie, friptură la frigare", toate cu „ceva mai puţin de-o jumătate de oca de vin alb vechişor." După-masă plecară cu trăsura mai departe şi, pe drum, Creangă bău o cofiţă plină cu apă rece. Pentru ochii holbaţi ai lui Bogdan, ar fi răspuns că „aşa mănîncă şi aşa bea românaşul adevărat, cel născut şi crescut la coarnele plugului, nu oa fîr- lifuşii de pe la tîrguri" etc... Să se fi numit Creangă „ro- mânaş născut şi crescut la coarnele plugului" e, însă, greu de crezut...

La Slănic cei doi locuiesc împreună, se trezesc în zori şi merg să bea apă minerală, iar seara fac băi calde. Bogdan, corespondent al *Liberalului* din Iaşi, ţine în curent opinia publică asupra orarului lui Creangă, într-un chip de anecdotică stupidă, comunicînd greutatea celui pe care-l numeşte „Părintele Smîntînă" şi povestind că sub apăsarea acestuia trosneşte podeţul de peste pîriul Slănic. Creangă se afla aici înapoiat în vechea lui lume de belferi, cei mai mulţi liberali şi fracţionişti, de calitatea spirituală a lui N. A. Bogdan. Cu 27 dintre aceştia se şi fotografiază într-o zi. O altă fotografie de la Slănic e făcută cu Creangă între N. A. Bogdan şi A. C. Cuza, acesta din urmă tînăr nu de mult venit la „Convorbiri" de la *Contemporanul*. Văzînd poza pe tinichea între cei doi,

Creangă glumi mai tare decît epigramistul : se vedea, cică, drept ca Hristos răstignit între doi tîlhari...

într-o zi, se aranjează o excursie spre munţi şi spre graniţă, în care Creangă pare să se simtă acasă. Se aşeza în iarbă şi mînca ţărăneşte, bea lapte proaspăt de capră şi se pornea pe snoave, poveşti şi versuri populare.

Toamna, întors la Iaşi, îşi relua trăiul fără bucurie, în societatea dascălilor şi a ţicăuanilor, prea puţin în contact cu lumea literelor. Din vechii prieteni junimişti, după moartea lui Lambrior, rămăseseră doar Pompiliu, om fără prea mult haz, şi un Eminescu istovit care rătăcea mai mult de imul singur pe străzile laşului. Anul şcolar 1885—1886 începu, pentru Creangă, cu un lung concediu de şase luni, de la 15 septembrie, acordat, legal, abia la 20 octombrie. Pînă la 15 martie, deci, avea să fie suplinit."

în această vreme, Junimea ieşană, în totală decădere, trăia din amintiri. Maiorescu, în vizită la Iaşi, în septembrie, se întîlni cu Pogor şi cu Alecu Balş. Îi adusese de asemenea lui Eminescu, care se afla la Liman, lîngă Odesa, un avans asupra ediţiei a doua din *Poezii*.[48] La 26 octombrie, veni din nou, cu Negruzzi, la banchetul Junimii. „Ci- taţiunea" o redactase „noul secretar tot perpetuu", N. Gane, care aviza, în P.S., că „Spiritul nu este de rigoare", dar ţinea să şi-l arate :

„Membrii tuturor triburilor Societăţii Junimea : fondatori, lipoveni, caracudă şi cei nouă — vestea el — sînt citaţi oa în ziua de 26 octombrie curent să se afle la scaunul societăţii din Iaşi, unde se va da cu mult chef şi cu puţine .parale, în Otelul Binder, oarele 6 sara, al 22-lea praznic tradiţional. Mîncarea va fi fudulie, ear băutura temelie". [49] îndată după sosirea la Binder, Maiorescu primi vizita vechilor junimişti, printre care şi Creangă, alături de Carp, Pogor, Naum, Dern. Rosetti, Miron Pompiliu şi alţii. [50] Banchetul fu „foarte cu haz" şi participarea largă, inclusiv a lui Ureche, duşmanul de altădată. „Păpuşi de Vicleim, poezie pornografică de Pogor, bune depeşi plăsmuite"... Creangă, prezent, nu-şi

marchează numele nici la acest banchet. Eminescu, notează Maiorescu — „decăzut"...

Era ultima întîlnire tradiţională, cu o veselie ce încerca să ignore pierderile. Spre iarnă, Junimea ieşană se zbătea zadarnic să-şi mai supravieţuiască. Reuniunile s^au mai iconvooat, o vreme cu regularitate, alternînd acum salonul lui Gane cu cel al lui Volenti. Acesta din urmă, în decembrie, îi scria însă lui Negruzzi despre o „Junime săce- toasă ca o nemernică întreprindere". „Ne adunăm cînd ne adunăm — spunea el — cîte doi, trei, pînă la patru, cinci, de o bucată de vreme, şi nici nu se citeşte nimic, nici nu se spune nimic. Oh ¡ Doamne ! Nici chiar nu se mai rîde !" „Credincioşii se pot număra pe degete" [61]. Sînt, afară de gazdele înseşi, mai nimeni. Credincios e acum, de pildă, un anume Zaharia poreclit Turcu. „Nu scrie, dar tace." Altul se numeşte Gh. Marcu, are vreo 35 de ani şi abia venise la Junimea. „Bietul Marcu, autorul refuzat", îl prezenta Volenti. Din vechea gardă : „Pogor nu ştiu pe unde-i strălucesc ochii, Caragiani, Vîrgolici, Creangă, Xenopol, Ianov şi c.l. nici nu se ştie dacă vor mai fi existînd pentru biata Junime"...

Mulţi se risipiseră. Creangă rămase locului, dar fără vlagă, ca şi Eminescu, întors în Iaşi, şi pe care Volenti nici măcar nu-l mai aminteşte. La începutul lui noiembrie, Creangă scrisese cuiva : „Cu Pompiliu şi cu Eminescu m-am întîlnit şi ne-am probozit". Putea glumi, după felul lui, aşteptînd „să fim sănătoşi" şi să facem „un bairam ca acela, de s-a duce vestea". Dar, la întrebarea „Ce mai faci", „răspund că nu mai pot face acum nimănui nimica !... Cu ce mă îndeletnicesc? Mai mult cu şezutul, vorba unei duduci de modă nouă..." [52]

înspre Crăciun, la Iaşi era „omăt, frig, pîclă, iarnă, într-un cuvînt, aşa cum de mult nu s-a mai văzut"...[53]

Creangă stătea, se pare, mai mult în bojdeucă, între multele pisici pe care, de la un timp, începuse să le adune pe lîngă casă, fireşte spre supărarea Tincăi. Avea, se spune, vreo duzină şi le hrănea el singur din belşug, le mîngîia, le rîzgîia şi le asculta torsul. Le dăduse nume ciudate, omeneşti — Vasilică, Todirică, ba chiar, unui

motan, îi spusese Titu. Cînd le striga, dădeau buluc toate şi se azvîrleau drept în braţele lui Creangă, sau pe umeri „aşa că în scurt nu-l mai vedea dintre mîţi". Cică un motan „deschidea uşa ca şi un om". Cam în această privelişte îl găsise, în vizita ei, Smărăndiţa, fata popii din Humuleşti, care prin aceşti ani venise să-l vadă la Iaşi. „Nu ştia, bietul om, ce să-mi dea şi cum să-mi intre în voie, aşa bucurie mare ce i-am făcut" — avea ea să povestească.[54]

Almanahul comercial pe anul 1886 reproduse, printre altele, „Moş Ion Roată de d-nu I. Creangă". Singura prezenţă literară pentru anul oe începea. La 20 martie i se prelungea concediul, la şcoală, cu încă trei luni, deci pînă la sfîrşitul cursurilor.[58] La 2 aprilie primea un nou răspuns de la minister precum că „Repetatele cereri ale d-luî Creangă, institutorul clasei II, nu se pot satisface deoarece nu are dreptul la gradaţia IV decît de la 1 aprilie 1887..." [59] Necazuri avea şi autorul didactic. Un anume N. Gorjan scotea Geografia Judeţului Iaşi, cu peisaje întregi copiate după cartea lui Creangă şi a colaboratorilor săi. Scriitorul căzut în inerţie se deşteaptă, ca polemist. Fără îndoială, el e autorul broşurii *O întrebare dlui N. Gorjan, autorul mai multor cărţi de geografie*, Iaşi, Tip. Naţională, 1886. „în cărticica D-voastră de 38 de pagini, după cum v-am arătat — conchidea broşura — n-a fost o singură pagină unde să nu fi fost bucăţile copiate din cartea noastră, stilul stricat şi unde cele adause de la D-voastră să nu fi fost greşite şi neadevărate. Atunci, stimabile domn, ce mai rămîne din cartea d-voastră ?..."

În mai, Maiorescu, Ia Iaşi, îl găseşte pe Eminescu din nou în stare gravă. Peste vară, poetul e la băile Repedea, din apropiere. Creangă, închis în lumea lui, aşteaptă veşti plăcute doar de la Constantin. Acesta face, în iunie, nunta, la Brăila şi Creangă pleacă într-acolo să fie de faţă la însemnatul eveniment. Se zice că, la masă, în sînul noii familii, ar fi cerut să i se facă un crap sărat şi usturo'iat, ctf mămăligă pripită, pe care l-ar fi mîncat singur, refuzînd să se înfrupte din celelalte bunătăţi.

— Mîncările boiereşti sînt pentru dvs. — ar fi spus el..."

Călătoria de nuntă a lui Constantin începu de a doua zi urmînd să se încheie cu luna de miere la Viena.

În drum spre Lemberg, însurăţeii treceau pe la Iaşi. Deci făcură prima etapă a călătoriei împreună cu Creangă şi se opriră, oaspeţi, la bojdeucă, să se prezinte şi Tîncăi. În iulie, Creangă merse iar la Slănic şi de acolo îl îndemna pe Constantin să se intereseze la medicii vienezi de leacuri mai bune pentru boala lui fără îndreptare.

La întoarcerea din toamnă îşi prelungi concediul, la şcoală, cu încă 6 luni.[58] De fapt, din toamna trecută şi pînă la sfîrşitul vieţii concediul va fi neîntrerupt... Toamna 1886 fu poate mai tristă decît oricare alta. Umbra marelui prieten Eminescu se depărta şi ea, pentru totdeauna, căci în noiembrie poetul, din nou în stare gravă, fu internat la Mînăstirea Neamţului, de unde nu va ieşi decît în primăvara următoare, fără a se întoarce la Iaşi. Banchetul Junimii, pentru cea de-a 23-a aniversare, avu loc la 7 noiembrie[59], fără urme în însemnările participanţilor.

La începutul lui februarie 1887, Creangă se lăsă dus de tînărul prieten V. G. Morţun, liderul socialist şi redactorul părţii literare a *Contemporanului*, la Mînăstirea Neamţului, să-l vadă pe Eminescu. [60] Socialiştii erau în plină ascensiune a influenţei lor asupra Corpului Didactic şi Mi- ron Pompiliu îi va scrie alarmat, peste cîteva luni, lui Ia- cob Negruzzi, într-un P. S. : „Luptă înverşunată pe la noi cu socialiştii la Societatea pentru învăţătura poporului român." [81] Creangă, departe acum de agitaţiile politice, se afla însă evident în grupul celor înriuriţi de socialişti. Printre aceştia, de altfel, îşi va regăsi oarecum societatea literară compensatoare pentru declinul Junimii ieşene şi mai aproape de spiritul învăţătoresc, ca şi de vechea atracţie către „fracţia liberă". întâlnirea cu Eminescu, reîntâlnirea celor doi prieteni pîndiţi de moarte, constituie o încercare sufletească excepţională pentru cel mai puţin năruit din-

tre ei. În zori, din arhondaricul mînăstirii, Creangă privi un curcubeu inălţat dlntr-o dată pe bolta cerească şi vru să vadă în el un-semn magic, de încheiere a suferinţelor.
62

Poate că de prin februarie Creangă rămânea, prin preajma locurilor natale. Poate s-a întors în Iaşi şi a pornit-o din nou spre munţi abia peste vară. în orice caz, îl trăgeau *Amintirile* spre baştină şi anul 1887 e plin de plaiurile muntene. Numai fiul plecat departe reprezenta prezenţa lumii celeilalte, a unei lumi necunoscute şi poate mai bune decît aceea a târgului ce fusese cîndva „capitalia," Constantin şi Olga îi scriau acum din Bruxelles, oraşul despre care Creangă ştia poate cîte ceva de la Morţun, căci acesta acolo îşi făcuse studiile, printre tineri români câştigaţi de mişcarea socialistă occidentală.

De pe la mijlocul lui mai, câteva zile la rînd, ziarul *Liberalul* începu o campanie de defăimare a *Metodei Noi,* cea mai scumpă dintre operele didactice ale lui Creangă. Acuzatorul era I. P. Florantin, profesor de filozofie, adus cîndva la Iaşi de Junimea însăşi şi curînd un duşman al el, pentru că era veşnic nemulţumit, veşnic denunţător, şi, bineînţeles, veşnic creator de scrieri greu publicabile : romane şi versuri, eseuri şi studii, stranii şi pretenţioase. La începutul lui iulie, sub iniţiala Z., Florantin relua atacurile în *Lupta* lui Gh. Panu, de data aceasta învinuind *Metoda Nouă* de „plagiatură". Peste două săptămîni, semnînd F. dădea *Luptei* un nou articol : O *neomenoasă specula cu cărţi didactice.* Astfel, autorii *Metodei Noi* erau pentru prima oară sistematic loviţi, mai întâi ca retrograzi în metodică, apoi ca plagiatori, în fine ca speculanţi. La Congresul didactic din 1887 Aron Densusîanu, universitarul care

iGE'QGRAFrEÂ

| JtJDEŢULti IAŞII

ŋ ***<ta%a a U'-a ppriinri t M I H rf< borti «> rf fur*** î tu

,«■» ***m> elnta n 111 t, j.-.?«.w hl Hi LA***

| IWtittttoriîi K fOtarm. uh. .« 1 CW^â.

Il ' itiTis- ; ■. i

tjrcssmifc si -.MTuVAT-vr"s

căuta cu luminarea o ceartă cu Junimea şi care îl urmărea veninos pe Eminescu, se ralie lui Florantin în demascarea „plagiatului" pe care l-ar fi reprezentat *Metoda Nouă.* Ziarul lui Panu refuză să publice răspunsul autorilor încriminaţi. îl publică *Liberalul,* la 22 august.

Creangă se simţea, fără îndoială, profund atins şi urmărea o ripostă polemică mai tare decît cea pentru Gorjan. Cu Ienăchescu, Grigorescu dar mai ales cu Răceanu, bun cunoscător al istoricului metodicii, aşternu, cu verva lui nimicitoare, textul broşurii intitulate *Răspuns la criticile nedrepte şi calomniile înverşunate îndreptate contra cărţilor noastre de şcoală de către Domnul Ioan Pop Florantin etc... Era inclusă, bineînţeles, şi o săgeată pentru „mintosiul filosof".*

De la Iaşi, sau mai curînd de la Neamţ, Creangă izbuti să mai găsească un semn bun de la Dumnezeu cînd, la 2 septembrie, după o vară uscată, zări pe cer un nou curcubeu alinător. [63] E de crezut că-şi petrecuse vara tot la Slănic şi că, de acolo, se îndrepta spre Tg. Neamţ, simţind că sfîr- şitul nu-i departe şi dorind să-şi refacă pelerinajul pe la neamuri. Se duse deci la părintele Gheorghe, unchiul şi prietenul. Vizită Şcoala Domnească din Tîrg, unde învăţase cîndva la Popa Duhu şi lăsă bibliotecii un exemplar din *Povăţuitoriul,* pe care scrise o dedicaţie. [64] Cu părintele Gheorghe plecă la Humuleşti, unde se aflau cîteva surori întoarse la casa lor. împreună, unchiul şi nepotul, merseră şi la preotul Teofil Focşa, succesorul Humulescului de pe vremuri. Cum preotul nu era acasă şi oaspeţii fură poftiţi să-l aştepte, Creangă, aşezîndu-se, luă la întîmplare o carte din poliţă şi o

deschise. Era prohodul diaconilor şi Creangă îl citi „cu glas tare, tot într-un plîns şi suspin". Găsea, din întîmplare, un semn fatal :

— Ia, a fost, moşule, scris să mi-l citesc eu singur...[65] Se gîndea adesea la moarte şi la morţi, încît o scrisoare către Maiorescu, întocmită acum, abia de izbuteşte a îneca tristeţea în sfătoşenie :„în bojdeuca unde locuiesc eu, dorm afară Şi pe vremea asta, în 18 spre 19 septembrie. De veţi avea răbdare, că bunătate totdeauna aţi avut, veţi întreba poate unde e bojdeuca mea ? Vă voi răspunde respectuos : în mahalaua Ţicăului, ce-i mai zice şi Valea Plîngerii, strada Ţicău de Sus nr. 4 (dacă se mai poate numi stradă o hudicioară dosnică, plină de noroi pînă în genunchi, cînd sînt ploi mari şi îndelungate, zise şi putrede, şi la secetă geme colbul pe dînsa). Bojdeuca de căsuţă în care locuiesc eu de vreo 18 ani e de vălătuci şi povîrnită spre cădere pe zi ce merge, de n-ar fi rezemată în vreo 24 de furci de stejar şi acelea putrede. Iarna dorm într-o odăiţă toată hrenţuită, iar vara într-un cerdăcel din dos, începînd de pe la mai şi sfîrşind pe la octombrie, cînd este vremea bună, cum îi aoum. Aşa m-am deprins. Răposatul Conta şi Lamforior ştiiau căsuţa mea. Pompiliu, dl. Nioa şi mai ales bietul Eminescu, de asemenea. În sfîrşit vinerea trecută 18 spre 19 m-am culcat iarăşi afară după obicei şi pe la cîte ore voi fi adormit nu ştiu, dar ştiu că am dormit, gîndiindu-mă cu jale la societatea Junimea şi ce mai este ea acum ! la Gheorghe Scheliti, Lamforior, Conta şi unde mai sînt ei acum !..." [06]

Necazuri se nimeri să aibă de altfel şi gospodarul din Ţicău, la întoarcerea acasă. Cine ştie de ce, pentru o „reparaţie la zaplazul casei", „cu scînduri nouă şi vechi pe hotarul existent[67], autorizaţia de la primărie o ceruse, spre finele lui iulie, pe numele lui Costache Creangă. Obţinuse aprobarea în zilele următoare şi lucrarea era probabil gata cînd vecinul din mahala, Vasile Coca, se apucă şi el de reparaţii, vrînd să-şi lărgească tavanul casei. Pare-se, cum va şi constata inginerul primăriei, era vorba de încălcarea spaţiului ce era proprietatea bojdeucii. Cererea lui Coca merse curînd însoţită de

reclamaţia lui Creangă şi fu respinsă, deocamdată. Dar, firește, Creangă avu, pînă în noiembrie, pricini de enervare şi din această parte, mai cu seamă că, întors la Iaşi, trăia îndeosebi în societatea ţicăua- nilor, cu care puteai să te înţelegi, dar, cînd te certai, ţi se aprindea lumea în cap. Societatea junimiştilor pare să-l fi uitat cu totul. Maaorescu nu-l vedea cînd venea la Iaşi şi, în septembrie, cînd se căsătorea cu Anne Rosetti, trimise la Iaşi un mare număr de „faire-part"-uri : pentru Buicliu şi Bodnărescu, Ianov şi Nicu Gane, pentru Negruzzeşti şi Mavrocordaţi, Pogor şi Carp, Melik şi Culianu, Vîrgolici şi Paicu, Tassu şi Racoviţă, Burghelea şi Cerchez, familiilor Ceaur-Aslan şi Lăţescu cu care se aflase în luptă la 1866, lui Volenti şi lui Naum etc... Nu şi lui Ion Creangă...[68] Acesta părea să se închidă în bojdeucă şi să dialogheze cu sine, cu sfîrşitul, cu Amintirile şi cu părintele Gheorghe din Tg. Neamţ, reprezentantul lumii părăsite : „Bădiţă Gheorghe dragă şi prea iubite verişoare Anetă şi Elenuţă" — scrie el unchiului şi fiicelor acestuia — ,,mă aflu acum puţin mai binişor, dar tot îmi tremură carnea pe mine şi sînt trist şi descurajat din această pricină".[69] Avusese, prin februarie şi mai 1888 noi atacuri grele.

În vara acestui an nu se mai duse la Slănic, nici nu ceruse de loc de la Epitropie, ca până acum. La începutul lui iulie primi o scrisoare de la părintele Gheorghe oare se pregătea să plece el la Slănic pentru prima oară şi Creangă regretă că tocmai în anul acesta îşi întrerupse cura, în oare oricum nu mai credea. Pe moşul însă îl încuraja : „Drum bun ! Şi nu te îndoi câtuşi de puţin că ai să capeţi sănătate şi ai să vii de acolo voinic şi zdravăn, cum îi tunul. Apele sînt foarte bune, locurile foarte frumoase şi îngrijirea cît se poate de bună ; doftori o mulţime care şi ei vin la izvorul tămăduirilor, ca şi ceilalţi muritori; ai să ai cu cine te consulta. Eu nu pot să merg în anul acesta; dacă ştiam dinainte că mergi şi Sf-ta, ceream şi eu un loc mai demult..."[70]

În ciuda izolării sale, Creangă era totuşi de mult un om ştiut şi stimat. Relaţiile sale, dezlegate de grupări politice angajate, erau extinse, probabil, la marile personalităţi ale vremii, în măsura în care un contact era

posibil. Bătrînul Mihail Kogălniceanu îl va fi, astfel, cunoscut în aceşti din urmă ani, cînd era mereu în opoziţie, dar puternic legat de corpul didactic în care găsise sprijin altădată. Din primăvara lui 1888 căzuse în sfîrşit îndelungata guvernare a lui I. Brătianu şi venise la putere un guvern de tranziţie conservatoare, format din junimişti, cu Th. Rosetti premier, Carp la Externe şi Maiorescu la Culte. în alegerile din septembrie-octombrie Kogălniceanu rămînea deputat al opoziţiei. Cam după epuizarea agitaţiei electorale îi va fi cerut Kogălniceanu, prin scris sau cu prilejul unei întîlniri, lui Creangă, anumite informaţii privind biblioteca Mănăstirii Neamţului sau ceva asemănător. Creangă îi răspunde cu întîrziere, folosind ocazia onomasticii lui Kogălniceanu, la 8 noiembrie, cînd îl felicită în stil sfătos, familiar deşi cu deferenţă :

„Multrespectabile Coconule Mihalache,

20 Mai întîi şi-întîi, respectuos Vă felicitez de ziua numelui

305 dorindu-vă de la Dzeu sănătate „că-i mai bună decît toate". Iar pre Sf. Voevozi Mihail şi Gravii rugîndu-i să vă fie întru-ajutoriu mulţi îneă mulţi ani şi buni, pentru mîndnia şi fericirea scumpei noastre ţări.

Al doilea, cu respect Vă trămit atît scrisoarea moşu- meu, părintele Gheorghe Creangă, cât şi lista de cărţi a părintelui Stariţul şi doresc din suflet ca această scrisoare să Vă găsească sănătos şi voios.

Al D-voastră întru tot supus Ion Creangă

N.B. Vă rog, iertaţi de întîrziere că am fost şi eu bolnav de boala mea...[71]

Pe de altă parte, în laşul părăsit de Junime, tineretul intelectual încerca să restaureze tradiţia cercurilor literare, într-un spirit mai larg. În jurul casei lui Nădejde din Sărărie, cercul *Contemporanului* întrunea de câţiva ani o mare parte a profesorilor şi constituia un focar magnetic pentru studenţi şi liceeni. În jurul tragediei lui Eminescu, Morţun şi Miile mobilizaseră cercul socialist, făcînd din marile valori contemporane un bun al tinere-

tului militant. în preajma lui Beldiceanu, poet din generaţia lui Eminescu, fost convorbirist şi de curînd legat de *Contemporanul*, se forma un alt cerc literar, vădit apropiat de socialişti, dar legat şi de mişcarea literară mai recentă în genere. Grupul nou alcătuit nici nu avea o revistă proprie şi se constituia din tineri cu veleităţi literare, dintre care unii, ca Artur Stavri (Coresi) debuta în presa socialistă, alţii, ca juristul Grigore I. Alexandrescu, încă nu dăduse nimic, iar alţii ca Artur Gorovei abia îşi făceau intrarea într-un cerc scriitoricesc. Spiritul rector al grupului devine Eduard Gruber, întors de la studii de curînd, minte vioaie şi curioasă de noutăţi ştiinţifice, de tipul lui Gherea. Omul scria şi poezii, din păcate de o calitate îndoielnică, nu sub nivelul epigonismului eminescian care începea să domine epoca. Îi publicase cîte ceva *Contemporanul*. În 1887, Gruber intrase şi în Junimea bucureşteană. Maiorescu îl poftise la masă şi-l însemna în caiet „simpaticul Eduard Gruber". Neofitul îşi citise, într-o sâmbătă junimistă, o schiţă psihologică, rămasă fără comentarii pentru jurnalul lui Maiorescu, dar cî.nd prezintă versuri criticul îl înregistrează „cam prosticelul Gruber", căci poeziile i se par de o „desperare" „obicinuită, fără valoare". Cînd însă nu face literatură, Gruber e fără îndoială interesant. El pregăteşte un studiu mai amplu despre *stil şi gîndire,* caro, raportat la nivelul contemporanilor, e remarcabil. După cum Gherea introdusese în cultura noastră cultul lui Taine, Gruber îl introduce pe acela al „şcolii de la Paris" în psihologie, studiindu-i, mai puţin autodidact ca primul, pe Ribot, Charcot, Paulhan şi alţii. Ideea lui era că „ştiinţifizarea" criticii literare s-ar putea face prin transformarea ei în „psihologie literară", adică prin reconstituirea psihologiei artistului, atît prin operă cît şi prin anchetă directă. Desigur, cercetarea se face cu destulă naivitate, urmărin- du-se aplicarea la literatură a celor patru „tipuri" („vizual, auditiv, motor şi indiferent") stabilite de psihologie, pe atunci. Dar se pun în discuţie teorii recente şi se stimulează problematica; se vorbeşte

despre „limbajul interior" (după G Libert Ballet, care-l cercetează în 1886, pentru a-l raporta la fenomenele de afazie, şi după Paulhan, care-l reportează la gîndire), despre psihologia raţionamentului (după Binet, în cercetările experimentale prin hipnotism) etc... Maiorescu însuşi se interesa, în acest timp, de noile perspective psihologice, atras de cercetările lui Charcot, de hipnotism etc... Gruber încearcă să-şi aplice teoriile la studiul unor scriitori români şi, în 1888, lucrarea lui nu e de fel banală pentru simplul motiv că nu are precedent. El întreprinde întîia dată un fel de „artă a scriitorilor români", o cercetare a stilului la Heliade, Bălcescu, Negruzzi, Odo- bescu, ca şi a unor mari contemporani încă aproape de loc studiaţi, cum e însuşi Eminescu, despre care singurul articol mai amplu fusese cel al lui Gherea din 1887.

20*

Creangă, „nepreţuitul Creangă", nu constituise pînă

30

7acum obiectul nici unui articol, al nimănui. Prestigiul pe care şi-l câştigase încă nu4 impusese ca „scriitor" decît printr-un fel de convenţie tacită, prin nimic consemnată în scris. Cercul tinerilor intelectuali ieşeni, strinşi în jurul *Contemporanului,* al lui Beldiceaniu şi al lui Gruber, e cel dintîi care îl glorifică, printre scriitorii clasici ai generaţiei, alăturîndu-d-l lui Eminescu. Morţun, care se pregătea să scoată o ediţie Eminescu, îi propune şi lui Creangă o ediţie de *Opere* şi începea efectiv să lucreze la ea. Creangă, bolnav şi singuratic, se vedea acum din nou înconjurat, cu o nouă stimă, şi era mobilizat de entuziasmul celor mai tineri. El porneşte la revederea textelor cu aceeaşi migală ou care îşi revedea ediţiile din cărţile didactice, pentru a-şi scoate, prima oară în volum, creaţia literară. în acelaşi timp, Gruber îl ia ca obiect de cercetare, îl „anchetează" după metodele psihologiei experimentale şi-l stimulează să se reaşeze la masa de scris, obţinînd astfel ceea ce nu izbutise să obţină Iacob Negruzzi, de mult, prin energicele sale apeluri. Omul care ştia că scrisul e „chestie de gust nu de silinţă" îşi reia *Amintirile* şi acceptă să-şi elaboreze textul chiar în prezenţa lui Gruber, observatorul. Rezultatul e duhlu : la distanţă de ani capătă viaţă partea a IV-a a *Amintirilor,* încărcată de gravitatea despărţirii de universul copilăriei ; în acelaşi timp, pentru prima oară apare un studiu despre Creangă. Citite peste jumătate de veac, rîndurile lui Gruber par o înşiruire de locuri comune. în 1889, cînd iese de sub tipar *Stil şi gindire,* se spun de fapt cele dintîi lucruri fundamentale despre Creangă, „un foarte puternic talent şi cu totul original în literatura noastră", autorul care „împreună cu Odobescu stă în fruntea stiliştilor români". „Creangă — spune Gruber, cum nu spusese nimeni pînă atunci — e o vastă sinteză etnică a poporului român". Aprecierile ca şi rezervele cu care-l caracterizează pot fi discutabile, dar nu neglijabile în istoria criticii crengiene pe care el o deschide : „inteligenţă aleasă, prezenţă de spirit, umor, ironie fină, sarcasmul cel mai muşcător, mai presus de toate caracter

sentimental şi entuziast, a viind totdeauna la îndemână un fond nesecat din înţeleaptă filozofie a poporului român şi posedând în cel mai înalt grad puterea de a ne surprinde — el are acelaşi defect ca şi ţăranul nostru : guraliv, ades se pierde în amănunţimile descripţiei slăbind firul logic" etc... Bibliografia Creangă începe şi ea acum, Gruber reconstituind-o, evident cu ajutorul scriitorului însuşi, astfel încît cercetătorii ulteriori pot identifica lucrări neştiute, ca de pildă, „trei articole în *Curierul* d-lui Scipione Bădescu pe la 1872" şi unul reprodus de Hasdeu în *Columna lui Traian*. în acelaşi sens e înregistrată existenţa în manuscris a părţii a IV-a din *Amintiri* care nu va apărea decît postum. Observaţiile pe viu ale psihologului sînt uneori de-a dreptul puerile, dar de la el rămân, totuşi, elementele de care se foloseşte în genere reconstituirea procesului de creaţie a lui Creangă. Că e „un puternic tip sensual şi auditiv", nu spune prea mult. Dar de la Gruber, mai mult decît din amintirile coautorilor de manuale, aflăm cum scrie Creangă, că e, atunci, „foarte emoţionat, acum rîde singur, acum îi vin lăcrămile în ochi, face mişcări involuntare, transpiră neÎHcetat şi respiră greoi ca şi cum ar merge repede. Cînd scrie, parcă aude fraza că i-o repetă cineva la urechi, apoi şterge, şi iar şterge, pînă ce fixează cuvintele şi înţelesul frazei".

în primăvara lui 1888 Creangă îşi citi partea a IV-a a *Amintirilor* în cercul literar al lui Beldiceanu şi, de atunci, cel puţin în oîteva rinduri participă La adunările lui literare. Bineînţeles, tinerii îl priveau cu evlavie şi-i sorbeau cuvintele. Se interesa de poezia nouă şi, punîndu-i pe tineri să-i arate câte ceva din Vlahuţă, de curînd idolatrizat, se strîmba destul de dezaprobator în ce priveşte forma :

— Cum zice el acolea ? Asta nu-i pe româneşte. Ia mai citeşte o dată.

Cînd se citesc versuri ale tinerilor din cerc, Creangă îşi dă cu părerea, parabolic, mimînd seriozitatea şi dîndu-şi drumul, în fond, batjocurii.

— Cum ţi se pare, d-le Creangă ? întreabă un poet al cercului, după ce-şi desfăşurase întreaga artă, scrisă şi orală.

— Bună, foarte bună — un sfîrîiac — răspunde Creangă, introducînd istoria cu ţiganul care neştiind să facă potcoave reduce în cele din urmă bucata de fier înroşită în foc, bătută pe nicovală şi stinsă în apă, la un nimic sfîrîitor.[72]

Mai înviorat, Creangă primea acum în bojdeucă oaspeţi numeroşi, dintre noii prieteni, care-i ziceau „Moş Creangă" şi-l aclamau cu un *Uraa* nesfârşit de cum pătrundeau în ceardac. Pentru întrebările emoţionate şi afectuoase ale tinerilor nerăbdători să ştie „ce mai face" şi „ce mai scrie", avea răspunsurile gata, ale scriitorului ce cochetează cu propria-i artă :

— „Dă, ce să fac — spunea el — iar m-au apucat hachiţele de scris ţărânii de-a mele".

sau :

— „Dar bine, mult mai am să năucesc lumea cu ţă- răniile mele ?"

sau :

— „Stăi oleacă, măi băiete, cu trenchea flenchea, trei lei părechea, nu se face treabă în lumea asta"... [78]

înaintea Crăciunului, în decembrie 1888, Creangă îşi ia inima în dinţi şi întreprinde o călătorie în capitală, la îndemnul lui I.S. Ionescu, coasociatul său la tipografie.[74] O ia cu dînsiul şi pe Tinca, probabil pentru prima oară în vizită la Bucureşti. în tren e plin de voie bună, îşi răstoarnă sacul cu snoave, cîntă popeşte pe nas de trezeşte vagonul, mănîncă şi bea cu poftă. Pînă la Bacău isprăvise de zis utreniile, toaca 1 şi slujba de dimineaţă şi era gata să continue cu cîntările de la toaca 2-a, leturghia, deniile, botezurile şi nunţile... La Bucureşti se văzu probabil cu destulă lume şi primea de la Zahei şi o scrisoare prin care „bădiţa Ioan" şi „duduca Tinca" erau rugaţi să intervină pentru un Iiristea ce fusese „recomandat la Direcţiunea Generală a Poştelor spre avansare". Toate neamurile îl

ştiau om mare şi îl credeau atotputernic în intervenţiile sale. Tinoa, sora din Humuleşti, avea să-l roage, de pildă, cu un respectuos „Sărut mîinile, bădiţă Ion şi ţăţacă Tincă", să vorbească, pentru o transferare a cuiva, cu generalul Racoviţă...[75]

Anul nou 1889 nu aducea, însă, pe cît se pare, nici o bucurie. Nici o urmă nu mai lasă povestitorul de-acum înainte, decît acelea reanimate de prietenii ce-l înconjoară, aflîndu-l oricînd cu o snoavă zisă vesel pentru a ascunde tristeţea, cu o zicală glumeaţă pentru a înfrumuseţa o conştiinţă tragică. Cel ce-şi citise singur prohodul simte apropierea sfîrşitului şi nu ştie dacă mai crede ori ba în cele sfinte, pe care cîndva le renegase nu în fondul lor, ci în forma lor făţarnică.

„Mare-i bunătatea lui Dumnezeu — face el odată oarecum haz — vezi, la bătrineţe îţi ia din vederi, din puteri, din auz, dar nu te lasă păgubaş ; îţi dă în schimb tusă zdravănă sau o durere de şale..."

„Mulţumesc — le răspunde el tinerilor ce-l întreabă acum de sănătate — tot mai bine, stupesc în barbă şi trag oghealul cu dinţii..."

Un rămas bun al lui Creangă e acum o vorbă echivocă, în care aluziile la o îndoielnică înviere a morţilor maschează umoristic o adîncă întrebare asupra condiţiei umane :

— „Cu bine şi sănătate, şi de acum într-o mie de ani băjenie !" — zice el. Se întrebase mai de mult unde „mai sînt ei acum" — cei dispăruţi din lumea asta, Schelitti, Lambrior, Conta şi atîţia alţii. Acum se gîndea la el însuşi ca la ceilalţi, pîndindu-şi, viu încă, viaţa de apoi şi neliniştindu-se pentru necredinţă. La începutul lui iulie 1889 îi scria ,.moşului drag", părintele de Tg. Neamţ : „Toţi ai noştri sînt sănătoşi, afară de mine." Şi : „Oare nu e păcat de dumnezeu să nu ne mai vedem noi, aşa din cînd în cînd ? Dacă nu ne-om mai vedea cît mai trăim... apoi... morţi... Dumnezeu ştie ! Ce zici, adevărat să fie sau nu ?" [79]Cîteva zile mai tîrziu se răspîndi vestea morţii lui Eminescu. Creangă plînse în hohote şi adormi cu *Poeziile* la căpătîi. Unde mai e oare acum Eminescu ? Unde va fi el însuşi peste puţin ? Adevărat să fie sau nu ?

— De-acu — răspundea el întrebărilor obişnuite — *nu-i mult pînă departe !*

Şi, bineînţeles, glumea cu moartea în suflet. În ultima zi a lui 1889 ieşi din bojdeucă, străbătu uliţele prin zloată şi, cînd intră în tutungeria lui Zahei, se prăbuşi într-un ultim atac. [77]XII

VIAŢA DE APOI

Ştirea morţii lui Ion Creangă nu se răspîndi repede. Erau zile de sărbătoare şi oamenii petreceau. Zahei alergă pe la cine putu şi chemă în ajutor pe cine găsi. Miron Pompiliu, tipograful Ionescu, cîte un învăţător coautor de manuale îngrijiră de înmormîntare. Firească, membrii „Cercului literar" se agitară şi ei. Vasile Pogor, primar, dădu locul la cimitir. [1] Restul Junimii se afla departe de Creangă, în zilele acelea. Maiorescu, de la Abbazia, trimitea felicitări de Anul nou familiei regale, mitropolitului primat şi mamei-soacre. Se va întoarce în Bucureşti abia după Bobotează şi poate nici nu va afla de îndată că a murit Creangă [2]... Abia atunci *Era Nouă,* junimistă, avea să publice necrologul, căinînd familia celui dispărut că grăbise înmormîntarea. [3]

De fapt se făcuse după datinele mediocre ale lumii în care Creangă păruse un om între alţii. Fusese îngropat un dascăl din Ţicău. Corpul fusese depus la cimitir încă din ajun şi înhumarea avu loc „marţi 2 ianuarie ora 1

precis", cum anunţase „faire-part"-ul în care se spunea că :

„Ioan Creangă, profesor în vîrstă de 52 ani, după o lungă suferinţă a încetat din viaţă. Fii, frate şi surori roagă pe toţi amicii, colegii şi cunoscuţii a asista la înmormântare"...

[4]Fu de faţă puţină lume. Iarna era grea, cu schimbări bruşte, zăpada se topise, apucase să plouă, apoi totul îngheţă dintr-o dată şi poleiul ţinea oamenii în casă. Se aflau, la groapă, mai ales învăţători, foşti elevi şi tineri entuziaşti ai *Cercului literar*. Coroane se adunară totuşi, trimise prin servitori. Una era şi din partea lui Nicu Gane. Luă cuvîntul mai întîi învăţătorul Toma Săvescu, cel care, altădată, îl „sfredelise mult" pe învăţătorul Ion Creangă. Apoi vorbi Gruber, despre „acest fruntaş al literaturii române" : „Cu inima zdrobită şi cugetarea înou- rată în faţa muţeniei şi a neclintirei în care el zace, muţenie şi neclintire care ne face să ne îngrozim şi să ne podidească lacrimile, pentru că nu mult şi nu neclintit a fost Creangă în viaţa lui". [5]

„...am adormit gîndindu-mă cu jale... la Gheorghe Sche- litl, Lambrior, Cont şi unde mai sînt ei acum !... La Emi- nescu şi Creangă şi unde mai sînt ei acum..."

Sub movila de pământ de la „Eternitatea", Creangă a zăcut o vreme fără monument. **În** bojdeucă, Tinca a făcut în sfîrşit ordine gospodărească, după socotelile ei, şi a az- vîrlit hîrţoagele. Prietenii pioşi din *Cercul literar* au început să se îngrijească de editarea postumă a operei, adu- nînd cu grijă fiecare foaie păstrată, cu corecturile celui dispărut. Apoi a început gloria. Grigore I. Alexandrescu, tînărul editor, Elie Baican, învăţătorul şi revizorul, N. A. Bogdan, elevul şi jurnalistul, Artur Stavri, poetul „Cercului", George Cosmovici, învăţătorul din Tg. Neamţ, Artur Gorovei, debutantul din anii „Cercului", colegii de la manuale, tipograful Ionescu, Mihai Lupescu, folcloristul, care i-a fost elev, ba chiar şi Elenuţa, fiica preotului Gheorghe Creangă şi Smărăndiţa popei Ioan Humu- lescu începură să-şi povestească amintirile despre cel pe care, în viaţă, îl ştiuseră tot atît de bine cum se ştiau şi pe ei înşişi. Revistele avură mereu pagini cu „de- ale lui Creangă", cu „Potcapul lui Creangă", şi cu „Creangă la Slănic", cu „Poveşti şi bazaconii", spuse de Creangă, cu „Sfîriiacul", şi cu „Calicul din Talpalari" şi multe altele. [6] **În** ograda bojdeucii s-a ridicat un monument „cu îngrijirea prietenului său I.S. Ionescu". Mărunt, monumentul înregistra acest amănunt pe lîngă inscripţia „Ion Creangă, părintele literaturii populare" ! Tinca se căsătorea la vreo jumătate de an după moartea „bădiţei Ioan" şi bojdeuca devenea proprietatea soţilor Deliu. [7] Peste mai bine de un sfert de veac, domnul Deliu, văduv, avea să se tocmească dîrz Cu primăria asupra despăgubirii ce ar putea-o primi pentru cedarea proprietăţii ruinate. [8]

Constantin Creangă, avansat căpitan din 1889, avea să părăsească repede armata în favoarea celor mai diverse invenţii în care numele tatălui putea fi de folos. El va fabrica hîrtia de ţigară „Creangă", pe care o va răspîndi prin reclamă gălăgioasă, în gări, pieţe şi prăvălii :

Ori fumaţi hîrtia „Creangă", Ori daţi dracului tutunul!...

În pachețelele cu foi de țigară va ataşa pagini „din operele clasicilor români"...

Cînd A. D. Xenopol va iniția strîngerea unui fond pentru un monument al lui Creangă, se va ivi, dintr-un fel de mocirlă a refulărilor, invidia ascunsă a părintelui Gh. Ie- năchescu, cel mai vechi dintre prietenii lui Creangă de la „intrarea în societate". „Pentru nişte aseminea — avea să spună Ienăchescu, refuzînd invitația lui Xenopol — trebuie a se ridica Busturi ori Statui ?" El nu se poate „preta la aşa ceva". Creangă, după opinia lui, nu merita decît dispreţ. El ar fi copiat „caietul manuscris cu poveşti" al unui Costache Bută, agent electoral. Ar fi luat poveştile şi de Ia Tinca Vartic „ce era de o deşteptăciune foarte cu mult superioară lui Ion Creangă". Mai mult chiar, el, Ie- năchescu, şi alții cînd „venea şi ne toca capul Ion Creangă cu cele ce urzea ori copia, ci-i îndreptam îi indicam, îi aju- tam fără a avea pretenții, aşa că pînă se ducea el să ci- tească în Junimea, era sucite şi resucite de noi, smeriții, tot ce se vede scris de Ion Creangă".[8] Ş.a.m.d.

Curînd după moartea scriitorului apăru singurul studiu de amploare asupra operei sale, pentru patru decenii de aici înainte. Era „încercare de critică ştiințifică" a tînărului Nicolae Iorga, în nr. 3 al „Convorbirilor literare" din 1890. Abia în 1930 avea să apară cea dintîi carte de cercetare şi analiză monografică : la Paris, a francezului Jean Boutiere.[16] Formal masivul *Ion Creangă* în două volume (I — Viața ; II — Opera) al lui Lucian Predescu [11] e un produs minor şi contestabil documentar, ca şi aşa-zisa „monografie" a lui N. Țimiraş [12], de fapt complicație de fapte diverse despre biografia lui Creangă, agrementată cu puerile comentarii despre operă. Ambele sînt din 1932, eînd bibliografia crengiană înregistrează şi studiul interesant al italianului Luigi Salvini.[13] în rest, se înşiră „articolele de gazetă, comemorative, patetice- sau strict informative." [14] Istoriografia românească îşi va da prima ei contribuție fundamentală abia în 1938, cu capodopera lui G.

Călinescu. Pe urmele acesteia, viaţa de apoi a lui Creangă intră în făgaşul autenticei glorii literare. [15]

Astfel, valorificarea estetică a creaţiei marelui humu- leştean a rămas sarcina posterităţii tîrzii. Contemporanii l-au gustat adesea pe Creangă, într-un fel sau altul, dar nu l-au ştiut decît prea puţin preţui.

Cînd, în 1875, la numai cîteva luni după apariţia nuvelei *Popa Tanda* a lui Slavici, „Convorbirile" publicau şi cea dintîi poveste a lui Creangă, cîţi dintre contemporani vor fi înţeles ivirea succesivă a doi întemeietori de proză românească ? Slavici fusese înregistrat de Maiorescu, la 1872, în *Direcţia Nouă,* ca autor de proză ştiinţifică, între economistul Start şi ideologul Rosetti. Creangă era cunoscut oarecum, şi doar în Iaşi, ca învăţător răspopit... După 1875, Slavici, mai tîrziu subapreciat chiar de Junimea, produce în orice caz o impresie aparte şi e introdus repede în culegerea de schiţe traduse în germană de Mite Krem- nitz (1877 şi 1880). Creangă pare, şi mai departe, ignorat ca scriitor şi considerat un fel de Ispirescu moldovean. Nici apariţia lui *Moş Nichifor Coţcariul* nu schimbă în chip evident rccepţia contemporanilor. Numai la 1882, pentru a-şi formula principiul „romanului modern" ca expresie a unui realism popular, Maiorescu va aminti şi *Amintirile din copilărie ale nepreţuitului Creangă* alături de titlurile considerate capodopere reprezentative ale literaturii universale. Totuşi, numai perspectiva istorică poate dezvălui, cu patetică luciditate, dimensiunile saltului realizat de literatura română doar în spaţiul cîtorva ani, cînd înregistrează *Moş Nichifor* şi *Amintirile* cum înregistrează *Scrisorile* şi *Luceafărul, O noapte furtunoasă* şi *O scrisoare pierdută, Budulea Taichii* şi *Moara cu noroc.*

Literatura română trăise, cu cîteva decenii mai devreme, epoca Renaşterii ei. O Renaştere sui-generis, desigur, într-o epocă de luptă naţională şi socială ce ţine de sec. XIX şi care o făcuse romantică şi contemporană, desfăşurată în cultul „modernilor", nu al antichităţii, umanitaristă mai mult decît umanistă. Clasicizarea urma nu prin clasicism, sau nu în primul rînd prin clasicism, ci

prin introducerea criteriului estetic şi prin fundamentarea unei literaturi naţionale în spirit şi în obiect. Clasicii noştri n-au fost produsul unui iluzoriu echilibru social şi al unei iluzorii unităţi naţionale, cum n-au fost ei înşişi tipuri echilibrate şi disciplinate, conformiste şi bine crescute în codul manierelor elegante sau al artei poetice. Eminescu, Caragiale, Slavici şi Creangă, raportaţi la Maiorescu, spi- ritus rector, dau imaginea unui Legislator al Parnasului care a trebuit să se înconjoare de romantici, de libertini şi de critici, de vizionari, de militanţi sociali şi de răzvrătiţi sau de rezistenţi, de minţi nonconformiste, ce-şi păstrează, independenţa şi încalcă regulile convenite chiar în cadrele care-i angajează. Maiorescu e un Boileau care, în împrejurările realităţii naţionale contemporane, a înţeles să accepte nu numai un Molière, ci şi un Hugo sau un Vigny, ba chiar un Byron, alături de un Balzac rural care e şi puţin un Eugène Sue, şi alături de un alt rural, de un tip cu totul aparte, care ar fi oarecum un La Bruyère, dar folcloric, sau un La Fontaine realist, colorat şi pitoresc, dacă n-ar fi în primul rînd un Rabelais din popor ce-şi bate joc de orice scolastică şi priveşte cu şiretenie sceptică autorităţile date. Marii clasici români sînt clasici mai ales 'prin.
conştiinţa lor artistică şi prin valoarea fundamentală a creaţiei lor pentru literatura naţională. Nici unul dintre ei nu e al Curţii şi al saloanelor. Provin „de jos" şi nu se simt acasă în înalta societate care-i poftеşte uneori în sînul ei. Aspiră la universalitate nu prin abstragerea din istoric şi particular, în orice caz prin naţional. Cel mai realist şi mai lucid dintre ei e un satiric al societăţii, al momentului şi al străzii, denunţînd „fără voie de la poliţie" formele goale ale democraţiei burgheze. Cel mai cuminte şi mai eticist dintre ei e un observator minuţios al proceselor particulare din societatea contemporană în prefacere. Poetul e un uriaş vizionar care caută unitatea existenţială a istoriei poporului său. Critica socială extremă e o coor-donată a scrisului lor şi Ibrăileanu nu va greşi alăturindu-

i, din acest punct de vedere, pe Eminescu şi Caragiale socialiştilor, în vreme ce Slavici li se va alătura, în cele din urmă, direct. Pentru toţi, poporul, înţeles în acelaşi timp ca o categorie socială şi ca una naţională, devine singura realitate efectivă. Pentru unii — atemporală. Pentru alţii — în transformare istorică. Dar pentru toţi, păstrindu-şi formele proprii unui fond originar. Poporul înseamnă realitatea ce se opune ipocriziei claselor dominante, realitatea ce-şi afirmă valorile trainice împotriva unor valori perisabile, trăirile autentice împotriva unor existenţe convenţionale. Calitatea acestei realităţi poate fi diferit înţeleasă : singura naturală în visările romantice ale poetului, singura curată în demonstraţiile aşezate ale moralistului, singura dramatică în comedia sarcastică a dramaturgului.

Pentru Creangă e singura umană, universal umană, şi în acelaşi timp, singura a lui, *pentru că e el însuşi în permanenţele sale.*

Direcţia Nouă, *ca direcţie a clasicităţii noastre, naţională prin definiţie datorită epocii în care se manifestă, a intuit care poate fi adevărata tradiţie al cărui cult e menit să înlocuiască, la noi, cultul antichităţii elino-latine : cultul poporului şi al creaţiei sale. Principial, acest cult nu era cel romantic, al* Daciei literare. *El oferea, prin folclor, un izvor echivalent cu cel al umanităţilor, adică un criteriu total şi unitar, codificat prin vechime, pentru frumos şi pentru bine. În condiţiile concrete ale momentului, îndeosebi un izvor pentru desăvîrşirea limbii literare şi pentru exprimarea unor înţelepciuni statornice, scoase din conjunctura prezentului imediat. Numai aparent în continuarea orientării paşoptiste spre folclor şi numai aparent pregătind orientarea sămănătoristă sau poporanistă, cultul pentru marea carte nescrisă a poporului, ca şi cel pentru cărţile antichităţii în ansamblu considerate ca o mare carte verificată de timp, era, pentru* Direcţia Nouă, *cheia clasicismului românesc.*

Dar pentru Eminescu era o carte a miturilor.

Pentru Caragiale nu era de fel o carte, ci o existenţă social-psihologică reală, opusă „miticismului". Pentru Slavici, un inventar balzacian al satului. Numai Creangă e clasicul *Direcţiei Noi, din acest punct de vedere.*

Feciorul lui Ştefan a Petrei din Humuleşti şi al Sma- randei lui David Creangă din Pipirig a ajuns scriitor — şi clasic — pe clnd, de mult plecat din sat, se afla dascăl de şcoală la oraş, în fosta ,,capitalie" a Moldovei. Nici un eve- niment nu-i marcase copilăria care i se petrecuse *normal,* ca a tuturor celor de-o

seamă din acelaşi sat şi, oarecum, de pretutindeni. Ceea ce o deosebeşte, relativ, în raport cu generaţiile trecute, e doar „şcolarizarea", proprie momentului istoric şi locului. Cu plecarea la Fălticeni, la „şcoala de popi", o anume alterare a „normalităţii" începe să se producă, schimbînd destinul secular. Părăsirea definitivă a satului,

după absolvirea Seminarului Central de la Iaşi, încheie, de fapt, continuitatea. De-aici încolo, Ion Creangă intră nu numai în altă lume, dar şi în alt timp istoric. El se găseşte în Iaşi tocmai în preajma *Unirii,* intră în cler şi în învăţămînt tocmai în anii de afirmare a democraţiei burgheze. E, prin cariera sa, un „om al zilei", unul dintre cei chemaţi, încă

înainte de 1859, să exprime „opinia publică", să facă politică de partid şi, mai ales, agitaţie electorală. Intrucît prin nimic evident nu se face legătura dintre modul de viaţă humuleştean, aşezat în albia lui, şi modul de viaţă al laşului în necontenită frămîntare, tînărul de sorginte rurală pare să-şi şteargă trecutul şi să se confunde în

prezentul din multe puncte de vedere ispititor. Cum mai toţi preoţii şi învăţătorii se află la prima generaţie în cariera intelectuală, sînt mai toţi rurali şi alcătuiesc o societate oarecum omogenă a oraşului, ei constituie principala clientelă a unei fracţiuni liberale — şi Creangă e printre ei, tot atît de firesc cum, în sat, s-ar fi aflat acolo unde i-ar fi fost locul

prestabilit. Numai că, la oraş, nu e nimic previzibil în virtutea unor rînduieli şi automatisme strămoşeşti. De aceea oraşul e plin de „evenimente" şi mişcarea ta, care s-ar fi cerut comandată de mult, îţi aparţine, îţi pune la tot pasul problema optărilor şi a iniţiativelor, îţi aminteşte mereu că nimic nu e dinainte

rînduit cum se cuvine. De la absolvirea Seminariei, Creangă e neîncetat *activ,* pentru că trebuie să meargă pe drumuri pe carp nimeni dintre ai lui nu i le-a deschis. între două profesii, nu alege nici una şi încearcă să le exercite pe ambele odată : e şi diacon şi învăţător. Diaconia merge prost, pentru că humuleşteanul venit la oraş e liberal mai mult

decît i se cădea să fie. El ia în serios declaraţiile înscrise în *Drepturile Omului* şi, proaspăt în hainele preoţeşti pe care *nu le preţuise niciodată, el devine un veşnic protestatar.* Nici o urmă de conformism — ţărănesc şi clasic — nu pare să fie menţinută. Diaconul încălca ostentativ îngrădirile clericale, încît istoria lui face obiectul unui cazier al Dicas- teriei şi se termină cu excluderea

din cler. Cealaltă carieră îi apare, dimpotrivă, tocmai nimerită pentru noua lui stare socială. Prima întîlnire decisivă a tînărului intelectual de primă generaţie fusese a lui Maiorescu. Devenise, pentru cel prin excelenţă *profesor,* elevul ideal şi învăţătorul ideal pentru reorganizarea şcolii primare. Tot ce concepuse Maiorescu în

intenţia de a traduce, pe înţelesul discipolilor, învăţăturile fundamentale, Creangă receptase perfect şi creator. El va *aplica* pedagogia profesorului şi va întocmi el însuşi manuale şcolare după o metodă nouă, mai lesnicioasă, mai realistă şi mai eficientă decît toate cele în uz

.Aici apare conştiinţa că fiecare text scris trebuie să fie înainte de toate limpede, armonios în desfăşurarea lui logică şi atractiv prin eufonie. Dar manualele scoase de Creangă sînt încă departe de a fi, chiar prin bucăţile lor de lectură, lucrări literare. Creangă însuşi alcătuieşte texte antologice alături de platitudini versificate. El e, încă, un autor semicult, fără discernămînt, dar cu conştiinţa datoriei sale. îşi lucrează fiecare bucată în zeci de variante, spre enervarea colegilor, dar rezultatul nu e neapărat cel mai bun în cea dîn urmă variantă. Autorul didactic şovăie între simţul înnăscut al limbii vorbite şi veleitatea limbajului care i se pare intelectual. Nu mai era ţăran, ci orăşean cu ambiţii. în rîndul „belferilor". După încheierea Şcolii preparandale, relaţiile dintre el şi Maiorescu par să se încheie pentru că fiecare îşi reocupă locul : unul, aristocratic, la polul junimismului ; celălalt, mir burghez, la polul frazeologiei radicale. Cînd însăşi cariera didactică pare zdrobită pentru că cea preoţească fusese înlăturată, Creangă îşi găseşte sprijin numai printre ai Iul, la *Societatea pentru învăţătura poporului român*. Cînd numirea lui Maiorescu ministru înseamnă pentru Creangă reintegrarea în învăţămînt, raporturile dintre cei doi nu sînt altele : profesorul, lucid şi obiectiv, a reparat nedreptatea făcută fostului elev, şi atît.

Maiorescu îl selectase pe Creangă învăţătorul, chiar pe Creangă autorul didactic, dar nu bănuia în el pe scriitor. Ca profesor era un autentic liberal şi lucra cu „belferii" fără prejudecăţi. Ca mentor literar era mai reticent şi acorda uşor credit doar tinerilor aristocraţi. Nu şi celorlalţi, pe care însă îi primea cu braţele deschise după ce îi descoperea, cum îi primise pe Eminescu şi Slavici. Nu-şi dădea seama că tocmai în ţărănosul elev de la şcoala pre- parandală, pe care-l formase ca pe un fiu din popor bun să instruiască poporul, zăcea *clasinil* cel mai apropiat de propriul său *clasicism*.

Tntîlnirea revelatoare a trebuit deci să fie a lui Eminescu, poetul care îl îndemnase să *scrie,* cum îl îndem-

nase, înainte cu cîţiva ani, şi pe Slavici. Gîndul lui era să mobilizeze *talentele* ieşite din popor, provocîndu-le cel puţin la redactarea unor poveştiri folclorice. „Autorul poporal" era astfel o treaptă în formarea unui eventual scriitor provenit din popor. Aşa era în concepţia lui Emi- nescu şi o asemenea concepţie, urmărită practic, fructifica o intenţie care era şi a lui Maiorescu însuşi. Că noul junimist Ion Creangă, încă de la prima sa povestire, nu era pur şi simplu la treapta repovestirii folclorice nu s-a observat pentru că însăşi originalitatea lui artistică se dezvăluia în cadrele creaţiei anonime.

Creangă cucerea Junimea mai ales cu „corozivele" sale, spuse, după cerere, „pe uliţa mare" sau „pe uliţa mică". Dar „subiectul" anecdotelor sale era indiferent, putea fi folcloric sau mahalagesc, cunoscut de toţi sau abia descoperit. Fără să-şi dea seama, junimiştii apreciau nu anecdotica, ci modul unic în care povestea Creangă şi-l făceau să repete mereu o istorie a cărei poantă nu mai era o surpriză pentru nimeni. Totuşi, poate nimeni nu şi-a dat seama de valoarea estetică, de caracterul creator al povestirii lui Creangă, orale sau scrise, nici după Moş Nichi- for care, dacă nu mai era o bucată folclorică, nu era, pentru junimişti, decît o „corozivă" cenzurată pentru publicul larg şi pe care ei o cunoscuseră, mai întîi, în forma ei de „pe uliţa mare". Nici Maiorescu nu-l preţuieşte ca scriitor, decît după Amintiri. Cu atît mai puţin îl preţuiau colegii de breaslă didactică, în mijlocul cărora Creangă îşi ducea mai departe cealaltă existenţă şi care nu-şi dădeau seama de distanţa ce-i despărţea. Pentru ei era unul care povestea cu oarecare haz ceea ce ştiau şi ei, ba chiar care le fura „subiectele", lor, ţaţei Tinca sau lui moş Bută.De fapt, tîrgovăţul, în faţa Mrtiei, ca şi în faţa Junimii, se dedubla şi devenea ţăranul universal, adică omul unei civilizaţii milenare şi relativ statornice în izolarea ei de lume cu succesivele ei schimbări.

Statornicia înseamnă perpetuarea formelor fixe ce închid experienţele repetabile, condensarea înţelepciunii continui şi colective în imagini prestabilite, în parabole şi ziceri. Etosul şi umanismul popular se exprimă într-un limbaj bătrîn, cu înţelesuri multiple disimulate sub automatisme. Pe o schemă dată (subiect, compoziţie stereotipă, cu formule iniţiale, mediane şi finale) Creangă creează *de la început şi pînă la sfîrşit, prin interpretare orală. Naraţiunea devine pretext pentru interpretul producător de gesturi şi vorbe expresive. în cadrul preexistent, el improvizează imitînd viaţa şi amplificînd-o prin valorile limbajului. între povestiri, basme,* Amintiri *şi* Moş Nichifor *nu e nici o deosebire a substanţei artistice, deşi în unele materia e folclorică, deci împrumutată dintr-un fond comun, în altă parte e autobiografică, iar aiurea e rezultatul ficţiunii nuvelistice. Opera cea mai aparent individuală,* Amintirile, *nu are mai multă individualizare a unghiului de vedere şi a împrejurărilor decît* Harap Alb. *Creangă şi-a oprit autobiografia, ca şi povestirile, la sfîrşitul copilăriei care echivalează cu sfîrşitul universului ţărănesc. De-aici încolo ar fi urmat localizarea de tip realist a unor caractere şi a unor împrejurări precis definite. în fond, basmele se desfăşoară în universul* Amintirilor. *Lumea animalelor e antropomorfizată nu fabulistic, ci în spiritul arhetipizării clasiciste (Lupul, Spinul şi Oşlobanu sînt inter substituibili). Dumnezeu, S f. Petru, Dracul, Moartea, personajele fantastice din Harap Alb şi altele sînt, dincolo de rolul jucat, arhetipuri ale figurilor din sat şi de la şcoala de catiheţi. Curţile împărăteşti sînt mari sate. O petrecere la palat e amplificarea celor de la hramul bisericii din Humuleşti. Fetele de împărat sînt Smărăndiţe cu încuri şi viitoare gospodine la casa lor. Monografia satului, în ritualitatea muncilor şi sărbătorilor, e unitar restituită în cadrul fantastic, ca fi în cel aparent documentar. într-un fel, basmele reliefează realismul chiar mai mult decît* Amintirile *care-l hiperbolizează în însuşi cadrul autentic (cuptorul cu alivenci consumat*

de mumă, carul cu lemne luat în circă de Oşlobanu sau însăşi absolutizarea iresponsabilităţii infantile).

Creangă e clasicul Junimii. Clasicismul său nu e un academism, însă, ci o răzvrătire sui-generis, o sfidare a gustului consacrat şi o reacţie populară faţă de livrescul păturii culte tocmai pentru că aduce, cu întreaga erudiţie necesară unui umanist, cartea originală *a înţelepciunii şi expresiei populare, împotriva imitaţiilor trase după ea.*

Dar acest Creangă, clasicul, trăieşte abia azi. Posteritatea e adevărata lui viaţă.

Bucureşti, decembrie 1964

,NOTK

Sursa documentară frecvent citată este :

Gh. Ungureanu, *Din viaţa lui Ion Creangă,* Fund. p. lit. şi arta, 1940 ; ed. nouă şi completată : *Ion Creangă — Documente,* E.P.L., 1964.

O vom cita prin sigla U.

Excelentului şi pasionatului cercetător Gh. Ungureanu îi datorăm şi documentele încă inedite pe cârc, cu o generozitate rar întîlnită, ni le-a pus la dispoziţie înainte de noua ediţie a lucrării d-sale, în calitate de director al *Arhivelor Statului-*

Le vom indica izvorul prin sigla A.I.

Celelalte titluri mai des citate vor fi indicate prin siglele urmă-

***Amiarul Institutului Vasile Lupu pe anul şcolar 1863—1864,* Iaşi, Berman, 1864 = AVL.**

Gr. I. Alexandrescu, *Biografia lui 1. Creangă,* în *Ion Creangă. Opere complete,* Buc., B.p.T. = G.A.

Bianca Bratu, *învăţătorul Ion Creangă,* Buc., E.D.P., 1959 = B.B.

G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă,* Buc., Fund. pt. lit. şi artă, 1938, ed. E.P.L., 1964 = G.C.

D. Furtună, Cuvinte şi mărturii despre Ion Creangă, Buc., Alcalay (1915) = D.F

.N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători,* Buc., Ed. Casei Şcoalelor = N.I.

T. Maiorescu, *însemnări zilnice* — T.M.

Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea,* Buc., Viaţa Românească, 1921 = I.N.

George Panu, *Amintiri de la Junimea din Iaşi,* Buc., Ed. Cioflec = G.P.

I. Slavici, *Amintiri,* Buc., Cultura Naţională, 1924 = I.S.

I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare* = I.E.T.

N. Ţimiraş, *Ion Creangă,* Buc., Ed. Bucovina, 1941. =N.Ţ.

Pentru citatele din scrierile literare ale lui Creangă nu s-au făcut trimiteri.

I

I. U, X ; 2. U XIV ; 3. U, X ; 4. U (1940), 6 ; 5. U, XV ; 6. ibid. ; 7. U (1940), *6;* 8. U. (1940), *15 ;* 9. U, *18—19;* 10. U, *58—60 ;*

II. cf. B.B., *25—26 ;* 12. U (1940) ; *7—10 ;* 13. U, XVI—XIX ; 14. U. (1940), *12 ;* (1964), XV ; 15. U, VII ; 16. U, XVI—XIX ; (1940) — *10—16 ;* 17. U, 65—*74 ;* 18 cf. G.G. (1938), *28—34 ;* U, XVIII.

II

1. În legătură cu data naşterii lui Ion Creangă, cititorul e îndemnat să urmărească principalele discuţii în : U, XIX—XXIII şi G.C. (1964), *37—39;* în biografia noastră, toate referirile la vîrsta lui Creangă se fac, intenţionat, cu o aproximaţie de doi ani *(1837* sau *1839);*

2. U (1940), *17 ;* 3. ibid., *18 ;* 4. ibid. anexa XVIII, pp. *117—118;* 5. ibid, pp. *19—21;* 6. cf. B.B., *7—8 ;* 7. U (1940), *16 ;* 8. U, *65—74 ;* 83 ;

9. *Şcoala acum 50 de ani;* 10. cf. B.B., 13 *; 11.* Ion Ghica, op. cit. ; 12. B.B., *27; 31;* 13. U (1940) anexele XXV. XXX, pp. *123—127 ;* 14. G.A. Cosmovici, *Note* în rev. *Ion Creangă,* an. II, 1909, 12, p. *331 ;*

15. *Predicatorul moralului evangelicu sau alu Umanităţiei,* lassi, 32 de numere, de la 8 oct. 1864 la 8 iunie 1865 ; 16. A.I., dosar 10/1846, f. 118 (cf. B.B., 41) ; 17. B.B., *30* ; 18. U (1940), pp. *38—39* şi anexa XXXVII, pp. *134—135.*

III

I. U, *49 ; 52 ;* 2. U (1940), pp. *38—39* şi anexa XXXVII, pp. *134—135;*
3. Wilhelm de Kotzebue, *Din Moldova,* pp. *83* şi urm., Iaşi, ed. Viaţa Românească, 1920. 4. cf. notei 2 ; v. şi U, *90 ;* 5. U (1940), *42—43 ;*
6. ibid., *43 ;* 7. ibid., *40—41 ;* 8. Kotzebue, op. cit., pp. *99—100 ;* 9. U (1940), *41—42;* Vasile Grigorescu, *Amintiri,* Păstorul Tutovei, Bîrlad, 1941 ; G. Ursu, *Un profesor al lui Ion Creangă la Fălticeni,* în *Convorbiri literare,* nr. 5—6 din 1942. 10. U (1940), *45,* nota 1 ;
II. M. Sadoveanu, *Uliţa Rădăşenilor,* în *Evocări,* E.S.P.L.A., 1954, pp. *114—118;*
12. M. Sadoveanu, *Pe o pagină a „Amintirilor",* ibid. pp. *119—124 ;*
13. M. Sadoveanu, *Uliţa Rădăşenilor,* ibid., *117 ;*
14. cf. notei 2 ; 15 U (1940), *44 ;*
16. V. A. Urechia, *Opere complete, Didactice,* vol. I, seria D., Buc. 1883.
17. U, *93—100;*
18. Edouard Grenier, *Eu Moldavie 1855—1856,* Besançon, 1894, pp. *23—24.*
19. N. I., IV, *111,* 20. I. V. Vaillant, *La Roumanie,* Paris, 1844, vol. III, pp. *101—102 ;*
21. U (1940), anexa XXXI, p. *127 ;* 22. U, XLIII ; 23. v. istoricul şcolii şi bibliografia în B.B., *52—54;* 24. O. Erblceanu, *Istoricul seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola,* Iaşi, 1855 pp. *27* şi *36 ;* 25. U, *104 ;* 26. ibid., XLIII ;
27. Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Asupra vieţii lui Ioan Creangă,* în *Şezătoarea,* anul XI, voi. VIII, nr. 10—11 din 1903—1904, pp. *162— 163;*

U, *108*

.U, XLIII ;
2. A.I. dos. 18G/166 ; cf. şi C. Grigoriu, *I. Creangă şl Gh. lenă-chescu preot* în revista *Ion Creangă,* an. II, nr. 12 din dec. 1909 ;
3. *Steaua Dunării,* nr. 8 din oct. 1855, pag. *32 ;*
4. 13070, apud N.I., pag. *111;* 5. ibid ; C. *Steaua Dunării,* oct-dec. 1855 ;
7. Prinţul Demidor, apud. N.I., III, p. *216;* 8. apud. N.I. *271;*
0. ***Doze,* loc cit. ; 10. *Unsere Welt,* apud. N.I., IV ; p. 75 ; 11. *Steaua Dunării* nr. 2 din oct. 1855 ;**
12. **Kirileanu, art. cit.; 13. U. XLIII—XLIV ; 14. *ibid;* 15. V. Petrovanu, *Istoricul şcoalei normale Vasile Lupu* în *Anuarul şcoalei normale Vasile Lupu pe 1926—1927;***
1. U, XLIV; 17. A.T., dos. 553/83 R. ; 18. U, XLIV; 19. N.T., ***104—106 ;* 20. ibid. cu facsimil, la pag. 56 ; 21. ibid, cu facsimil la pag. 65; pentru toate celelalte surse privind cărţile lui Creangă, vezi ibid ; cf. şi B.B., pp. *58—67 ;* 22. toate datele din acest capitol, cu privire la căsnicia şi la stagiul de diacon ale lui Creangă — cînd nu se fac alte trimiteri — sînt cf. U (1940), şi anexele corespunzătoare. 23. N.Ţ., pp. *221—223; 24.* A.I., dos. 593/65, 553/66 şi 553/67.**
V
1. **A.V.b.; 2. apud. B.B., pp. *74—75;* 3. cf. E. Lovinescu, *<T. Maio- rescu,* Buc., 1940, voi. I, cap .VIII ; 4. ibid., p. *107,* 5. *Lumina,* nr. 10 din 1863, p.** 6.9; **6. A.V.L. prefaţa lui T. Maiorescu, p. *24 ;* 7. Pentru programa, orarul şi corpul didactic al şcolii, v.** B.B., pp. **7*1—82* şi sursele indicate acolo ;**
8. cf. B.B., p. *83* şi sursele indicate acolo ;
9. Gh. Polcovnicu, *Ion Creangă preparand la Institutul Vasile Lupu,* în *Revista Critică,* nr. 2 din 1928, *p. 116;* 10. *Hronica,* semnată de T. Maiorescu, în A.V.L., p. *65;* lista premianţilor, iscălită de Maiorescu, se află la A.I. dos. P. 553/1 ; cf. şi B.B., p. *82;*
11. U. LV ; 12. U LXVI şi *135* ; 13. cf. B.B.. p. *80;* 14. cf. E. Lovinescu, op. cit. cap. XII, pp. *133—146 ;* 15. cf. B.B., p. *82* şi sursele indicate acolo ;
16.cf. cap. I al cărţii noastre ;
17.U (1940), p. *15* ; 18. Lucian Predescu, *Cîtiva membri ai familiei Creangă* în *Revista Arhivelor,* voi. III, 1930—1931 ; 19. U, LV; 20. U, LXIV ; 21. U, LVI ;

22. T.M., I, p. *123;* 23. De-aici înainte, cînd nu se fac alte trimiteri, relatarea evenimentelor de la Iaşi, în 1866, se face după *Vocea naţională,* Iaşi, 5 aprilie-11 mai 1866, 8 numere bisăptămînale, redactor N. Culianu, tip. Buciumului Român, apoi tip. Societăţii *Junimea ;* 24. G.A., p. *19;* 25. *ibid. ;*
26. I.N., pp. *209—210 ;*
27. A.I., dos. 1868/151 *(Electorale) ;* 28. ibid, proces-verbal din 22 august 1868 ; 29. *ibid.,* dos. 1868/160 *(Electorale)* 30. *ibid.;*
31. *Secolul XIX* din 22 martie 1869 ; 32. N. Iorga, *Oameni care au fost,* voi. I, 1934, p. 395 ; 33. A.I. dos. 553/29. Cataloagele şcolii pe 1864—1865 ; 34. A.I. dos. 1868/116 (Relaţii despre vechimea şi salariul lui C. Grigorescu) ; 35. ibid. (adresa Ministrului din *20 oct. 1860);* 36. apud. B.B., p. *88;* 37. p. *87;*
38. N.A. Bogdan, *Oraşul Iaşi,* ed. II (1913—15), p. *256 ;* 40. BB., p. *89* şi urm.; 41. I. Creangă, *Domniei Sale D-lui Ministru Instrucţiunii Publice,* în *Noul Curier Român,* nr. *112* din *23 sept. 1872;* 42. B.B., p. *89;* 43. *Noul Curier Român* nr. *1* din *1 ian. 1872 ;* 44. N.Ţ., pp. *104—105 ;* 45. A.I., dos. 553/46, 553/47, 553/48, 553/15 şi 553/16.

VI

1. A.I., dos. 1868/116 ;
2. V. Receanu, Gh. Ienăchescu, G. Grigorescu şi I. Creangă, *Răspuns la criticele nedrepte şi calomniile înverşunate, îndreptate contra cărţilor noastre de către Domnul Ioan Pop Florantin, profesor de filosofie la Liceul Naţional din Iaşi,* Iaşi, Tip. Naţională, 1888, p. 5.
3. A.I., fond nr. 165 ; *Acta lucrărilor Societăţii pentru învăţătura poporului român,* dos. *3,* f. *8 ;*
4. C. Grigoriu, art. cit.;

5. V. Receanu, *Observaţiuni asupra metodelor cărţilor de scriere şi citire,* Iaşi, Tip. Naţionala, 1891 ; 6. C. Grigoriu, art. cit.; 7. *Răspuns la criticile nedrepte,* op. cit., p. 6 ; 8. A.I., fond nr. 165, dos. 4, f. *181—182;* 9. *Convenţiunea,* 26 februarie 1868 ;
22 — Creangă 10. Arhiva Direcţiei Mitropoliei, dos. nr. 1795 din 1863 *(Mergerea la teatru a preoţilor).* 11. *ibid,* dos. nr. 3082 din 1868 *(Acta relei purtări a diaconului Ioan Creangă).* 12. G.A., p. 6 ; 13. *Curierul de Iassi,* nr. 6, din mai 1868 ;
14. Pentru dosarul de diacon ; v. D.E., cap. *Creangă ca diacon,* idem, *Creangă şi mergerea la teatru a clasicilor* în *Făt-Frumos,* Suceava, II, 1927, pp. *69—71* şi *134—142 ;*
15. A.I. dos. 553/14 *(1870 iulie în 5);* 16. A.I., dos. 553/830 ; 17. U. LXVIII ; 18. *ibid ;* 19. *ibid ;* 20. *ibid ;* 21. *ibid;* 22. A. I. dos. 553/83 E (v. şi B.B. p. *135—136);*
23. T.M., II, p. *127;* III, p. *133;* 24. U. p. 211 ; 25. *Curierul de Iassi* din 29 dec. 1871 ; A.I., fond nr. *165,* dos. 8, fila *332 ;* 26. G.Q., p. *123;* 27. *Curierul de Iassi.* din *29 dec. 1871;* 28. T.M., I, pp. *162—164 ;* 29. T. Maiorescu, *Istoria contemporani a României,* p. *34;* 30. T.M., I, pp. *174, 178—179 ;* 31. T.M., ibid., p. *185;* 32. B.B., p. *146;* 33. Th. D. Speranţia, *Amintiri despre Ion Creangă,* Iaşi, 1927, p. *13;* 34. T.M., I, p. *134;* 35. G.C., p. *131;* 36. D. Furtună, *Creangă inedit* în *Făt-Frumos,* Suceava, II, 1927, pp. *33—37 ;* 37. A.I. dos. nr. 7253, fila 1 ; v. facsimil în J. Boutiere, *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă,* Paris, 1930, p. 208 ; 38. U, LXXXI—LXXXII ; 39. *Noul Curier Român* din joi 28 sept. 1872 ; 40. v. nota *37;* 41. G.C., p. *138.*

VII

1. A.I., fond nr. 165, dos. *11,* filele *139, 161, 176 ;*
2. Artur Gorovei, *Amintiri despre Ion Creangă* în *Şezătoarea.* nr. 12 din dec. 1899, p. *195;* 3. A.I., fond. nr. *165,* dos. *13,* filele *52, 55 ;*
4. C. Grigoriu, ort. *cit.;* 5. A.I. dos. 1874/105 *(Electorale);*
6. U, p. *233—235 ;* 7. U, *237 ;* 8. C. Grigoriu, ort. *cit.;* 9. U., *243 —*
245 ;
10. apud B.B., p. *164 ;* 11. *Povăţuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică* de institutorii Gh. Ienăchescu şi Ioan Creangă, Iassy, Tipo-Litografia H. Goldner, 1876, p. 5; 12. U, LXXVIII; 13. U, p. *250;* 14. B.B., *156;* 15. cf. M. Ştefan, *Mihai Eminescu, revizor şcolar,* E.DP., 1956, p. *205 ;*
16. G. Călinescu, Viafa *lui Mihai Eminescu,* ed. IV, 1964, p. *196;*
17. M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare,* ed. I. Scurtu, 1905, voi. I, p. *246 ;*
18. B.B., p. *160;* 19. G.C., p. 191 ; 20. Eminescu, *Proză literară,* ed. E. Simion, E.P.L., 1964, pp. *286—287;* 21. D. Furtună, *Creangă inedit,* art. cit. ;
22. Th. D. Speranţia, op. cit., pp. *43—i4;* 23. C. Grigoriu, art. cit., p. *318.*

VIII

1. T. Maiorescu, *Istoria contemporană,* op. cit., p. *38* şi urm.;
2. N.Ţ., p. *177 ;* 3. I. A. Basarabescu, *Cine a îndemnat pe Creangă să scrie* în *Convorbiri literare* din februarie 1930, pp. *3—5; 4.* G.P. I,
pp. *66—69;*
5. I.N., p. *181 ;* 6. G.P. I, pp. *87—93 ;* 7. I.N., pp. *205—206;* 8. *ibid.,* p. *211 ;* 9. *ibid.,* p. *209;* 10. G.P. I, p. *141 ;* 11. Martorul obscur este Victor Castano al cărui nume nu apare niciodată printre colaboratorii *Convorbirilor literare;* portretul îi figurează însă în medalionul *Membrii societăţii literare Junimea* (în primul rînd de sus, între Beldiceanu, Bodnărescu, Nica, Roiu, Cristodulo şi M. Gheor- ghiu), publ. de N. A. Bogdan în *Oraşul Iaşi,* op. cit., p. *489 ;* povestirea lui despre

purtarea lui Creangă printre junimişti se află în : **V. A. Gheorghiţă, *Cum a fost introdus Creangă la „Junimea”,*** în **rev. *Tudor Pamfilie,* IV, 1926, p. *5—6 ;* 12. G.P., I, p. *141 ;* 13. I.N., p. *212;* 14. G.C., p. *187;* 15. G.P. I., *141—143;* II, *96—99 ; 90;* 16. p. *53;* 17. T. Maiorescu, *Istoria contemporană,* op. cit., p. *40 ;* 13 I.N., 188.**

IX

***1. Răspuns la criticile nedrepte,* op. cit., p. *12; 2.* B.B., p. *202 ;* 3. v. nota *1* ; 4. M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare,* op. cit., p. *216;* 5. G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu,* op. cit., p. 216 ;**
6. T.M. *I,* p. 256 şi urm. 8. I.E.T., V, pp. *40—41 ;* 9. G. Grigoriu, art. cit., p. *322;* 10. U, 250 ;
*22**
II. B.B., p. 166 ;

33112. G. Ienăchescu, *Bustul lui I. Creangă* în *Evenimentul,* Iaşi, nr. 29 şi 30 din 6 şi 7 martie 1902 ; 13. U (1940), p. *187 ;* 14. *Ibid.;* 15. U, p. *255 ;* 16. G.C., p. *218;* 17. U, *216—219;* 18. Jean Bart, *Ion Creangă* în *Ad. lit. şi art.,* nr. 489 din 1930 ; 19. N.Ţ., p. *234 ;* 20. M. Eminescu, *Scrieri pol. şi lit.,* op. cit., p. *270;* 21. G.P., p. SI ; 22. I.N., p. *222* şi pp. *236—241 ;* 23. *Trei scrisori de la Ion Creangă* în *Conv. lit.,* 1906, pp. 272—274 ; 24. T.M., *I,* p. *263 ;* 25. I.E.T., I, p. 5.

X

1. *Curierul,* anul V, dec. 1876, *Cronica locală;* 2. A.I., dos. 1874/115 *(Electorale);* 3. *Gazeta de Iassi,* nr. 66 din 12 iunie 1883 ; 4. A.I., dos. 1874/105 *(Electorale);* 5. A.I., dos. 553/53, catalogul cl. I—II, Şcoala primară de băieţi nr. 2 din Sărărie ; 6. A.I. dos. 1878/114 *(Electorale);*
7. B.B., p. *170 ;* 8. I.E.T., I, p. *307 ;* 9. *Curierul,* anul VI, aprilie 1877 ;
10. Ibid., *Tarul în Iaşi,* 24 mai/iunie 1877 ; G. I. Alexandrescu, *Amintiri despre Ioan Creangă* în *Conv. lit.* nr. 12 din 15 dec. 1899, pp. 1073—1084 ; Ioan S. Ionescu, *Poveşti anecdote, impresii de călătorie, diverse,* Iaşi, 1915 ; 11. N.Ţ.. p. *216;* 12. G.C., *282;* 13. Th. Speranţia, pp. *18—20;* 14. B.B., p. *172;* 15. *Ştafeta* din 5 martie 1878, *Cronica locală: Există sau nu Dumnezeu ?* 16. T.M., I, p. 294 ; 17. T.M., I, 296 şi 304 ; 18. T.M., p. 318 : 19. I.N., p. 236 ; 20. *Anuarul Institutului Vasile Lupu,* 1938—39, p. 149;
21. Ibid., p. *150;* 22. A. I. dos. 1879/143 *(Electorale)* ; 23. G.C., p. *209 ;* 24. N.Ţ., p. *158 ;* 25. I. Negruzzi, *O scrisoare,* în *Ion Creangă,* II, 1909, nr. 12, pp. *312—314;* 26. I.E.T., III, p. *213 ;* 27. A.I., dos. 1880/66 *(Corespondenţa cu profesorii),* 13 şi 14 aprilie 1880 ; 28. *Ibid.* dos. 1881/99 *(Dosarul închirierei localului pentru Şcoala de băieţi nr. 2 din Păcurari de la Dna Adela Ponset.);* 29. G.P., II, *355 ;* 30. G.P. II, *356;* 31. T.M., I, p. *335 ;* 32. I.E.T., V., p. *59;* 33. *Anuarul,* op. cit., p. *150 ;* 34. I.S. p. *236 ;* 35. D. Vatamaniuc, *Călătoriile lui Creangă la Bucureşti* în *Gazeta literară* nr. 51 din 17 dec. 1964 ; 36. LS., p. *237;* 37. T.M., I, *338—339;*
38. IJS., p. *238 ;* 39. T. Maiorescu, *Literatura română şi străinătatea,* în *Critice,* III ; 40. G.C., p. *209 ;* 41. G.A., p. *31;* 42. A.I. dos.
1881/99 ; 43. T.M., I, pp. *341—342 ;* 44. U, pp. *257—258 ;* 45. Corespondenţele lui Constantin Creangă, apud G.C. şi D.F. ; 46.

G.C. p. *214;* 47. I.E.T., I, pp. *277—278;* 48. T.M., II. p. *11;* 49. G.P. p. 357 ; I.N., p. *229;* 50. I.E.T., V, pp 41 şi 42—43 ; 51. I. S. Ionescu, ort. *cit.;* 52. D. Vatamaniuc, ort. *cit.;* 53. I. S. Ionescu, ort. *cit.;* 54. I.E.T., I, p. *148;* 55. T.M., II, p. 24 ; 56. I.N., p. 223 ; 57. T.M., II, p. 24 ; 58. T.M., p. 54.

XI

1. D.F. *(Scrisori către Creangă de la prieteni de-ai săi),* pp. *29—30 ;*

2. *Anuarul,* op. cit., p. 151 ;

3. Mihai Lupescu, *Amintiri despre Ion Creangă,* în rev. *Ion Creangă* nr. 12 din 1909, pp. 332—335 ; 4. T.M. II; 5. D. Vatamaniuc, ort. *cit.;* 6. A. Gorovei, *Amintiri despre Ion Creangă* în *Viaţa Românească* nr. 3 din 1921 ; 7. T.M. II, *114;* 8. D. Vatamaniuc, ort. *cit. ;* 9. N.T., p. 184 ; 10. T.M., II, 135 ; 11. I.E.T., V, pp. *43—44;* 12. N.T., p. *184 ;* 13. N.T., p. *181;* 14. D.F., pp. *31—32;* 15. A.I., dos. 1882/194 (cereri din aprilie 1883, pentru eliberarea cărţii de alegător) ; 16. I.E.T., V., pp. 44—45 ; 17. Emilgar, *Ion Creangă şi Mihai Emi- nescu,* în *Făt-Frumos,* Birlad, 1904. pp. *82—86 ;*

18. *Anuarul,* op. cit., p. *151 ;* 19. G.C., p. *238 ;* 20. D.F.. pp. *24—25 ;* 21. A.I. dos. 1881/99 ; 22. A.I. dos. 1883/66 ; 23. *Anuarul,* op. cit., p. *151 ;* 24. G.C., p. *232;* 25. T.M., II, *219—220 ;* 26. T.M. II, pp. *221— 223;* 27. C. Grigoriu *art. cit.;* M. Lupescu, *art. cit.;* 28. I.N., p. *212;*

29.N. A. Bogdan, *Poveşti şi anecdote din popor,* ed. II, Iaşi (1897) ;

30.U, p. *260 ;* 31. D.F., p. *82 ;* 32. D.F. pp. *82—83 ;* 33. D.F. pp. *83—84 ;* 34. D.F., pp. *84—85 ;* 35. A.I., dos. 1881/99 *(adrese din oct. 1884);* 36. A.I. dos. 553/27 *(Catalog-al sem. I 1884—1885);* 37. G. Călinescu, *Viaţa lui M. Eminescu,* op. cit., p. *317 ;* 38. T.M., II, pp. *268—269;* 39. B.B., p. *182 ;* 40. I.E.T., I, pp. *307—308 ;* 41. G.C., p. *274 ;* 42. D.F., pp. *33—34;* 43. I.E.T., I, pp. *127—128;* 44. I.E.T., I, p. *129;* 45. I.E.T.. I, pp. *308—309 ;* 46. N. A. Bogdan, *Poveşti şi anecdote,* op. cit. ; *Liberalul,* nr. 140 din 4/16 iunie 1885, coresp. *Băile de la Slănic,* semnată Dan ; G. A. Cosmovici, *Note,* în *Ion Creangă* nr. 12 din dec. 1909 ; 47. U, p. *260 ;* 48. T.M., II, p. *307 ;* 49. ibid. v. facsimile : 50. T.M., II, p. 315 ; 51. I.E.T., I, pp. 291—292 ; 52. Augustln Z.N. Pop, *Două scrisori inedite de la Ion Creangă,* în *Iaşul literar* nr. 3 din 1960, p. 51 ; 53. I.E.T., I, p. 291 ; 54. N.T., pp. *243—244 ;* 55. U, p. *261 ;* 56. U, p. *262 ;* 57. N.T., p. *240 ;* 58. U, p. *262 ;* ultimul concediu va fi acordat pe un an de zile cu începere de la 16

aug. 1888 ; 59. T.M., II, p. 365 ; 60. Gh. Teodorescu-Kirileanu, *Notiță asupra manuscriptelor lui Ion Creangă,* în *Șezătoarea,* nr. 12 din dec. 1899 ; 61. I.E.T., I, p. 149 ; 62. Kirileanu, *art. cit. ;* 63. *ibid. ;* 64. G. A. Cos- movici, *art. cit. ;* 65. N.T., p. 247 ; 66. G.A., p. *25 ;* 67. U, p. 267 ; 68. T.M., III, pp. *40—48 ;* 69. G.C., p. *283 ;* 70. N.T., p. *246 ;* 71. A.Z.N. Pop, *art. cit.,* pp. *49—50;* 72. Coresi (Artur Stavri), *Sfirîiacul,* în *Șezătoarea* nr. 12, din dec. 1899 ; 73. G.A., p. 25 ; 74. I. S. Ionescu, *art. cit. ;* 75. DJ., pp. *35—36* și nota 1 de la p. *36 ; 76.* N.T. pp. *246— 247 ;* 77. G.G., p. 290.

XII

1. G.C., pp. *290—291 ;* 2. T.M., III, pp. *194—198 ;* 3. *Necrolog 1. Creangă* în *Era Nouă* din ianuarie 1890 ; 4. G.C., p. *290 ;* 5. *Înmormintarea lui Ion Creangă,* în *Lupta* din 10 ianuarie 1890 ; 6. Amintiri mai mult sau mai puțin autentice au publicat astfel : Grig. I. Alexandrescu (cf. G.A.) și *Amintiri,* art. cit. ; E. Baican, în *Făt-Frumos,* Bîrlad, dec. 1904—ian. 1905 ; Jean Bart, *art. cit. ;* N. A. Bogdan, în *Familia* 1890 ; *Era Nouă,* 1891, *Lupta pentru viață,* 1904 etc. ... etc. ... ; A. Stavri, *art. cit. ;* A. C. Cuza, în *Făt- Frumos,* Suceava, 1930, V. Dorin, în *Ion Creangă,* 1911 ; Emil Gîr- leanu în *Făt-Frumos,* Bîrlad, 1904 ; P. Gheorgheasa și Eugenia N. Posa în *Ion Creangă* nr. 2 din febr. 1920 (cu amintiri ale rudelor și ale Smărăndiței, fata preotului Ion Humulescu) ; A. Goro- vei, în *Viața Românească,* 1921 *(art. cit.)* și *Conv. lit.,* 1931 ; C. Gri- goriu (Grigorescu), ort. *cit., ;* I. S. Ionescu, op. *cit.,* M. Lupescu, *art. cit.* și altele în *Șezătoarea* 1889, *Făt-Frumos,* Bîrlad, 1904—1905, *Ion Creangă,* 1909, 1912, 1919 etc. ...

7. U *doc. cit. ;* 8. U, p. *274 ;* 9. G. Ienăchescu, *art. cit. ;* 10. *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă,* Paris, 1930 ; 11. Lucian Predescu, *Ioan Creangă,* Buc., Bucovina, 1932 ; 12. cf. N.Ț., în notele noastre ; 13. Luigi Salvini, *Ion Creangă, una pagina di storia della lettera- iUTC. -cmena.* Roma, 1932 ; 14. v. *Bibliografia* în G.C. ;

15. O discuţie asupra metodologiei călinesciene v. în articolul nos- Iru *Biografiul* din *Viaţa Românească* nr. 6, iunie 1965, pp. *140—145* ;documentar, cercetarea biografiei lui Creangă intră într-o fază calitativ nouă abia cu fundamentalele comunicări ale lui G. Un- gureanu (cf. U în notele noastre) ; pentru datele cu privire la cariera didactică a lui Creangă, cf. B.B., în notele noastre ; în oe priveşte opera, în afara studiilor introductive ale ediţiilor şi a diverselor articole din istoriile literare sau cu caracter comemorativ, v. *I. Creangă* de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, E.P.L. 1963.

TABLA ILUSTRAŢIILOR

În planşe :

***Casa lui David Creangă* (sursa : *Junimea literară,* 1925 ; repr. după G.C.)**

***Casa din Humuleşti* (foto Corneliu Vladu, ed. Meridiane)**

***În interiorul casei din Humuleţti* (foto Ana Amănăloale)**

***Valea Ozanei* (repr. după U.).**

***Mormîntul Smarandei* (repr. după U.)**

***Ileana* (sursa : *Junimea literară,* 1925, repr. după G.G.)**

***Preotul Gh. Creangă cu soţia* (repr. după N.T.)**

***Şcoala domnească de la Tg. Neamţ* (repr. după U.)**

***Popa Duhu* (repr. după B.B.)**

***Vasile Conta* (repr. după *Ist. Ut. rom.* de G.** Călinescu) ***Casa din Fălticeni* (repr. după *Aspecte din viaţa şi opera lui Mihail Sadoveanu,* album redactat de Constantin Mitru ; fotografia : Dan Grigorescu, E.S.P.L.A., 1958.)**

Catihetul Vasile Grigorescu* (repr. după *Amintirile* sale, publ. postum, în bibi. *Păstorul Tutovei,* Bîrlad, 1941) *Neofit Scriban* (repr. după N.A.B.) *Iaşul lui Creangă

Vedere generală, Curtea domnească. Podul V=r«lc, Uliţa Pavelei de lemn, Teatrul de la Capou, Uliţa Mare, Trei

Ierarhi, Mitropolia,
Golia, Bărboi, stampe

ipicturi ale laşului la mijlocul secolului trecut (repr. după N.A.B.).
Diaconul Creangă (sursa : *Luceafărul* 1910, nr. 1, după care se face şi reproducerea).
Constantin I. Creangă la 6 ani (fotografie şi însemnări pe verso ale lui Creangă, repr. după N.T.). *Casa din biserica 40 de Sfinţi* (repr. după U.) *Bojdeuca din Ţicău* (foto Ana *Amănăloaie)*
Bojdeuca din Ţicău văzută de D. Stoica (desen în peniţă, pus la dispoziţie de C. Mitru). *Maiorescu* (după *însemnări zilnice,* voi. II, ed. I. Rădu- lescu-Pogoneanu).
Eminescu în 1879—80 (după G. Călinescu — *Viaţa lui Eminescu. Creangă şi Eminescu,* pictură de O. Băncilă (după U.) *Negruzzi în 1873* (după G. Călinescu, *Ist. lit. rom.) Negruzzi şi Gane* (după C. Săteanu, *Figuri din Junimea,* ed. Bucovina, Bucureşti).
Xenopol, Bodnărescu, P. P. Carp în 1873 (după G. Călinescu, op. cit.) *Anastase Fătu* (după N.A.B.)
Xenopol, Culianu, Miron Pompiliu (după G. Călinescu, op. cit.)
Jean Bart (după acelaşi).
Creangă cu colaboratorii, colegii, prietenii şi comentatorii săi (după C. Săteanu, op. cit., cu corectarea erorilor tipografice care duceau la imposibilitatea identificării numelor).
Creangă în 1877 ; Creangă în ultimii ani de viaţa (după U).
Medalionul Junimii (sursa: *Biblioteca Academiei R.S.R. Cabinetul de stampe;* identificarea — după N.Ţ.) *Mormîntul lui Creangă* (foto Ana Amănăloaie)
în text :
Actul de naştere al lui Creangă (după U) (p. 22).
Invitaţie, anunţ, en-tête junimist (după C. Săteanu, op. cit.) (p. 217
ţi 220).
Raportul lui Eminescu despre Povăţuliorlu (după acelaşi) (p. 228). *Act pentru cumpărarea bojdeucii* (după U.) (p. 235).
Citeva cuvinte polemice scrise şi iscălite de Creangă (după N.Ţ.) (p. 250).
Manualele lui Creangă (după B.B.) (pp. 189, 225, 231, 302).CUPRINS

I Genealogie 5
II Lumea copilăriei [25
III Pe drumuri bătute 62
IV Tranziţie 86 V Intilnirea cu Maiorescu 114
VI Răzvrătirea 149
VII Intilnirea cu Eminescu 181
VIII La Junimea 201
IX Ţăranul, tîrgoveţul şi scriitorul 223
X Vremea amintirilor 262
XI întoarcerea 277
XII Viaţa de apoi 313

s 30.05.196S. Bun de tipar 23.XI.19eS. Apărut 1968. Comanda 5249. Tiraj 30 1SO. Broşate 27100 + legate. 3080. Htrtie tipar inalt B

_ 20 e/75. C.Z. pentru biblio-
I. Coli editoriale 18,25. Coli
Tiparul executat sub comanda nr. 80 284 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scînteii", Piaia Scînteii nr. 1, București — Republica

Casa lui David Creangă din Pipirig

Casa din Humulești

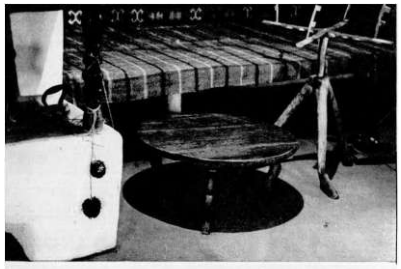

În interiorul casei din Humulești

Cimitirul din Humulești: mormîntul Smarandei

Ileana, sora **îmbrăcată, la un mo**ment dat, după ultima modă ieșeană.

Pe drumuri bătute: unchiul Gh. Creangă, preotul, cu soția sa.

Școala domnească de la Tg. Neamț

Un profesor: **popa Duhu**

Un coleg: **Vasile Conta**

Casa din Fălticeni, str. Rădășeni nr. 40, în care a locuit Ion Creangă

Pe scările din spate ale aceleiași case, cel ce o va locui peste jumătate de veac: **Mihail Sadoveanu,** cu soția.

Un profesor de la Fălticeni: **catihetul Vasile Grigorescu**

Un profesor de la sem
tul Neofit Scriban

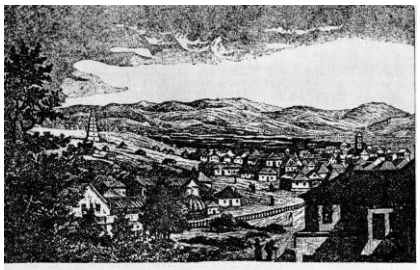

Vedere generală a Iașului pe la 1850

Curtea domnească

Mitropolia
văzută din ulița Sf. Andrei

Mînăstirea Golia, cu Turnul Goliei

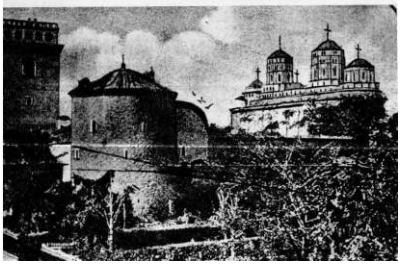

Biserica Bărboi

Bariera Podul Verde

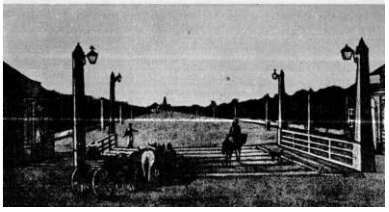

Ulița pavelei de lemn.
Dughenile lui Miculi și ale Paşcanului.
Teatrul de la Copou
(inaugurat în 1846, distrus în incendiul din 1888

)

Fotografia fiului lui Creanga si insemnările pe verso: **C.I. Creangă**, născut la 1860 noiembrie în 20. I. Creangă. Poz azâ aici la 1866, de cînd a început a învăta la şcoala primară si acasă limba germană.

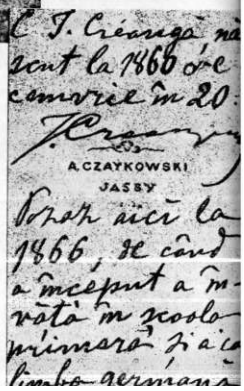

Bojdeuca din Ticău — desen în peniță de D. Stoica

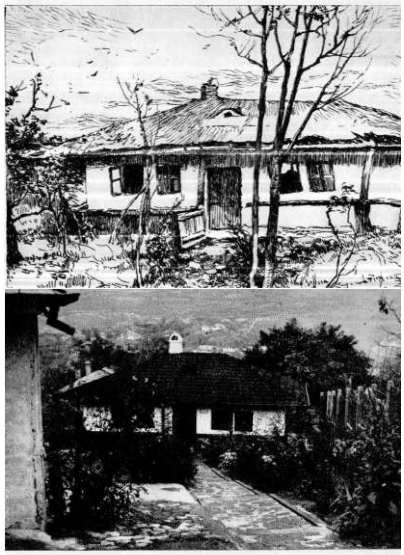

Aceasta este casa aleasă de Ion Creangă: **Bojdeuca din Ticău.**

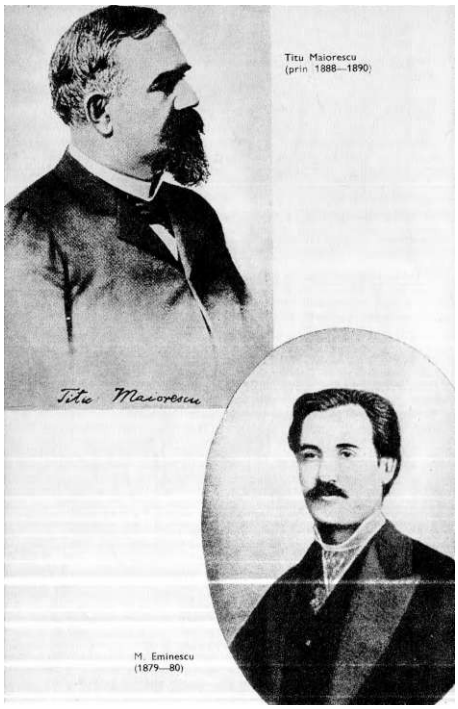
Titu Maiorescu
(prin 1888—1890)
Titu Maiorescu
M. Eminescu
(1879—80)

Creangă și Eminescu
tablou de Octav Băncilă

Iacob Negruzzi
în epoca «Electoratelor»

Gazdele Junimii în anii junimismului lui Creangă: I. Negruzzi și N. Gane

A.D. Xenopol — referent la manualele lui Creangă

Samson Bodnărescu — director al Școlii Normale din Iași.

Un tînăr politician de mare viitor: **P.P. Carp**

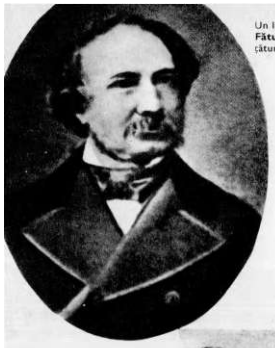

Un lider al partidei profesorilor: **Anastase Fătu,** președintele Societății pentru Învățătura Poporului Român

Profesorii la Junimea:
os: **A.D. Xenopol** și **Papa Cu**
ianu sus, în dreptul lui Culianu
Miron Pompiliu

Un elev al învățătorului I. Creangă: **Jean Bart.**

Foto-montaj alcătuit de N.A. Bogdan și D. Furtună

r. 1: Maiorescu, Gr. I. Alexandrescu, V.G. Morțun, Mitropolitul Calinic, Xenopol, Eminescu, Negruzzi;
r. 2: Gorovei, Kirileanu, Gh. Panu, Țimiraș, O. Furtună, Lecca Morariu;
r. 3: Dr N. Leon, Cuza, Ed. Gruber, Conta, Meissner, N.A. Bogdan;
r. 4: I.A. Darzeu, I.S. Ionescu, Gh. Bosu, L. Predescu, T. Pamfile, C. Grigorescu;
r. 5: N. Climescu, Elefterie Rapală, Al. Naum, J. Boutiere, V. Receanu, I. Mardare, G. Ienăchescu.

Creangă
(1877)

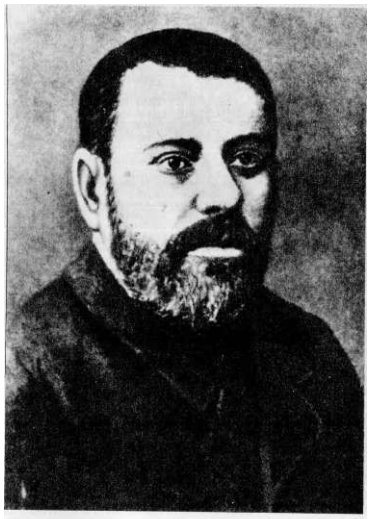

Creangă în ultimii ani de viață.

Medalionul Junimii

R.1: *N. Beldiceanu, Ş. Bodnărescu, T. Nica, G. Rau, N. Cristodulo, Victor Castano, M. Gheorghiu;*
r.2: *C. Meissner, I. Dospinescu, A.G. Sutzu, St. Virgolici, V. Burlă, A. Naum, G. Racovită, I. Buicliu, A. Buicliu;*
r.3: *T. Burada, C. Leonardescu, G. Bengescu-Dabija, Th. Rossetti, Maiorescu, Carp, I. Melik, Eminescu, Olánescu-Ascanio;*
r.4: *N. Gabrielescu, Caragiale, Al. Farra, V. Pogor, Alecsandri, Negruzzi, Dr. E. Max, G. Bejan, Slavici,*
r.5: *Caraiani, Gral. Cerkez, Nicu Mandrea, N. Gane, N. Culianu, I. Ianov, G. Buicliu, N. Burghelea,*
r.6: *C.P. Constantiniu, L. Negruzzi, G. Capşa, D. Rosetti, St. Nei, Paicu, Creangă, N. Mihalcea,*
r.7: *I. Cristodulo, I. Nenițescu, Miron Pompiliu, A. Lambrior,* C. Lapedatu, V. Tasu, G. Schelitti, T. Şerbănescu;
r.8: T. Buicliu, A.D. Xenopol, P. Missir, A. Peridi, A. Beldiman, V. Cuciureanu, G. Zaharia;
r.9: X. Gheorghiu, V. Ursian, G. Negruzzi, Al. Philippide, C. Dumitrescu, Ş. Vâleanu;
r.10: N. Volenti, V. Bossie, T. Ciupercescu.

Mormîntul lui Creangă la cimitirul Eternității din Iași.

Lei 9
EDITURA TINERETULUI